

У1
К 83

МАРКО
КРОПИВНИЦЬКИЙ

ТВОРИ

ТОМ
VII

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ

М. Кропивницький р. 1909.

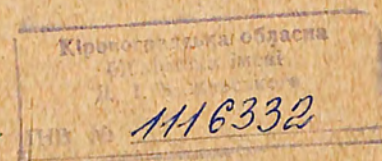
М. КРОПИВНИЦЬКИЙ

У1
К83

Т В О Р И

ТОМ СЬОМИЙ

РЕДАКЦІЯ Й ПРИМІТКИ П. РУЛІНА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ 1930 КИЇВ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку та Картковому Репертуарі“ та інших покажчиках Української книжкової Палати.

Обкладинка роботи худ. Хижинського

РОЗГАРДІЯШ

Твора на 4 дії

Держтрест „Київ-Друк“, 3-я друкарня, 23½ друк. арк., з. 875—5000
Київський Окріт № 2410

ДІЄВІ ЛЮДИ.

Денис Шаповаленко.
Степанида, його жінка.
Юхим, їх старший син.
Химка, жінка Юхимова.
Прохор, другий син.
Катря, жінка Прохорова.
Іван, третій син.
Христя, мати Катерини.
Мелашка, сусідка, удова.
Данько, школяр.
1-й Староста.
2-й Староста.
Музика.
Сільський староста.
Урядник.
Дмитро.
Знахар.
Музики, народ, діти й козаки.
Діється в селі.

ДІЯ ПЕРША.

Нова хата, стіл, піл, жердка, мисник, полиця, лави, кочерги
і таке інше.

ЯВА I.

Степанида і Мелашка.

Степанида (*причеплює над божницею рушники, Мелашка їй допомага*). Отакечки найкраще буде, як рушника розгорнути надвое, а посередині будуть образи.

Мелашка. Еге ж. Посередині... вони поставлять благословення, а перед образами почеплять лямпа-дочку та голубів... Коли б ще й квіток почепити, тоді вже й господи як хороше було б...

Степанида. Нехай люди бачать та дивуються, як свекруха пеклується задля невістки опорядити нову хатину.

Мелашка. Такої другої свекрухи як ви, увесь світ сходи — не знайдеш.

ЯВА II.

Іван (*вносить дошку*). Ось ще вам одна дошка.

Степанида. Давай її сюди, на піл. (*Кладе дошку на піл, застеля піл літником і склада подушки*). Невже втомився, що так важко дихаєш?

Іван. Думаєте не втомився?..

Степанида. Тепер вже неначе і все готово?

Мелашка. Причепурена хата та опоряджена неначе хороми!..

Іван. Дайте ж мені, мамо, за труди чарку горілки.

Степанида. Все тобі горілки, чи не годі б вже на сьогодні? І так вже зо три вихилив. Вип'єш лишне і знов вхопе тебе за серце.

Іван. Тадже ж у нас сьогодні весілля?..

Степанида. Та що з того?.. Забув хіба, що вчора хвершал казав, що тобі зовсім не слід пити?

Іван. Та що він тямє ваш хвершал?

Степанида. О, ти розумніший від нього.

Іван. А ви маєте мене за дурного?..

Степанида. Казав хвершал, що від горілки тебе ще гірш скоцюють.

Іван. Скоріш йому языка скоцюють!..

Мелашка. На мою думку теж так випада, що хвершал бовка дурницю.

Степанида. А хто його зна?.. Налийте вже йому, сусідко. *(До Івана)*. Ото ж, щоб сьогодні була остання,— чуєш?

Іван. Чую, не глухий!..

Мелашка *(взяла пляшку і чарку)*. І я з тобою, Іване, почастуюсь. Ти бідний калічка, а я сердечна удова, то нам з тобою тільки і втіхи, що в горілці, чи так?

Іван. Може і так!..

Мелашка *(приспівує)*.

Та нікому гірше нема,
Як тій удові,
Що у хаті тільки сама
Та стіни німі... *(Випила й підносе Іванові)*.

Але хоч я й удова, та не геть-то журюся...

Іван *(випив)*. А тепер піду на весілля, ще й там мене почастують. *(Хутко пошкунделяв)*.

Степанида. Ач який... Не годилося б йому пити.

Мелашка. Отже я по щирості так міркую, що вашому Іванові нічого більш у світі не зосталось, як горілку пити... Вона втішниця найсправжніша.

Степанида. Ніякої роботи і ніякого пуття з нього...

Мелашка. Так вже, виходить, бог йому признав.

Степанида. А певно що так... Попомучилась я

з ним, як ще малим був, як упав з печі та скалічив... Вірите, не раз навколішки припадала та сльозами мило-сердного благала, щоб його прибрав; вимучив він мене до пропадаючого... Воно може і гріх було об тім бла-гати? Ох, господи многомилостивий!..

Мелашка. А мабуть таки гріх?..

Степанида. Живемо, мовляв, навпомацки, не тямлячи де гріх, а де спасєнє?.. Попомучилась я з Іваном, і господи попомучилась!.. Тут приспівує тобі робота, та ти з ним воловозся... аж зненавиділа його!.. Отож як хирів, як мучився, а не захирів, зріс на клопіт нам. Куди його призведеш, до якої роботи?.. Ні косою потягти, ні за плугом... Одне слово дармоїд...

Мелашка. А ви не ремствуйте. Може господь на його калічку долю пошле вам такого щастя, якого й не сподіваєтесь.

Степанида. А може! Звісно бог що схоче те й зможе... ох-хо-хо! *(Заметушилась знову по хаті)*. Чи буде ж колинебудь невістка так панькатись зо мною, як я їй догоджаю?

Мелашка. Годите, мовляв, як болячці... Не знаю і не хочу пророкувати... Звісно, як Прохор ваш не з опалу одружився з Катрею, а по мислі, то промеж них мусить бути і лад, і згода; а де лад—там і пошаноба і свекрусі, і свекрові, і всьому родові... Прохор вже царську службу відбув...

Степанида. Ще не цілком відбув, він запасний...

Мелашка. Але воно так припада, неначе вже й збувся того клопоту... А там, де беруться без кохання, як тепера воно часто трапляється, то з такого шлюбу шкода сподіватись супокою; лихо та гармидер там завжди кубляться. *(Зідхає)*. І не доведи господи... А я вип'ю... Будьмо... *(Випива)*.

Степанида. Правда, сусідонько, що з такого спарування не жди милування...

Мелашка. Хоч би й про себе скажу. Віддалася я без огляду, похапком, ніби здуріла на той мент... Звісно, молода була—дурна... Хвалити господа, що здихалась; а дев'ять годочків промучилась... Нехай мене тепер хоч озолотять—вдруге не піду заміж, ні-

за що не піду. Нехай йому хрін з паприкою, — от що!... *(Регоче)*.

Степанида. Тадже, либонь, на тім тижневі... Стривайте, хто ж оце мені казав? Отже й не пригадаю!.. Чутка була така, що ви заручились з Самійлом Криво-п'ятенком...

Мелашка. Мало-мало знов не здуріла, та, дякувати господеві, заздалегідь похопилася зректись...

Степанида. А люди казали, що Самійло від вас відкинувся?

Мелашка. Брешуть, брешуть, сімсот і дев'ять разів брешуть. Я від нього відреклась... Ой і люди у нас які брехливі!.. ай-ай-ай!.. Я відкинулась, я сама!..

Степанида. Як ми з своїм старим побралися по власній волі та благодареніє господеві прожили вік в згоді, то нехай і діти наші так... Оті полумисочки, сусідонько, не ставляйте на припічку, а краще у мисник; а макітру можна постановити геть туди, аж на черінь... Ох, сяду та відпочину. *(Сіда)*. Сідайте і ви та відпочиньте.

Мелашка. Я не втомилась ще; як треба кому у чім допомогти, то я на ту добу роблюсь невтомною.

Степанида. Та це правда, що ви роботящі.

Мелашка. А мій покійничок на те не вважав, все було за моїми руками, а він ніби того й не добачав.

Степанида. Скільки знаходилось порадників, щоб Прохор сватав другу дівку, а не Катрю. Але ми казали, що то цілком у синовій волі, що нехай бере ту, на котру впаде його думка...

Мелашка. Так, так... Воно так і повинно бути, так воно найкраще.

Степанида. Деякі люди глузували, мало не дурних з нас строїли... Може почастиується ще?

Мелашка. Я з дорогою душею. Гляньте на хатину, як квіточка... У великий кошт вона вам обійшлась?

Степанида. Хоч і не питайте! Потратились багато... Але ж задля кого втрачаємось, як не задля дітей?.. Задля них тільки й живемо. Небагато їх у нас,

Юхим вже в одділі, дочка теж... Прохор та Іван, ото і всіх... Викушайте ж чарочку.

Мелашка *(наливає)*. Дай же господи нашим молодятм і щастячка, і здоров'ячка, і віку довгого та розуму доброго. *(Випила і частує Степаниду)*.

Степанида *(взяла чарку)*. Не бажаю я їм ні багатства, ні розкошів, я ніколи на те з роду-віку не заздрілась, бо всі багатства і всі розкоші в згоді та в супокій... *(Одпила)*.

Мелашка. Ото стільки випили?

Степанида. Я й зроду по повній не пила.

Мелашка. Та ви ж так і чарочку зноровите. *(Регоче)*. А я така, що в чарці і краплини не лишу... Вже ж і весілля справили ви, на славу: і питва в волю, ще й троїста музика!.. Похрипли від співів і ноги повідкидали від танців — дружки, свашки та приданки... Інші чоловіки так задовольнились питвом, що день по трое чмелів слухали...

Степанида. Тридцять цілкових як одну копійку тільки на горілку витрачено... І знов столове двадцять. А скільки пішло на дарунки, на митрики та за вінчання... Що ж, кажу, задля своїх діток втрачаємось, ні задля кого більш, як задля них, увесь вік дбали задля них...

Мелашка. Так, так. Бачила багато я весіль на своїм віку, може їх аж сімсот і дев'ять бачила, ну такого не видала... Може ще ви почастиуєте?

Степанида. Давайте. *(Взяла пляшку і чарку)*.

Мелашка. А я, сусідонько, признатись по правді, боже як боялася, щоб була чого не скоїлось на весіллі...

Степанида. Чого ж такого?

Мелашка. Як Прохор гуляв з Катрею більш півроку... Хіба не знаєте як іноді трапляється?.. Та й люди не поскупились на пашекування та всякі прикладки...

Степанида. Знаю... Чула, що й ви, сусідочко, доточували свого язичка.

Мелашка. Хто, я?.. Га?.. Хіба з нечев'я?.. Знаєте, як наслухаєшся, чого іноді каторжні брехливі люди не

наплешуть, то й не остережешся, як і сама бовкнеш якесь словце... Не хочу таїтись, може й винна... Язик мій — ворог мій! Хоч візьми та й утни його!..

Степанида. Доставалось вам за нього від покійника?..

Мелашка. І-і доставалось!.. Бив, бив бузувір, господи як бив!.. Раз з горища жбурнув об долівку та мало не перебив мене надвое... Більш місяця вилежала після тії бійки... Як гоїлась та очунювала, то, вірите, все нишком шепотіла, дивлячись на матір божу пресвяту, та благала, щоб укоротила мені язика, щоб змогла я удержувати його за зубами...

Степанида (*налива чарку і підносе*). Певно не вчула мати божа вашого благання? Викушайте.

Мелашка (*випила*). І з чого воно ото коїться таке? Ніби тягне тебе за язика, ну притьмом тягне, щоб почесати його... А вже як розпустиш, то й не встережешся, як і намелеш, і навієш... Дай же господи нам діждати ще й Іванового весілля. (*Хоче випити*). О, чи я вже випила? Коли ж це?

Степанида. То я ще вам наллю? (*Налива*).

Мелашка. А я не відречусь, хильну. (*П'є*).

Степанида. А яка ж дівка за Івана піде, хіба божевільна яка? Кому потрібен дармоїд?..

Мелашка. А може й знайдеться? А ви й не викушали?

Степанида. Я вже вдоволнилась, більш не питиму.

Мелашка. І не пийте; коли не кортить, краще не пийте. А мене чарочка завжди підбадьорує.

Степанида. Я ніколи не була прихильна до чарки, одну-другу подужаю, а третю то вже через силу.

Мелашка. Іншому вона таки й вадить.

ЯВА III.

Христя (*входить з хлібом під плечем*). Вітаю, вас, свашечко, в новій синовій хаті.

Степанида. А вас вітаю в зятевій. (*Цілються*).

Христя. Ідуть вже наші новосельці, князь і княгиня, оце їм святий хліб. (*Кладе хліб на стіл і огляда хату*). Гарна та світла хатина, хоча й не простора;

дай боже, щоб нашим молодятим світло та весело жило в ній...

Степанида. Дай господи, мати божа!..

Мелашка. І житимуть, вірте, як в раю житимуть, бо побралися по любові. То вже як не по согласії, то бодай його побила лиха година і сімсот і дев'ять пропасниць!..

Христя. Вирядила я моє ясне сонечко з своєї хати навіки, нехай вже осяє чоловікову оселю...

Мелашка. І буде осяювати, то вже як...

Христя. А ти б, Мелашко, не сікалась в розмову, коли не твоя річ попереду... (*До Степаниди*). Шануй, свахо, мою донечку.

Степанида. І так шануватиму, ще й як шануватиму.

Христя. Пожалуєш її, вона й тебе під старість пожаліє; вітай її щирою душею та теплим серцем. (*Цілються*).

Мелашка. Хоч моя річ і позаду, але мушу сказати... (*Хлинає*). Як легко та хороше робиться на душі, коли бачиш між людьми прихильне вітання, коли почувеш одверте шире слово... І хочеться жити та милосердного хвалити... (*Налива чарку і підносе Христі*). Викушайте.

Христя. Ні, я не питиму, вдовольнилась вже досхочу. Та й не ти тут старша, щоб частувать...

Мелашка. То я викушаю за ваше здоров'ячко. (*П'є*). Чи чуєте, ідуть, ідуть! (*Чутно музику*). Мерщій, мерщій, матірки, беріть хліб-сіль в руки та зустрічайте. (*Дає один хліб Степаниді, другий Христі*).

ЯВА IV.

Іван несе на очеретині або на палиці покрасу (червону хустку) і ставляє біля порога, боярин несе образи і кладе на стіл, старости Денис, Прохор, Катря і музики; свашки вносять скриню і ставляють на під; музики грають.

1-й Староста (*танцює*). Тепер наша черга, пане підстаросто, піддай вогню, бо в мене вже неначе підошви прилипають до долівки!..

Юхим (2-й староста). Отак наші!... „Танцювали злидні три дні!“ (*Підтанцьовує*)

1-й Староста (*зупинився*). Отак, а не чорт-зна як! Щоб так наші молоді веселились в новій хаті та своїм лагідним життям радували нас. Ну, Прохоре Денисовичу, тепер вже ми ваші гості, приймайте нас у вашій хаті.

Денис. Частуй, сину, а ти, невістко, годуй нас, чим бог послав. (*Сідають за стіл*).

Прохор (*з-за пазухи вийма пляшку і чарку і частує*). Степанида дає закуску Катрі, котра підносе гостей). Милости просимо.

Катря. Закусить, ласкаві будьте, та не огудьте.

Денис (*взяв чарку*). Пошли ж господи вам здоров'я і віку довгого. (*Прє*).

Степанида (*одпиваючи*). Ох, Прохоре мій, Прохоре, моя дитино кохана!..

Іван (*п'яний регоче*). А я хіба не кохана дитина?

Христя (*одпива*). Катрусе, моя ягідко, моє червоне яблучко!

1-й Староста (*взяв чарку*). Дай господи, щоб ми діждали гуляти на весіллі ще й ваших дітей. (*Прє*).

2-й Староста (*Юхим*). Ну, брате, Прохоре, хай тобі господь допомага запобігти талану і долі... (*Випив*).

Мелашка. А мене, Прохоре, невже обминеш?

Прохор (*частує*). Пожалуйте і вам.

Іван. Частуй, Прохоре, і мене.

Прохор. Тобі не слід би вже пити.

Іван. Хто це тобі набрехав?.. Я, брат, на те не вважаю, наливай!..

Денис. Іване, не треба більш!..

Іван. Ні, я вип'ю. Наливай! (*Прохор налива*). Повну наливай!.. (*Випив*).

Музика (*випива*). Годилося б, наприклад, виходить, стало бить, будем так говорити, заради такого пишного весілля, по старосвітському звичаю, поводить журавля... Тепер вже, наприклад, виходить, стало бить, будем так говорити, перейняли, усякі модні прахтики, та цибулізацію, а старовину занехаяли...

1-й Староста. Журавля, журавля!.. А ну, старики,

ставаймо в коло, а свахи, Христя та Степанида, нехай журавля подибають.

Всі. Журавля, журавля!..

Іван (*регоче*). Може б і я подибав журавля? (*Починають водити журавля і співають, Івана не приймають в коло*).

Унадився журавель, журавель,
До бабиних конопель, конопель,
Таки-таки журавель,
Таки-таки цибатий,
Таки-таки дибатий.

А я його ізловлю, ізловлю,
Крила-пера обскубу, обскубу,
Таки-таки і т. д.

Він не буде літати, літати,
Конопельки топтати, топтати,
Таки-таки і т. д.

Денис. Ну, хоч і годі. (*Зупинились*). Пора і розходитись, бо вже скоро і сонечко спочине. Частуйте ж нас, дітки, на прощання... (*Прохор частує*).

Іван. А на моїм весіллі цілий тиждень частуватимемся і журавля подибаємо... (*Регочучи співа*). „Таки-таки журавель“...

Денис. Годі, Іване, верзти нісенітницю!

Іван. А на похоронах моїх заспіваєте. (*Співа*). „Со святими упокой“...

Денис (*грізно*). Кажу тобі годі!

Іван. Чого годі? Ні, не годі! Хотите мені рота затулити? (*Стає посеред хати, хитаючись*). Що на весіллі про смерть згадав?.. Я її щодня, щоночі кличу, а вона глуха, не чує мене, біля других клопочеться, а про мене їй байдуже... Мамо, правда?

Степанида. Замовчи ти!

Іван. Мені життя обридло... Хто я, що я? Ні людина, ні скотина!.. Гей, де ти, кістлява маро, безноса невіро, де ти забарилася, іди мерщій, бери мене, зотни мерщій своєю неминуchoю косою! Я не хочу жити, не хочу, не хочу!.. огидло життя, я живу через силу... Горілки мені дайте! (*Вхопив пляшку з столу і п'є нахильці, всі кидаються до нього і одіймають пляшку*).

Мелашка. Ти так всю вижлуктиш, зостав бо мені! Іван (*штовха Мелашку*). Геть, плескухо!... Дайте ножа, я вам зараз нароблю гав'ядини і панахиду справлю!..

Денис. Виведіть його геть!..

Іван. Мене геть?.. (*Замахнувся і впав. Юхим і другий чоловік беруть його і виносять з хати*).

Іван (*кричить*). Геть з очей!.. Всі ви мені гидкі, ненавидні!.. (*Винесли*).

І-й Староста. Не годилося б так, перешкоду зробив на весіллі.

Музика. Позвольте. Теперича, наприклад, виходить стало бити, будем так говорити, не бува весілля без скандалю...

ЯВА V.

Сільський староста (*входе*). Здрастуйте, поздоровляємо з весіллям та будьте здорові з вівторком. Всі. Спасибі.

Прохор. Милости просимо садовитися.

Сільський староста. Можна і сісти. Коли попрохали сісти, то мабуть і почастуете?

Прохор (*частує*). Викушайте.

Сільський староста. І єто можна. (*Випив*). Я привик так: одну випить, а другою закусить. (*Прохор почастував ще*). І доволно. Невеселу звістку приніс я. Чули певно, що війна з Гапоном ще з весни почалась?.. А тепер требують запасних. Ти, Прохоре, сам грамотний, то й прочитай. (*Дає йому бумагу*).

Прохор (*прочитав*). Так, правда... (*Верта бумагу*). Що ж... Царська воля—закон... Не судилось певно тихе сімейне життя... (*Всі немов обімліли*).

Катря. Як?.. Як же це?.. Я ж загину без тебе, Прохоре!.. Ой, рятуйте, люди добрі!.. Ой, матусенько моя ріднесенька, рятуй же мене, рятуй!.. Ой, пропаща ж я, пропаща!.. (*Ридаючи падає на плече Прохорові. Інші плачуть, інші зідхають, сільський староста поважно виходить з хати*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Хата Денисова, обставини звичайної хати небагатого селянина.

ЯВА I.

Мелашка і Степанида.

Мелашка Але, чуєте, все оте, що я зараз висловила перед вами, може подіятись з кожною молодницею, легко може, так легко, що інша і не зчується...

Степанида. Мені здається, що ви оце даремно кажете, не можу я тому йняти віри...

Мелашка. Ви обміркуйте спершу ось що. Не встигли побратися, як чоловіка наляпом беруть на війну, і сердечна жінка, котра тільки вчора взяла шлюб, зоставайся ні жінкою, ні дівкою, і ні удовою. Це ж тільки подумати, то аж моторошно робиться!..

Степанида. Ох, що правда, то правда...

Мелашка. Замість того, щоб горнутись до вірної та щирої дружини, що як у тій пісні співається, що каже: „цілуються, милуються доки сон не зможе,“—горниш до німої стіни, цілуйся та милуйся з подушкою...

Степанида. Що ж робити? Це трапилось не по нашій, а по царській волі?..

Мелашка. То-то ж бо й є. І я вас питаю: що його робить у таким випадку? І вже по чий би волі воно не трапилось, а серцеві розваги нема, нічиєю волею його не заспокоїш, воно не розуміє того, квилить, кличе коханого, кличе не вгаваючи, мов навісне... (*Зідхає*). Знаю, знаю по собі!.. Ой, господи, господи!.. Ото ж у таку жадану добу, як підвернеться хоч і чорт

рогатий, то й його пригорнеш і не зоглянешся, як пригорнеш супостата, замість милого...

Степанида. Ні, це витівки якісь, щось нісенітне...

Мелашка. Не вірите? А я певна, що так воно коїться не тільки у нас, а і по всьому світу... Це вам і кожна ворожка скаже, забожуся сімсот і дев'ять раз, що скаже!.. Та от хоч би сказати про Хроську Перчишну. Як ішов її чоловік у салдати, приказував: „гляди мені, каже: одною лишаю, щоб одною і застав“. Вернувся із служби, аж замість одного вже тройко...

Степанида. Ну, Катрю до Хроськи не рівняйте.

Мелашка. Чому ні? Що ж то Катря така свята та божа, чим же вона присвятилася, чим краща за Хроську? Про Хроську скажу вам, що вона і роботяща, і зугарна до всього, і дотепна на всякі моди... Хто як не вона перша привезла з городу моду, щоб хвартуха носить не на зборах, як ми носимо по старосвітському, а щоб іззаду краї сходились до купи, а на пузі щоб було обтягнене як на обичайці?.. Вона!.. Вона і кохточки завела перша. Стало бити, вона вже обрзована... І з лица Хроську хоч і не з Катрею порівняти — патрет і товстолика... А вже коли кому призначено не обминуть гріха, то не обминеш його з роду-віку!...

Степанида. Звісно, що гріх не по лісах ходить, а по людях, але ж... Ні, ви, сусідонько, таке страшне почали провадити, що у мене аж тімня почало давити, ніби щось важке на голову покладено...

Мелашка. Але ж як Катря перебереться до вас, то ще може те лихо можна буде і зупинить... Як вже вона раз-у-раз знаходитиметься на очах у вас, то їй не так зручно буде заводити зальоти... *(Підходить до мисника)*. Пляшка одіткнута, порожня... хоч би заткнули, а то повно мух налізло... *(Глянула у вікно)*. Хто це пройшов вулицею? Ага, ваша невістка, Химка, її мені й треба... Забарилась у вас. Прощайте... *(Хутко пішла)*.

ЯВА II.

Денис *(виходячи з комірчини)*. Либонь, Мелашка була? *(Позіхає)*.

Степанида. Чув, що вона тут провадила?

Денис. Не все... Трохи подрімав після обід.

Степанида. Каже, що бачила вже скільки разів, що як тільки звечоріє, якийсь і сунеться крадькома по-під-тинню і, як увійде в хату, зараз Катря хатні і сінешні двері замкне і позатуля вікна, і вже скільки не стукай, скільки не гукай — ні защо не відгукнеться...

Денис. Ну, нехай об цьому після. *(Бере з полу мішок і іде з хати)*.

Степанида. Ой, як же моя голова заморочилась!.. Невже в тому пащекуванню є хоч крихотка правдивого?..

ЯВА III.

Химка. Здрастуйте, мамо, з неділею будьте здорові. *(Цілюються)*. Що це ви самі в хаті, а деж батько та Іван?

Степанида. Батько пішов в комору набрать зерна, щоб відвезти до млина, а Іван вже більш тижня як пішов по монастирях на прощу.

Химка. Ага, так, так... Я чула та й із пам'яті витрусила ту чутку...

Степанида. Сідай у нас.

Химка *(сіла)*. У вас нові картини: піп, чи що?

Степанида. Ні, то вівчар вівці пасе... Це Іван десь достав...

Химка. А я думала що піп, шапка така як у попа. А то друга: павич би то?

Степанида. Де ж там павич? То хатка, а біля хатки високе дерево.

Химка. А я думала, що то павич хвоста розпустив.

Степанида. Еге, пішов Іван помолитись. Якісь два богомольці заходили до нас на ніч і так хороше промовляли про святощі, що Іван захотівся пристати до них у компанію... Казали, що недавно якийсь святий присвятився і з'явив свої моці і тепер сила миру іде на прощу. Нібибто один чоловік годів з п'ятнадцять не володів рукою, прямо висіла як мертва, пішов туди на прощу, і рука йому зразу ожила... І знов якійсь молодиці, не в мою міру, звернуло було в'язи мало не

на потилицю і та вигоїлась... Багато сліпих стало видющими, німих — балакучими...

Химка. Чула і я про це... А то одна богомолка розказувала про дівку, котрій поприростали до долонь гривні та п'ятаки...

Степанида. Ой матінко!.. Як же воно?

Химка. Бачите, вернулась дівка з заробітків та й віддає батькові зароблені гроші; а скількох гривень та п'ятаків затулила в жменях. Батько й питає: „чи всі вже?“ А вона й одмовила: „всі“. „А в жменях у тебе що?“—спитав він. „А ну розтули жмені“... А вона: „нічогосінько, каже, у мене в жменях нема“, та мерщій від нього. А батько у слід їй і крикнув: „якщо затаїла від мене гроші, то бодай вони тобі поприкипали до долонь“... І що ж ви думаєте: як батько побажав, так і скоїлось...

Степанида. Бо і священник завжди каже, що від батька-матері ні з чим не слід виховуватись. Отже є такі, що не бояться гріха.

Химка. Своїми очима богомолка бачила ту дівку. „Так, каже, гроші і повростали їй в долоні“. Чернеці звеліли, щоб та дівка три обідні молилась та поклони клала, аж сімсот поклонів, та щоб щообідні ставляла по сім свічок, по цілому золотому кожна свічка, і на часточку подавала по двогривеному... І нічого не їла вона, oprіч шматочка хліба та кружечки води. „Отож, каже, як вже вдарила вона останнього поклону, то так ті гроші і розкотились по церкві; чернець їх позбирав і поклав собі в кишеню“... Що ж це я справляю посиденьки? Хотіла про койщо спитать... Чи не знаєте, що зробити дитині: отут за вухом отака зробилась моргуля?

Степанида. Оливою помаж з лямпадки, або ж ранньою росою з вікна...

Химка. Юхим сказав: „бігай до матері, вони середствія знають“. То прощавайте. *(Дійшла до порога, далі зупинилась)*. Ви колись, мамо, ремствували на Юхима, що взяв собі жінку, тобто мене, не до мислі?

Степанида. Овсім не ремствувала... Хто це тобі наплів?

Химка. Мої очі та вуха.

Степанида. Та й коли вже те було, чи варто згадувать.

Химка. Одначе у нас вже діло пішло на згоду.

Степанида. І слава богу. Пора вже, пора... Коли побрались, то треба порозумітись якось...

Химка. Цілком вже порозумілись... За те другою невісткою ви зразу задоволнились?

Степанида. Що-о?

Химка. Тільки чи буде нею задоволений Прохор, як вернеться?

Степанида. Ти мене береш на докори, чи як?

Химка. Ні, зовсім ні. Я тільки хочу вам сказати про те, що у мене, хвалити бога, четверо підростають і всі вони Юхимовичі; а того, що Катря нагуля — чи Прохоровичем же зватимуть?

Степанида. Ой, Химко, стережись отаке верзти!.. Уй, який у тебе злючий язик!.. Стережись, кажу тобі!..

Химка. Не полохайте мене, мамо: добре вже мене за сім годів чоловік наполохав, може трохи завдяки й вам?..

Степанида. Ой, злюка ж ти, злюка!..

Химка. Я вас переконаю у тім, що кажу, ось побачите! *(Пішла хутко)*.

Степанида. І цій Катря в пельці засіла!.. Та невже ж Катря зважилась на гріх?

ЯВА IV.

Катря *(несе на плечах багато одежі і почина навішувати її на жердку)*. Чи не від вас так прожогом побігла Химка і не поздоровкалась зо мною?.. Чи й скриню переносити сьогодні, чи нехай покищо так перебуде — дуже важка?

Степанида. Нехай покищо там перестойть.

Катря. Та й я так думаю.

Степанида. Сьогодні поспієш перебраться?

Катря. Поспію.

Степанида. Так воно краще буде... Що там тобі

одній робити?.. Хату замкнемо, га? (Помовчала). Тобі може хотілося б там zostатись?

Катря. Ні, в гурті якось людніш.

Степанида. І поговору менш... Катре! А як на твою думку, чи не вишустрить мені на всі боки Мелашку, щоб вона більш і очей не навернула?

Катря. Хіба вже що сплела?

Степанида. Не хочу я тому йняти віри... Та коли б ще одна Мелашка, то ще сяк так, а то і Пріська Ходунова, і Гапка Драпачева, і Химка...

Катря. Не виховалась я...

Степанида. Що таке?

Катря. На нівець пішов увесь мій замір, і вся турбота.

Степанида. Га? Як ти кажеш?

Денис (входить). Невже й справді щось непевне вчинилось?

Степанида. А що там таке?

Денис. Гапка Дибайлова оце зараз зустріла мене та й каже: „чула я, що ви невістку з нової хати перебираєте в свою; так воно безпечніш буде: хіба, каже, довго до гріха“?

Катря (на бік). Ой і сусіди ж, достомітні шпиги.

Денис. До якого гріха? питаю. „Не пашекувата я, каже, то й не хочу, щоб з мене першої пішов поговор“... Зареготала і пішла геть від мене. Гукнув їй у слід, так вона тільки махнула рукою.

Степанида. Так і мені Пріська Ходунова відмовила: „Нехай, каже, другі доводять до краю, а я не охоча втручатись у чужий клопіт“...

Денис. Ти чуєш оце, невістко?

Катря. Та чую ж.

Денис. А що ж ти нам на те скажеш?

Катря. Не їла душа часнику, то й не смердітиме.

Денис. Так то воно так...

Катря. Правдиво, мабуть, кажуть, що якими б рідними не вбачались свекор та свекруха, а нарешті невістка їм все таки чужа?.. Чужа я вам, через те і віра ваша в мене так швидко похитнулась...

Денис. Ще не похитнулась, а тільки...

Катря. Ні, вже... Скличте ж до гурту всіх плескух, і я при них дам вам відповідь найправдивішу!..

Степанида. І це буде найкраще... Але ти не еретуйся!..

Денис. Зробимо так. Піди та поклич сюди й матір свою, прохай, щоб неодмінно зараз прийшла.

Катря. Горазд, покличу. Куди оце мені покласти? чи можна у миснику?

Степанида. А що ж там таке?

Катря. Це мое... Тут два листи від Прохора та ще кой-що...

Степанида. Поклади на верхню полицю, там воно безпечніш лежатиме.

Катря. То я ж піду по матір. (Кладе вузлик на мисник).

Степанида. На полудень вернешся?

Катря. Може мати не пустять, не погодувавши. (Пішла).

Денис. Чи чула, стара? Без примхів і без сліз наважилась привселюдно виправитись?.. Почуємо, що вона їм заспіває?

Степанида. Бачив, як у неї очі заіскрились, як сказала про віру, що ніби похитнулась?.. Що не кажи, а душа в неї правдива!

Денис. Та неначебто...

Степанида. А пам'ятаєш, як скоро ми з тобою побрались і ти того ж таки года пішов на заробітки, на чавунку, кудись аж за Харків, та ціле літо там був, вже аж у заморозки вернувся?.. То чого тільки не наплескали на мене щирі сусідочки!..

Денис. Не охочий я до бійки, а Мазуровій Горпині привселюдно тоді плюнув межі очі і дав ляпаса по щіці.

Степанида. І клята ж була покійниця, царство їй небесне, вічний покій. Кого вона не опаскудила, кого не оганьбила?..

Денис. Та бог з нею, не згадуй, нехай вже над нею земля пером.

Степанида. Еге ж, нехай... А візьми листи Прохорові! Шкода, що не вміємо читать... Давай хоч подивлюсь на них...

Денис *(бере з полиці вузлик і розв'язує, на долівку падають: книжки, тетрадь, папір, олівець і два письма)*. Оце листи? а оце й не знаю, до чого воно... *(Підійма все з долівки)*. Книга, якась паличка... Ага-га, це те, що пише, колись у столяра бачив таке... Стривай, як воно зветься? Отже й не нагадаю... *(Склав все у вузлика і поклав на полицю, а письма взяв і сівши поруч з Степанидою, дав їй одне, а друге держе сам в руці і вдивляється)*.

Степанида. От дивлюсь на Прохорового листа, а ніби бачу не листа, а самого Прохора, ніби чую його промову... *(Почина плакати)*. Синочку мій, дитино моя!.. *(Цілує листа)*. Де то ти тепер пробуваєш, як там тобі на чужині, без роду-родиноньки?.. А хороше як Прохор у листі промовля... Каже; „лети, лети листок од Заходу на Осток“. Ой, забула, як воно далі?..

Денис *(промовля)*. „Упади в руки тому, хто любий серцю моему“.

Степанида. Далі, далі?

Денис. Далі щось і я забув.

Степанида. Хоч би ще одне словцо пригадать?

Денис. Стривай, стривай... „Родненький папашо і родненькі мамашо, і супруго моя верная“...

Степанида. Так, так... Далі?

Голос за вікном. Чи не підете разом до розправи, привезли з пошти казет і писар читатиме голосно?

Денис *(хутко схопився)*. Я піду, стара.

Степанида. Піду і я. Доки Катря та сваха Христа прийдуть, поспіємо вернутись. А листа сховаю до серця. Дай мені і того... *(Хова листи за пазуху)*.

Денис. Може про Прохора щонебудь вичитуватимуть?

Степанида. Пошли нам мати божа веселу звістку.

Денис. Про війну почуємо... *(Обоє одягаються)*. Учора якийсь панок біля Митьчиної лавки розказував, що наші завдали японам такого чосу, що довго чухатимуться.

Степанида *(одягається)*. Так їм і треба, проклятушим, нехай не сікаються до наших.

Денис. Каже, бачив японів на картині: такі миршаві та манісінькі: наш салдат по четверо їх садовить на долоню, а другою як ляпне, то тільки мокреньке місце зостанеться... *(Сміються обоє)*. Коли б, каже, наші схотіли, то зразу закидали б їх шапками, тільки що шкода шапок паскудить...

Степанида. Ну, вже я не пошкодувала б на них і очіпка!..

Денис. Ходім, ходім!..

Степанида. Чи хату замкнемо?

Денис. Не треба, може скоро Катря вернеться. *(Дивиться у вікно)*. Та ондечки вона вже і йде. *(Пішли)*. *(Через недовгу хвилину входить Катря)*.

Катря. Чогось наші пішли у розправу,—певно покликано їх туди. Матері не застала дома; сказала сусідам, щоб переказали, що я приходила за ними. *(Стук у вікно)*.

Данько *(за вікном)*. Катре!

Катря. Це ти, Данько? Іди в хату!

ЯВА V.

Данько *(увійшов і простяга руку)*. Мое поштеніє. А я подійшов до твоєї ізби, дивлюсь—висить замок.

Катря. Я ж тобі сказала, що сьогодні сюди переберусь.

Данько. Понимаю. Значить, годі вже секрети соблюдять?

Катря. Сьогодні доведеться признатись, довідались...

Данько. Значить виявили? Ах, как ето довольно подло. Хто ж ето?

Катря. Знайшлись щирі душі! Доки наших нема, скористаємось тим, не будемо гаяти часу. Сідай-бо. *(Данько сів, Катря іде до мисника і здійма вузлика)*. Хтось вже тут попорядкував: вузлик розв'язаний. О, а де ж листи Прохорові? От тобі... Невже я їх загубила? Я ж їх сьогодні сюди поклала... Певно, свекруха взяла. Чи не понесли кому, щоб перечитали їм?

Вони щосвята і щонеділі перечитують наново Прохорові листи. (*Підходить до столу*). Як мені хотілось крадькома навчитись грамоти, щоб самій списати у листах до Прохора про свою журбу та тугу, отже не довелось... (*Сідає*). Давай, голубчику, сяк-так допишемо листа до Прохора, щоб завтра або післязавтра і одіслать. От повитріщають всі вороги баньки, як я їм сама промовлю по бамазі листа до свого милого. (*Сміється*). А що Мелашка, то та сердешна з досади або перегризе собі язика, або цілком проковтне його... (*Знов сміється*).

Данько. Вот будить сторія нового завету!

Катря. Почнемо? (*Бере папір і олівець і лагодиться писати*).

Данько. Почнемо. Не до ндраву мені те, що ти пишеш листа не по хвормі, по мужицькому.

Катря. Якби писала по таківському, як ти спочатку почав проказувать, то мені здавалось би, що то не я пишу, а хтось інший орудує моїми думками і воді моєю рукою.

Данько. Так когда ж воно таке правило, што розговори, кой-котрі можна по мужицькому, ну читать та писать дольжно по книжному. Наш вчитель нам раз-у-раз приказує, щоб ми і дома силкувались розмовлять по книжному... А ниспектор, як оце приїздив, так казав вчителєві: „старайтесь, штоб діти гаварили харашо“... Декотрі реб'ята вже можуть, а я ще не зовсім наловчився, але через яке урем'я і я розговори ухоплю книжні, ще й як ухоплю!..

Катря. Ну, проказуй далі.

Данько. А на чім же ми остановку зробили? (*Чита*). „Любий мій Прохоре, моя ти єдина думко!..“ Аж неприємно читать. По правилу дольжно быть так: „любезной мой супруг, Прохор Денисович!..“

Катря. А мені так не подобається.

Данько. Чудная ти... так правило ж таке. (*Чита далі*). „Як прочитали ми твого листа, то всі гуртом плакали“... Тут дольжно б сказать: усім обществом слёзи проливали... (*Чита далі*) „що ти, мій голубчику, тяжко сумуєш за нами. Коли б ти знав, як я за

тобою шохвилиноньки побиваюсь, як та пташка в клітці“... Вот тут я прописав би: как птичка в клетке, на тонкой ветке, вышло б і чувствительно і стиховно.

Катря. Годі бо тобі. Нехай вже так буде.

Данько. Ай-ай-ай! Єжели б єтого листа представить нашому вчителєві — от би реготав!

Катря. Чого ж би реготав?

Данько. Потому што даже дольжно реготать, как он по мужицькому списаной. Окриме того воно не тільки смішно, а даже довольно глупо. Ну, тут далі я пам'ятаю, одні тільки пустяки. Будем дописувать.

Катря. А ну, стривай, я сама дочитаю, чи потраплю?

Данько. Єжели завгодно, читай.

Катря (*чита*). „Як вже скінчили читать твого листа, пішла я в нашу хатину, глянула на образи, котрими нас благословили, та як припала до столу, як почала на самоті голосити, довго-довго голосила і здалось мені, що і стіни, і вікна, і скриня, і вся хата заразом голосять зо мною...“

Данько (*на бік*). І на што писать про еті дурачества?

Катря (*чита*). „Аж чую закувала в леваді зозуля. Я почала її питати, чи скоро діждусь тебе...“ (*Заридала, принавши до столу*).

Данько. От бачиш, коли б не писала про зозулю, то й не плакала б, потому што об етіх глупостях в письмах нікогда не пишуть... Змочила ще горше письмо слезами. Куди його можна посилать? Єжели б показать таке пісаніє учителєві, оставив би без обеда, або в куток, чи той — в угіль постановив би.

Катря (*витира слёзи*). Ну... вже не плачу... Проказуй, писатиму далі.

Данько. І еще кланяется низьким поклоном і приятним словом...

Катря (*проказує пишучи*). І ще...

Данько. Не ще, а еще. Ще єто будить обозначать сильную безграмотность. (*Диктує*). Дяденька ваш...

Катря. Який дяденька, коли дядько?

Данько. Дядько неприємно, а дяденька харашо.

Катря. Я напишу: і дядько. *(Пише)*.

Данько. Своевольна!.. *(Диктує)*. Гаврііл...

Катря. Не Гаврііл, а Гаврило.

Данько. По мужицькому так: Гаврило, а по книжному: Гаврііл. Архангели єсть: Гаврііл і Михаїл, а Гаврила нема!..

Катря. Ну, написала. Далі?

Данько *(диктує)*. І тьотенька ваша...

Катря. Тьотенька? мені аж вимовить смішно: тьотенька... *(Сміється)*. Хіба не краще: тітка?

Данько. Никогда. Другий на моїм місцеві взяв би єто, плюнув на єті безталкові глупості і пайшов би... Тільки што деньги получаю за вченіє, а тоб...

ЯВА VI.

Входить Денис і Степанида.

Катря. От тобі й на!.. *(Хова папір у вузлика)*.

Денис. Що ви тут робите?

Степанида. У книгу дивились, чи що?

Данько. Да, єто я разні сторії читав Катрі: про Сима, Хама і Ахвета, либо в роді єтого штось другое... Здрастуйте, дяденька Денисій Митрохванович, как поживаєте? Пожалуйте вашу ручку: *(Трясе Денисові руку)*. Здрастуйте, тьотенька Стехванія Єгоровна! Пожалуйте ручку. *(Стиска їй руку)*.

Денис. Сідай у нас, хлопче.

Степанида. Та пополуднаєш з нами. *(Сідають)*.

Данько. Благодарим за... пригласительство, спа-сіба. *(Сіда)*.

Денис. Читав писар казету, що наші здорово побили Япона, аж п'ять тисячів їх полягло, а наших тільки двісті чоловік.

Степанида. Так їм і треба, проклятушим га-понам.

Данько. Да, наші воїни так вони маладьці. Учора в школі бул урядник, так говорив, што наші зни-штожать совсем японьця...

Катря. А про Прохора ніякої звістки не чули?

Денис. Ні, нема нічого. *(Зідхає)*.

Катря. Мамо, ви взяли листи Прохорові, що були у вузлику?

Степанида. Я, я, осьдечки вони. *(Вийма з-за пазухи)*. Подержала листи біля серця і полегшало мені. На, заховай. А що ж мати?

Катря. Я ж вам казала, що не застала дома.

Денис. Що то у тебе за паличка в руці, як вона зветься?

Катря. Карандаш.

Денис. Карандаш? А я чув колись від столяра інакше, отже не нагадаю?

Данько. Нет, дяденька, карандаш как вон бул карандашом, так карандашом і повсігда зостанеться...

ЯВА VII.

Входить Мелашка і Химка.

Химка. Ні, Мелашко, так нечесно, як ти оце за-думала коїти! Навіщо ти за спиною дулі показуєш, а в вічі хіба боїшся правду сказати?

Мелашка. Не боюсь я нічогісінько, і в вічі скажу!

Химка. Ну, от і кажи, нехай ось свекор і свек-руха знають усе!..

Денис. Що ж ви таки таке знаєте, послухаємо?

Химка. Зараз Мелашка, біля Митьчиної лавки присягалась, що вона власними очима бачила, як до Катрі щоночі, як тільки почне сутеніти, з'являється якийсь миндрус...

Мелашка. Бачила, з'являється! Сімсот і дев'ять раз заприсягну, що з'являється...

Катря. Це правда.

Степанида і Денис *(з жахом)*. Правда?

Химка. А що, чуєте? *(Регоче)*.

Данько. Ну, тільки некакой миндрус!

Катря *(показує на Данька)*. Оце той миндрус...

Всі. Як?

Данько. Одначе стойте, какой же я такой мин-друс? Єто хвальш!..

Катря. Признавайсь, Данько, чого ти до мене що-вечора ходив?

Данько. Як признаватись, то й признаватись... Видите, дяденька, видите тьотенька; захотіла Катря нишком навчитись грамоти; щоб, значить, люди не висміяли їй очей, що вона у таких літах задумала вчитись, і договорила менья, за півтора цілкових у місяць, щоб я крадькома щовечора її вчив. Я согласився і за чотири місяця получив вже шість рублей сребра. Катря до грамоти оказалась понятливою...

Катря. Оце той мій гріх, котрий так стурбував не тільки пашекух, а і вас, тату й мамо...

Данько. Я раз однажды даже наполохав тьотеньку Мелашку. Дивлюсь, вони йдуть до Катриної ізби, я їй приліг за плотом; тільки що вони надійшли та й лізуть через пліт, а я як загавкаю, вони як галаснуть та з плоту бабах об землю!.. *(Резко)*.

Мелашка. А щоб ти не діждав полохать мене удруге, чортів випортку!

Катря *(тим часом вийняла з-під корсетки листа)*. А оце той лист, котрого я власною рукою списала до Прохора.

Данько. Только што не впольне по хвормі.

Мелашка. Тьфу! Паскудний віскряк якого гвалту накоїв...

Химка. Годилося б плюнуть тобі за це, Мелашко, в самісіньку мордяку; тільки других підводиш під сварку!.. *(Розгнівана пішла)*.

Мелашка. Сімсот і дев'ять раз тьфу!.. *(Пішла)*.

Катря. Не перегризіть, Мелашко, спересердя язика!..

Данько. Какая уредная ета тьотенька, ужасть!..

Степанида. А прочитай нам, Катре, як ти там пишеш Прохорові... *(Катря починає читати листа)*.

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

В тій же хаті.

ЯВА I.

Христя і Катря.

Христя. Годі тоді, моя дитино, так тяжко сумувать,—хіба ще за рік не натужилась? Трохи було ніби й вгамувалась, а це знов третій тиждень мало не щодня голосиш. Пошкодуй себе, пошкодуй свого молодого віку!..

Катря. А на що мені, мамо, те життя?..

Христя. Коли не шкода себе, то хоч зглянься над моєю старістю... не знесилой мене внівець... Хіба моє старе серце не рветься на шматки через твоє горювання?.. Чи може тобі про біль матері, про її муки байдуже, то жени її мерщій в домовину... доволі вже я нажилась, доволі натішилась життям...

Катря. Мамочко, не докоряйте мене... я... я... вгамуюсь... *(Затуляє собі рота долонею, щоб не плакати)*. Перестану тужить... *(Іде до порога, бере кружку з водою і промиває очі; напилась)*. Вже вгамувалась ніби... *(Сіда біля матері)*.

Христя *(голубить її)*. Таджеж пише, що рана не тяжка, що лікарі запевняють, що скоро загоїться... що кістка тільки трохи зачеплена... Дякувать треба господеві, що не перебили ноги...

Катря. Завіщо ж дякувать? Кому він що лихого вчинив, чи заподіяв?.. Ми, мамо, „господом забуті“...

Христя. Що це ти верзеш? Гріх так казати... А

що поранено Прохора, то що ж робити? На те він салдат, воїн.

Катря. Хіба він по своїй волі пішов на війну? Хіба йому потрібна була війна?.. Не одружився б він, коли б знав, що запротирять... Казав же, як прощався, що якби знав, що потягнуть на війну, не зав'язував би мені віку... Взяли, заслали на край світа і скалічили... Що я тепер? Салдатка, котру кожен, кому не жаль, тільки зневажа... Завіщо ж питаю, я мушу дякувати господеві?

Христя. Не ремствуй, борони тебе боже ремствувать...

Катря. Не ремствувать?.. Але ж і дякувати ні за що... *(Похитала з хвилину головою)*. „Легко поранений“... А чому ж сам не пише, коли легко поранений?.. Навіщо сестра милосердна пише за нього?

Христя. Певно, він лежить...

Катря. Легко поранений но лежав би... Мало хіба на селі ненароком калічаться: інший руку розруба сокирою, або ногу, а не ляга? Савка Когутенко, як торік розрубав коліно, а не ліг; ціле літо волочив ногу, аж дьки не взяли в болницю та не відрізали ноги...

Христя. І zostався на вік калікою... А коли б загодя почав гоїтись, то може і не скалічив би... *(Помовчала)*. А й хороше же милосердна сестра писала, вже так хороше що й сказати.

Катря. Дізналася ж, бачте, що Прохор не з москалів і сама призналась йому, що й вона теж з наших...

Христя. Кортить мені ще послухать того листа, може прочитаєш?

Катря. Прочитаю.

Христя. От і розумниця. Ще ні один салдат з нашого села так хороше не одписував! Всі якось по таківському закидають, як ото іноді наші начальники наважаються балакати, або хвершал...

Катря *(розгорта листа і зідхає)*. Ох, боженьку мій милий!.. *(Чита)*. „Люба моя дружино, Катрусе! *(Христя іноді залюбки голосно додає)* „так, так“, або „ох, як хороше!“ Мушу тебе засмутить, невеселою зві-

сткою. Під Мукденом мене скалічено, ліву ногу кулею на вилет пробито, і трохи пошкодило кістку, нижче коліна, через що докторі звеліли лежати у шпиталі доки затягне рану і кістка загоїться... Я почуваю себе дужим. У шпиталі доглядають за нами сестри милосердія, і ми їх звемо сестрицями; вони перев'язують нам рани, дають усякі ліки; а тих, що дуже покалічені та немошні, то таких сами і чаєм поять... Цього листа пише сестриця. Довідалась, бач, вона, що я з хахлів, та й пита: „ви українець?“. А я їй кажу: ні, я хахол. А вона й почала мені тлумачить,—що хахол це на-смішка, все рівно як москаля звуть кацапом, або єврея — жидом... Ви, каже, українець, через те я і листа до вашої жінки напишу по українські. А потім, як почала вона мені оповідати про давню давнину, про таку, що й батьки нам не розказували. Потім сказала мені, з яких книжок те вчитала; у нас, у школі ми про такі книжки й не чули... Каже, що колись Україна була вільною стороною... Я почав благати її, щоб усе оце списала тобі, щоб і ти дещо зрозуміла,—вона сказала, що спише у другім листі. Потім прохав я, щоб додала і про те, яка вона добра душа. Довго сперечалась вона, що ніби про це не слід писати, що то її обов'язок примушує пеклуватись біля хворих; але я сказав, що як не спише про це в листі до тебе, то я затаю свого адреса. Тільки таким побитом я прихилив її до свого благання. Боюсь тобі оповідати про страшенні каліцтва, які тут доводиться щочасу бачити. Хоч щодня на моїх очах сотні салдатів в муках падали і помирали, одначе не зачерстив себе так, щоб глянувши на іншого пошматованого мученика, не здригнувшись... Як бог допоможе повернутись благополучно додому, тоді розкажу тобі все, нічого не затаю. Не сумуй, моя голубко, та не журись дуже за мною; трошки заплач собі, бо без того не можна; але не плач на людях, а нищечком, та благай господа і молись йому, щоб допоміг мені скоріш вернутись у рідний край, у свою хатину, до любної моєї дружини...“

Христя. Бачиш, і він приказує, щоб не журилась та господеві молилась. Ну, далі?

Катря (*чита*). Я розказав сестриці, яка ти у мене хороша і як кохаєш мене, так вона дуже тішилась. Сподівайся ж від мене скоро другого листа...“ (*Промовля*). Сподівалась, та мабуть і сподіванку доведеться залишити. (*Чита*). „Сестриця, каже, що як тільки мені покраща, зараз же об тім сповістить тебе сама. Сестриця ще каже й те, що нам, українцям, треба листи писать додому по-своєму. Кланяюсь низенько татові і неньці, і тещі, твоїй неньці, братам, і сестрі, і невістці, всій рідні і всім добрим людям. Твій друг Прохор Шаповаленко, младчий унтер-офіцер. (*Говорить*). Слова останні він власною рукою дописав.

Христя. Стало бити, і не немощний... Ну що, полегшало тобі? А мені так теплом всю душу і обгорнуло.

Катря. Вже скоро і місяць як цей лист прийшов, а другого нема та й нема!..

Христя. Може завтра, може післязавтра прийде. Он Гальчин чоловік, як прислав одного листа та як одіслала вона йому карбованця, та відтоді а ні вісточки, отже їй ніби й байдужісінько.

Катря. Мені від того не легше. (*Зажурилася*).

ЯВА II.

Входять Степанида і Знахар.

Степанида. Здрастуйте, свахо, спасибі що завітали. (*Цілується з Христею*). Що, свашечко, і ви не заспокоїте вашої доні?.. Ми вже й руки опустили.

Христя. Не приберу і я ума, як її уговорить.

Катря. Я ж не плачу вже... (*Понесла листа до мисника і хова у вузлику*).

Степанида. Кажуть, що у розправі вже газету читають, певно старий вже там.

Катря. Піду і я... (*До Христі*). Ходімо, мамо, у розправу.

Христя. Та воно годиться тобі пройтись... Прощавайте, свахо. (*Цілюються з Степанидою*). Мені треба зайти до млина, воно по дорозі; ти до розправи, а я у млин... (*Пішла з Катрею*).

Степанида (*до знахаря*). Бачили?

Знахар. Ні, ще.

Степанида. Оце ж наша невістка, Катря.

Знахар. Ага, а я думав...

Степанида. Садовіться.

Знахар. Можна. (*Сів*).

Степанида. У будень ще сьак-так, за роботою та за клопотом, то й розважиться. А як прийде неділя, або свято — цілий день виголосить.

Знахар. Невістка?

Степанида. Та вона ж... Як не плаче, то щось таке з нею коїться, ніби оствовпеніє і мовчить-мовчить, хоч ти їй що хоч кажи.

Знахар. Мовчить все?

Степанида. Еге ж, мовчить. Я чула, що як іншій людині дошкулить до болячого, то у неї все в грудях замре — чи так?

Знахар. Бува й так, а бува й не так.

Степанида. Спасибі вам, що потрудились пожалувати, може вас почастувати?

Знахар. Якщо є, то... Мене люди частують.

Степанида (*бере пляшку і чарку*). Дай господи, щоб ви допомогли їй.

Знахар. Допомогти можна... Желаєм доброго здоров'ячка. (*Випив*).

Степанида. Мені здається, що ви неодмінно їй допоможете. Закусіть, будь ласка.

Знахар. Допомагав багатьом, то й вам допоможу. (*Закусює*).

Степанида. Звісно, побивається за чоловіком, бо його скалічено на війні... Прислав листа.

Знахар. У нас, сказати, мого свояка сина теж скалічено.

Степанида. Скрізь те лихо коїться.

Знахар. На те воно й лихо.

Степанида. Може викушаєте ще?

Знахар. Як почастуете, то викушаю.

Степанида. Я вам така вдячна... (*Налива*). Хто це вас напутив?

Знахар (*випива*). Василь... Як-бо його? Ось що... Москаленко.

Степанида. Ага, це наш недалекий сусіда! От добра душа, спасибі йому.

Знахар. Ідіть, каже, там вас чекають.

Степанида. Хотіли ми вже кинутись до хвершала.

Знахар. То не хвершалове діло.

Степанида. І я так кажу. Як тепер хвершали понаставляли такі, що краще б їх і не було: ні шепотіння він тобі не тямить, ні заговору...

Знахар. Без шепотіння та без заговору не можна.

Степанида. Скажи йому, щоб злизав зазіх, або здмухнув пристріт, так він баньки витріщить...

Знахар. Може б почастували по третій, та й за діло?

Степанида. Викушайте. (Налива). Пожалуста, допоможіть їй, сердечній.

Знахар (випив). Людським допомагав.. Ходім! (Встає).

Степанида. Куди ж це?

Знахар. До неї ж.

Степанида. Вона ж пішла у розправу, ось вернеться.

Знахар. Хто?

Степанида. Невістка?

Знахар. Ми її не ждатимем. А мазниця є?

Степанида. Є, є!..

Знахар. Коли б ще обичайка з старого сита, або з решета.

Степанида. І обичайка знайдеться.

Знахар. Інші штанами, або хвартухом шию труть, а я завжди обичайкою... Деж вона у хліві, чи...

Степанида. Хто?

Знахар. Телиця?

Степанида. Яка телиця?

Знахар. Та у вас же телиця захворіла, перелоги б то, чи що?

Степанида. Ніякої телиці немає у нас хворої.

Знахар. А вас же як звуть?

Степанида. Ми Шапуваленки, з діда — з прадіда Шапуваленки.

Знахар. А мені треба Рябошапку... Виходить я помилився?

Степанида. Рябошапка хата поруч з нашою.

Знахар. То так би й казали зразу, а то почали: „сідайте“ та „викушайте“... І що за народ! Не скаже тобі товком, а... Прощавайте. (Пішов). Згаяв тільки уремня!..

Степанида. Я думала, що він людський знахар, а він товарячий!..

ЯВА III.

Данько. Моє поштеніє, тьотенько! Вашу ручку. (Чоломкається). Катрі нема дома?

Степанида. Пішла на часинку до розправи, зараз вернеться, посидь.

Данько (сіда). Приніс одну книжку Катрі... Папаша купили на ярмарку, ну, кажеться так, што по безграмотству їхньому вочень глупую... Зветься: „Сердешна Оксана“... Так, пустякова сторійка...

ЯВА IV.

Денис і Іван.

Денис. Чи бачиш, стара, хто прийшов?

Іван. Здрастуйте, мамо! (Цілує їй руку).

Степанида. Здоров, здоров, сину! Насилу ти вернувся.

Денис. Глянь ти на його, неначе аж подужчав і якось ніби вилюднів...

Іван (скида зайву одежину). А таки вилюднів.

Денис. Сідай та відпочивай.

Іван. Я вже трохи відпочив. (Сів).

Степанида. Чи не дати пополуднувать?

Іван. Я їсти не хочу: по дорозі заходив до Юхима, і він мене підгодував, спасибі йому.

Данько. Моє поштеніє, дяденька. Вашу ручку. (Чоломкається). Здрастуй, Ванька!

Іван. А? здоров, здоров, школяр! (Чоломкаються). Вчишся ще?

Данько. Вчусь.

Іван. Вчись, братухо, вчись. Я не довчився, а тепер і шкодую... Ну, тату, приніс я вам стільки новини, що й за тиждень не переслухаєте.

Данько. Інтересно б послухать?

Денис. Набачився усякої святині?

Іван. Святиня окрім... Скажу вам, що хто не бува по світах, той і не тямє, що по людях коїться... Чого-чого тільки не надивився за п'ять місяців, чого не наслухався?.. Я почав дещо розказувать Юхимові, так він аж рота роззявив. Ще нагодився і Давид Крамарчук—і той аж цмокав губами. Прийдуть надвечір до нас, щоб я їм ще дещо розказав... Чого-чого тільки я не чув?

Степанида. У Києві був?

Іван. Був, і в Воронежі був, і у Серафима Саровського, був і в Почаєві: а нарешті вже і в Святих горах...

Степанида. Набачився святощів?

Іван. Хотів вам принести проскуру від Почаївської та загубив заразом з торбиною.

Денис. Отакої!

Іван. Ішли ми, бачите, лісом; ішло нас аж шість чоловік заразом... Тих вже, з котрими я з дому пішов, не було, бо то були таки справжні богомоли... Ідемо ми лісом, аж чуємо гупотить позад нас. Один оглянувся та й каже: „це не інакше, як за нами погоня, тікаймо мерщій“. І кинулись ми всі врозтіч, по лісу. Одбіг я ступенів з півсотні, дивлюсь лежить гнила колода: я пуць—і припав за колодою: аж це біля мене вершник яє загупотить, а я зарився в листя та й лежу. Далі вже не чуть стало вершника, підвів я голову, бачу—побіля хтось ще ворухиться, далі і той випростав голову з листя.— „Це ти?—питає.—Я,—кажу. Долежали ми там до вечора. Як почало сутеніти, вийшли на шлях та вже не наперед пішли, а назад... Пройшли гін з п'ятеро та звернули уліворуч; ішли, мабуть до півночі, потомились, одійшли на бік, і полягали спать. Хотів я попоїсти хлібця, зирк—аж торби нема, загубив; спасибі товаришеві, підгодував мене трохи... Удосвіта прокинулись, товариш і каже: „Прощай, брате! Тобі туди, а мені туди; ти мене не бачив, а я тебе не знаю. Укупі як підемо, часом наздоженуть і тебе зачеплять, а нарізнь безпечніш“... Так ми вже більш і не бачились. Люди справили мене на

Святогорський монастир, а звідти вже я пішов прямо додому. Багато дечого наслухався я від своїх товаришів. Як почали вони тлумачити мені, як належить поводитись людям та через що люди живуть у злиднях та в темноті...

Денис. Треба, щоб ти і нам дещо розказав.

Іван. Авжеж розкажу.

Данько. Дольжно быть інтиресні сторії!

Іван. Це ж ти по якому белькочеш?

Данько. Как по якому? Как у школі, так і в семействі дольжно.

Іван. А я чув від людей розумних, що воно не так дольжно!..

ЯВА V.

Юхим, Давид і ще деякі люди.

Юхим і другі. Здрастуйте, з неділею будьте здорові. *(Цілує батька і матір в руку)*.

Денис і Степанида. Спасибі, будьте і ви здорові. Сідайте у нас. *(Сідають)*.

Юхим. Ми оце прийшли, якщо не виженете з хати, прийшли послухати богомола; таку завдав нам задачу, що аж в голові все заворушилось...

Данько. Все одно што йменовані числа, да!..

Денис. І нас він зацікавив... Набачився світа та й начувся.

Іван. Про віщо ж вам?

Юхим. Та от ти почав був про колишне, про прадідівщину...

Іван. Можна. Тату! А може й ви чували, хто такі були ваші діди та прадіди?

Денис. А хто ж вони були? Звісно, крепаки, стало бить, панські.

Іван. А з якої ж причини вони стали панськими?

Денис. Про це вже я не скажу. Мабуть так воно здавна запроваджено... Інші кажуть, що так воно від бога призначено...

Іван. Ні, тату, не від бога, а від людей. Прадіди ваші були вільними козаками, вони воювали з турками,

з татарами, з ляхами, з москалями, здобували землі, скарби та боронили віру.

Данько. Вот про ету сторію раз почав був розказувать нам вчитель, а хтось ниспекторові доніс, так той йому сказав: „Смотріть, щоб вам не прийшлось загонять телят zarazом з Макаром?..

Юхим. З яким Макаром?

Данько. А хто його знайть, ну тільки вчитель спужався...

Давид. І мій хлопець школяр щось подібне розказував, та я не розібрав...

Іван. Колись може гуртом розберем все... Була у козаків на Дніпрі головна сила — Січ, там був у них і січовий отаман, котрого козаки вибирали вільними голосами. Звались ті козаки січовиками або запорожцями...

Денис. Я чув колись казку про запорожців, та думав, що то так собі побрехенька, як от про Івасика-Телесика, або про Лисичку-Сестричку...

Іван. Із Січі запорожці ходили воювать з ворогами, плавали у байдаках по морю під турка та бурсурмена, нападали на Польщу, на татарів... І взяли завидки ворогів на їх хист та одвагу, і почали вони, то той, то другий, умизгатись біля запорожців та запрошувать у спілку, щоб з'єднать гуртом велику силу війська та подужать слабшого... думали, думали, обмірковували та радились запорожці, до кого б їм прилучитись?.. І надумали пристать до москаля, бо у москаля одна з ними віра і через те певні були, що спілка з москалями буде найміцніша...

ЯВА VI.

Катря (*входе ридючи*). Ой, боже мій, боже мій! Тату, мамо! Спалили Прохора, спалили!..

Всі. Що, як?

Катря. Японці спалили той шпиталь, у котрому лежав хворий Прохор; всі поранені погоріли!.. Ой доленько ж моя нещасная, голівонько моя пропащая!.. (*Припада до комина і голосить*).

Степанида (*вхопилась за голову*). Ай-ай!.. Голова!.. Прох... Про-хо... (*Рве на собі сорочку*).

Денис. Що це з тобою? (*Хапа її за руки*).

Степанида (*силкується вимовить*). Про-х-хо-ра спа-ли...

Денис. Що ж це? Юхиме, бігай мерщій по хвершала!..

Юхим. Зараз, тату!..

Давид (*до людей*). Ходімо... Не в час ми прийшли... Така okazія... (*Виходять*).

Іван. От тобі й закидали японця шапками!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Біля Денисової хати. Хата, тин, повітка, комора і т. ін.

ЯВА I.

Денис *(лагодить тина; з-за повітки виходить Іван)*.
Не світ, не зоря знов з подвір'я втікаєш?

Іван. А чого я сидітиму дома? Робить ні сокирою, ні лопатою не можу — задихаюсь... Тільки й мого, що шкунділяю ще по селу, від хати до хати, доки в силі; а як знесилюсь, тоді вже лежатиму, до пропадаючого...

Денис. Може посидів би біля хворої матері?

Іван. Що я їм допоможу? Я ж не лікар. Води хіба подать, так вони і сами ще здужають встать і напиться.

Денис. Я, бувши на твоїм місцеві, не вештався б.

Іван. Промеж людьми, тату, охитніш дихається, а дома такий сум, що й... мати хворі, ви мовчазні та богобоязні...

Денис. Таким вже я і помру.

Іван. Не в тім сила, а що ви раз-у-раз затикаєте вуха і не хочете слухать, об чім тепер люди гомонять, а я так не можу...

Денис. Оте, що декотрі затівають, то з того не буде ніякого пуття, я тобі кажу, що не буде... Раніш теж затівали подекуди щось подібне, а нарешті списали інших так, що й досі чухаються, інших по острогах згноїли або позасилали невіть куди...

Іван. А я певен, що воно так скоїться, як сподіваються люди.

Денис. Та й тоді сподівались, що одберуть у панів землю та поділять...

Іван. І одберуть і поділять, от побачите!

Денис. Хто одбере?

Іван. Знайдуться такі. Ну, і скажіть по правді: хіба ви не хотіли б, щоб... вам прирізали землі?

Денис. Та мало чого я не схотів би?..

Іван. Багато ви за цілий вік розхазяїнувались на чотирьох десятинах? Ще доки вкупі жили, то сьак-так перебивались, а як одділили Юхима, то і в нього не повно і в нас порожньо... Коли б Прохорову хату не продали, то вже на весну не було б чим і орати... Щоб ви робили з однією шкапою?... Злиднів би годували!..

Денис. А годували б... Нам до того не привикать.

Іван. Я не хочу до того привикнуть... Ну, я піду. Сьогодні біля розправи сходка. Чого ви хоч раз на сходку не підете?..

Денис. А матір слабу на кого кинуть?

Іван. Та... То тільки відмовка... Сьогодні мусять приїхать знов з города такі, що будуть промовлять до громади...

Денис. Он чутка є, що вже скоро замирення буде... Салдати, котрі вертаються звідти, кажуть, що ось-ось мусить бути замирення... А після замирення може і справді землі приріжуть... Чув же й ти, що якийсь біля Митьчиної лавки розказував, що нібито синод дозволить цареві по сім десятин на душу прирізати? То краще підождають би?..

Іван. Ця ж чутка була ще до війни, одначе і досі не прирізали... *(Пішов)*.

Денис *(помовчав)*. Тільки хліб переводє, прямо дармоїд... Думка шибала, як пішов на прощу, що десь при монастирі зістанеться, рипатиме там ворітьми або що — і годуватимуть... Мабуть і там калік не треба... *(Помовчав)*. А може й справді якесь пуття вийде з тієї помовки, що нібито рух обхопив вже багато сел?..

ЯВА II.

Катря. Здрастуйте, тату! З неділею будьте здорові...

Денис. Здорова будь і ти. Спасибі що одвідала..

Катря. Що це ви? У неділю робите?

Денис. А роблю. Робить за мене нема кому. Куди так спозаранку? Присядь. *(Сідають на призьбі).*

Катря. Нарочито таки прийшла до вас... А мати як?

Денис *(махнув рукою)*. Хоч і не питай... Позавчора Никодим вернувся з війни.

Катря *(зідхнула)*. Я чула.

Денис. Прострелено йому долоню і плечо... З хрестиком на грудях... Хоч поранений, а все ж вернувся...

Катря. Я бачила його... *(Мовчить)*.

Денис. Що ж, надумалась заміж іти?

Катря. Надумалась... Не з власного переконання, а з людського, ще більш з матиного. Але хоч я вже тепер і не ваша, а все ж таки прийшла до вас поблагословитись...

Денис. Нехай тобі бог помагає. *(Зідхнув)*. Мертвам царство небесне та вічний покій, а живому слід користатись тим життям, котре бог йому послав... Смерть—вона у свій час прийде по кожного, нікого не обмине; хто на черзі—лягай в домовину... Так, так... І неньці твоїй під старість буде до кого голову прихилить... та й сама матимеш притулок... Звісно, наша сім'я тепер тобі зовсім чужа... Та й яка наша сім'я? де вона? Юхим в одділі—у нього вже своя сім'я; Галька—дочка, теж відрізана скиба від хліба... Іванкаліка, стара—непритомна... Он яка сім'я!..

Катря. Ви Василеву сім'ю знаєте, яка вона?

Денис. Сім'ю Степанців я добре знаю. Люди гарні, смирні, богобоязні... Певно і Василь добряча душа...

Катря. Я йому прямо сказала, що Прохора ніколи не викину ні з думок, ні з серця...

Денис. Василь і сам удівець, і ти ж не докорятимеш його за те, як добром згада покійницю.

Катря. Завіщо б я його докоряла?

Денис. Ото-то ж бо й є... Вийдеш заміж, спаруєшся. З щоденним клопотом та з невгавною турботою, та ще як посиплються діти, то вже й ніколи тобі буде згадувати минуле; бідкатимешся об тім, щоб діток вигодувати, та зростить, та до розуму довести... Я тобі це по серцеві кажу...

Катря. Спасибі вам... Вговоряли мене мати, довго вговоряли: і гнівались, і сварились, і плакали... Думала-думала, а нарешті сказала: вчиню вашу волю, нехай буде по-вашому... Прийшла я оце з вами вже й попрощатись, бо сьогодні і до вінця ідемо.

Денис. І нічого на далі відкладать, з богом!

Катря. Хотіла б з матір'ю попрощатись.

Денис. Хоч прощайсь з нею, хоч не прощайсь, їй вже однаково, нічого не втямить... Ось я її зараз покличу сюди... *(Пішов в хату)*.

ЯВА III.

Мелашка. О, Катря!.. Здорова, Катре!

Катря. Хоч і прощай.

Мелашка. І досі гніваєшся? *(Мовчання)*. Заміж ідеш за Василя? Це ти гаразд робиш... Скільки не журись, а опріч журби нічого не вижуриш. Та й поговору не буде... Ні від чого так не боляче, як від поговору, га?.. *(Мовчання)*. Поговір,—як половоддя, не зупиниш і не загатиш... Га? *(Мовчання)*. Чула про онорала, що позавчора балакав з людьми біля розправи? Ти й справді приндишся і досі?.. Чи ба яка хвасониста!.. Пхі!.. Ну, то не клич же мене до себе і на весілля!.. Смієшся? Сімсот тобі болячок та ще й дев'ять... Тьфу! *(Пішла)*.

ЯВА IV.

Денис і Степанида.

Катря *(підходить до Степаниди)*. Здрастуйте, мамо!.. *(Цілує її)*. Невже не пізнаєте мене?

Степанида. Мене...

Катря. Я ж Катря, невістка ваша...

Степанида. Ваша...

Катря. Іду, мамо, заміж за Василя, благословіть мене! *(Кланяється їй і цілує руки)*.

Степанида. Мене...

Денис. Нехай вже тобі, Катре, господь допомага і пошле щасливу долю... *(Цілує її)*.

Катря (*поцілувала його в руку*). Спасибі. (*Пішла витираючи сльози*).

Денис (*до Степаниди*). Може хочеш знов лягти, чи посидиш?

Степанида. Посидиш... (*Іде в хату*).

Денис (*іде з нею поруч*). Ти пізнала Катрю?

Степанида. Катрю...

Денис. Заміж іде Катря...

Степанида (*зупинилась раптом і вдивляється в простор*). Прохор!..

Денис. Невже він тобі привидився? Чи не душа його тут вітає? Ох, треба буде в ту неділю панахидку відслужить... Як ти думаєш, стара?.. (*Степанида щось показує рукою*). Ну, ходім, ходім в хату. (*Пішли*).

ЯВА V.

Юхим (*хутко йде до хати*). Нема батька в подвір'ї, певно в хаті. (*Іде до дверей, назустріч Денис*). Здрастуйте, з неділею!

Денис. Здоров, синашу. Що доброго скажеш?

Юхим. Та от прийшов до вас... Тут, бачите, таке цікаве діло... Тільки, що ви... той... Якись дуже богобоязні..

Денис. А хіба й ти вже бога не боїшся, як Іван?

Юхим. Та не в тім річ... Бога боюсь я, а як богові байдуже про нас, то виходить, що треба вже самим клопотатись...

Денис. Та ти кажи пряміше, не мудруй!.. Що там затіваєте? Чи не підбадьорює знов хто на разорение? Сиділи б оце по острогах, коли б тоді, як з п'яних очей намірялися спалити якономію, не послушали розумних людей та не одумались загодя...

Юхим. А може й не сиділи б?..

Денис. А все горілка призводить до бунту.

Юхим. Ви думаєте, що всім миром керує горілка?

Денис. Ти і зараз вже клюкнув?

Юхим. Не в тім рощот...

Денис. Чув, що тепер роблять з Іванівцями, котрі розорили та попалили якономію свого пана? Всіх пе-

ретрусили, позабирали не тільки пограбоване, а і власне; багатьох посадовили в острог...

Юхим. Може то ще й брехня?.. А як і посадовили так щож: сьогодні посадовлять, а завтра випустять.

Денис. Де це ти такого розуму свіжо набрався?

Юхим. Є такі, котрі більш нас тямлять. Посадовлять пани, а цар звелить ослобонить.

Денис. А чи звелить же?

Юхим. Ось побачите. А що спалили панське добро, то краще — ні нам, ні йому!..

Денис (*наслуха*). Що воно з дзвоником їде верхнею вулицею, гляди чи не становий? (*Придивляються*). А, це Катря поїхала з Василем до вінця... Ач, з дзвінком, як пишно!..

Юхим. Не одним же панам з дзвінком їздить, пора і нашим хоч до вінця з пихою... Так слухайте, тату, ось у чім річ. Скільки на вас землі брать?..

Денис. Де?

Юхим. Я так думаю, що і на вас не менш, як десять десятин?

Денис. У кого брать?

Юхим. У нашого пана.

Денис. Віддає в оренду, чи як?

Юхим. Ні, сами візьмемо.

Денис. Як візьмете?

Юхим. Чого ви так галаснули? Так візьмемо, тай годі, з царського дозволу... Вже умовились громадою, щоб завтра всім виїздить в поле і поділить землю... То я оце нарочито забіг до вас, щоб спитать, скільки брать на вашу долю?

Денис. Та чи ти при умі? Хто це вас на таке напутив?

Юхим. Царський посланець.

Денис. Що-о?!.

Юхим. Ось тут у нього хрест, а тут медалі, а ось тутечки зоря, чи та, як бо її?.. Звізда!.. Позавчора смерком підбіг до розправи, а тут як раз люди були на сходці. Підійшов до людей, поздоровкався, далі розщепнув балахона, що зверху був на йому, та й пита: „бачите, що оце таке“?.. Дивимось: мундир на

ньому, хрести та медалі і зізда. „Догадуєтесь, пита, хто я такий“? Ми зглянулись промеж себе та мерщій шапки поскидали. Він тоді вийняв бамагу і показує: „оце, каже, царське“... От забув як він сказав, чи цвинкуляр, чи приговор?... Ну, а далі почав читать. І там прописано, що дозволяється хрестянам брать землю у панів, по десять десятин на душу...

Денис. Де ж та бамага?

Юхим. Він взяв з собою. Бачите, йому треба їхать по других селах оповіщать людей... „Нас, каже, багато розіслано по всій Росії“...

Денис. Ото шкода, що бамаги не взяли, безпечніш би було діло.

Юхим. Перед усією ж громадою вичитував, навіщо ж та бамага? Був і староста, і соцький, і судді...

Денис. Краще б було, коли б і бамагу дав...

Юхим. То брать на вас?

Денис (оглянувся). Та хто його зна?

Юхим. Який ви страхопуд!..

Денис. Коли б бамага...

Юхим. Як назад їхатиме, то можна буде попрохать, щоб дав... То брать?

Денис. Та вже, якщо той, то бери... Як громада, то так вже й я...

Юхим. Дасте завтра ваших биків та спряжемо з моїми... Може і ви поїдете?

Денис. Та хто його зна?

Юхим. Вся ж громада виїздить, і староста, і писар, і...

Денис. Коли вже вся громада, то й я за громадою...

Юхим. Так, звичайно, найкраще... То прощайте. Треба ще забігти до Данила, у нього є зайвий плуг, бо у моєму чересло зламалось. (Пішов).

Денис (сам). І хотілося б земельки придбать і якось ніби страшнувати... І як таки бамаги не взять... З цвинкуляром в руках безпечніш... Ну, та коли вже вся громада, то треба й собі за громадою... Шкода, що бамаги не взяли!..

ЯВА VI.

Іван (хутко йде). Був Юхим? (Тяжко диха).

Денис. Був.

Іван. Розказував?

Денис. Ну, розказував.

Іван. Я завтра теж поїду в поле, нехай і мені приріжуть десять десятин...

Денис. А тобі на що земля? Робить ти не в силі...

Іван. Так що ж?... Я землю продам та поїду в якийнебудь город, там буду вчитись усяким наукам; я хочу бути таким вченим, щоб усяку книжку зміг прочитать... Тоді вже цілком зрозумію все, що в світі коїться. Інші люди у чужі землі їдуть, в Америку то-що, і мене цікавить Америка.

Денис. І чого б ото вештатись по світах? Вже коли землі приріжуть, то хазяїнуватимем...

Іван. Хазяїнуйте вже ви... Я, тату, дивуюсь, як це ви прожили вік, а далі Києва і не були?

Денис. Годі з мене й того, що в Києві був, далі Києва мене не кортить... Інші і Києва не бачили...

Іван. Дайте мені мого двогривеного.

Денис. Навіщо тобі двогривеного?

Іван. Хочу купити книжку у лавушника Митьки.

Денис. Навіщо тобі та книжка?

Іван. Читатиму. Книга зветься: „Іван Вижигін, Фадея Булгаріна“.

Денис. Та аж двадцять копійок за неї?

Іван. Вона дорожча, а Митька віддає мені за двогривеного з тим, щоб я вибрав йому чай з маслин... Бачите, купив він у городі товару усякого, купив і чаю, і маслин... чай з маслинами поклав в один мішечок: два хунти чаю і десять хунтів маслин; а папір, у котрім був чай, роздерся, чай і висипався у маслини... Тепер треба чай вибирать з маслин, бо шкода ж чаю...

Денис. Купив би краще яку церковну книгу.

Іван. Хіба церковні книги дешевші? Та й навіщо мені церковна, я в попи не збираюсь. Дайте ж двогривеного?

Денис. Цвиндриш гроші.

Іван. Свої ж цвиндю, а не ваші, я їх заробив у лавушника за те, що читав псалтиря над його покійним тестем.

Денис. Та на вже. Пажалуста більш не давай мені твоїх грошей у схованку! *(Віддає)*.

Іван. Отакої, вже й розгнівались? *(Пішов)*.

Денис. Бреше, мабуть, що на книгу. Чи не гра- тиме у карт? Там у лавушника Митьки, щовечора зби- раються та в карт грають. Хведька столяр на тім тижневі програв аж десять цілкових... Ловку забавку завели... *(Прислухається)*. Що воно топотить так здо- рово? *(Придивляється)*. Чи ба!.. Салдати на конях їдуть, ого-го, скільки їх!.. Куди ж вони? Раз, два, три, чотири... Ого-го, їх і не перелічиш... мабуть, більш як на півсотні... Куди ж це вони простують?.. Повертають до панського двору. О, зупинились біля двору; двоє заїздять у двір... Чого ж то вони?

ЯВА VII.

Мелашка. Бачили скільки салдатів, драгунів, чи що?

Денис. Та бачу ж.

Мелашка. Я ж казала, що не виховуються наші з своїми заходами, ніколи не виховуються!.. Вчора на- рочито побігла до панського двору довідатись, чи там вже знають про те, що позавчора на сходці казав онорал; спитала одного — другого, тільки баньки вит- ріщають... Аж це сам пан тиць на ганок. „А, здрастуй, каже, гражданко, яку новину принесла?“ Ніякої, кажу. „А йди, каже, до горниці“. Увійшла я, він зараз по- частував мене горілкою, а далі й каже: „Садовись, Ме- лашко! Тепер вже ми скоро будемо рівні всі, як перед богом, так і перед людьми“... Налив ще стаканчик, я викушала. „Чув я, каже, що вчора біля розправи якийсь пан балакав з людьми, ти не бачила?“ Я й од- мовила: хоч і бачила і чула про віщо балакав, але вам того не скажу. Він ще налив стаканчик, я викушала. Знов почав розмовлять, силкувавсь випитати, але я цупко держала язика за зубами..

Денис. Не віриться мені, щоб ви не прогово- рились?

Мелашка. Ні, ні... Навіть і ненароком ні жодного словця не бовкнула, вже так цупко держала язика за зубами... Щоб мені сімсот пухирів на язика ще й де- в'ять, коли... *(Побачила Юхима, хутко щезає)*.

Юхим. Козаки приїхали... Це якась іродова душа сповістила пана не інакше, а той певно гінця послав по козаків... Он які промеж нас людці завелись... Ви, тату, мовчіть, як часом почнуть розпитувать... Знать не знаю, відать не відаю, кажіть... Козаки поїдуть, а ми тоді нишком зберемось всією громадою та на ніч в степ, а на зорі і поділимо землею; тоді вже як по- ділимо, не одіймуть... Глядіть же, тату, мовчіть... Ну, коли б довідатись, яка то анахтема сповістила? *(Пішов хутко)*.

Денис *(сам)*. Чого доброго халепи придбаємо... Що ж воно оце таке? Приїздив онорал з зіркою, ска- зав, що панську землю дозволено поділити; а тепер пан викликав козаків?.. От і розбери: де правда, а де брехня?

ЯВА VIII.

Прохор *(виходе з-за вугла, з клунком за плечима)*. Здрастуйте, тату.

Денис *(жахнувся)*. Що?.. Хто це?.. Сину мій, Прохоре!.. *(Туле його до грудей)*. Та чи це ти? Ти жи- вий, тебе не спалили?

Прохор. Ні, господь помилував. Тільки скалічено було, а як рана загоїлась, я вернувся в строй і мене захопили японці у полон. Але хвалити бога, я з полону втік... Тепер мене відпустили на поправку. Ви не оді- брали від мене листа, я ж писав вам, невже я попере- див свого листа?.. А де ж Катря?

Денис. Катря?.. Іди перш до матері. Мати сер- лечна стерялася, як почула, що ти згорів.

Прохор. Згорів?.. Ото хай бог боронить. Де ж, мати, Катря?.. *(На порозі з'являється Степанида)*. Ма- тінко моя ріднесенька, жалібнице моя щирая!.. *(Ки- дається до неї і цілує їй руки)*.

Степанида (*довго вдивляється в його, далі крикнула*). Сину, синочку мій, моя ти любая дитино!.. (*Цілує його й христить*). Тебе відпустили, не взяли на війну?..

Денис (*тихо Прохорові*). Кажи, що не взяли...

Прохор. Не взяли, мамочко!.. Ходімо, ходімо у хату... Де ж моя Катруся? (*Ідуть в хату*).

ЯВА IX.

Соцький, з ним урядник і два козаки.

Соцький (*стука у вікно*). А вийдіть, Денисе, сюди!

Денис (*виходе*). А чого вам треба?

Урядник. Ігде, старик, твій син Іван?

Денис. Не знаю, кудись пішов.

Урядник. Можеть вон у хаті?

Денис. В хаті його нема.

Урядник. А вот посмотрим.

Денис. У хаті син — салдат, котрий оце туж-туж вернувся з війни. (*Ідуть всі в хату*).

Іван (*з книгою*). Купив Івана Вижигіна, може у цій книзі списано про те, як дошукатись правди? Коли б мені дізнати, у якій книзі про людську правду списано?

Урядник, козаки, соцький і Денис, а опісля і Прохор.

Денис. Осьдечки і наш Іван.

Урядник. А от ето вон? Теб'я, голубчик, нам і надобно. Возьміть його, реб'ята. (*Козаки беруть Івана*).

Іван. За віщо це?

Урядник. А вот пойдем з нами, там все узнаеш.

Іван. Куди з вами?

Урядник. Куди? Спершу в штани всипем, а потім можна будет і в спину. (*Регоче*). Ведіть його до командера... (*Пішли*).

Прохор. Тату! Що це Іван налехотворив: невже прокрався?

ЯВА X.

Катря, Василь і весільні гості.

Катря (*кланяється Денисові*). Прошу вас, тату, до нас на хліб, на сіль і на весілля!.. Не погребуйте!..

Прохор (*побачив лице Катрі*). Що, як? Катре?..

Катря (*пізнала Прохора*). Прохоре, ти? Ти живий?.. Ах!.. (*Падає йому в ноги*).

Прохор (*підіймає її*). Катю, Катрусе моя!.. Зомліла!.. Води, води, бога ради швидше води!..

КІНЕЦЬ.

СКРУТНА ДОБА

Малюнок у 3-х одмінах

ЛИЦЕДІ:

Деревицький, поміщик.
Ксенія Михайловна, його жінка.
Супоня, купець-землевладелец.
Руфимович, єврей, купець-землевладелец.
Ястребова, панна, сусідка.
Горпина, }
Нянька, } наймити Деревіцьких.
Захарко }
Микишка, лавушник.
Хоменко, стражник.
Торохтій, міщанин—землевладелец.
Сільський Староста.
Соцький.
Становий Пристав.
Урядник.
Тиміш, }
Данило, } чоловіки, селяни.
Петро, }
Харитон, парубок.
Мотря, дівчина.
Йосип, селянин.

Стражники, десятники, селяни і драгуни.

Діється в Харківщині, в кінці 1905 року.

ОДМІНА ПЕРША.

Обставини панської кімнати: дзиглики, дивани, дзеркала, лампи, картини, столи. Посередині кімнати стіл накритий скатертиною; на столі примусія до чаю.

ЯВА I.

Горпина (*вносить самовар і ставляє на стіл, потім заварює чай і лагодить примусію*).

Захарко (*заглядає в двері*). Горпино, а де нянька?

Горпина. Навіщо тобі нянька?

Захарко. Та прохала, щоб як буде случай, скриню її передати до зятя, в Цапівку.

Горпина. Отакої. Служила мало не двадцять годів, а це вже думка відходити?

Захарко. Та ні, не відходить, а... як часом прийдуть грабувать, так, бач, боїться щоб її скрині не зачепили... Тут іде чоловік з Цапівки, так гукни на няньку...

Горпина. Невже ж таки прийдуть грабувать?

Захарко. Чоловік цей каже, що цими днями приходив агент наймать квартиру, каже: прийде аж півсотні; наших би то гнатимуть попереду, щоб допомагали грабувать; котрі ж спереччатимуться, так їх стрілятимуть...

Горпина. Ой, матінко!.. І ти будеш грабувать?

Захарко. Я... не хотів би, а як примусять? Хведька той, що за нічного сторожа, як почув тай каже: як тільки почнуть грабувать, я калатушку об землю та через ліс та додому... Звісно, кожен опаску має, щоб не застрелили. Поклич же няньку... Ондечки вже пан іде... (*Хутко пішов, Горпина пішла в бокові двері*).

Деревицький *(входячи з Супонею)*. Гаразд зробили, що провідали.

Супоня. Як же ж не провідать, сусіди.

Деревицький. Сідайте. До речі і самовар вже на столі. *(Гука)*. Горпино! А йди, налий нам чаю. *(Сідають)*. Давно з города?

Супоня. Учора. *(Входить Горпина і вклоняється Супоні)*.

Деревицький. Наливай чай. А чого то Захарко сюди приходив?

Горпина *(налива чай)*. Захарко?.. Та то... до няньки... Якесь діло має... Прикажчик звелів сказати, що мірошник навряд чи й сьогодні вернеться...

Деревицький. Я чув вже. *(До Супоні)*. Пийте чай.

Супоня. Отаке і в мене коїлось. *(Горпина пішла)*.

Деревицький. Кажуть, що ви поспродали вже всю худобу і збіжжя перевезли в город?

Супоня. Знаєте, як кажуть: береженого і бог береже.

Деревицький. Це поганий зразок, це не обережність, а більш скидається на переполох. Таким робом ви даєте повід думати, що й справді грабувать дозволено...

Супоня. О, де ж таки?

Деревицький. Скажете ні? Прислухайтесь, які вони чутки повсюди розносять, плетуть нісенітницю, пантеличать один другого... Тепер мужик слідкує за кожним нашим ступенем, вірте. Цими днями пан Горошко, їдучи на вокзал, взяв навіщось з собою рушницю, так всі мужики, що були на вокзалі, загомоніли: „ага, боїться!..“ Перш, як він їздив з револьвером і мужики того не знали, то й не звертали на те ніякої уваги... А як почали задавать стрекача: хто в город, хто в другу губернію, хто за границю, то хіба не мусіло у мужиків скластись переконання, що їх бояться?.. Давайте стакан, я вам ще наллю. *(Налива чай)*.

Супоня. Воно, знаєте, обережність все ж таки не вадить... Забастовки, погроми... Ну, та от пишуть, що на різдво збереться Государствена Дума, то може по-

громи до нас і не дійдуть... *(П'є чай)*. А я все ж таки радив би і вам переїхати в город, краще б було.

Деревицький. Хіба в городі безпечніш? Хулігани та чорносотенці мало там шкоди роблять?

Супоня. На щот хуліганів, знаєте, так що можна даже поладить?

Деревицький. Як поладить?

Супоня. Дать скільки карбованців відступного, вони і обминуть.

Деревицький. Та що це ви говорите, бога бійтеся!.. Іти на компроміс з злочинцями, цього тільки й бракувало!..

Супоня. А що ж подіємо?

Деревицький. Ні, вже краще тут грудиною стати проти можливих насильств, ніж входити в спілку з мерзотою!

Супоня. Як не схочете одкупитись, то там все ж таки поліція... Сказали у телефон і...

Деревицький. Не скрізь поліція обороня від чорносотенців, не чули хіба, не читали?..

Супоня. А до кого ви тут обернетесь за порятунком?

Деревицький. Треба самому рятуватись. Вірте, що не всім мужикам погром на умі.

Супоня. Всі вони одним миром мазані.

Деревицький. Не слід обвинувачувать людей огулом, бо завжди помилитесь. Ви не знаєте мужика... А я його знаю і певен, що багатьох можна зупинить щирою розмовою і усовістити, бо у багатьох ще живе бог в душі. А от як загублять віру в бога, тоді пиши пропало... Декотрі утиски та насилля неначе до того ведуть... Тоді буде всім горе!.. А докищо, я певен в тім, що з народом завжди можна поладнатись, коли б тільки не керували ним проходимці та лиходії, а під час і горілка...

Супоня. Так, так... Ви до мужика з словом, а він до вас з колом.

Деревицький. А як вже слово не допоможе, то і я зумію проти кола виставити дула!..

Супоня. Мужик заплішив собі в голову, що земля повинна належать йому одному і шабаш!..

Деревицький. Не кожен, ні! А більшість заплішила думку, що земля їм потрібна і що без землі важко вже й дихать... Треба тільки мужикові — як неосвіченому — розтлумачить доладу, як здобути землю — без грабунку та без насильства.

Супоня. Попробуйте розтлумачить. Он мій кучер каже: „перш совісно було грабувати, а тепер „свобода совісти“, у моїй волі зробити так, як я схочу...“

Деревицький. Одначе ж він вас не збирається грабувати?

Супоня. Мене ні, а щодо других, то аби знайшлись охочі, а він компанію піддерже...

Деревицький. Ні, я вам скажу, що не всі такі вузьколобі, як ваш кучер. Ото ви залили йому памороки горілкою. Дуже вже часто ви його поштуєте... Він якось хвалився моему Захаркові. „От, каже, у нашого хазяїна добре служить: як тільки приїдемо куди на ярмарок, скотину купувати, зараз хазяїн покличе мене до горниці, налле отакий стакан водки: „кушай!“ Далі і другий стакан... Сам чарку п'є, а мені стакан... А іноді і три стакани налле!..“

Супоня (усміхається). Да, тошно, у мене таке заведеніє.

Деревицький. Паскудне заведеніє, пагубне!... Нема чим тут хвастатись.

Супоня (сміється). Чудак ви чалавек!.. Єжели йому перве вдовольствіє водка?..

Деревицький. А лікарі запевняють, що то яд!

Супоня. Еге-ге, як лікарів слухать!.. Не вірю я їм... (Прє чай). Не було б у нас ні забастовок, ні погромів, ні насильства нікоторого, єжели-б не євреї. Євреї всьому виною...

Деревицький. Це вже і ви почали в цю дудку грати?

Супоня. Через євреїв ми і війну програли з японцями, через них і забастовки, потому що агличани прислали два мільярди грошей.

Деревицький. Ого-го! То була чутка що шість мільйонів, а це вже аж два мільярди? Хто вам наплів!

Супоня. Кой-що я чув, а кой-що й сам вчитав...

Скажу вам, що всі проклямації твердять, що лихо все через євреїв; євреїв обстоюють студенти... Я силу проклямацій перечитав, хочете привезу вам прочитати?

Деревицький. Якщо в них цькують людей на людей, то краще не привозьте; абож привезіть, я їх, не читаючи, шпурну в огонь.

Супоня. Та даже єсть такі газети, котрі... Наприклад, газета „Пахар“, так вона прямо вказує на євреїв та на агличан... Звісно, как у агличан могутственний хлот, так нам не рука з ним свариться; ну що євреїв, то я усіх би їх прямо в потилицю з Рассеї!.. Лях теж шкодить з своєю антономією... Все це „Пахар“ поясня очень правильно... Маненька газетка і дешева — всього руб на год...

Деревицький. Газета невелика та брехня в ній проводиться величезна, і дорого та брехня обійдеться, дуже дорого!..

Супоня. З якої речі хоч би й газетчикам оббрівати євреїв?

Деревицький. Залюбки. Брехня та будується на підвалині квасного й незрячого патріотизму, а як у нас більшість людей вірить всьому, що надруковано в газеті, то через те й вчиняється такий каламут, що своя своїх не познаша. Люди, котрі люблять ловить рибу в мутній воді, — користуються тим...

Супоня. Може?

Деревицький. Не може, а іменно так.

Супоня. Наприклад, описує про хліборобство, про викормку телят, про розплочування птиці і правильно описує... Навіщо ж би про одне правильно, а про друге неправильно?

Деревицький. Кажу ж вам, що ради власної кишені, ради власної наживи... У печатнім слові треба уміть розбиратись.

Супоня. По вашому виходить, що я непонятливий такий?

Деревицький. Чого ж ви зараз і гиндичитесь? Ви заглядаєте в газету тільки тоді, як війна зав'яжеться, або учиниться якийсь погром, чи скандал, а в спокійну добу газет і в руки не берете?

Супоня. Тошно, що я люблю читать особливо про війну... Откровенно кажучи, мені нема врем'яни щодня з читанням возиться... Вам добре, що у вас єсть і управляючий, і приказчик, і вам можна балуватися усякими книжками, а мені не резон страчувать час-врем'я на читання, бо я сам-пан, сам і прикажчик...

Деревицький. Не знаю кому з нас добріш? Землі у вас більш, як у мене, сім'я у мене не менше вашої... Я моїх дітей вчу по гімназіях та в університеті, а ви своїх по лабазах та по мускательних лавках...

Супоня. Щоб я дітей моїх по гімназіях вчив, щоб вийшли з них революціонери? Та борони мене боже!..

Деревицький. А з моїх, вже, значить, вийшли революціонери?

Супоня. Я... я того не кажу, а... Та он Грайвороненко одного свого сина віддав був у реаліє, дійшов той вже до шостого класу і щож? Почав балуватися: по рестораціях, по більярдах... пиво, бутерброди, коньяк... до баришень почав їздить... схопив якусь болю, по лікарях почали його возити і наконєць того помер... А у Шевцова яка була учона дочка, всі науки проїзошла... По скінчанні гімназії, купили хвартильплян за 750 рублей — шутки? Шубу за 500 рублей, понакупували браслетів, брошков-кольцов... Я казав Шевцову: „ей, Сенька, не балуй дочки!..“ Не послухав. Явивсь багатіший жених, сліхали про господина Хронова, що орудує гуртами на дві губернії? Знаменитий чоловік!.. А вона вляпалась у якогось голодранця лікарешку. Родителі сделали лікарешці деклямацію, щоб він обминав їх дом... І вдруг скандал. Самашедша дівчиця повісилась!.. Несчастний Сенька після цього случаю, з отчаянности, три тижня пив без просипу і до того у п'янстві розпространився, що заїхав у такий дом, і там дівчонки злимонили у його бумажник з чотирма тисячами... а жона його із'їздила всі монастирі, доки заспокоїлась... Хороша наука?

Деревицький. Наука? при чому ж тут наука? Тут цілком винне батьківське самодурство!..

Супоня. Ви так думаете? Напрасно!..

ЯВА ІІІ

Торохтій (*входє регочучи*). Ще живі, ще не погнали вас?

Деревицький (*здоровкається*). Громитимуть нас, то й вас не обминуть.

Супоня. Єжели почнуть, то коситимуть підряд.

Торохтій. Ні, мене не зачеплять!..

Деревицький. Відкупитесь чи відмогоричитесь?

Торохтій. А чого мені відкупатись? Нехай відмогоричуються пани та купці, а я мужичок. (*Регоче*).

Деревицький. Мужичок, а в пани лізете?

Торохтій. Ніскільки... Вони мені зовсім без надобности.

Деревицький. Як же це так? Ви ж не йдете в гості до мого кучера Захарка, а йдете до мене?

Торохтій. Ну, це зовсім другий рощот...

Деревицький (*глянув у вікно*). Що воно значить? Воли везуть віз сина, а погонича нема? Вибачайте, я вас zostавлю на хвилину... (*Хутко пішов з кімнати*).

Торохтій (*до Супоні*). Я вас давно знаю.

Супоня. А я об вас дольжно быть мало сліхав? Недавно тут поселились?

Торохтій. Четвертий год... Ми із Таврії.

Супоня. Ага. Сліхав, сліхав... То будемо знайомі... (*Простяга руку*).

Торохтій (*в великою пошаною стиснув його руку*). Вас звуть Прокопом Демидовичем, я знаю, а я звусь Торохтійом, Євмен Гарасимович... Я всіх знаменитих людей тутешньої околиці вже знаю.

Супоня (*чванячись*). Положим, що ми не так і знамениті.

Торохтій. Ні, ви цього не кажіть... Сліхали ми, як ви оборудовали діло з поміщиком Михайловим, нехай хто другий так знаменито оборудує. Получили іміння пошти без денег? (*Регоче*).

Супоня. Позвольте. Єжели я покладу ось тутечки руб сребра і одвернусь, або вийду з горниці, чи ви не візьмете того рубля?

Торохтій. Тоїсь... не розумію... Ви забудете того рубля, чи наумисне покладете?

Супоня. Яке вам діло до того? Я питаю вас, візьмете ви рубля?

Торохтій. Кажись так, що візьму?

Супоня. А як я вернусь у горницю і спитаю, чи ви не взяли часом рубля — признаєтесь?

Торохтій. Кажись... признаюсь?

Супоня. І по дурацькому зробите.

Торохтій. Ні, ні, не признаюсь!

Супоня. Це єсть сама настояща комерческа рихметика, да!.. Так дольжни поступать всі люди, которі з понятієм... А ежели признаєтесь, що взяли, то будете писаним дурнем, це раз, а вдруге, ніхто вам ніколи не повірить, що ви у шутку заховали того рубля — понімаєте?

Торохтій. Тонкая машина, да!.. Тепер тільки я увпольні зрозумів!.. Да, да!.. *(Регоче)*.

Супоня. Сліхали ви про нові заповіді? Наприклад, одинадцята заповідь гласить: „не зівай!..“ Господин Михайлов все рівно прогавив би іміння, не я, то другий покористувався б... Почему ж другий, а не я?.. Скажемо так: у мене теж сімейство і прочее...

Торохтій. Та конешно, ежели обсудить...

Супоня. То то ж бо й є!..

Торохтій. Ну, а на щот заповіді: „не пожелай жони ближнього, ні вола, ні осла...“

Супоня. На щот жони ближнього тепер такий закон, що можна і розвод... касаємо ж животности, то вже пошти не помітно таких людей, котрі б того не пожелали...

Торохтій. Очень приятно познайомитись з таким знаменитим господином. Я знаю, що ви торік справили задля нашої церкви дві корогви, чудесні корогви!..

Супоня. „Воздайте божеє богові!..“

Торохтій. Так, так... Треба буде й собі воздати... хоч одну корогву...

Деревицький *(входить)*. Так ви, сусіде, мужичок?

Торохтій. Звісно, я не дворянин.

Деревицький. Тепер дбають про те, щоб зрівняти всі сословія, щоб всі були рівноправими громадянами, так на віщо вже вам дворянство?

Торохтій. А все ж таки... *(Регоче)*. Був би я дворянином, певно ви спитали б мене, чи не хочу я чаю?

Деревицький. Я ж був зайнятий... чаю можна. Сідайте лиш.

Торохтій. І сісти можна... *(Сідають)*.

ЯВА IV.

Нянька проходить з бокових дверей, Деревіцький шукає склянки.

Торохтій. А куди, нянько, поспішаєш?

Нянька. По своєму ділові.

Торохтій. Скриню передаєш у Цапівку, боїшся, щоб не пограбували?

Нянька. Бодай тому язик всох, хто оце наплескав! *(Хутко пішла, Торохтій регоче)*.

Супоня. Розгнівалась стара.

Торохтій. Думаєте я неправду кажу? Зараз заворітьми стоїть мужик з Цапівки. Питаю: чого дожидаєш? Він і озвався: „нянька хоче передати свою скриню до зятя...“

Деревицький *(підходить з склянкою в руці)*. Справді? *(Положить склянку)*.

Торохтій. Істинно... А ловка у вас мебелишка, мянько так сидіти, неначе на перині... у газетах описують, що погромщики мебелі ламають та палять... От самашедчі!... Ні собі, ні другому...

Горпина *(входить)*. Мірошник вже вернувся, каже, що трое день з животом возився, мусів кликати бабу, щоб горшечки зірвала...

Деревицький. Пішов вже до млина?

Горпина. Пішов.

Деревицький. Налий нам чаю. *(Горпина налива)*.

Торохтій. Сьогодні був у мене шибай, купував кабанів, так каже, що скубенти біда, як обурюють повсюди людей, а ще гірше євреї...

Супоня. І я таку ж звістку привіз з міста, так Антон Степанович не вірить.

Торохтій. Вони нічому не вірять.

Деревицький. В чепуху ніколи ні вірю. *(До Горпини)*. Чи вже поїхав Захарко на станцію, за панею?

Горпина. Либонь вже? *(Подає чай Деревіцькому й Супоні)*.

Торохтій. А мені чому ж не подаєш?

Горпина. І вам?

Торохтій. А чому ж ні? Ех ти необразована!..

Горпина. Дома не напились хіба?

Торохтій. Ну, дівко, ці пахощі не твого носа. *(Горпина налива чай і подає йому)*. Яка пиката та мордата стала.

Горпина. Не на ваших харчах.

Деревицький *(дивиться на годинника)*. Скажи куховарці, щоб поспішала з обідом.

Горпина. Добре. *(Іде)*.

Торохтій. Горпину! А ти не боїшся погромщиків?

Горпина. А чого мені їх боятись? Вам слід боятись.

Торохтій. Чого ж то мені, хіба я пан?

Горпина. Гірш пана!..

Деревицький *(усміхається)*. Спасибі за шану!

Отака честь панам.

Горпина. Хіба я проти вас кажу?

Торохтій. Чим же я гірш?

Горпина. Хіба торік, у косовицю, у вас не варили робочим борщу з таким салом, що черви аж кишіли? А каша не з мишачими кізяками була?

Торохтій. Це вже брешеш ти..

Горпина. Бреше собака, а я людина!.. Вас громитимуть!..

Торохтій. А чи не хочеш ти часом посидіть у буцigarні?

Горпина. Короткі руки! *(Пішла)*.

Торохтій. Ах ти паршивка, сволоч!..

Деревицький. Навіщо ж лаятись?..

Торохтій. Ви за неї раді горою!..

Деревицький. Кожну людину лайка обража.

Торохтій. Кожну-не кожному... а за Горпину ви більш образились, ніж вона сама. *(Регоче)*. Ми кой-що помічаємо...

Деревицький. Говоріть та не заговарюйтесь. Знаєте, що за такі речі показують поріг?..

Торохтій. Так що ж?.. У панів завжди до дівчат жижки трусяться!.. *(Регоче)*.

Деревицький. Не плещіть дурушів!.. Чи не впала вам в око Горпина?

Торохтій. Це вже вона вам наплела?

Деревицький. Чи бачите? На злодієві шапка горить!..

Супоня *(регоче)*. Да-да!.. Єто, верно, що у вас господин Тарахтій примета на физиономії, почервоніли, як рак!..

Торохтій. От сатана!.. Баби, вони сволочі!.. Тільки ненароком скажи їй яке слово, зараз і забере собі в голову не знать-що!.. *(Сміється)*.

Супоня. Женський полк таківський — верно!.. Значить, ви таки сказали Горпині якесь слово?

Торохтій. Ні, я... я так к примеру...

Супоня. Що ж, це діло обнаковенне, світове... Ну, я так думаю, що й червоніть нема чого...

Торохтій. От щельма!

Деревицький. Пийте краще чай, я вам ще наллю.

Торохтій. Думаєте, що Горпина вам добра мислить?

Деревицький. Годі про неї.

Торохтій. Доки служить у вас — проти мене наговарюватиме, а піде служить до мене — вас оббреше. Мужва вкiнець вже розпаскудилась... Мужик наш гадюка!..

Деревицький. То й вас треба остерігатись, щоб не ужалили?

Торохтій. Я, я не з крепаків!.. Мій дід і прадід були вільними, міщанського коліна, це зовсім друге покоління й рівнять не приходитьсья...

Супоня. Тошно, що несходственность болшая...

— ЯВА V.

Ястребова. Господа! Я вам привезла погану новину!.. Здрастуйте. *(Простяга руку Деревіцькому й Супоні)*.

Деревицький. Яку новину? Сідайте.

Торохтій (підходить і простяга руку). Чому ж зомною не здоровкаєтесь, гордуєте чи як? Сусіди...

Ястребова (сіда). Я вас уперше бачу (простяга руку).

Торохтій. Так що ж, це пустяки!.. (Стиска їй руку).

Ястребова (оглянулася). Учора після обіда наш прикажчик пішов на слободу, щоб загадати на поденну на понеділок. Декотрі згодились, а другі сказали, що нема чого йти, бо все рівно цими днями почнуть громити економію...

Деревицький. І що ж ваш папаша?

Ястребова. Він посила мене в город найняти квартиру.

Супоня. І розумно робить.

Деревицький. А зять ваш як до цього віднісся?

Ястребова. Збирається сім'ю одіслати в Чернігівщину, до своєї сестри, а сам покищо зостанеться тут.

Деревицький. Це виходить з-під ринви на дощ? В Чернігівщині аграрні безпорядки давно вже почались...

Ястребова. Справді? Папаша получа газету раз в два або в три тижні, тоді як посилає за чим в город, і ми про Чернігів ще не знаємо нічого... Зять получа „Руское Чтеніє“, там, либонь, про Чернігівщину нічого нема? Зять каже: „нехай розоряють постройку, я ще й радий буду, вони в мене старі, на той рік вистроять мені нові!“

Супоня. Резон, резон!..

Деревицький. І на щоб отаке базікать? Годилося б довідатись відкіля йде звістка про погром, хто її тут розповсюджує?.. Невже знов якийнебудь шарлатан, якого оце недавно мужики-багачі трохи не вбили за те, що той сп'яну похвалявся привести на них громил?..

Ястребова. Мужики, думаєте, видадуть?..

Деревицький. Не треба празниковать труса, слід гасить пожежу зараз, як починається, а не дожидать, доки розжеврється в поломінь... Неодмінно вишукайте того бовтуна, бо краще наполохати одного, ніж допустити, щоб опісля катували ціле село.

Торохтій. Слід би у кожній слободі, по крайній мірі, через чотирьох п'ятого сполусовать, щоб не бовтали пустяків!..

Супоня. Це резон, резон!..

Деревицький. Ні, це було б звірство, варварство!..

Супоня. З звірми треба по-звірячі й обіходитись!..

Деревицький. Прикро слухати такі речі. (До Супоні). Ви одного із тих звірів заливаєте горілкою, а других готіві катувати!.. Обое ви, панове, не там бачите звірів, де вони есть!..

Торохтій. Та такі як Горпина, так вони можуть так науськувать... Ото достометний звір!..

Ястребова. Я одначе тільки на хвилиночку урвалась. До свіданія!.. (Подає руку Деревицькому). Невже ви не думаєте переїздити в город?

Деревицький. Ні, я зостанусь тут. Посовітуйте папаші поїхати або піти на слободу та розпитати гарненько, може прикажчик не так переказав?..

Ястребова. Ви знаєте, який папаша трус, він ні за що цього не зробе?..

Деревицький. Воєнний чоловік, майор в одставці і трус!.. В таких разі перевозьте його мерщій в город. Зять ваш теж з воєнних і, бачите який хоробрий?..

Ястребова. До свіданія! (Подає руку). Де ж мій зонтик?

Супоня. І мені вже пора їхати. Разом, баришня, поїдем, хочу провідати вашого папашу... До свіданія, Антон Степанович! (Взяв його за руку). Слухайте, ще раз совітую вам, не такі часи, щоб в деревні жити та мужикові резон доводити...

Деревицький (подає Ястребовій зонтика). Я певен, що іменно тепер такі часи.

Супоня. Переїздіть, гратимем у винта... Ми тепер по цілим дням жарим у винта...

Торохтій. Треба буде й собі навчитись у гвинта...

Деревицький (наслуха). Хтось іде, не вже жона? (Дивиться у вікно). Ні, це Соломон Давидович!

Супоня. Що? Руфимович? Єврей?.. До свіданія. (Хапається йти).

Деревицький. Зостались би, до речі побалакали б з ним про сучасний рух..

Супоня. Не долюблюю я його... Вдає з себе надто знаючого, дуже розумного... ненавидю таких!..

Деревицький. Він таки розумний чоловік.

Супоня. Більш нахал!.. Сказано ж євреї. Ідемо, бариння!... (Пішли).

Деревицький. Кланяйтесь папаші.

Торохтій. І від мене... Хоч я з ними і не знайомий, так це пустяк... сусіди... (Супоня і Ястребова вийшли).

ЯВА VI.

Руфимович (за дверима). А, Прокоп Демидович!

Супоня (за порогом). Вибачайте, я... не маю часу... другим разом...

Руфимович. Чув, чув, що ви тепер надто заклопотані: вербуєте армію!

Супоня. Нікаторої армії, що це ви вигадуете?

Руфимович. А армію чорносотенців.

Супоня. Єто клевета, нагла і подла клевета.

Руфимович. У мене є докази, що ви заразом з Шевцовим напували водкою босяків-громил!..

Супоня. Мені ніколи з вами заїдатись... ну я колись вам докажу!..

Руфимович. Хапайтесь, хапайтесь, щоб часом не опізнались. (Входить в хату). Антон Степанович, як ваше здоров'я?

Деревицький. Спасибі. Що це ви напали так на Супоню?

Руфимович. Я маю певні факти.

Деревицький. Ну, сідайте ж... Може чаю?

Руфимович. Якщо є, не шкодить випити? (Сідає)

Торохтій (підходить до Руфимовича). Я вас зустрічав якось у лавці сільсько-хазяйського бура, здрастуйте. (Простяга руку).

Руфимович (дає руку). Здрастуйте.

Деревицький (налива чай). Кладіть сами сахар. (Дає Руфимовичу стакан).

Руфимович (до Торохтія). А ви хто ж такі?

Торохтій. Євмен Гарасимович Торохтій, землевладелец, сусіда ось їхній, маю не більш не менш як чотириста десятин (Регоче).

Руфимович. Рекомендація солідна. Либонь, ви часто у Микишки в лавці у карти граєте?

Торохтій. Невже сліхали? (Регоче). Да, тошно, що у нас там достомітний клуб... Коваль Хвилька у ту неділю програв аж 27 карбованців, грали до самісінького світу.

Руфимович. Саме безвредне врем'япровождение.

Торохтій. Ну-да.

Руфимович. І найбезпечніше в сучасну добу.

Торохтій. А вжеж. Найбільш виграє Микишка та стражник. Чорт їх зна, вони обоє неначе наскрізь бачать карти!..

Деревицький. Може й справді бачать?

Торохтій. Тай я так думаю.

Руфимович. Бувають такі очі.

Торохтій. Що карти, карти пустяки. А моя покійна бабка крізь стіни бачила. Як ще був я малим, так ми пустуємо у другій хатині — дівтора, а бабка зараз і гука: „Це ти, Євмешку, та витіваєш дурощі, я бачу!“..

Руфимович. А ви пустуватий були й змалечку?..

Торохтій. Прямо зірвіголова!.. Мені здається, що Микишка з стражником у спілку грають, заодно? Ну не дай же боже, як я їх зловлю на мошенстві, наб'ю, обом пики аж по 25 число!.. (Регоче).

Руфимович. І стражникові? Це вже дуже храбро!..

Торохтій. Так мені ж урядник кум!

Руфимович. Ага. Ну в такім випадку бийте сміливо.

Торохтій. Дуже радий з вами познайомитись. (Простяга руку).

Руфимович. Я... теж... Давно ви покумались з урядником?

Торохтій. Ще торік. (Руфимович п'є чай. Торохтій підходить до Деревицького і говорить тихо). Прокіп Демидович казав, що він нахал (показує очима на Руфимовича), а на мої очі він дуже приятний чоловік. (Голосно). Чули, у Рибалина зачепили в лісі знов чимало дубків, якраз у ту ніч, як ото темрява була та дощ?..

Деревицький. Порубки не новина, бували вони і раніш. Хочеш оберегти ліс, держи лісника.

Руфимович. Давайте ми вдвох наймемо путнього лісника, до речі наші ліси сумежні?

Торохтій. Прийміть і мене до компанії.

Деревицький. Ваш же ліс далеко, а їхній з моїм сумежні.

Руфимович. А скільки до вашого лісу звідци?

Торохтій. Та пустяки.

Деревицький. Верстов з вісім, добрі пустяки.

Руфимович. Та до мого верстов з п'ять, то це вповодж верстов тринадцять: двадцять шість верстов щодня обійти?..

Торохтій. Доброму молодцеві воно за іграшку.

Деревицький. Ні, з такого лісника ні одному з нас не буде користи; гроші платитимеш, а ліс рубатимуть як і рубали...

Торохтій. У господина Морозова півтора ста десяти лісу і один лісник.

Руфимович. У Морозова ліс увесь в однім шматку, а лісників два.

Торохтій. Один.

Руфимович. Не далі, як вчора, я бачився з Морозовим і про це мав розмову з ним.

Торохтій. І в нього траплялась порубка.

Руфимович. Може й траплялась.

Торохтій. Ну господин Козельський так вже єдинственний сміхотвор!.. **Понімаєте. Скликав старост сусідних слобід і ну благать, щоб його обороняли на случай грабування... Пообіцяв могорич. Цапівський староста казав мені: „прийшла черга і панам уклонятися мужикові“... Як лихо, каже, минеться, то чорт його й бачитиме той могорич; тепер, каже, запевня, що й за випас дешевше братиме, і хмиз сухий дозволить збирати в лісу на топливо...**

Деревицький. Сам Козельський винен у тім, що люди йому не ймуть віри.

Руфимович. З простим народом належить бути завжди коректним.

Торохтій. Як ви кажете?

Руфимович. Завжди слід раніш самому упевнитись в тім, що я зроблю конче те, що пообіцяю, а потім вже обіцять.

Торохтій. Це означає бути каретним?..

Горпина (*вбігає*). Пані вже ідуть! (*Проходе в столову*).

Торохтій (*похапно*). Я вам не заважатиму... (*До Руфимовича*) Їхня пані не долюблюють мене, не знаю тільки завіщо? (*Регоче*). Прощайте. (*До Деревицького тихо*). Зовсім він не нахал і не дурак, а каретний господин... (*До Руфимовича*). І з вами до свідання (*чоломкається*). Колись приїду до вас, в гості, га? (*Деревицький загляда в вікно*).

Руфимович. Тільки що я в карт не граю...

Торохтій. Я вас, коли захочете навчу в банчок... (*До Горпини, котра бере посуду із шахви і несе в столову*). А ти, дівко, задля обережності язика не розпускай, понімаєш? Пам'ятай, що урядник мені кум.

Горпина. Хоч би він був ваш сват чи брат, а я завжди казатиму правду в вічі. (*Пішла*).

Торохтій. Правда твоя — самашедча брехня!..

Руфимович. Горпина вас чимсь образила?

Торохтій. Сказано: нахалка!.. (*Пішов*).

Деревицький (*гука на Горпину*). Лагодься до обіду.

Горпина (*з другої кімнати*). Вже лагожусь!..

Руфимович. Оригінальні суб'єкти вас провідують.

Деревицький. Іноді без цього не можна обійтись: що не кажіть, а все ж таки сусіди... Це ж будущий виборщик від крупних землевладільців, як і Супоня...

ЯВА VII.

Ксенія Михайловна (*входе*). Привезла новин цілий сніп!.. (*Антон Степанович помага їй роздягнутись*). А, у нас гість?

Руфимович (*підходе*). Як ваше здоров'ячко? (*Чоломкається*).

Ксенія Михайловна. Тепер про власне здоров'я даремно й дбати. Нема змоги, нема такого нравственного захисту, за поміччю котрого можна б було

на яку добу вгомонити. напружені нерви: пануюче безладдя, кривда, злоба, ненажерлива лютість людська вкільце ізмучили душу...

Руфимович. Інших надзвичайні утиски загартовують на боротьбу, а інших доводять до умопомрачення...

Деревицький. Кому не помрачить розум страшна звістка про те, якою широкою річкою лється людська кров?..

Ксенія Михайловна. Мені здається, що коли все оце, що зараз коїться, стане минулим, то люди довго ще запевнятимуть себе, що то ввижалось їм у сні, в кошмарі, в бреду... Сім дорог залізних забастувало.

Деревицький і Руфимович. Вже?

Деревицький. Так і треба було сподіватись.

Ксенія Михайловна. Завтра в 12 годин Балашовка бастує. Багато зупинилось фабрик, заводів... Поштово-телеграфне відомство бастує. Маса нових газет почало виходить, всі змінили напрямок і інші несподівано гостро ставлять питання; одні не розцвівши загибають, другі гинуть на цвіту, мов морозом прибиті, але на їх місце з'являються нові... Напружене життя кипить ключем!.. (Сідає).

Деревицький. Криваві ці часи довгі віки в історії лунатимуть тяжкою згадкою.

Ксенія Михайловна. Була надвох мітингах, поривалась скільки раз говорити, але смілости бракувало... Робочі юрбами ходять по вулицях, з червоними прапорами, співають революційні пісні, меж робочими немало студентів, салдат, чиновників, навіть і гімназистів... Жіноцтво також бере участь... Маніфестації, демонстрації чергуються, як в калейдоскопі, прямо якийсь світоворот!.. Квасні патріоти викачують бочки вина на вулиці й поють, як маніфестантів, так і демонстрантів; багато попадається п'яних, і це робить дуже прикре враження...

Руфимович. Щоб нацькувать одних на других найкращий і вірніший спосіб напоїть людей.

Деревицький. Подлість!

Ксенія Михайловна. Кликала нашого Женю додому, не хоче. „Тут, каже, я потрібніший, ніж дома“...

Деревицький. Він не малий вже, сам зна що робить, і нам ставать йому поперек шляху чи приходитьсь?

Руфимович. Коли ми не встигли зробити того, що належало, то тепер мусимо признатись в безсиллі і дати простор іншим, молодшим, дужчим і смілішим силам, їм і книги в руки...

Горпина (на порозі). Пожалуйте обідать.

Ксенія Михайловна (бере під руку Руфимовича). Ходімте. Не знаю, як ви, а я проголодалась. (Ідуть).

Деревицький (до Горпини). Водку подала на стіл?

Горпина. Та ви ж не п'єте.

Деревицький. А може гість вип'є. (Пішов).

ЗАВІСА.

ОДМІНА ДРУГА.

Вулиця в слободі. Меж двома вулицями на ріжку, лавка, на котрій крейдою написана вівіска: „Букалѣня лѡфка и попереси, исчо малако и прѡтчѣя зелинь“. Біля дверей лавки, на примості, сидить на дзиглику Микишка з газетою в руці, на другім дзиглику сидить стражник і куре папіросу, на східцях сидять староста і соцький, далі—Петро, Данило і Тиміш.

ЯВА I.

Микишка (*ледве-ледве чита*) „...только такой пор'ядок можить до некоторой степени иметь ришаю-ришающая воз-воздей-возсодейств-ія“. (*Перестає читать*). Як видите, воно ясно указує на щот землі, що без землі жить становиться неможоту. Стало бить треба рішачое возсодействія...

Староста і Соцький. Земля нам до загину потрібна...

Петро. До пропадуючого!

Данило і Тиміш. Без землі нам не дихать.

Стражник. Но одначе, тово как ево, читайте далі.

Микишка. Фу, втомився!.. (*Витира хусткою чоло*).

Староста. Воно й читать работа.

Соцький. А як же.

Данило. А звесно.

Соцький. Бува так, що доки розбереш яке слово, що воно й до чого, то аж піт тебе пройме.

Стражник. Да, хоча в книгах і говориться: ученіє свет, но тово, как ево, надобно з умом прозрівать.

Микишка (*дивиться в часопис*). То почнемо далі. (*Чита*). „Корр, торг, пром, газ“.

Староста. А це ж що означа?

Стражник. Не більш не менш того, що написано,—невжли не понятно?

Староста. Та гас, я знаю, що це той, що у лямпі горить, а торг певно означа базар?.. А там ще якийсь „пром“?..

Соцький. Та корр.

Стражник. Пром і корр до нас не относительно, ну до кого воно относительно, той пойме.

Староста. Хіба так!..

Соцький. Ну-да.

Микишка. Я не пінімаю, що вам тут непонятливо?

Стражник. Господа, не перебивайте... Случаються і даже в цвинкулярах такі слова, що даже їх бродіє господин становий пристав не зразу поймуть... Продольжайте чтение.

Микишка. Може ви ще почитаете?

Стражник. Без очков не зможу... Пправе стеколько розбив і не той штоб... Прийдеться у город отправиться, щоб, тово как ево, вставить стеколько... Продольжайте, потому что очень антиресно.

Микишка. Нема мого синка-школяра дома, той бойчий мене чита.

Стражник. Ну, син ваш учон достаточно, даже, тово как ево, вивіску на лавку сочинив. Умом увесь в папашку, а учоностю даже попередив...

Микишка (*чита*). В данное время, когда вся Россия так или иначе принимает ак... ак... тивно...е уча...-сті...е в борьбе с правительством, когда все і всю об...і...ди...ня.., об'ідиня... об'ідиняет...ся в сою...зи для... за...во...йо...ва...ння полі...ті...кі... політікі...чесь...ких правов і... борбї с про...зво...лом капі...тана.. капітала... капіталачесько...го спосо...ба“...

Стражник. Капітал'отечеського способу.

Микишка. Ні, „ка-пи-та-ла-сти-чесь-ко-го“...

Стражник. Це ошибка у печаті. Должно быть не інакше, тово как ево, как капітал'отечеського.

Микишка. А може й так?

Стражник. Вірте, що істинно так.

Микишка *(чита)*. Про...звод...ства соз...на...вая, что... только об...е...ди...на...я і... орга... органи... організа...на...я маси... предо...став...ляю...ть із себ'я силу, м'огущую... добить... добитися осу...щ'є...ств...ле...нія тех...требо... ваній...“

ЯВА II.

Харитон. *(Хутко входе)*. Агенти приїхали!

Всі. Де вони? Багато їх?

Харитон. Аж двоє!

Стражник. При орденах?

Харитон. Не постеріг.

Стражник. Кокарди на лобі є?

Харитон. Не запримітив.

Стражник. При оружжі?

Харитон. Мабуть під одежою... зверху не видно.

Микишка. Я думаю, господа, що нам слідую зустріти їх честь честю: водочки, закусочки: сардин, либо маслин, галанського сиру?..

Стражник. Не мішаїть, тово как его...

Старшина. Таке вже заведеніє.

Соцький. По всій хвормі, стало бить...

Микишка. Так піду приготувить... Значить, обче-ством вгощаєте?

Староста. Ну-да. *(Микишка іде в лавку, за ним стражник, староста і соцький)*.

Петро. Чи не почакуватись нам загодя?

Тиміш. Чому й ні?

Данило. Авже-ж... неділя...

Петро. Гайда в лавку. *(Пішли)*.

Харитон. І ще Мотря забрала собі в памороки, щоб я неодмінно купив їй дзеркальце!.. Пішла мода промеж дівчатами на дзеркальця... А за якого чорта я його куплю?

ЯВА III.

Мотря *(із-за тину)*. Купив?

Харитон. Ні ще. Нема, брат, копиталів.

Мотря. Як нема копиталів, то й Мотрю облиш.

Харитон. Ов?

Мотря. І не ходи мимо вікон, все рівно не вийду.
Харитон. Що ж я подію, коли батько всі мої заслужені копитали забрали до своїх рук?

Мотря. А я ж чим винна, що ти такий покірний?

Харитон. Звеліли не служити, взяли додому... Якись проїздили чавункою і звеліли, щоб люди не служили по панах, щоб пани сами доглядали за всім: і за скотиною, і за кіньми, і за свиньми... тоді вони, бач, швидш покидають землі і втечуть в городи, а як втечуть, то мужики землю поділять промеж себе...

Мотря. А наші батько звеліли, щоб Ванька та Свирид служили, аж доки добудуть строка; а потім вже воно визначиться що далі буде...

Харитон. Така мені досада!.. Понімаєш, ні завіщо, навіть, попиросов купить.

Мотря. Батько кажуть: нехай агенти принесуть гроші та покладуть мені на стіл всі, скільки належить моїм синам за строк, так може і тоді ще я їх не візьму в руки, бо може вони хвалшиві...

Харитон. Комитет платитиме, так чого ж вони будуть хвалшиві?

Мотря. Який комитет?

Харитон. А хто його зна який? Комитет та й годі!..

Мотря. Ну, мені ніколи з тобою!.. *(Іде)*.

Харитон. Вийдеш увечері?

Мотря. Не до тебе.

Харитон. А до кого ж?

Мотря. До того, котрий дзеркальце купить... Пріська Марківська, яка віскрява та таранкувата, а Хведот купив їй дзеркальце. Хіба я паскудніша від Пріськи... *(Іде)*.

Харитон. Вийдеш?

Мотря. До другого.

Харитон. А я битиму!

Мотря. Короткі руки!

Харитон. Досягнуть!..

Мотря. Я тобі заручена, чи як?.. Ач який!.. Не вийду!..

Харитон. Та то я той... я в шутки.

Мотря. Дзеркальце буде, буде й Мотря. *(Пішла)*.

Харитон. От сатана!.. Хоч укради гроші, аби дзеркальце!.. Що ж його робить?

ЯВА IV.

Горпина (з балцанкою). Здрастуй, Харитоне!

Харитон. Та що з того?

Горпина. Чогось гнівний?

Харитон. Позич злогого або гривеника—розвеселюсь!..

Горпина. А де я його тобі у бісового батька візьму?

Харитон. Так нічого і в патьоки заходить!.. (Пішов).

Горпина (іде до дверей лавки і загляда). А хто тут є?

Микишка (виходе). А, Горпино! По яким ділам?

Горпина. Дайте три хунти карасини.

Микишка. Хіба у ваших панів не стало?

Горпина. Повинна була прийти підвода з города та й досі нема.

Микишка. Може і зовсім не прибуде.

Горпина. Поламалась хіба, ви чули?

Микишка. Не об тім річ... Давай балцанку і гроші.

Горпина (дає). Ось гривеник, копійку дайте здачі.

Микишка. По случаю забастовки карасин подорожчав на копійку на хунті...

Горпина. То я вам принесу останні завтра.

Микишка. Завтра? Хто зна, що завтра буде?..

Горпина. Сьогодні надвечір пані пришлють.

Микишка. А хто вгада, що до вечора трапиться? Може до вечора твоїх панів і звання не зостанеться..

Горпина. Пипоть вам на язика!..

Микишка. Казав тобі скільки разів, знов кажу: іди краще до мене за няньку, безпечніш тобі буде... А на панів своїх не покладайся, скоро їм доведеться забирати манатки та кудись далі від нас переселяться...

Горпина. Щось чи страшне, чи дурне кажете, я й не розберу?!

Микишка. Нехай про це опісля... (Оглянувся). Ти ж знаєш, що у мене жінка хвора, баби кажуть, що скоро вже помре, бо вже землею від неї дхне... Зостанусь я удівцем, так ми з тобою можемо комерцію устругнуть крашу, ніж з паном, розумієш?

Горпина. Годилося б дати вам по морді за це!..

Микишка. Що ж ти гніваєшся? Хіба то не правда?

Горпина. Бодай ви так по правді дихали!.. Давайте швидш карасину.

Микишка. Єх ти дівко, дівко, не знаєш свого щастя!..

Горпина. Нехай йому трясця такому щастеві!..

Микишка. Напрасно... Твоє щастя, я бачу ось тут воно біля тебе крутиться, а ти його не хочеш за примітити?.. га? Єх ти мордата!.. Чуєш, три цілкових дам на місяць?

Горпина. Розщедрились!.. Я у панів маю чотири.

Микишка. У панів дурні гроші... Ось як пощезне панство, то таких цін вже не буде, шабаш!..

Горпина. Давайте бо швидш карасину... (Одвернулася).

Микишка. Можна... Ач яка круглозада!.. (Пішов в лавку).

Горпина. Каже: „пощезне панство!..“ Проти чого це він так плеще? І ціна, каже, поменшає... Цебто були пани, а далі їх і не стане?.. Куди ж вони подінуться?..

Микишка (виносе балцанку). Ось тобі й карасина. Слухай, так і бити. Дам три з половиною, ідють? Окрім того, у мене в лавці: і канхвети, і озюм, і оріхи, і галанський сир... Ти у панів певно привикла до галанського сиру, га? У мене в лавці—чого душа забажа?

Горпина. На дурницю все?

Микишка. Кой-що можна і на дурницю... Прийди

увечері, помішаєш? Схочеш—озюму повні жмені дам... Чуєш! Доки є у мене до тебе охота, не гай часу!

Горпина. У мене є охота вилаять вас гарненько як собаку!.. Тьфу! (Пішла).

Микишка (цмокнув губами). Дівчонка мармулад... Не втечеш від мене, брешеш!.. Не таких доганяв, як ти... Дівчонка апетит!..

ЯВА V.

Петро, Тиміш і Данило.

Петро. Ну, Микито Оверковичу, і дереш же ти за горілку здорово!..

Микишка. Не дурак я і не одіот який, щоб не старався об своїй пользі... Пойміть, що во-первых за-бастовка, а во-вторых, монополюка замкнена... При том ви при собствений закускі, то годилося б з вас взять дорожче шести гривень за бутилку. Хто ж видав, щоб у бакалейній лавці, де єсть сардини, маслину, осельодки, галанський сир—люди собственну закуску їли?.. (Вернувся в лавку).

Данило. Ловкий крамар вийшов з Микишки.

Тиміш. Копитал зашибе!..

Петро. Який віскрявий був, а тепер вилюднів... І ввічливий який, краще й не треба... Опівночі прийди до його, розбуди—не розгнівається... А піди до монополюки, як вона замкнена, так хоч ти дай монополющикові руб сребра за бутилку—не продасть!..

Тиміш. А чому б не продать, коли чоловікові при-тьмом треба?

Петро. Ти ж кажи!.. Хоч гопки перед монополющиком скажи, він тобі одне товче: „пайшов вон, недзя“!..

Данило. Невже від казни такий наказ?

Тиміш. А певно.

Петро. Від чого воно так сталося, що були шинки та корчми, а тепер монополюка? Шинкарували прості люди та євреї, а тепер вже інші люди... Ось цей, що у нас, так він охвицер... Сам казав... І медалі є, я бачив...

Тиміш. Хтось казав, от тільки забув хто, що є монополющики і полковники.

Петро. Шутки сказать!.. Горілка, либонь, була така ж, як і зараз та дешевша...

Данило. Може через те й подорожчала, що шинкарями настановили панів та охвицерів...

Петро. Звісно, їм вже і жалування панське...

ЯВА VI.

Народ почина сходитись з усіх сторін.

З лівого боку. Здрастуйте, з неділею!.. Хто скликав на сходку, не чули?

З правого боку. Доброго здоров'ячка! Прибігли чавункою такі, котрі про віщось промовлятимуть.

З лівого боку. Не чули про віщо?

З правого боку. Може з золотою грамотою?

З лівого боку. Певно вичитуватимуть про землю?

З правого боку. По той бік чавунки, верстов за двадцять, так вже зробили нарізку.

З лівого боку. Хто тобі казав?

З правого боку. Якийсь богомол.

З лівого боку. По скільки нарізали?

З правого боку. Чи по десять, чи по сім—достойно не зна... А десь там ще далі, так каже: виїхали люди громадою в поле і скільки хто захотів, стільки й захопив!..

З лівого боку. А начальство ж що?

З правого боку. Ніхто нічого не каже.

З лівого боку. Казав вчора об'їздчик Козельського, що пана Куницю здорово погромили, чисто розорили, а пані Куничиха, як побачила, що розоряють, вибігла на ганок, упала та зразу й померла...

З правого боку. Коли ж це було?

З лівого боку. Позавчора.

З правого боку. Та бреше він, як пес! Я сьогодні проїздив біля хутора Куниці і його самого бачив і балакав з ним...

З лівого боку. А суддя Гнат Ріпка, так як був у ярмарку, чув від одного крамаря, що нібито якась цариця породила цареня, котре як вилюдніє, то зватиметься царем Іродом, і що той цар Ірод буде знищувати усіх християн.

З правого боку. Салдат з Благодатної, що недавно вернувся поранений з Дальнього Востоку, так каже: через те наші не побідили гапонців, що Куріп'яткина жінка гапонка; так прохала вона Куріп'яткина, щоб не побивав гапонців: ну він і звелів нашим салдатам стріляти вгору, а гапонці ціляли прямо в наших, через те і побідили нас...

ЯВА VII.

Десятник, два оратори і ще народ.

Десятник (*розитовхав народ палицею*). Простору, простору!.. Розсуньтесь-бо! Де ж староста та соцький? Казано, що вони тут... (*З лавки виходять: Микишка, стражник, староста, соцький*).

Оратори. Здрастуйте! З неділею будьте здорові. Народ. Спасибі, бувайте і ви здорові.

Стражник (*прикладує руку до козирка*). Здравія желаю!

1-й оратор. Чи позволите до вас слово мовити?

Народ. Промовляйте, прохаємо!..

1-й оратор (*виходить на приміст і вклоняється*).

З лівого боку. Дивись, уклоняється громаді!..

Другий. Певно так йому від царя велено!..

Третій. Казано ж, що скоро всі будемо рівні!..

З правого боку. А де ж золота грамота?

Другий. В кишені... вийме, як треба буде.

1-й оратор. Панове громадяни, панове українці! Вам певно відомо, що ця сторона, де ви живете, звється Україною...

Народ. Хіба?

Один. Уперше чую!

Другий. Харківська губернія звється...

Третій. Скрізь одна Расея і шабаш!..

1-й оратор. Українці—народ окремих від москаля,

тільки віра однакова, а останнє, як одежа, звичаї, норози і мова цілком одмінні, особисті. Українською мовою розмовляють в губерніях: Полтавській, Київській, Чернігівській, Подольській, Житомирській, Катеринославській, Херсонській, Чорноморській, Тавричеській і ще в декотрих повітах других губерній... Люди котрі зібрали певну свідомість про народи, населяючі російське царство, статистики, лічуть українського народу до тридцяти мільйонів.

Народ. Оге-го!

Один. То нас сила?

Другий. А ти думав—жменька?

1-й оратор. Україна була колись вільною стороною, завжди користалась вільним словом, дбала про науку, про освіту, засновувала школи, вільно обговорювала громадські та політичні справи, вільно друкувала своєю мовою книжки—про віру, науку, політику і про все інше...

З лівого боку (*тихо*). Куди це він гне?

З правого боку. Мовчіть-бо!..

1-й оратор. Звідтоді, як прилучилася Україна до Московії, як рівна до рівної—це було за царя Олексія Михайловича та за гетьмана Богдана Хмельницького,—заснувалось сильне Російське царство. Але не на довго Україна захистила свої вільності. Цар Петро 1-й, у 1720 році, видав наказ, щоб по друкарнях не друкували більш книжок нашою мовою, а щоб вживалась така мова, як і в книжках московських. Цей наказ зробив те, що всі наші школи одна за другою почали знищуватись та скасовуватись... І таке лихо коїлось вповодж півторисотні літ, аж доки не зосталось ні жодної української школи. Вже по скінчанні Кримської війни, котра почалась за царя Миколая першого, а скінчилась при Олександрові другім, котрий у 1861 році скасував кріпацтво, дав волю панським підданцям...

Так ото звідтоді люди прихильні до простого та неосвіченого народу, заворушились по всій Росії; тоді ж і українці, у котрих ще жевріла в душі іскра божя, заходились теж біля рідного письменства і почали заводять школи, друкарні та видавати книжки

задля народу... Але не пройшло і трьох років, як в 1863 році російський уряд знов скасував всі українські школи, а ще через 13 років, у 1876 році, з'явився такий закон, котрий зовсім заборонив друкувати українські книжки. Почали заборонят по селах співати українські пісні й колядки, а сліпцям-лірникам розбивали ліри й бандури, щоб не співали по базарях та по ярмарках козацьких старосвітських думок... Аж ось 17-го падолиста цього року виданий був царський маніфест, котрим даровано усім народам російської імперії усякі вільності. І нам, українцям, вільно тепер вести розмову повсюди по-своєму, вільно висловлювати всякі людські стосунки, писати і друкувати книжки і часописи на своїй рідній мові: і ми тепер знов маємо владу ширити свої духовні сили. Це є перша свобода, або вільність. Друга вільність, це захист кожної людини, або ж недочепність, що ні поліція і ніяке інше начальство не має влади по своїй волі без суду будь-кого заарештувати — чи пана, чи простого мирянина, чи багатого чи бідного... Тільки тоді поліція може заарештувати людину, коли застигне на злочинстві, грабуванні, чи душогубстві. Третя вільність, це право збиратись громадою чи в хаті, чи в якому обчеському будинку, або хоч, й посеред вулиці, ось як і зараз, і обмірковувати та радитись про всякі стосунки й відносини людські. Тільки сходка задля бійки чи розбою законом на завжди заборонена. Четверта вільність — це право всім мирянам єднатись в товариства і заводити спілки, ради обраховування політичних відносин; ради оборони й захисту стародавніх громадянських та політичних вільностей; ради дбання про школи та про науку, котру належить ширити і розповсюджувати; ради крамарського та хліборобського поширення і інших усяких потреб. Тільки на злочинство ніякий в світі закон не дозволя заводити спілок та товариств. П'ята вільність — свобода совісті. Це означа, що кожній людині вільно вірувати, як йому бог на душу покладе, і ніхто нікому не може заборонити держатись тії чи іншої віри... Перш уряд досліджував штундистів, молоканів, баптистів, старовірів, безпоповців і інших,

а тепер вільно їм всім сповідати свою віру. Так ось у чім, панове, визначається велика вага цього маніфесту, від 17-го падолиста. Окрім переказаних п'яти вільностей, маніфест той дає ще два великих права. Перше право. Це через виборців від громадянства заводить у державній думі нові закони про всякі народні потреби і скасувати старі, котрі вже непідхожі, або зовсім негодящі у сучаснім житті. Друге право. Доручення виборцям доглядати за міністрами і взагалі за всіма чиновниками, щоб вони задля кожного мирянина чинили однаково, по закону, і нічого не робили проти волі громадянства. Це друге право зветься контролем народнім. Ось про що, панове, я мав вам висловити і певен, що ви мене зрозуміли? *(Відходить на бік, народ незадоволено загомонів).*

З лівого боку. Довго балакав, та мало сказав...

З правого боку. Сподівались почути про землю, а він про книжки та про якісь друки...

З лівого боку. Нароздріб воно неначе й зрозуміле, а як все укупі, то ніби й не розбереш...

З правого боку. Книжки та друки може панам потрібні, а нам без надобности!..

З лівого боку. Нам земля потрібна... з книжок нам хліба не їсти...

2-й оратор *(виступає на місце першого)*. Шановні громадяни!

З лівого боку. Цитьте-бо, почуємо, про віщо цей казатиме?

З правого боку. Як не про землю, то нам і слухати нема чого...

Оратор. Тяжко в сучасні часи доводиться загорюювати хліборобові-селянинові шматок хліба, бо в нього землі мало.

З лівого боку. Ще й як мало!..

З правого боку. Це правда, правда!

З лівого боку. А де її взяти і як?

З правого боку. Слухайте-бо, не перебаранчайте!

Оратор. Робота важка, а заробітки злиденні. Опріч того, обсіли хлібороба-селянина великі податки та непосильні утиски, обсіли мов патоку мухи.

З лівого боку. Ох, правда!..

З правого боку. До пропадуючого доходить...

Оратор. Далі жити у таких обставинах зовсім неможливо. В казні, у панів та при монастирях земель уволую, і ті землі не сами вони обробляють, а віддають в оренду і беруть велику плату, котру іноді не в моготу й заплатити, через недоврожай; через що з кожним годом все більш і більш люди бідніють та нидіють і робляться довічними наймитами державців, рабами...

Народ (*зідхаючи*). Ох, правда!..

Оратор. Так як же, панове, запобігти цьому лихові, як захиститись від злиднів, щоб легше дихалось, щоб охоче було дивитись на божий світ?.. Ви чули мабуть, що подекуди у бідноти не стало вже терпіння і почались грабування економі, руйнування будівель, підпали...

ЯВА VIII.

Становий пристав, побіч його урядник і два стражники.

Становий пристав. Что это за собрание? Кто дал разрешения собратъ сход, не уведомив о том начальство? Стражник, ты чево сдесь смотрел?.. Разве ты не обязан был спросить у етих господ имеют-ли они разрешение собиратъ митинг?

Стражник. Ваше бродіе! Как допреж було, тово как ево, дозволено...

Становий пристав. Болван! Ведь ты получил циркуляр?

Стражник. Ваше бродіе! У меня стеколько в очках разбилося... В город, как ево тово, надобно з'ездить стеколько вставить...

Становий пристав. Я тебе вставлю стекольца вот етим инструментом!.. (*Погрожає кулаком*). Ты п'ян!.. Урядник! Возьми етаво дурака і посади на пять суток в холодную.

Урядник. Слушаю ваше бродіе!.. (*До стражника*). Хвам'енка, хади сихчас до росправи і там той... Я той... ежели што так, так той... понимаеш?.. Паабожди мин'я там... Только ваше бродіе, так што в холодній сидят еті, котрі што за подаг!

Становий пристав. Нічево, будет теснее, станет теплее. (*До ораторів*). Потрудитесь, господа, пожаловать со мной в расправу, я должен записать ваши фамилии... Сотський, староста, десятники за мной... Мужичйо, марш сейчас по домам! Ну, проч!..

1-й оратор. Маніфест 17 падолиста дає право безперечне кожному збиратъ митинги, не оповіщаючи об тім поліцію.

Становий пристав. Извольте гаварить со мной по рускі, а не по мужичь'і...

1-й оратор. Це не мужича мова, а українська.

Становий пристав. Мало ль вы каких там избретьоте мов!..

2-й оратор. Та ви, либонь, добродію, і сами з наших, бо здорово гекаете?

Становий пристав. Вам до етаво дела нет!.. Идйомте. Я в расправе познакомлю вас з распоряжением господина губернатора, относительно собраний і митингов.

1-й оратор. Цікаво познайомитись з волею губернатора, дискредитуючого силу височайшого маніфесту? (*Пішли*).

(*Народ, що почав було розходитись, вертається*).

Петро. Невже становий їх заарештує?

Тиміш. А мабуть.

Данило. Кажуть же, що в Ольшаній теж промовляв, так становий його не зачепив.

Петро. Отакої! Тож був земський гороном.

Данило. Хіба?

Петро. А ходім назирці до розправи, може там що почуємо?

Тиміш. Кортить, щоб становий дав по ший?

Петро. Бить заборонено... А як і дасть, хіба до того привикать?

Данило. Ходім.

Микишка. Це я вам скажу не інакше, як хтось станового сповістив.

Декотрі. Хто ж би?

Микишка. Звісно, що не я... Може хто з вас? (*Сміється*). Признавайтесь, хто?.. Сьогодні проїздив

вулицею панський кучір, Захарко... Хіба?.. Ну, я так думаю, що цей другий промовець сказав би щось таке, від чого не один з вас підвів би голову догори?..

Петро. Ов?

Тиміш. Та ну?

Данило. Справді?

Микишка. Кучір Захарка проїздив, а потім становий з'явився... Кой-де вже порозграбовували економії... Одначе ж не сказав, чи грабителів покарано, чи ні?..

Петро. А ходім та питаємо його нишком, чи покарано?

Данило. Ба таки й ходім, годиться довідатись.

Тиміш. Як іти, то йти... Микишка, гайда гуртом!

Микишка. Не можу лавку покинуть... знаєте, таке торгове діло... Ідїть і безпременно дізнайтесь, чи покарано, чи ні?

Всі. Ходім, ходім. (Пішли).

Микишка (наслуха). Хтось іде. (Придивляється вподовж вулиці). А, приятель любезний!..

ЯВА ІХ.

Торохтій (чоломкається). Здоров, здоров, купець первой гільдії. (Регоче).

Микишка. Може колись і будемо у етім званні-состоянї... Куди бог несе?

Торохтій. Не бог, а коняка привезла. (Регоче). Промовці були, про віщо промовляли? От шкода, що спізнився!.. Певно щось каретне промовляли?

Микишка. Да... Про землю, ну становий перешкодив.

Торохтій. Від комитету промовці?

Микишка. Дольжно быть.

Торохтій. Шкода, що я не почув... А в карт сьогодні гратимеш?

Микишка. Ето можна повсігда... От тільки стражника пристав звелів заарештувать.

Торохтій. Невже?

Микишка. Да, неприятно...

Харитон (вибіга). Біля розправи цілий калабалик чинився!..

Микишка. Що ж там трапилось?

Торохтій. Антиресно. Піду туди. Мабуть, щось каретне скоїлось. (Чутко стрільба). Стріляють!.. (Хутко пішов).

Харитон. Становий присікався да агентів, пита, що вони за люди, а ті не кажуть; він пита, як звуть, а вони одмовили: „як звали вчора, так і сьогодні“... Становий хотів їх заарештувать, а ті тоді до людей: „Невже, кажуть, ви нас віддасте на поталу?... „Люди кинулись оборонять, становий зараз ударив по уху старосту, далі соцького... Люди обступили станового: „за що б'еш? Бить не велено...“ Становий вийняв шаблю тай почав махать нею, далі крикнув на стражників: „стреляйте їх, сукиних синів!...“ Стражники вистрілили раз, нікого не вцілили; а далі цок-цок, а воно й не стріля!.. О, о чуєте, сюди вся громада пре!..

Голос станового. Ямщик, подавай скорей лошадей!..

Народ. Бить маніфестом цар заборонив.

Голос станового. Я с вас шкури поздіраю!..

Харитон. Становий сів в бричку...

Голос станового. Я вам покажу себ'я... Я вам разсукіні сини... (Дзвінок заглушає лайку).

Народ. Бить нас, то й ми уміємо!..

Становий. Я вам мерзавци, распра... (Дзвінок заглушає лайку. (Виходять: староста, соцький, Петро, Данило, Тиміш, Торохтій і народ).

Староста (втира з носа кров). А щоб тобі рука всохла, за віщо мене розкров'янив?..

Микишка (виніс з лавки кухоль з водою). Умийте лице.

Соцький. Мене вдарив по морді, та не дуже, бо я одхилився.

Торохтій. Вам воно діло привычне... А де ж агенти?

Петро. Втікли.

Торохтій. От молодці!..

Петро. Той, що про землю почав казать, так вий-

няв з кишені папір, показує становому та як галасне:
„ось царський маніфест!..“ А там печатів, печатів!..

Данило. Невже?

Тиміш. Печатів сила, я теж бачив!..

Данило. Може то якраз золота грамота?

Петро. Іменно вона!.. Я бачив, що один краєчок здорово блищав, аж сяз, неначе позолочуваний!..

Торохтій. А що, як я дожену агентів, га? Коняка у мене прудка... Становий вже не вернеться, а агенти нехай би знов промовили щось каретне?...

Декотрі. А ну бігайте хутчій!..

Петро. Прямо на Селезневу, вони тудою поїхали!..

Данило. Глядіть чи не на Блигодирову?

Тиміш. Ні, ні, вони певно поїхали на Кирпівку.

Торохтій. Аби слід вхопить, а вже дожену!.. (*Пішов*).

Народ (*за Торохтієм*). Катайте у весь дух! (*Пішли*).

Микишка. Харитоне, слухай сюди. Єжели діло дійде, що почнуть пана грабувати, ти як... ти що робитимеш?

Харитон. Я, звісно, за громадою.

Микишка. Ех, колиб небелів не портили... Нічого мені так не шкода, як небелів!.. Будуть цілі, то кожен купе... Єжели дзеркала поб'ють, так побитим ціна грош!.. Жалко дзеркалів!..

Харитон. Дайте мені дзеркальце за п'ятнадцять копійок срібла, так я вам отаке здоровенне притарбаню й ціле, ей-ей ціле!..

Микишка. Так що ж? Пайдьом, парень, у лавку і палучай... А ще на придачу дам тобі цілу пригорщ озюму... (*Пішли*).

ЗАВІСА.

ОДМІНА ТРЕТЯ.

Тераса панського будинку; за будинком сад, з боку хвіртка. Проти будинку: вимбар, далі конюшня, сарай і т. і. Полуденна доба.

ЯВА І.

На терасі сидить Ксенія Михайловна і наливає кофе, нянька приносить сливки й хліб.

Ксенія Михайловна. Так тобі і не соромно вчиняти такий переполох, га? Та як і справді прийдуть грабувати, то грабуватимуть нас, а не вас.

Нянька. Та я якось і не втямлю, що воно оце затівається, неначе зовсім здуріла... нічого й не збагну... Той каже одне, а другий друге... Ніколи цього не було, а це зразу щось зачалось... Жили тихо, спокійно; а тепер щось вигадали, та морочать людей... Всіх скаламутили...

Ксенія Михайловна. Невже всі бояться?

Нянька. Думаєте ні? Баба-птишниця, туже, що їй слідує з вас аж за півтора місяця, так боїться, щоб не пропали.. Каже, як грабуватимуть, то кричатиме, щоб грабителі віддали їй чотири з половиною цілкових...

Ксенія Михайловна. Щоб вона заспокоїлась, то скажи їй нехай хоч і зараз прийде, я їй віддам.

Нянька. Каже: я пішла б попрохати, щоб віддали, та не насмю.

Ксенія Михайловна. Нехай прийде, скажи їй.

Нянька. Добре, скажу... Вона зразу заспокоїться. І Захарко спершу казав, що зарядить ружо та стрілятиме грабителів; а тепер каже: „а як меж граби-

телями будуть мої брати, або може й батько, то як я можу стріляти?..." Ось цей кучір, що ось цього, як би його?.. От все забуваю... Як ви казали?.. От пам'ять... Ми звикли жид та жид, аж воно не годиться...

Ксенія Михайловна. Єврей. Це ти про кучера Руфимовичого?

Нянька. Еге ж, гаврей... Про нього ж... Так каже, що вже подекуди побільшено плату наймитам мало не вдвоє.

Ксенія Михайловна. То все сплътні, вір мені. От тепер назначено такі комісії, котрі мусять розібрати і упорядкувати стосунки і всякі відносини меж хазяїнами та наймитами; і коли ті комісії вироблять іншу ціну, то всі тоді так і платитимуть... Коли б тепер котрий з хазяїнів намігся платити своїм наймитам вдвоє, то його сусіди хазяїни заїли б... Це ж все рівно, коли б котрийсь наймит найнявся за пів ціни проти других, то хіба його не затюкали б?.

Нянька. Та воно ніби й так... Але ж бовкають та й бовкають... Вже ондечки пан ідуть з тим... отже знов забула!..

Ксенія Михайловна. Євреєм?..

Нянька. Габрей же, габрей... Рухимович... Ви не кажіть панові про нашу розмову, а то глузуватимуть... (Пішла). А птишниці я зараз скажу так, як звеліли...

Ксенія Михайловна (гукає в сад). Ідіть вже каву пити.

ЯВА II.

Деревицький і Руфимович.

Ксенія Михайловна. То в тебе чи не нові газети?

Деревицький. Ті, що ти привезла. (Входять на терасу і сідають біля столу, беруть каву і п'ють). Одна звістка сумніш другої, прямо щось неможливе!.. Ніби не людське почина коїтись, а щось звіряче!

Руфимович. Нашадки злочинств ніколи не загинуть, рано чи пізно встають, навіть встають із домовини і часто з'являються в несподіваній прояві... Прийшла тепер та доба і вони встали...

Деревицький. Встали і розлились бурливою хвилею, широким та кривавим розмахом!.. Звичайно, що розмах цей в залежності від багатьох побічних умов...

Руфимович. Це ж ще квіточки, а які ягідки будуть?

Ксенія Михайловна. Страшно й подумати, що може надалі вчинитись!..

Деревицький. Надзвичайні утиски, безперечне знущання та пригнічення знищеного вкрай селянина ніколи не задовольнялись ухильними паліятивами. Це ми знаємо з історії народів.

ЯВА III.

Горпина (входить). Пане! Там прийшов до вас Йосип.

Деревицький. Ага, клич його сюди.

Горпина. Зараз. (Пішла).

Руфимович. Ну, мені вже пора їхати. (Встав). Хотілося б побалакати довше та ширше на цю пекучу тему, але ще певно успіємо... Дуже радий, що ми з вами погодилися на шот національних питань... До свідання, Ксенія Михайлівна! (Цілує руку). Завтра у мене почнуть ламати пізню кукурудзу, мушу з вечора послати прикажчика за поденними... До свідання. (Чоломкається з Деревицьким).

Деревицький (проводить його до східців). Приїздить же скоріш, в компанії легше й сумувати...

Руфимович. Якщо не пограбують коней, то приїду в середу. (Пішов усміхаючись).

ЯВА IV.

Йосип. Доброго здоров'ячка, з неділею бувайте здорові!

Деревицький. Спасибі, бувай і ти здоров.

Йосип. Чи не зашкодив я вам часом?

Деревицький. Ні, ні! Іди сюди, сідай ось тут. (Сідає).

Йосип. Здрастуйте, пані.

Ксенія Михайловна. Здрастуй. Як поживаєш?

Йосип. Та спасибі богові, дихаємо. (Сіда).

Деревицький. Що ж, перечитав книжки?

Йосип. Перечитав всі до однієї та ще й не раз. (Кладає книжки на стіл). Учора з Хведором, читаючи книжку про сільську школу, згадали про колишню вашу школу та й почали міркувати, що скільки б то до цього врем'яни в нашій слободі було б вже грамотних, коли б та школа й досі була?.. Але я й зараз гаразд не втямлю, завіщо її вам заборонено?..

Деревицький. А так, за спасибі. Піп із усердія доніс, наїхали власті й заборонили.

Йосип. Пам'ятаю, як ми тоді всі поперелякувались, а ваші маменька аж заслабли!..

Деревицький. Нагнали всім страху... Старосту та соцького, либонь, таки засадили на скількох день в холодну, за те, що не тільки не донесли про існування школи, а ще й своїх дітей поприводили вчитись... Составили протокол, донесли губернаторові, і я мусів двічі їздити з поклоном до його превосходительства. І пан превосходительний, котрому ввірено піклування про добробут та просвіту цілої губернії, положив таку резолюцію: „глупості, сударь, затеваєте ви там, всьо его мужику не нужно, бил би он исправним плательщиком податей, да черезчур не п'янствовал“...

Йосип. Що б більш скидався на скотину?..

Деревицький. Мабуть що так?

Йосип. Невже кому те зашкодить, як я, мужик зроблюсь грамотним?

Ксенія Михайловна. Певно з такою метою мало відкривають шкіл, ще й роблять заборону шкіл приватних... Але я й зараз скажу, що не слід було зупинятись на тій забороні, треба було жалуватись на губернатора.

Деревицький. А щоб ті скарги допомогли? В Чернігівщині теж один пан завів був у себе таку школу, так йому не тільки заборонили, а ще й натякнули „про міста более прохладние“...

Ксенія Михайловна. І в прохладних місцях живуть люди.

Деревицький. Та живуть. „Лякана ворона куца боїться“...

Ксенія Михайловна. А страхопуди полохаються своєї тіні?

Деревицький. Ну, я страхопуд, що ж ти зо мною вдієш? Полохали мене... Тепер постарів, і ніби пізно вже примушувать себе під лямку... Будем вже дивитись, як другі, міцніші за нас духом, боротимуться, а нам краще одійти на бік з просторого шляху...

Йосип. А все ж таки, спасибі вам, що навчили мене грамоти. Тоді у вас за кучеря був Онисько, котрого ви присогласили, щоб він вчив нас чоботи шить... І от я сьак-так шпортаю чоботи і, хоч безземельний, а хліб їм з свого ремества, і не голий, і не босий. А ви знаєте, що Павло Гончаренко вискочив таки на вчителя?

Деревицький. Де ж він учителює?

Йосип. Десь аж у Київщині.

Деревицький. Може тепер не один би з нашої школи був би вчителем?

Ксенія Михайловна. То-то що може.

Деревицький. Годі бо тобі дорікати минулим... Було б тоді завгодя підбадьорювать...

Ксенія Михайловна. Хіба я не казала тобі?

Деревицький. Та положим...

Йосип (зідхає). Чудно якось та дивно у миру твориться. Іноді, повірите, як ухопе жаль за серце, то плачеш-плачеш, доки і сліз в очах не стане... А вдруге бува й так, що всіма твоїми думками закрує злість люта, ненажерлива злість і так закрує, що, здається, вхопив би в руки сокиру та й пішов полосувать на всі боки, кого попало, мов непри томний!.. Правдиво кажуть, що в кожній людині живе два початки — добрий і злий, і котрий котрого по дужа, той навіки й опанує нею, і ніякі вже перепони й загороди не перепинять його й не здержать... Каже батько Тарас:

Одному доля запродала
Од краю до краю,

А другому залишила
Те, де зберігають!..

Що ж то за доля така лиха та неправдива, що одному все, а другому нічого?.. Завіщо ж, за які відзнаки?.. Бачите, у мене ще й досі борюються два початки!.. Я не хотів би бути злим... *(Вхопив голову в руки і схилився. Велика павза).*

Ксенія Михайлівна. Я думаю нехай вже самовар ставлять? *(Встає і йде).*

Деревицький. До речі і гостя чайом напоїм.

Йосип. Спасибі... *(Помовчав).* А я, пане, таки спевню свою думку, про читальню.

Деревицький. Оце вже в тобі добрий початок звязу перевагу.

Йосип. Потоваришував я з ковалем Антоном, розумний парняга... І ми наважились заснувати невеличку бібліотеку...

Деревицький. Товаришуйте, це гаразд; об'єднуйтесь, гуртуйтесь... Годі вам таїтись та виховуватись один од другого, пора порозумітись, легше житиметься й розумніш...

Йосип. Написав я листа до Льва Миколаєвича та до пана Короленка, щоб подарували нам свої твори... Як ви думаєте, чи пришлють?

Деревицький. Повинні б прислати.

Йосип. Я вичитав у одній часописі, що один гуртець в Чернігівщині теж обернувся до Льва Миколаєвича з проханням, так він прислав їм вісімнадцять томів. Ми вже маємо батька Тараса, маємо Гоголя, маємо койщо Пушкіна... Один семинарист дав Чехова й Горького, каже: „вони будуть моїми, а ви користуйтесь“... А чи будуть переведені ці писателі на нашу мову?

Деревицький. О, певно.

Йосип. А повірений, що наїздить іноді до нашого попа, дак пообіцяв прислати нам українську часопись. Тут неподалеку є ще один столяр, теж парняга підхожий і добре грамотний. Може згодом спроможемось заснувати щось подібне до ремеслено-грамотної школи?

Певно тепер вже не заборонять? От коли б ви згодні були коли-інколи показати нам: іменовані числа, дробі й там далі?..

Деревицький. Покажу.

Йосип. Ми все дожидали панича Женю, та, мабуть вони не прийдуть?.. Ще коли б розтлумачили ви декотрі слова, морока з ними. Я списав їх цілу низку. Наприклад. Кооперація, дивидент, лейтмотив, аванс, баянс, інтенсивність, експропріяція, білий терор, актив, пасив... Біда, як оці слова заморочують памороки!..

Деревицький. Я тобі дам таку книгу: словотовкователь.

Йосип. А хіба є така книга? Я таки й думав, що повинна бути така книга... Ще ось об чім кортить мене вас попитати... Подекуди в часописях та книжках почали турбуватись про євреїв, перш за них мало заступались... Як воно на вашу думку, чи слід дати їм рівноправність?

Деревицький. І їм же хочеться жити по-людські і вони ж люди.

Йосип. Так кажете: слід. І Антон каже, що слід... Воно й мені здається, що неначебто... Ну, а через що ж не дають їм ходу?

Деревицький. І другим національностям правительство обмежує койякі права. Це вже, бач політика, такий політичний уклад, таке упорядкування... Про це треба довгенько товкувати...

Йосип. Сила є таких людей, що кажуть про євреїв, що вони здирщики великі, процентщики, шахраї...

Деревицький. А з наших мало хіба глитаїв та процентщиків? В сім'ї не без виродка...

Йосип. Так бачите, певно, свої жулики не так колють очі?.. Знов товкують, що євреї кров християнську примішують до страви?..

Деревицький. Багато вже разів доказано, що то брехня!.. Це одна із шкап чорносотенців, на котрих вони гасують... Євреї в таких тяжких утисках, що їм, щоб не загинути з голоду, приходиться рятуватись всіма способами. Не кожен охочий помирати наглою смертю, на те здатні тільки герої. Меншість з євреїв

всіма силами старається досягнути просвіту, маючи хоч невеликі достатки: більшість же, біднота та злидні, хапається за карбованця, як за єдиний якор спасенія; силкуючись здобути його, вони не гребують ніякою можливістю... За крадіжку та за ограбування садять в тюрми, а шахрайством можна й ухилитись... От вони і шахрують... Злидні до всього доведуть...

Йосип. Другі ненавидять їх за те, що Христа замучили.

Деревицький. Голубе сизий! В ті давні часи, коли Христа розіп'яли, обвинувачених завжди розпинали, такий, бач, тоді існував варварський закон. Читав же ти історію Римської Імперії, що там витворяли з людьми, хоч би за царя Нерона, з тими людьми, що попадали під суд або в неволю? Обморожували, обмотували смоляними канатами та палили, роздирали на шматки, розпинали... А в Колізеї випускали лютих звірів — левів, тигрів, леопардів та ведмедів, котрі на потіху скільком тисячам глядачів, потрошили колодників, невольників та рабів...

Йосип. Покійні моя бабуса розказували, як я ще малим був, що коли Христа розіп'яли, то ластівочка, сидючи на бантині, плакала та плачучи щебетала: „помер, помер, голубчикок“... а горобець все стрибав, заглядав Христові в вічі та цвірінкав: „ще жив-жив, жив-жив...“ Тоді воїн і вдарив Христа копієм в бік, а він і помер. Отож і наказувала бабуса: „борони боже, зачіпай ластівенят, або гнізда ластівок розорять; а горобенят, каже, годиться убивать“...

Деревицький. Народня творчість дуже щедра на легендарні візерунки: багатьом вона і панським дітям, через посередство мамок-кріпачок та няньок, — заплішила в голову цю фантазію і від неї інші й зараз ще не позбавились...

Горпина (входить). Пане, вам телеграма! (Входить чоловік і подає телеграму). Пожалуйте руб серебром.

Деревицький (прочитав і зблід з лиця). Так, так... Цього й треба було сподіватись... (Тяжко зідхнув, далі розписався і віддав гроші й розписки чоловікові, котрий вклонившись пішов). А де пані?

Горпина. Там десть?

Деревицький. Поклич. (Горпина пішла).

Йосип. Ви чогось стурбовані?

Деревицький. Сина мого, Женю, поранено.

Ксенія Михайловна. Що там за телеграма?

Деревицький. Женю...

Ксенія Михайловна. Убили?

Деревицький. Ні.. На, читай...

Ксенія Михайловна (прочитавши). Я зараз їду. Він запевня, що неопасно ранений, але я не вірю... Коли б неопасно, чого б лежав в больниці? Ах, боже мій!.. Я зараз їду... До поїзда ще два часа, поспію!.. (Хутко пішла).

Деревицький. Що ж, нехай частина і нашої крові пролеться за волю народню...

Горпина (входе). Пане, чогось люди у двір ідуть цілою громадою... (Іде назад).

Деревицький. Певно по якомусь ділу?..

Йосип. Так євреям, кажете треба дати права?

Деревицький. Неодмінно. Певно ця легенда жила і в других християн, але там культура витіснила вже її і, як кажуть, здала в архів; а наш народ стоїть ще на точці замерзання...

Горпина (вертається). Я й забула сказати... Я як ходила до Микишки за карасиною, так він казав: „може до вечора твоїх панів і звання не зостанеться!“

Деревицький. Що ти вигадуєш?

Горпина. Йй-богу, правду кажу.

Йосип. Микишка, то достотний чорносотенець!..

Деревицький. З якої речі він таке казав?

Ксенія Михайловна (входе, зодягнена в пальто, стривожено). Громада йде у двір, з гвалтом, з криком!.. (Надіва рукавички).

Деревицький. Певно меж ними є п'яні?.. Але то нічого.

ЯВА V.

Йосип. П'янство, ото найлютіша наша болість.

Торохтій (входе швидко). Здрастуйте! А що, казав я, казав, що наші мужики звіри, гади!..

Йосип. Помиляється!..

Деревицький. А вам чого турбуватись, ви ж похвалялись, що вас не зачеплять?

Торохтій. Я за вас опасуюсь!..

Деревицький. А я не опасуюсь ніскільки.

Йосип. І нема чого опасуватись.

Торохтій (до Йосипа). Та ти, чоловіче мудрий, ми чували вже про тебе койщо!

Йосип. Слухом земля повниться. Чували й ми про вас чимало.

Торохтій. Чия б гарчала, а чия б мовчала!..

Йосип (усміхається). Оце правда. (Підходить до Ксенії Михайловни). Ви, пані, даремно тривожитесь... Як вже вам боятись наших мужиків, то кому ж їх не боятись? (Тихо говорить з нею). Ідьте безпечно...

Торохтій (тим часом одвів на бік Деревицького). Єжели при вас є дорогі речі, або багато грошей, то краще віддайте мені до схови, безпечніш буде...

Деревицький. Кому безпечніш буде?..

Торохтій. Вам, звісно...

Деревицький. Ви, пожалуйста совітів мені не давайте; не позичав до цього часу я у вас розуму, то обійдусь і на цей раз власним...

Торохтій. Знаєте, розум хорошо, а два краще?

Деревицький. Так два ж, а не півтора.

Торохтій. Як? (Йосип починає реготати). Це щось математичне ...га?

Деревицький. Відчепіться!..

Торохтій. Не в тім сила... Ви ж цими днями дополучили за пшеницю дві тисячі, дайте я заховаю?

Деревицький. Ховайте свої, а моїх я в вашу кишеню не покладу.

Торохтій. Чому?

Деревицький. Годі вже!..

Торохтій. Досадно!..

Деревицький. Що таке?

Торохтій. Нічого... то я той...

Деревицький (усміхається). Та я знаю, що ви той самий.

ЯВА VI.

Староста, соцький, Петро, Тиміш Данило і народ надходять до тераси.

Торохтій (до Деревицького). Візьміть на всякий случай ружо, або алюрвер!..

Деревицький. Одійдіть, бога ради!

Торохтій. Чудак чалавек!..

Деревицький (виступає на перед тераси). Здрастуйте!

Декотрі. Хоч і здрастуйте.

Деревицький. По якому ділу прийшли?

Староста. На щотземлі... Он яке діло!..

Петро. Як тепер скрізь вже іде нарізка...

Староста. Помовчи, Петре!

Петро. Ов?

Народ. Петре! Нехай староста каже. Кажіть, кажіть, Омеляновичу.

Староста. Приїздили сьогодні, примером, агенти і почали розповідать про землю, що подекуди вже одбирають землі у панів... Аж це налопом наскочив становий із стражниками і заборонив промовлять далі... А хто ж то станового сповістив?

Петро (грізно). Кого його сповістив?

Деревицький. Ти чого ж, Петро, так галаснув, мов на живіт? Спокійніш не вмієш розмовлять?

Петро (тихше). Ну... хто станового сповістив?

Деревицький. Хто ж такий?

Староста. Ми вас питаємо?

Петро. Вас питаємо, хто його сповістив?

Торохтій (тихо Деревицькому). Не признавайтесь.

Деревицький. Одійдіть геть!.. (До людей). А я вас питаю, хто станового сповістив?

Староста. Може ви?

Деревицький. А чому ж не ви?

Староста. Нам нема чого його сповіщать.

Петро. Нам хоч би його і овсім не було!..

Деревицький. А мені він навіщо?

Староста. Нам сказано, що ви сповістили станового, що їздив сповіщать Захарко.

Деревицький. Захарко? Ага, до речі ондечки і Захарко під'їздить. *(Гука).* Захарку!

Захарко. А чого там?

Деревицький. Ось люди хочуть знать, куди ти сьогодні їздив?

Захарко. По коновала.

Деревицький. А чи воно по дорозі було до станового?

Захарко. До станового? Отакої! Становий ондечки у той бік, а коновал ондечки... Це чи не Микишка ляпнув язиком? Він питав мене, куди їду. А я йому одповів: не скажу, щоб часом тобі язик не заскочив у нікуди!.. *(Легкий регім).* Микишці годилося б вже давно набить губи!..

Ксенія Михайловна. Ну, я їду.

Деревицький. З богом. Як часом треба, то склич консілію, телеграфіруй мені, як там?

Ксенія Михайловна *(подає руку).* Я завтра тобі буду телеграфіровать. *(Деревицький цілує їй руку і проводить до східців, потім вертається).*

Йосип *(тим часом підійшов до людей і тихо каже).* Панича Женю поранено..

Народ. Ов!.. Та не вже?.. Шкода! *(Балакають тихо).*

Деревицький *(підходе знов).* Так виходить, що Микишці більш віри, ніж мені? Ну що ж, я не маю права гніватись на вас за це... Микишка вам свій, а я пан; а коли пан, то й ворог ваш? Тепер ось зараз одібрав я звістку, що мого сина в городі поранено... Либонь, ви його добре знаєте, бо він з вами багато балакав і думок своїх від вас не ховав... Як трошки поміркуєте, то певно й догадаєтесь, кого він обстоював і за кого пролив кров?.. Зараз жінка поїхала до сина і певно порадує його звісткою, що які ви були ввічливі; як увійшовши в мое подвір'я, навіть, і не привітались з хазяїном. Отака мені честь і шана за 26 год сумежного правдивого життя, за людське поводження з вами, за щире обіходження?

Староста *(ні в сих ні в тих).* Та, бачите... дійшло вже нам до найболячішого, то, звісно, забудеш і про звичай...

Петро. За клопотом про віщо тільки не забудеш?..

Деревицький. Пошкодують би мені тепер до речі, що ніколи не нагодував вас, ні борщем з червним салом, ні кашею з мишачими киззяками...

Торохтій *(тихо).* Ну, це вже не слід, зовсім не дольно...

Деревицький. Ні, слід. Бо коли люди забувають, кого їм належить шанувати, то не вадить нагадати їм про те.

Данило. Це ви про Євмена Гараськовича?..

Петро. Євмешку годилося б пошарпати трохи, щоб відер з двоє горілки постановив громаді. Согрішив перед богом — станови свічки; перед громадою — станови горілку! — Правда?

Деревицький. Шарпати заборонено законом, за це тяжко карають, бо це насиліє.

Торохтій *(тихо Деревицькому).* Петро певно не зна, що урядник мені кум.

Деревицький. То ви скажіть йому.

Торохтій. Не стоїть зв'язуватись... *(Одходить, а далі й зовсім щеза. Павза).*

Деревицький. Так чого ж ви хочете від мене?

Староста. Та ми... звісно, воно, як розміркувати, то неначе належить нам балакати з вами інакше...

Дехто. Та воно... конешно...

Деревицький. І я так думав аж до сьогодні...

Староста. Ну, то... Скажіть нам так, щоб ми вам повірили... Ми ж вам завжди вірили... Чи вже нарізують подекуди мужикам землю?

Деревицький. Нарізують.

Народ. Ага. Де, де?

Деревицький. В Акмолінській області, в Усуйським краю, в Томській губернії, в Оренбурзькій, на Кавказі...

Народ. Так це далеко... А тут поблизу?

Деревицький. Тут нікому ще не нарізували і не нарізуватимуть, аж доки в комісіях не вироблять порядку нарізки. Хто ж почина живосилом грабувати, тих б'ють, таскають по острогах, ссилають в Сибір...

ЯВА VII

Баба-птишниця виходе вперед і уклоняється громаді.

Баба-птишниця. Панове громадо, люди добрі, мир преославний, хрещений!.. *(Плаче)*. Пошкодійте мене бідну удову... У мене ж ні хатинки, ні скотинки, оце що на мені та в скрині койяке лахміття, ото і по всьому... Не зобіжайте мене, віддайте мені чотири з половиною... Я ж заробила їх невсипучою моею працею...

Староста. Та що це ти, бабо, вигадуєш, щось таке плетеш, що й купи не держиться?..

Баба-птишниця. Пані вже поїхали, може й не вернуться; а потім і пан утечуть... А як же я, як мої зароблені гроші? Хіба ж таки пропадуть?..

Деревицький. Іди сюди, Секлето. *(Птишниця йде)*. На тобі твої гроші та не плещи казна чого!.. *(Дає їй гроші)*.

Баба-птишниця *(вхопила гроші)*. Ой, спасибі ж вам, та ще спасибі!.. *(Разів скільки кланяється)*. Тепер, люди добрі, як собі хочете з панами, а я свої зароблені одібрала!.. *(Хутко пішла)*. Ще раз спасибі!..

Деревицький. Бачите, до чого доводять брехні та пашекування?.. Вона певна, що ви прийшли грабувати мене.

Йосип. Панове громадо! Подозвольте мені прочитати вам царський маніфест, у котрім самим царем заборонено грабувати та сднімати землі? А щоб ви повірили мені, що я читатиму не з своєї голови, то нехай грамотні дивляться заразом зо мною у маніфест.

Народ. А ну-ну, читай!.. Грамотії виходьте! *(Данило, соцький і ще якийсь чоловік виходять наперед)*.

Деревицький. Ідіть на ганок. тут і читатимете, *(Данило, соцький і ще чоловік виходять на терасу)*.

Йосип *(починає читати)*. „Божію, милостію, ми, Николай вторий *(народ скидає шапки)* імператор і самодержець всеросійський, цар Польський, великий князь финляндський і прочая, і прочая, і прочая. Об'являем всем нашим верноподданным: глубокою скорбію наполняет сердце наше смута, перешедшая в селения неко-

торих уездов, где крестьяне чинять насилия в имениях частных владельцев. Никакое своеволие і самоуправство терпимі бити не можуть, і властям от нас поставленным, гражданским і военным, повелено всеми мерами предупреждать і прекращать беспорядки, карая виновных“... *(Чутно дзвінок)*.

Дехто. Становий, становий знов їде!..

Другі. І військо з ним...

Треті. Це ж знов халепа буде! *(Йосип чапко ховає газету в кишеню, Данило, соцький і чоловік сходять з тераси)*.

Староста. Як же ми тепер?..

Соцький. Знов битиме!.. Битиме немилосердно!

Деревицький. Слухайте мене. Коли становий спита, чого зібрались сюди, я скажу, що прийшли по ділу... Мовчіть.

ЯВА VIII.

Становий пристав, за ним урядник, стражники і драгуни.

Становий пристав *(до драгунів і стражників)*. Оцепіть сейчас толпу... *(Виходе на терасу)*. Здрастуйте, Антон Степанович... *(Стискає руку)*. Зачем ета орава явилась сюда?

Деревицький. Прийшли умовитись зо мною про випас на той рік, декотрі хочуть на одробіток взяти корм на зимівлю; інші просять, щоб я прийняв їх скотину на зимівлю.

Становий пристав. Да?.. *(Показує на Йосипа)*. А етот зачем здесь?

Деревицький. Він, як грамотний, мусів составить список всім, котрі зійдуться зо мною в умовах.

Становий пристав *(до Йосипа)*. Ти на сході сегодня бил подле лавки?

Йосип. Ні, ваше благородіє, не був. Та й чого б я пішов на сходку, я, безземельний?..

Становий пристав. Впрочем, я тебя там не заметил!.. Урядник! Препроводить всех сейчас к расправе!..

Деревицький. Я вас можу чим завгодно запевнити, що вони ніякого насилія не вчинили.

Становий пристав. Ведь ви не знаєте, що оні сьогодні чуть било меня не поколотілі?.. К расправе їх!..

Народ. Помилуйте, за віщо?.. Хіба ми що?..

Становий пристав. Молчать! В нагайки їх каналій!... Всех перепорю!.. Я вам покажу!.. Гоніте їх к расправе!

Урядник (*штовха мужика в шию*). Ступай, ежелі тебя честю просять!..

ЯВА ІХ.

Харитон (*хутко вибіга не бачучи станового*). Чи вже небулі пограбували? Микишка казав, щоб не ламали небулів та дзеркалів, щоб не били!..

Становий пристав. Что такое?

Харитон. Хі!.. Ой, становий! (*Хоче втекти*).

Становий пристав. Взять его! (*Харитона вхопили*). Самі ізволите відеть, Антон Степанович, с какой целью явілісь сюда еті самоуправці?.. Под видом уговора о випасе явілісь пограбіть.

Деревицький. Це певно якесь непорозуміння!..

Становий пристав. А вот я їх, каналій, очень быстро образумлю!.. (*Показує на Харитона*). Ми начнем опит образумлення с етого молодца!.. Ми ему засипем сотенку гарячих, с пилу — с жару, сразу всех зачіпціков видасть!.. Ведіте его!.. (*Харитон борюкається, його штовхають і за волосся тягнуть*).

Харитон. Вашеськое благородное помилуйте!.. Це мене Микишка підбив!.. Я й не думав?.. ей богу... Рятуйте, люди добрі!..

Становий пристав. Да — да, взвалівай на Никишку... Никишка порядочнее вас всех скотов!

В народі. За що ж катувать?

Становий пристав. Молчать, скоти, негодяї!..

В народі. Коли слід арештувать, арештуй, а бить царем заборонено!

Харитон. Вашеськое благородие, помилуйте!.. Вони мене розірвуть!..

Народ. Бить не дозволено!..

Становий пристав. Кто его там разговаривает? Вот я тебе покажу: „недозволено!“

В народі. Боже, та де ж твоя правда?..

Деревицький. Господин пристав! (*Внівголоса*). Будьте ж чоловіком, за віщо хочете катувать людей?.. І парубок здуру щось бовкнув!

Становий пристав. Я вас, Антон Степанович, глубоко уважаю, но прошу наставлений мне не делать.

Деревицький. Я доведу об цім до свідомости господина начальника губернії!..

Становий пристав. Ах, сделайте одолжение!.. Я даже буду вам весьма і весьма признателен!.. (*Розшаркався з усмішкою й хутко гукнув*). За мной, к расправе... (*Пішов*).

КІНЕЦЬ.

ПО ЩУЧОМУ ВЕЛІННЮ.

Казка задля дітей, у 3-х діях.

ЛИЦЕДІЇ:

Батько.
Мати.
Гаврило } їх сини.
Хома }
Галька, дівчина.
Захожий дід (старець).
Сміхотвор.
Вісник.
Співачка.
Король, королиха, королівна.
Циган та циганка.
Королівські слуги та весільні гості.

ДІЯ ПЕРША.

Хата селянина. Стіл, лави, мисник, посуда, піл, образи, піч, і все інше.

ЯВА I.

Хома (*входить в хату в драній одежі; замурзаний*). Ну та й намерзся ж я здорово і таки натовився! Гаврило знов скаже, що я нічого не робив; батько та мати йому повірять знов і знов битимуть мене. Отаке у нас коїться щодня. Інші радять втопитись або повіситись, а я того не зроблю, бо гріх — терпіти краще... Ославили мене ледацюгою, — нехай я буду ледацюга; ославили мене дурнем, — нехай я буду і дурень, коли їм кортить мене мати за дурня... Полізу лиш на піч та одігріюсь, доки батько та мати вернуться з церкви; за одним заходом і спочину. (*Лізе на піч*). Завіщо Гаврило раз-по-раз набріхує на мене? Батько й мати йому вірять. Я не смію сказати Гаврилові „брешеш“, бо він старший; батько й мати не велять старшому брехню загинати, кажуть: гріх. Гаврило балакучий та гострий на язика, а я мовчазний.

ЯВА II.

Галька (*входе*). Здоров, дурню!

Хома. Аби ти розумна.

Галька. А де Гаврило?

Хома. Проти неба на землі, коли не спить, то сидить, або лежить ..

Галька. Ач, дурний — дурний, а іноді таке вигада, що й розумний не вгада.

Хома. Скоріш горіх без зубів розкусиш, ніж слово без розуму розжуєш.

Галька. Почав белькотать нісенітницю. Скажеш Гаврилові, щоб вийшов увечорі до криниці.

Хома. Я не чую.

Галька. Давно тобі позакладало?

Хома. Тоді, як тобі пощерило.

Галька. Що?

Хома. Те, що в лобі.

Галька. Белькочи! Скажеш?

Хома. Ні.

Галька. Через що?

Хома. Через лінощі.

Галька. Ось я тебе підбадьорю оцією кописткою.

Хома. У копистці два кінці: один по мені, а по тобі обидва.

Галька. Як не скажеш, то й не ходи поуз наш двір ніколи — собаками зацькую!

Хома. Доки ти мене зацькуєш своїми, я тебе зацькую нашими, ось тільки з печі злізу.

Галька. Цур тобі, пек! (*Хутко побігла*).

Хома. Ага, злякалась!.. Ач, не каже, щоб я вийшов до криниці, а Гаврила кличе!.. Хіба я такий і справді нікчемний?.. Вже нагрівся. Сьогодні неділя, доки не битий, давай співатиму... (*співа*).

Тпрунди, тпрунди, тпрунди...

Ішов Гриць з вечорниць

Темненької ночі,

Сидить гуска на купині —

Витріщила очі.

Він на неї: гиля-гиля! а вона й присіла,
Якби не кий, не палиця, була б к чорту з'їла.

Тпрунди . . . . .

Опанас воли пас, а Марина бички.

Постривай, не втікай, куплю черевички,

Ой пішов Опанас по горілку для нас.

Зачепився за пень тай стояв там цілий день.

Тпрунди . . . . .

Прийшла жінка відчепила, ще й потилицю набила:

„Іди, дурню, додому, не хвалися нікому!..“

Била жінка мужика, пішла позивати,

Присудили мужикові ще й жінку прохати.

Тпрунди . . . . .

— Прости мені, моя мила, що ти мене била,

Куплю тобі гарнець меду, коновочку пива.

„А од пива болить спина, а од меду голова.

Купи ж мені горілочки, щоб я була здорова!..“

Тпрунди . . . . .

ЯВА III.

Гаврило (*входить*). Дурневі і пісні дурні.

Хома. Авжеж. І ти б може співав, та гласу не маєш.

Гаврило. Не знав, що робить, та пісень почну співать.

Хома. Розумному воно й не до речі.

Гаврило. Авжеж. Хто в хату ввійшов?

Хома. Той, хто вийшов.

Гаврило. Я тебе питаю.

Хома. Я ж відповідаю.

Гаврило. Парубок, чи дівка.

Хома. Гаразд не розглядив... Либонь, коза.

Гаврило. Дурень ти!

Хома. Я це знаю. А ти розумний.

Гаврило. Я те ж це знаю.

Хома. Найрозумніший той, котрий сам себе лічить розумним, а про людей хоч і байдуже.

Гаврило. Іменно.

Хома. Це на тобі прикметно і ззаду і спереду.

Гаврило. Я сам це знаю. А хто найдурніший?

Хома. Той, котрий сам себе лічить розумним.

Гаврило. А ти яким себе лічиш?

Хома. Меншим.

Гаврило. Ні, не те. Ти сам себе дурнем лічиш, чи розумним?

Хома. Навіщо про те питаєш, що давно знаєш? Не шутка щодня танцювать від порога, а ти потанцюй до порога.

Гаврило. Що-о?

Хома. Розжуй спершу тай з'їж, а як гірке — виплюй.

Гаврило. Це вже: „Говорила покійна до самої смерти та все чорт-зна що...“

ЯВА IV.

Входять батько та мати.

Батько. Бач: хто де, а Хома завжди на печі.

Хома. Бо змерз.

Мати. Від чого ж то? *(Роздягається)*.

Хома. Від того, від чого всі люди мерзнуть — від морозу.

Батько *(роздігся)*. Коли б робив, було б тепло.

Хома. Я все зробив, що треба було.

Мати. Що ж ти зробив?

Хома. Спитайте Гаврила.

Гаврило. Сидів на тину та в носі колував.

Мати *(до Гаврила)*. Ось вона роботяща душечка!

Гаврило *(цілує їй руку)*. Як я на вас не робитиму, то хто ж і робитиме?

Батько. Спасибі господеві, що наградив нас тобою! За таким хлопотуном нам старим можна безпечно віку доживать.

Гаврило. Ви, тату, раз-у-раз кажете, що бог труди любить, от я і труждаюся. *(Цілує батькові руку)*. Хліви вже почистив, худобу напоїв, підкинув паші, ополонку прорубав...

Хома. Ти?

Гаврило. Може ти хоч трохи допоміг?

Хома. А то ж і ні?

Гаврило. Брешеш! Дивіться, мало що не увесь час сидів на призбі, або на тину та бринькав на губах, або длубався в носі, ще й каже „робив!..“ Ах ти брехун всесвітній!.. Подозвольте, тату й мамо, почастувать його хоч качалкою, хоч кописткою, або дати йому по мармизі?..

Батько. Сьогодні неділя, не годиться...

Мати. Набився ти його і в будень, нехай вже в свято обійдеться так.

Гаврило. Ну кажи, хто хліви почистив?

Хома. Хіба ти? Ти тільки цигарки крутив?

Гаврило. Брешеш! Скотину хто напоїв, корму хто підкинув?..

Хома. Я.

Гаврило. Брешеш! Ополонку хто рубав?

Хома. Я!

Гаврило. Ах ти ж брехун!.. Подозвольте потягнуть його хоч качалкою, хоч рогаčem?

Батько. Годі! Бачу, що бійкою його вже не доймеш.

Мати. То ти лінувався і сьогодні, і сьогодні нічого не зробив? Не дам же я тобі обідати, — от що!

Батько. Іменно. „Вчи ледачого не холодом, а голодом“.

Мати. Посьорбай замість борщику водиці, а замість каші — умни цвілого сухаря... Більш нічого не дам сьогодні!

Батько. Годилося б і того не дати.

Гаврило. Та вже, мамочко, прибавте йому хоч дрібок соли. *(Цілує їй руку)*. Як же сухар без соли?

Мати. Чи чуєш ти?

Хома. Ще не оглух.

Гаврило. Та другий би, котрий покірливий, як тільки провинив, зараз батькові та матері в ноги: простіть, мовляв, простіть, винен, каюсь!..

Хома. Ні в чім я не винен і ні в чім мені каятись.

Гаврило. Чуєте, йому ні в чім каятись?

Батько. Ач який правдивий!..

Мати. Святий та божий!..

Хома. На нього ж і схожий!..

Батько. Так ось же що. Давно я думав, тепер надумався. Все мое добро, котре придбав тяжкою працею, віддаю одному Гаврилові. Піду завтра до волости і все спишу на бамазі. Ось як воно буде!

Гаврило *(цілує його в руку і падає до ніг)*. А я вашу старість догляну якнайкраще. За моєю головою та за моїми клопатами ви житимете, як у бога за дверима.

Батько. Спасибі тобі, синку!

Мати. Ти наша єдина надія і втіха.

Гаврило. Та вже, тату й мамо, подаруйте Хомі хоч те ягня, що скалічило, бо все рівно воно здохне, а на його щастя може й виходиться...

Хома. Нічого мені не давайте, нехай все йому.

Гаврило. А де будем обідати: тут, чи у хижці?

Мати. У хижці, бо тут як обідатимем, то боюсь, щоб моє серце не озвалось до того лобуряки.

Гаврило. Піду, злагоджу там що слід до обіду.

Мати. Коли б нам господь допоміг висватати тобі, синку, путящу дружину, а нам невістку.

Гаврило. То цілком у вашій волі. (Пішов).

Батько. Упадливий парняга.

Мати. Наградив нас господь синопком.

Хома. Невже ви всьому тому вірите, що Гаврило каже?

Батько. А ну, почни базікати!

Хома. Гаврило дурить вас, він бре...

Батько (схопив макогона). Заціп мені зараз пашечку, а то я тебе оцим макогоном опережу!.. Як ти смієш на старшого казати: „бреше“?

Мати. Годі, старий, схаменись: неділя!..

Батько. Ото тільки що неділя, а то б я йому задав... (Кида макогогін).

Мати. Ходім обідати. (Пішли).

Хома. Чим я так тяжко провинив, що батько й мати раді мене здихатись? Завіщо брат рідний підохочує батька й матір проти мене? Роблю щодня не вгаваючи і сьогодні все сам зробив, а Гаврило тільки курив та насіння лузав; а мені за те й обідать не дають. Мабуть і сорочки не дадуть переміняти,—вже третій тиждень як переміняв... Нужа зовсім заїла, тіло свербить аж горить!.. Немов полудою засліпило очі батькові та матері; немов їм починено, чи наврочено?.. Де мені терпіння здобути? Не стача вже його?.. (Вхопив голову в руки).

ЯВА V.

Входить Захожий дід (старець).

Дід. Чи є хто в хаті, чи нікого нема?

Хома. А що вам, дідусю, треба?

Дід. Що ж старцеві треба, як не шматок хліба?

Хома. Я дав би вам і цілий хліб, коли ж і самого лишили тільки з цвілим сухарем. (Дає сухар). Натесось останнього, а я й так перебуду...

Дід (взяв сухар). Ну, спасибі тобі і за цвілого сухаря! (Хова його в торбу). За те, що віддав останнього сухаря, возьми ось цю ниточку з крючечком і причепи її до лозини та й піди до річки і закинь ниточку в ополонку, а лозину держи в руці і промов: „ловись, рибко, велика й маненька!“ Вчепиться до крючечка щучка невеличка і промовить вона до тебе людським гласом: „Відпусти мене, Хома, я тобі в великій пригоді стану: що звелиш, все робитиму. Скажеш тільки: „по щучому велінню, по мойому хотінню: з'явись істинне чи випивне!“ — і з'явиться все вмить. Прощай! Але пам'ятай мою науку. Не роби людям нічого лихого, плати їм за все добром: бо вони здебільшого й сами не відають, що творять“. (Пішов).

Хома (здивований, по павзі). Чи це навсправжки, чи у сні мені вбачилось? Диво тай годі! У в хату увійшов дідок — собаки не дзявкнули, і з хати пішов — ні одна не обізвалась!... А наші собаки дуже лихі на старців... Завтра піду до річки і спробую цю ниточку, а тепер ляжу, може з голоду засну. (Ляга).

ЯВА VI.

Галька. Гаврило постеріг мене через вікно, певно зараз прийде. А де ж дурень? (Дивиться на Хому). Спить... Спи, спи, лебедику, нехай тобі присниться смачний обід! Спать та їсти, їсти та спать — ото твоя робота.

Хома (в бік). Не скажу їй, що не сплю, бо знов ображатиме; краще мовчатиму.

Гаврило. Нікого тут нема?

Галька. Дурень на печі.

Гаврило. Та то байдуже. Що він робить?

Галька. Хропе.

Гаврило. І гаразд.

Галька. Антін казав мені біля церкви, що прийде увечері за рушниками.

Гаврило. А ти за кого охитніш пішла б: за нього, чи за мене?

Галька. Вгадай.

Гаврило. Скажи сама.

Галька. Котрий вперед посвата, за того й піду.

Гаврило. Так?

Галька. Вже ж не інак.

Гаврило. Забула, як казала, що ні за кого, опріч мене?

Галька. Коли це?

Гаврило. Скажеш, не казала?

Галька. Може коли й казала, тепер вже забула.

Гаврило. Так ти он яка?

Галька. А ти кращий? Не казав хіба Марині, що свататимеш її?

Гаврило. Мало чого не говориться!

Галька. То тобі можна язиком плескати, а другому зась?

Гаврило. То може коли там в шутки і...

Галька. А хіба й я не можу шуткувати?

Гаврило. А батько вже в моїх руках цілком. Завтра іде до волости, пише бамагу на мене.

Галька. А Хомі?

Гаврило. Йому дуля під ніс.

Галька. Все твоє буде?

Гаврило. Авжеж. А за тобою що дадуть?

Галька. Корову з телям, три вівці...

Гаврило. Малувато.

Галька. Може ще що прибавлять.

Гаврило. Нехай дадуть дві корови.

Галька. Двох не дадуть.

Гаврило. Ну, то ще хоч двох бузівків?

Галька. За бузівків не знаю.

Гаврило. Без бузівків діло заотоситься... малувато...

Галька. Ох, і любитиму ж тебе, господи любитиму!..

Гаврило. Та то положим... Тільки, щоб бузівків дали, бо малувато...

Галька. Як же ми будемо жити: укупі з старими, чи нарізнь?

Гаврило. Вони житимуть у хижці.

Галька. Так краще. А ще краще було б, коли б вони зовсім окремо жили, у другій хаті.

Гаврило. Згодом можна буде і зовсім витурить.

Галька. Ото гаразд буде! А Хому куди подінеш?

Гаврило. Нехай іде, куди очі втраплять, на чортового батька він нам?

Галька. Ти йому нічого не даси?

Гаврило. Дам три вирви в шию.

Галька. Одначе пора йти. Сьогодні увечері за рушниками?

Гаврило. Мабуть.

Галька. Прощай... (Побігла).

Гаврило. От і вгадай, котру сватать: чи цю, чи Марину!.. І Марина ловка дівчина і ця окуратна! Посватаю Гальку, а як бузівків на дадуть, піду до Марини. (Літов).

Хома. Гарну новину прочув: мене в три шиї зараз, а батька і матір згодом витурять... ловко! А ну, піду, попробую закинути вудочку. (Пішов).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Там же.

ЯВА I.

Гаврило *(входе)*. Зовсім скрутився Хома: зробив собі з нитки вудку, пішов до річки, став над ополонкою, я гукаю, щоб ішов робить, а він рукою маха та гука: „Не мішай ловить пироги!“ Треба б худобі паші підкинуть, до млина пшеницю одвезти — змолоть на коровай та на шишки, гній треба повикидять з хлівів — невже все те я мушу сам зробити? Піду ще гукну, як не послуха — битиму, так оддубасю, що аж опухне ввесь... Сьогодні починається моє весілля, мені треба і про те і про друге подумать, і про горілку і про страву... Клопоту он скільки!... Ох і битиму ж Хому!.. *(Пішов)*.

ЯВА II.

Батько *(каже до матері)*. Кажу ж тобі, що все списав на Гаврила, як учора казав. *(Сідає)*.

Мати. Гарна буде у нас невістка Галька. Сьогодні аж двічі одвідувала, і така ввічлива та трудяща. Вбігла, зараз вихопила у мене рогача з рук: „дайте, каже, мамо, я допоможу вам горщики в піч позасовувать!..“ І позасовувала. Потім покришила закришку.

Батько. Буде якраз до пари Гаврилові, обоє труждатимуться, а ми старі на них тільки дивитимемся та богові дякуватимем, що послав таке щастя.

Мати. Егеж...

Гаврило *(входе охаючи)*. От халепа! От тобі і весілля!.. Ой-ой-ой!..

Батько. Що трапилось? Невже з тестем побився? Мати. У тебе кров з носа юшить!

Гаврило. Нечувана дивина! Хома закинув в ополонку ниточку та й бабляється там; я гукнув на нього, щоб ішов робить, він не слуха...

Батько. От сатана! Було б палюгою його!

Гаврило. Стривайте ж бо! Я взяв відра та до нього, щоб хоч води наносив, а він таки не слуха; я хотів його за чуба вхопити, а він тоді як загука: „По щучому велінню, по моему хотінню, нехай Гаврило наскубе собі чуба“. Звідки взялась невидима сила та як ухопе мене за чуба, як крутне туди-сюди, мало голови не опатрала; потім він гукнув: „Годі!“ Воно й перестало скубти. Я підняв кулаки та до нього — хотів побить; а він знов: „По щучому велінню, по моему хотінню: бий Гаврило сам себе!“ Як почав же я гатить себе по пиці та по ребрах: так аж шкура на мені лущить!.. Далі він знов гукнув: „годі!“ Ой лишечко!.. Ой-ой-ой!..

Мати. У тебе синяки під очима!

Гаврило. Під очима то ще нічого, а, либонь, і ребер скількось переломано. Ох, боже мій! Прийдеться по знахарку посилать, або по костоправа... ой, боже мій!.. *(Хапається за боки)*.

Батько *(зрушено)*. Та що це воно таке?

Гаврило. Кажу ж вам — нечувана дивина!.. Ох, боже мій!.. Ой, пикочко моя, ой, реберця мої...

Мати. Де ж він зараз?

Гаврило. Біля ополонки. В одній руці держе вудку, а в другій пиріг з сиром; пляшка горілки стоїть біля нього на льоду і пироги.

Мати. Хто ж то йому дав?

Гаврило. Хто? Невидима сила!

Батько. Піду гляну, що там за дивина? Чи горілка ж у пляшці, чи може вода?

Гаврило. Горілка, бо пахтить здалеку.

Батько. А ну, піду покуштую. *(Глянув у вікно)*. Чи ба!.. От так штука!.. Швидш сюди, стара! Чи ти бачиш?

Мати *(дивиться у вікно)*. Свят, свят, свят! Саме коромисло несе відра з водою, а позаду йде Хома і

їсть пиріг. Та як гарно зодягнений!.. (*Відчиняються двері, проходить коромисло з відрами*).

Гаврило. А що, не невидима сила? Ох, боже мій!..

Мати. Мені аж страшно, старий!..

Батько. Та й у мене мороз по за шкурою йде!..

Глянь: за відрами пляшка йде і пироги.

ЯВА III.

Хома (*входить з пирогом в руці*). Такого смачного пирога я ще зроду не їв. Мабуть з такого борошна пироги їдять тільки королі. (*До Гаврила*). А що, й досі стогнеш, добре себе оддубасив? Бач, не тільки у палиці два кінці, а і в кулаці два боки... „По щучому велінню, по моему хотінню: нехай вже у Гаврила не болить“. Ну, що?

Гаврило. Дивіться, зразу одпустило, немов і не боліло (*Регоче*). А я вже думав, що й дуба дам!

Хома. Утри ж пику, той синяків не стане.

Мати. Чи ба, синяків неначе й не було!..

Батько. Ти ж як оце: не своїм духом, чи може накладаєш з тим, що під греблею?

Хома. Той, що під греблею, уночі орудує, а у нас зараз день.

Батько. А ось побачимо, що ти зможеш проти образу, та проти страшної свічки? (*Встає з лави і хоче йти до образів*).

Хома. „По щучому велінню, по моему хотінню: пришийсь, тату, до лави!“

Батько (*сів*). Що воно? (*Хоче встать*). Не пуска! Неначе що приплішило до лави.

Мати. Мене не приплішить. (*Схопилася*).

Хома. „По щучому велінню, по моему хотінню: сядьте, мамо, на печі та заспівайте нам жалібної“.

Мати (*йде до печі*). Невидима сила мене веде!.. Пустити бо!.. Таки ж на піч не полізу!.. (*Лізе на піч*). Пустити бо, кажу!.. (*Сіла*). Нізачо не заспіваю. (*Співа*).

Світи місяцю і ви ясні зірниці,
Нема милого, не веселі вечорниці.

Хома. Чудова пісня. Тепер таких вже не співають.
Мати (*співа*).

Візьму відерця та піду аж до криниці
Аж там мій милий цілує удовицю.

(*Говорить*). Годі абощо?

Хома. Ні, співайте далі: чудова пісня.

Мати (*співа*).

Ой годі, милий, удовицю цілувати,
Ходім додому вечерю вечеряти.
Вечеряй, мила, вечеряй та будь здорова.
Наварила мені удовиця чорноброва.

Хома. Колись то он як відказував чоловік жінці,
а тепер сказав би: „підти ти під три чорти“, або голову
провалив би.

Мати. Не хочу вже співать.

Хома. Доспівайте до краю, бо вже більш не почувемо такої пісні.

Мати.

Вечеряй, мила, вечеряй та будь здорова,
Бо мені стелеться аж у Крим дорога.

Хома. У нас же сьогодні весілля буде? Не журитись, а веселитись пора. „По щучому велінню, по моему хотінню: батько з матір'ю танцюйте на radoшах, що женять синочка, а жених хай на губах бринька“.

Батько (*почина танцювать*). Та чи ти здурів?

Хома. Порозумнішав!

Мати (*танцює*). Отаке на старості сміховисько!..

Хома. Аби не плакати... А скільки я вилив сліз?..

Гаврило. По губах неначе хтось смичком яложить! (*Грає на губах*).

Хома. Ото твоя вихвалена робота!

Батько. Нехай би сп'яну танцював, а то...

Хома. На сухо далеко втішніш.

Мати (*підстрибує*). І замолodu так не підстрибувала, як оце мене підкида до стелі.

Батько. Зроду-віку навприсядки не танцював, а тепер довелося...

Хома. Ну, годі!

Батько (*сіда на лаву*). Отак чуба нагрів, ледве віддыхаюсь.

Мати. Що це тобі замарудилося нас маніжити? (*Пада на лаву немошна*).

Хома. А ви мене мало маніжили? Тільки що я вас танцями та співами; а ви мене і батогом, і макогоном, і рогачем, і кописткою?.. Гаврило, чи не хочеш день на троє у ту шкуру, в якій я ще вчора був?

Гаврило. Ні, цур їй!..

Батько. Та це чи не кара нас господь сміховиськом? але за віщо ж?

Хома. За те, мабуть, що ви вірили набрехам Гавриловим. Гаврило, признавайся зараз, а то знов битимеш себе так, що й не підведешся. Кажі: робив я, чи лінувався?

Гаврило. Простіть, тату й мамо! Я раз-у-раз дурив вас. Хома працював, а я лінувався!.. (*Пада навколішки*).

Батько. Так ти навмисне підводив нас на гріх? Стара, подай зараз бамагу, зараз все перероблю на Хому.

Мати. Чи не супостат?

Хома. Ні, тату, як вже ви зробили, нехай так і зостанеться, мені вашого нічого не треба. Гаврило, встань з колін. Ти похвалявся ще де у чім проти батька-матері, як оженишся на Гальці.

Гаврило. Покаюсь, ей-ей!..

Хома. Простіть Гаврилові, а я йому теж прощаю!

Батько. Нехай буде по-твому.

Хома. Ні, не по-моєму, а по-божому!..

Мати. Он яке дивовіння!..

Гаврило (*цілує батькові і матері руки*). Простіть мені, прости і ти, Хома!

Хома. Вже протистив. Іди ж мерщій за весільними гостями та за своєю молодістю. Нічого не лагодьте на весілля, все з'явиться вмить, „по щучому велінню“ (*Гаврило пішов*). Заготовте, тату, порожню пляшку та чарку; а ви, мамо, великі горшки задля страви. (*Батько йде до мисника, бере плятку й чарку, мати лагодить горшки*). „По щучому велінню, по моєму хотінню:

налийсь, пляшко, і не спорожняйся, аж доки край весілля; горшки, наповніться стравою і борщем, кашею і гав'ядиною, щоб стачило всіх гостей нагодувати. Як вертатиметься Гаврило з весіллям, щоб був зодягнений як крамар, і щоб коровай і шишки упали до рук молодого і молодої“.

Батько (*дивується*). Чи ба, вже й повна пляшка!

Мати. Страва в горшках сповняється, аж покришки підійма... та яка гаряча, не мов зараз з печі!

Хома. Бо в королівській печі варилось. Почастуйте тату, себе, матір і мене за одним заходом.

Батько (*налива*). Перехрестить можна?

Хома. Не тільки можна, а й слід.

Батько (*перехрестив чарку і випив*). Та яка ж міцна! (*Частує матір*).

Мати (*випива*). Ця зразу звалить з ніг.

Хома. Горілка — не журба. Сьогодні звале, завтра підійме. (*Випива*). Таку горілку тільки королі п'ють. (*Чутно весільну пісню*).

Пусти, свате, в хату, тут нас не багато.

Четверо та п'ятеро, а всіх дев'ятеро.

А як же ми оглянемся, то і в хату не вберемся.

ЯВА IV.

Входять старости, за ними гості весільні.

1-й староста. Благословіть молодим в хату вступити, образам помолитись, отцю — неньці уклонитись! (*Входить Гаврило і Галька*).

Батько й мати. Бог благословить!

1-й староста. У раз.

Батько й мати. Бог благословить!

1-й староста. Удруге.

Батько й мати. Бог благословить!

1-й староста. Утретє.

Батько й мати. Усі три рази бог благословить! (*Молоді кланяються*).

Гаврило. Чудася, тату! Тількищо доходимо до наших воріт, аж це, неначе з неба, бух каптан мені на плечі, а потім прямо мені на руки коровай.

Галька. А мені шишки з стьоожками, та квітками!..

Гості всі. Істинная правда! Верно!.. Іменно!.. нечувана, невидана дивина!..

Гаврило. Гляньте, з якого білого тіста коровай! (*Кладе на стіл*).

Галька. А шишки неначе сама королівна пекла та уквітчувала.

Хома. Такий коровай та шишки їдять тільки королі. Частуйте, тату, гостей! Становіть, мамо, страву на стіл! (*Батько частує, мати ставляє страву*).

1-й староста. Ох, і ловка ж горілка!

2-й староста. Зроду-віку не пив такої!

1-й гость (*п'є*). Це, мабуть, настояща панська!

2-й гость (*п'є*). Кажи—купецька!..

Хома. Королівська!

3-й гость (*випив*). Тут не те диво, а ось що! Гляньте на пляшку: скільки частують, а вона повнісінька...

4-й гость. Їмо, їмо страву, а вона не зменшується!

Гаврило. Це все Хома призвів таке!

Всі. От тобі й дурень! (*Пізнають Хому*). Отож і він?

Другий. От тобі й ледащо! У яким жупані! От тобі й божевільний?

Третій. Розкажи нам, Хомо, якою ти невидимою силою орудуєш?

Хома. Не цікавтесь, а то язика проковтнете... Ну ж, починайте веселитись!.. „По щучому велінню, по моему хотінню: старі навскоки та навприсядки, хлопці губи настановляйте та гудіть, а дівчата на їх губах бринькайте!.. (*Старі танцюють, хлопці оддимають губи, дівчата бринькають*). Так, ловко! А ти Гавриле, грай на губах Гальчинах. Пішов світ навиворіт!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Королівські хорони. Король і королиха сидять у кріслах, засмучені, королівна лежить хвора на ліжку.

ЯВА I.

Король. З скількох земель вже приїздили лікарі, а ні один не зміг вигоїти моєї хворої дочки. Один тільки дідок, старець, сказав, щоб знайти такого чоловіка, котрий би розсмішив королівну, і зараз вона одужає.

Королиха. Та чи знайдеться ж такий?

Король. Я послав гонців по всіх царствах—государствах: на схід і на захід, на південь і на північ—шукать такого. Якщо він розсмішить нашу доню, то віддам йому півкоролівства свого й грошей скільки тисячів. Ще й дочку висватаю за нього.

Гонець (*вбігає*). Королю величній! З'явивсь якийсь сміхотвір, що гарячу смолу ковта, стьоожки з рота сота; торбинка несе йому яйця, а капелюх яешню смажить... Ще й по канату ходить і через голову перекидається!

Король. Веди його швидш сюди!

Королиха. Я ще не бачила, як торбинка яйця несе.

ЯВА II.

Сміхотвор (*входить*). Маю честь з'явитись, вашій королівській величності низенько вклонитись. (*Кланяється*). Я штуками людей звеселяю і тим собі хліб заробляю; нісенітниці торочу і розумним голову морочу.

Король. Донечко, глянь бо на цього сміхотвора.

Сміхотвор. Оце свічка. (*Вийма з кишені*). А оце шпичка. (*Вийма*). Де б взяти стола? (*Бере столик*). А оце смола. Зараз зварю собі кулешику та поїм, а потім покажу хвокуси-покуси та викрутаси-вихиляси!.. (*Почина ковтати смолу, потім сота з рота стьожки*). Це королівні на кісники. (*Подає королісі*). А оце у мене торбинка. Тільки вона не торбинка, а курочка. Ко-ко-ко!.. (*Трясе торбинку, з неї вихується яйце*). Ще раз ко-ко-ко! Ось і друге яечко!..

Королівна. Не розсмішить він мене. Нехай собі йде з богом.

Король. Иди собі, сміши других. (*До гінця*). Нехай видадуть йому сотню карбованців на проїзд.

Сміхотвор. Спасибі. (*Уклонився й пішов*).

Королиха. А може, донечко, він розсмішив би тебе, коли б через голову перекинувся?

Королівна. Ні, мамо! Хто напотужується других смішити, смішить більш самого себе. Надивилася я на таких сміхотворів в волю, і вони мені завжди здавались жалісливими, а не смішними... Бачила, правда, що інші і сміялись з них, але то такі, котрих сльози не проймають ніколи.

Король. Горенько нам з тобою! Та невжеж таки нема в світі такого, щоб розсмішив тебе?

Королівна. Повинен бути. Траплялось бачити людей, що простягають руки і роблять плаксиві тварі, щоб визвать жалість, декотрі й справді можуть плакати: але той жаль, ті сльози напускні і вони нас не зрушують... І знов трапляється зустрінути людину, котра не простягає руки і ні об чім не просе, а в її бліді лиця вбачається такий невимовний смуток, в її погасаючих очах спалахне таке тяжке горе, що несамохіть, дивлячись на неї, заллешся сльозами. Ото є, мамочко, сама натура, сама правда, то є справжнє непідроблене горе!.. Так і сміх. Де зовсім не сподіваєшся вбачити його, він налопом обхопить тебе і раптом розсмієшся невдержно, незупинно...

Король. Так, так, доню, певно так.

Гонець. З'явились співачка і танцюристи.

Король. Як, донечко, скажеш, чи впускать?

Королівна. Може співачка, хоч трохи заколише і приспіва мою скруху... Люблю я спів!..

Король. Впустіть співачку! (*Входить співачка*).

ЯВА III.

Співачка (*вклоняється*). Вашій королівській величності рада до послуги. Спів мій прирівнюють до співу жайворонка та соловейка; ті, котрі слухали мене, казали, що я можу загоїти найтяжчу біль, закохати своїм співом небо, зачарувати місяць і зорі, примирити найлютішого звіра.

Король. Мало чого не плещуть... сказано — язик без кісток.

Королиха. Співай, чаруй нас.

Співачка (*співа*).

Не щєбечи, соловейку,
На зорі раненько,
Не щєбечи, манюсенький,
Під вікном близенько.

Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно співаєш,
Ти, щасливий, спарувався
І гніздечко маєш.

А я бідна, безталанна,
Без пари, без хати,
Не довелось мені в світі
Весело співати... (*Королівна почина плакати*).

Король. Годі, годі! Ще більш зворушила серце моєї дитині. Але за гарний і чарівний твій спів візьми ось перстень мій. Хай дадуть їй сотню червонців на проїзд; а в часописях хай надрукують, що ще не було такої співачки і повік не буде! (*Співачка вклоняється і виходить*).

Гонець. Циган і циганка.

Король. Впусти їх.

ЯВА IV.

Циган і циганка вбігають

Циганка *(Кричить)*. Гі-и! Чакча — ала — бім!..
(Співа, циган танцює, (теж).

Ох і теща моя, ти возлюбленна,
Нудно мені!..

Ой і дід лада-лада,

Ой і дід лада-лада,

Нудно мені!..

Від чого ж тобі та мій зятеньку,
Занудило?

Ой і дід лада-лада і т. д.

Занудила мене дівчинонька, краса,
Чорнява.

Ой і дід лада-лада і т. д.

Як пустила сухоту по моему животу,
Горе мое!..

Ой і дід лада-лада і т. д.

Королівна *(одвертається)*. Годі!

Король. Годі! Нехай видадуть їм по сотні карбованців на проїзд і по дві четвертини сала.

Циган. Батечку-королю, нехай ще хоч по четвертинці прибавлять на діток?..

Циганка. Може б я поворожила? Вгадаю зразу, які очі зсушили, які скрушили!.. Гадаю на картах і на камінцях, ворожу на квасолі і на бараболі!..

Король. Не треба, не треба!.. Жени їх!

Гонець. Геть к бісу, коли чести не знаєте. *(Випихає цигана і циганку. Чутно стук і грюкіт)*.

Король. Що там за лемент?

Хома *(кричить за дверима)*. Швидше двері відчиніть, бо борщ утече і горох перекипить!.. *(Відчиняються двері і в'їзжає піч, у котрій горить вогонь і вариться страва; на печі сидить Хома з макітрою на голові і макогоном поганяє піч)*. Тпру, приїхали! Якщо бажані гості, то вітайте, а як ні, в шию туряйте!.. Кланяється вам макітра з головою і коцюба з кочергою. *(Здійма макітру з голови, морда йому замурзана)*.

Королівна. Ха-ха-ха! *(Всі починають реготать)*.
Хома. Коли сміхом вітають, стало бити приймають.
Королівна *(регоче)*. Хай же тобі грець, який ти замурзаний!..

Хома. То я квашу їв та не вспів облизатись!..
(Витира лице). „По щучому велінню по мойому хотінню: умить мене й причепурить“! *(З'являються руки, котрі вимивають його, витирають і розчісують волосся на голові)*. А тепер я і з печі злізу. О це ж я вам той самий Хома, що розуму нема. *(Уклоняється королеві й королісі)*.

Королівна. Іди ж, Хомо, сядь біля мене.

Хома *(підходить, цілує їй руку і стає перед нею навколуюшки)*. Карай мене, або милуй!

Король. Чи довподоби тобі, доню, цей красунь?

Королівна. Таким я його і в сні бачила, кращого мені й не треба. *(Садовить його поруч з собою)*.

Король. Бути тобі, Хомо, нашим зятем! Вітайте молодих!

Всі. Поздоров боже молодят! пошли вам радостей і довгого віку!

Хома. „По щучому велінню, по мойому хотінню: щоб зразу тут з'явились мої батько й мати“. Тим часом благословіть молодим образам поклонятися, до вінця збиратись. *(Кланяються)*.

Хор.

Молоді до ніг уклоняються,
У отця — неньки благословляються.
Поможи їм боже: весь вік не тужити,
У щасті прожити, на радість і втіху,
Родові й родині, вірній дружині,
Усьому посполу й богові святому.

КІНЕЦЬ.

ГОЛОМОЗИЙ. \

П'еса у 2-х малюнках.

ЛИЦЕДІІ.

Цилюрник.

Вчитель.

Вербиха, сільська баба.

Тимоха, її син, парубок.

Васька, хлопець в цилюрні.

Савка, парубок.

Петро, селянин.

Пріська, його дочка, дівчина.

Омелько, його син.

Оксюта, жінка Омелькова.

1-й і 2-й староста.

Діється: 1-а дія в городі,—в цилюрні.

2-а дія в селі — в хаті.

МАЛЮНОК ПЕРШИЙ.

Цилюрня. Дзеркала, крісла, парики, коси, маски, шиньйони і всяка примусія до гоління та до стрижки.

ЯВА 1.

Вчитель сидить на кріслі, зап'ятий рушником, цилюрник кінчає гоління, здима рушника і витира лице вчителю.

Цилюрник. А все таки по-моєму краще б було вам, коли б на лисину накладочку... молодий чоловік, а лисина вже така, що й долонею не закриєш.

Вчитель. А по-моєму далеко краще буде, як ви послухаете моєї поради.

Цилюрник. Та вже тепер ви мене зовсім пере-лицювали.

Вчитель. Навіщо людині побічна прикраса, то зайвий захід. В душі, в серцеві треба виховувать красоту, а про те, що зверху,—байдуже.

Цилюрник. Ну, не кожному.

Вчитель. Та звичайно... Так тепер пам'ятатимете вже мій заповіт?

Цилюрник. Спасибі вам за ваше добре слово, тепер вже я вернувся додому, а то був забрів у байбузи...

Вчитель. І вірте мені, що завжди ви почуватимете, як вам хороше робиться на душі, після того як з годину погмоните з чоловіком на рідній мові. Сором цуратись своєї мови, великий сором!..

Цилюрник. Та й мені вже тепер так здається...

Вчитель. Раджу вам, як постережете по пиці, чи по геканню якого клієнта, що то свій брат, балакайте

до нього по-своєму. Нехай іншого це ніби й здивує на перший раз, а ви на те не вважайте, додержуйте своєї напруги.

Циліурник. Звісно, наші хазяїни нас вчили розмовляти по-благородному, тому так заведено...

Вчитель. А хто ж завів те благородство?

Циліурник. А хто його зна.

Вчитель. Не благородство то, а нікчемниця, а завели приспінники та перекруті...

Циліурник. Як ви мені тепер розтлумачували, то я й сам бачу, що зовсім не слід зрікатись рідної мови.

Вчитель. Авжеж не слід. Ви читали колись Шевченка?

Циліурник. Ні, не доводилось. Читав: „анекдоти Балакірьова“; читав „не люблю не слухай, а лгати не мешай“, це важна штука. Читав теж „расскази з єврейського, армянського, грецького й малоросійського бита...“

Вчитель. А чули, що є така книга, котра зветься „Кобзар“?

Циліурник. Либонь, що чув?

Вчитель. Я вам принесу „Кобзаря“, як прийду знов голитись.

Циліурник. Дякую.

Вчитель. Принесу, і ви там прочитаєте, як він промовля до земляків:

„Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте.
І чужому навчайтесь,
І свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того бог карає,
Чужі люди цураються
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому...“

Циліурник. Ач, як ловко!

Вчитель. Прочитаєте тай другим казатимете так, як я оце вам кажу. І це вам буде не тільки приємно, а і корисно, з матеріального боку: до вас щоразу ходитимуть голитись та стригтись такі, котрі шукають людину, з котрою можна б було яку хвилину погостити по-своєму. Ось я вам, наприклад, я вже більше ні до одного циліурника не піду, окрім вас.

Циліурник. Спасибі вам. Приходьте, пожалуста.

Вчитель. Та вже сказав слово... Ну до побачення. (Чоломкається)

Циліурник (провів його до дверей). Щасливо (Вернувся до столу. По павзі до хлопця) Чув?

Васька. Сліхал.

Циліурник. Від цього разу не кажи вже: сліхал, а кажи: чув,

Васька. Так воно, дяденька, якось як бутьо не підходить...

Циліурник. Не бійсь, подайдьот. Як треба буде мильницю вимить і подати, то я вже не гукатиму: мальчик, приготов! а казатиму: хлопче, принеси що слід, — розумієш?

Васька. Иш, как воно!

Циліурник. Гребешок — гребіонка, полотенце — рушник, таз... ну, таз тазом і зостанеться... Свеча — свічка.

Васька. Понімаю... ну тільки воно все по-холацькому.

Циліурник. А ти хіба не хахол?

Васька. Був когдась хахлом... За два года я вже как бутьо переохладився.

Циліурник. А тепер наважайся вернутись назад.

Васька. Та я рад стараться, дяденька... А як з мене сміятимуться товариші, мальчики, з других палітмахтерських?

Циліурник. А ти їм скажеш: смієтесь через те, що дураки.

Васька. А вони мене битимуть.

Циліурник. А ти їх!.. Я, брат, нікому не подамся, усіх поб'ю!.. А як боїшся, щоб не побили, так нехай собі сміються, а ти мовчи.

Васька. Так то й змовчиш!.. Я попробую, дяденька... А хто він був оцей, що з вами розмовляв по хахлацькому, невже мужик деревенський?

Цилюрник. Ні, він городський і не мужик, а настоящий пан, образований. Він вчитель гімназії.

Васька. А говорить, як справжній мужик.

Цилюрник. Адже чув ти, як він казав, що колись ще давно, так всі на Україні гомоніли по-своєму, гетьмани і архиєреї...

Васька. Та це я чув та не розібрав, до чого воно і як?..

Цилюрник. Як прийде він удруге голитись, я його попрохаю, щоб він знов розказав про старовину, і ти тоді прислухайся гарненько, тай зрозумієш.

Васька. Буду слухать обома вухами! А воно, дяденька, мабуть харашо було, як говорили всі по-простому, ніхто не сміявся, не дражнив хахлом, мужрякою, мазепою...

ЯВА II.

Входять: Вербиха і Тимоха (з замотаною платком головою),

Вербиха. Доброго здоров'ячка, з вівторком будьте здорові.

Цилюрник. Спасибі.

Вербиха. Чи ви цилюрник?

Цилюрник. А що вам треба, тітко?

Вербиха (показує на Тимоху). Та ось... бачите...

Цилюрник. А що в нього, бишиха, чи що? Вам краще б до хвершала.

Вербиха. Коли б же то бишиха, а то гірш!..

Цилюрник. Може завалки?..

Вербиха. Ні, не завалки. Якби завалки, то нам нічого б було тьопатись в город, бо у нас є такі баби й знахарі, котрі зінське щеня душили, то вони й завалки можуть подушити...

Цилюрник. То я не розберу, чого вам від мене треба? Може п'явки поставить, чи кров пустить?

Вербиха. І не п'явки, і не кров... Зовсім об другім ділі.

Тимоха. Не касаємо ні п'явок, ні крові...

Цилюрник. Так що ж таке?

Вербиха. Нас направлено, бачите, до вас, стало бити, до цилюрника... І сказано: тільки цилюрник і може задопомогти, а більш ніхто.

Цилюрник. У чім же задопомогти?

Вербиха. Коли б оцей хлопець та вийшов звідци...

Цилюрник. Васька, іди звідци! (Васька пішов за двері).

Вербиха. Коли б ще ота молодиця не слухала...

Цилюрник. Яка?

Вербиха. Та ондечки ота! (Показує на дзеркало, у котрім одбивається її парсуна).

Цилюрник. Отакої вигадайте! (Регоче). То ж ваша парсуна.

Вербиха. Що-о? Перехрестіться...

Цилюрник. А підійдіть ближче. (Підводить її до дзеркала). Пізнаєте себе?

Вербиха. (з жахом). Ні.

Тимоха (підходить). Авжеж це ви, мамо. А я себе зразу упізнав.

Цилюрник. Це ж скло, дзеркало. Ось доторкніться пальцем, помацайте.

Вербиха (доторкується до дзеркала). Справді дзеркало... І повигадують же отакі! Та невже ж це я й справді така гидка?

Цилюрник. Чого ж гидка? Молодиця, як молодиця...

Вербиха. Свят, свят, свят! Чи давно була іншою, а це вже? Колись бачила себе у маненькому дзеркальці, і зовсім не така була...

Цилюрник. Це мабуть давно вже було, за царя Хмеля.

Тимоха. Матері сказав якийсь знахар, годів ще з п'ятнадцять назад, чи більш, що в їх літах гріх дивитись у дзеркало, а то скоро вмруть, так вони ніколи й не дивляться...

Цилюрник. Одначе про яке діло ви хотіли?

Вербиха. Та вже ми як розохотились до балачки, то мабуть, прямо так і скажемо.

Циліурник. І таки кажіть прямо, бо кожную хвилю може хтонебудь увійти і помішати.

Вербиха. Чи ви прищіплюєте волос?

Циліурник. Як?

Вербиха. Стало бити волосся до голови: чи прищіплюєте, чи приліплюєте, чи може пришиваєте?

Циліурник *(усміхається)*. Кому ж то треба пришити?

Вербиха. Та ось йому... щоб на голові волосся було.

Циліурник. Хіба у нього нема волосся?

Вербиха. У тім-то й горе. Парубкові 20 років, женити б треба, а його як напала якась хвороба, і волосся геть вилиняло...

Циліурник. А ну покажи?

Тимоха. Страшно й показувати. *(Здіймає з голови платок)*.

Циліурник. Ач яка салатовка...

Тимоха. Хоч втопись, або вдаvisь!..

Вербиха. Бачите, яке лихо!.. Як напала якась пошесть та шість неділь викачався; щодня баби парили на ніч голову якимись зіллями, хвалити господа, вигоїли, а волосся випало... Вірите, як ото була скотина весною линяє, то так і в нього прямо пасмами повилазило волосся...

Циліурник. Можна задопомогти, треба парик.

Вербиха. Та вже не знаємо як воно і що, а зробіть так, щоб волос знов з'явився.

Циліурник. Парик буде стоїть 25 карбованців.

Тимоха *(з криком)*. 25 карбованців?

Вербиха. Ой боженьку, аж 25 карбованців?

Циліурник. Дешевше не можу!

Вербиха. От горенько, от лишенько.

Тимоха. Барин, ваше благородіє, сділайте милість, не зобіждайте!

Вербиха. Пожалійте нас бідних!

Тимоха *(падає навколішки)*. Я вам до ніжок уклонюсь, тільки змилуйтесь... *(Кланяється)*.

Циліурник. О цього вже не слід робити. *(Підводить його)*. Навіщо у ноги кланялись?

Тимоха. Як же не кланялись, я вас ще в ручку поцілую. *(Хоче поцілувати в руку)*.

Циліурник *(не дає)*. Не треба, не треба!

Вербиха. Парубкові двадцять років, такий красивий з себе, а голова лиса, як коліно, таки ж подумайте. Вже й дівчину ми зазначили і хорошого роду, і оце б у м'ясниці і посватати, а тут таке нещастя!..

Циліурник. А дівка зна, що волосся вилиняло?

Вербиха. Ні, не зна, виховувались... Отак усе замотаний хусткою й ходить... Хтонебудь спита: чого у платку ходиш? Голова, каже, болить... Та так і виховались, докищо...

Тимоха. Краще б мені око котренебудь витекло, або зубів скільки повибивало, ніж бсз волосся... Прямо хоч і не показуйся меж люди, отакий кавалер!..

Вербиха. Тай дівка зразу відкинеться.

Циліурник. А який волос був?

Вербиха. Русявий, сказати такий русявий, як ось у мене.

Циліурник. Та у вас, тітко, вже сивий.

Вербиха *(зідхає)*. А був русявий, такий же русявий.

Циліурник. Якщо готовий знайдеться, то я візьму дешевше; а як доведеться робити наново, то менш 25 карбованців не можу; і прийдеться вам навідатись через тиждень.

Вербиха. Аж через тиждень?

Тимоха. Сділайте милість, господин, пошукайте готового... Через тиждень... Як же так?.. Ще цілий тиждень мучитись? От напасть!.. Жалаю оженитись, і через волосся повинен страждати...

Циліурник. Пошукаю зараз, може на ваше щастя знайду. *(Бере парики й передивляється)*. Такий колір волосся?

Вербиха. Ні це дуже жовтий, коли б трохи темніш.

Тимоха. Це якийсь рудий.

Циліурник. Пошукаєм темнішого *(показує парик)*.

Вербиха. Неначебто такий.

Тимоха. Цей скидається на моє волосся.

Циліурник *(надіває йому на голову)*. Ловко як пристав, неначе на тебе роблений.

Тимоха. А дайте гляну в дзеркало?

Цилюрник (*підставля ручне дзеркало*). Пізнаєш себе?

Тимоха. Це я, ей-богу я... Мамо, гляньте, це я, такий, яким раніш був!.. Ач який красунь!.. От ловко! Мамо, виймайте швидш гроші та платіть... Я вже не скину цього волосся з голови... Дивіться, мамо, і проділь е... Точнісінько таке волосся, як моє природженне!

Вербиха. Скільки, кажете, грошей?..

Цилюрник. П'ятнадцять цілкових, крайня ціна.

Вербиха. Ой, ради бога, збавте щонебудь.

Тимоха. Збавте, а я вам, як засватаю дівку, шишку привезу.

Цилюрник. Не могу збавить.

Тимоха. Мамо, платіть гроші! Краще я не куритиму цигарок, не купуватиму ні конхветів, ні пряників...

Вербиха. Збавте хоч рублика два.

Цилюрник. Не можу... (*Нарочито*). Отже хтось іде, мені ніколи з вами. Давай парик.

Тимоха (*хапає себе за голову*). Не дам, не дам! Мамо, платіть мерщій гроші, бо я вже не віддам цього волосся, хіба з головою одірвуть?

Вербиха (*виймає гроші*). Та вже хоч одного рублика збавте, а я за вас свічку постановлю угодникові.

Цилюрник. Ну добре, полтинника уважаю. (*Бере гроші*).

Тимоха. Ходім, мамо, скоріш, бо їм ніколи.

Вербиха. Візьми ж хустку.

Тимоха. Візьміть вже ви її за пазуху, або підпорежіться, на бісового батька вона тепер мені. (*Дивиться у дзеркало*). Ай да Тимоха!.. Мамо, чи бачите який красунь, кращий за всіх наших парубків! (*До цилюрника*). А як воно зветься?

Цилюрник. Парик.

Тимоха. Чуєте, мамо, не забудьте: парик.

Цилюрник. Як запотіє голова, тоді здійми та витри голову, і знов надінь.

Тимоха. Як треба буде зняти, то я в хаті не здійматиму, щоб хтонебудь у вікно не постеріг, а краще в коморі, або в хліві. Ходім, мамо.

Цилюрник. Як надіватимеш, то дивись у дзеркало, щоб не надів часом задом наперед.

Тимоха. Та прийдеться купити ще й дзеркальце копійок за десять — п'ятнадцять.

Вербиха. Прощавайте. Пошли вам господи щастечка і здоров'ячка та довгого віку. Спасибі вам.

Тимоха. А я вам шишку таки принесу... (*пішли*).

Васька. От молодець, дяденька, так молодець. За такого парика, що стоїть рублів п'ять, аж чотирнадцять з полтиною злупили! (*Регоче*).

Цилюрник. Йому парик потрібен, а мені гроші.

Васька. Від чого, дяденька, у нього голова облізла?

Цилюрник. А від того, що якби він мив голову шампуньом, либо ладікалоном, з водою, ніколи не облізла б.

Васька. Кажуть, що волосся і від карасиного хвзу вирастає.

Цилюрник. Ну, то дураки кажуть. Шампунь першого діло!

ЯВА III.

Савка (*хутко входе*). Здрастуйте!

Цилюрник. А що тобі треба?

Савка. Це чи не до вас приходив Тимоха з матір'ю.

Цилюрник. Який Тимоха?

Савка. Парубок з нашого села.

Цилюрник. Парубок був, тільки не знаю, чи з вашого села? Була і баба якась з ним. А тобі навіщо вони?

Савка. Навіщо? Ото у вас скрізь понавішувано волосся... Стало бить, ви можете прищеплювати його, чи як?

Цилюрник. А хіба й тобі потребується парик?

Савка. Як ви кажете? Парник?

Цилюрник. Парик. У тебе ж свій чуб бравий, хіба кому другому потребується: батькові, чи братові?..

Савка. Стривайте-бо. Стало-бить, ви прищепили Тимосі того... як бо ви казали: курника, чи що?

Цилюрник. Парика?

Савка. Прищепили до голови Тимосі?

Цилюрник. А тобі навіщо про те знать?

Савка. Навіщо? А ось навіщо. (*Вийма гроші*). Ось вам полтинника, тільки скажіть правду, чи прищепили?

Цилюрник. Я продав йому парик, за чотирнадцять з полтиною, кажу правду.

Савка. З волоссям.

Цилюрник (*показує парик*). Отакий.

Савка. Парик зветься?

Цилюрник. Ну-да.

Савка. Прощайте.

Цилюрник. Візьми ж свого полтинника.

Савка. Ні, він ваш, якщо правду сказали?

Цилюрник. Правду.

Савка. Парик, парик! (*Пішов*). Не забуду: парик!

ЗАВІСА.

МАЛЮНОК ДРУГИЙ.

Проста хата. Божниця, стіл, лави, мисник, піч, рогачі, горшки...

ЯВА I.

Савка і Пріська.

Савка. Так он яку пораду ти мені даєш?

Пріська. А хіба я винна, коли батько силують за Тимоху? У нього й волів дві пари, і дві корови, і овечата, і дрібна худоба є. А у матері його грошей багато. Окрім того цілий наділ, хата з левадою та огородом... А у вас один наділ на трьох.

Савка. Так що ж? Мої батько кажуть, що поставлять мені хату, як спроможуться...

Пріська. Мало чого не кажуть... А як не спроможуться? Казаному нема кінця-краю.

Савка. Як же це так? Мало не два годи кохались, маріли про те, як будем жити, як поберемось, та як робитимем вкупі...

Пріська. Маріли, доки марілось... (*Зідхає*).

Савка. І тобі байдуже про те?

Пріська. А тобі кортить мене пекти, чи як?.. Знаєш, що не байдуже, навіщо ще питаєш?

Савка. Може думаєш, що воно забудеться?

Пріська. Другі забувають.

Савка. Ті, котрі не по щирості кохають... Думаєш, не в'янутиме серце, не сохнутиме?

Пріська. Дrajни, дrajни... Роз'ятрюй гірш болячку, щоб дужче боліло... Бодай ти сказився...

Савка. А мені хіба легше буде?

Приська. Коли тобі важко, то й турбуйся про себе, а мене хоч не досадуй... Іди собі... З богом...

Савка (*чуло промовля*). „Любилися, кохалися, мов голубів пара, а тепера розійшлися, як чорная хмара“.

Приська. Ой, мовчи, бузувіре! Заціп, каторжний пельку... (*Почина плакати*). Хіба я винна, що покохала тебе? А за віщо покохала? Чи я вповала на твої достатки та на твою худобу? Аби почути твій голосок, аби швидш притулитись до твого серця!... А про остан-не було байдуже... А тепер он як скоїлося!.. (*Більш плаче*).

Савка. Дай бог востанне притулю тебе до серця... (*обійма її і пригортає*).

Приська. Не хочу не хочу!.. Пустити-бо!.. Боюсь. Тепер вже неначе ти не мій, а я не твоя... (*Горнеться до нього*). Прощай, мій лебедику!

Савка. Та невжеж господь не зглянеться над нами, невжеж попусте, щоб тобою орудував отой осоружний, отой ненавидний Тимоха?

Приська. Попусте, бо не з божої волі почали ми з тобою кохатись...

Савка. Як не з божої?

Приська. Авжеж. Хіба ми в коханні, чи в жениханні згадали хоч раз про бога? Байдуже було. От тепер певно бог розгнівався на нас та й розрізняє...

Савка. Я раз-у-раз, як було йду до тебе увечорі, то й думаю: боже, боже, як я скучив за моєю Прісею!... Коли б вона сьогодні не барилась та швидш вийшла, щоб уволу набалакатись та намілуватись! А як іду від тебе, то тільки одне і думаю: боже милосердний, як я її кохаю!..

Приська. Та так і я не раз думала... Може то бог і з хати мене виводив? Було, як тільки стемніє, то так неначе що мене за руку тягне.

Савка. Авжеж бог, або святий Миколай.

Приська. А он тітка Марина розказували, як вони закохалися у дядькові, а батько не хотіли їх віддавати; так вони що робить? Пішли у церкву, та щось сот ізо дві поклони ударили, та все прохали бога, і сталося по-їхньому...

Савка. Може б і нам треба було так? Що ж, тепер вже пізно. Кажеш сьогодні прийде Тимоха за рушниками?

Приська. Сьогодні.

Савка. То-то, що я бачив, як він у хліві чепурився.

Приська. Чого ж у хліві?

Савка. Чого? Ніколи про це... Ну що його в світі божому робить? Та невжеж ти не будеш моєю? Та мені ж легше роздерти собі груди́ну... Ой, боже мій, та так же не можна...

Приська. Як згадаю, що замість тебе сяде поруч на посаді отой гидкий, отой лупоокий, то так у мене душа й замре... І хворів же, отже не гинув!.. Казали баби, що й волосся лізло, невже обросло вже?

Савка. Обросло?.. Кажеш тітка у церкві молилась? (*На бік*). Чи приріс же той парник?

Приська. У церкві, у завутрені.

Савка. Ну, а я піду оце прямо до дзвіниці та перед дзвіницею почну поклони бити? Адже і дзвіниця божа?

Приська. Як постереже хто, скаже: сказився парубок, або скрутився.

Савка. А нехай собі каже. Я не дві сотні, а дві тисячі поклонів, ударю перед дзвіницею, так воно може і зійде за церкву. (*На бік*). І парник не приростає...

Приська. Глянь, чи ти бачиш: батько йдуть. Ой, що ж це буде?

Савка. Нічого. Я в сінях перестою, заховаюсь за діжку, або за солом'яника... Ну, якщо Тимосі не приши́то чуба—зірву!..

Приська. Що, як?

Савка. Побачиш, опісля і всі побачать... (*Хутко пішов*). Парник!.

Приська. А може й справді помолитись до дзвіниці однаково, що і в церкві? Ой, господи милосердний, захисти мене від наглої смерті!..

ЯВА II.

Петро. А що ти в хаті робиш, полуднувать прийшла, чи що?

Пріська. Еге ж, полуднувать...

Петро. Вже пополуднувала?

Пріська. Вже...

Петро. А я не полуднуватиму... та воно вже й пізно... Зайшов до однієї людини, там почастували і погодували, спасибі.

Пріська. Певно вже й череда швидко прийде з поля...

Петро. Вже й прийшла. Оксюта вже доїть свою корову, а наша реве біля загона.

Пріська. Піду зараз видою її. *(Бере дійницю)*.

Петро. Та не заходь нікуди з двору... молоко постанови у пригребіцію, а сама причепурись... Я вчора тобі казав?

Пріська. Хіба таки неодмінно сьогодні?

Петро. А чого ж зволікатись?

Пріська. Таточку, ви ж мене загубите...

Петро. Що-о? А ну почни знов вигадувать, невже й досі не вговталась?

Пріська. Чи я вам обридла, чи місце в хаті пересиділа, що ви мене випихаєте за нелюба?

Петро. За хазяйського сина!.. Супроти Тимохи на всю округу нема багатішого жениха... У його матері ще здавна гроші складені, це все село знає... Ти з ним будеш панею жити...

Пріська. Навіщо мені панувати? Я його бачити не можу... Я сьогодні ходила на кладовище, припадала до матеріної могилки, благала, щоб матуся навернула мое серце до Тимохи... Ще гірш серце почало боліти! Він питущий, а як нап'ється, то як звір... Він же мене битиме!..

Петро. Що битиме, то вже без того не обійдеться... така вже поведенція, закон...

Пріська. Він уб'є мене, або скалічить...

Петро. Коритимешся йому, то й не скалічить...

Пріська. Дайте мені, таточку, ще хоч з годок погулять, я ж ще молода... *(Плаче)*.

Петро. Щоб такого зятя втерять? Ні, дочко, я вже й могорич запив з старою Вербихою, так неначебто і зовсім тебе пропив, то вже назад не подамсь. Подумай тільки: дві пари волів, три корови, троє бузівків, троє телят, одинадцять старих овечок... А скільки усякого зерна? Борошна один повен засік, а другий більш як на половину... І варева усякого і наїдку... А одежі, коли б ти побачила скільки? Дві скрині повнісінькі з верхом!.. Одних кожухів аж чотири і два нових — один жовтий, а другий дердидамом укритий...

Пріська. Не хочу я ні одежі гарної, ні достатків... Я краще собі смерть заподію...

ЯВА III.

Входить Омелько.

Омелько. А йди корову доїть, там так реве та в загату преться, коли б ще воріт не поламала!.. *(Пріська хутко пішла)*.

Петро. Чи ти чув, що вона ляпнула?

Омелько. Та чув же: „Смерть, каже, собі заподію!..“ Звісно, дурна, то й верзе казнащо...

Петро. Певно якогось парубка покохала... Чи не Савку часом?

Омелько. Либонь.

Петро. Що ж? Савка, парень бравий і роботящий...

Омелько. І голий як бубон.

Петро. У тім то й горе.

Омелько. На трьох один наділ та парка воликів.

Петро. Ото то ж бо є?

Омелько. Хіба так, що піде у переселеніє: у Томської, або в Ренбурську? Дивно мені, що Пріська цармониться!.. Але ви, тату, не потурайте їй. Коли її беруть без приданого, то нехай богові дякує,—от що! Я не згоден, як вам завгодно, щоб щонебудь Прісьці з худоби... У мене ж тройко діток. Що вона не хоче, так що ж? Коза не хоче на торг, то її ведуть!..

Петро. Шкода трохи дівки.

Омелько. От ще шкода!.. Що там шкодувать? А мені, тату, все з думки не йде ось що. Щоб таки продать наділ та у Томської на переселеніє? Тепера у мене два сини, якщо дадуть по десять десятин на душу, то на нас чотирьох як дадуть сорок десятин, то ми он як розхазяїнуємся... Чули, що там житнім хлібом коней годують, а люди їдять пшеничний хліб?

Петро. Та кажуть би то...

ЯВА IV.

2 старости і Тиміш.

Старости. Дай боже вечір добрий, з суботою будьте здорові!..

Петро. Спасибі, будьте й ви здорові. Сідайте, люди добрі, просимо. А де ж це наші баби, нехай би вже світло засвітили. *(До Омелька)*. Погукай на жінку.

Омелько *(іде до дверей)*. Вона там у нашій половині лагодиться... *(Відчиня двері й гука)*. Оксюто!.. А неси сюда світло.

Оксюта *(входе)*. Добри вечір! *(Ставляє на стіл свічку лійову і запалює)*. Може б лампу засвітить?

1-й староста. „Слава тобі, показавшому нам світ!“

Петро. Годилося б лампу, та шкода скло розбите... Скільки разів Омелькові казав, щоб скло купив у базарі.

Омелько. Та все якось забував... Не до скла було.

Петро. Без скла лампа здорово чадить.

Омелько. То пусте, що чадить.

1-й староста. Ми від того не вчадієм. Але вже обійдемося і без лампи. А ось послушайте що ми вам казатимем.

Петро. Кажіть, слухатимем.

1-й староста. Колись то воно водилося так, що починали балачку від царя гороха.

2-й староста. Та аж до Торороха.

1-й староста. Ти бо не мішай!.. Що нібито в якімсь царстві—государстві; а тепер вже нема на те моди...

2-й староста. Вже інша мода...

1-й староста. Все в світі перемінюється. Скажемо так. Колись каганець світили, гнота скруте з ганчірки,

умоче в лій, от і світло, потім примадикувались свічки робить. А тепер вже в багатьох хатах свічки й не побачиш—все лампи... Так і розмова колишня до сучасної вже не підходе...

2-й староста. І на розмову пішла інша мода.

1-й староста. То оце я й почну балачку не по колишньому, а по сучасній поведенці...

2-й староста. Стало бить по модньому.

1-й староста. Ото, бачите, біля порогу притуливсь парняга. Відомо вам, що то хазяйський син, що з нього буде теж хазяїн, та ще може й перший на все село. А у вас є дівка. Дівка парубкові припала до мислі, стало бить, вона йому призначена... От він і попрохав нас, що каже: пожалуста походатайствуйте, щоб мое діло оборудувать... Ну, як ми чули, що ваша дочка вумниця...

2-й староста. Бо в батька вдалася.

1-й староста. Що вона зробе все по батьковій волі... То от ми і питаємо вас, як батька?..

2-й староста. Стало бить ходатайствуєм?

Петро. Либонь, дочка моя мусить послухати мене?

1-й староста. То якщо ви согласні, то й не зволікайтесь, а зразу кажіть тай господи благослови.

2-й староста. А потім вже і частувать...

Петро. Іди, Тимохо, пошукай Пріську, спитай її, якщо той, то я зараз і поблагословлю...

Омелько. Дивись її в оборі, біля корови.

Оксюта. Корову вона вже виділа... Либонь, вона утекла до когось з сусідів. Коли б у мене там що не скипіло? *(Хутко пішла)*.

Петро. Це вже здавна дівчача поведенція, щоб з двору втекти... Піди, Тимохо, пошукай її.

Тимоха. Слушаю. *(Пішов)*.

1-й староста. Чули? Інший, котрий мало понятливий сказав би: зараз піду, чи: гаразд, а Тимоха вже вхопив новину: „слухаю“. Ловкий парняга!..

2-й староста. Моду, сказать, на льоту хапає!..

Петро. Що ж сваха казала, як вона: чи зараз передасть все хазяйство синові; чи сама орудуватиме до смерті?

1-й староста. Ні, зараз передасть. Як тільки, каже, весілля одгуляємо, зараз піду на прощу; а син нехай привчається сам усім орудувати... Я, каже, вже втомилася клопотатись, краще відпочину та богові помолюся.

2-й староста. А молодята нехай самі ходатайствують.

Петро. Так!

1-й староста. А Тимоха він не дурак, я вам скажу; роботящий, упадливий...

2 староста. Ще парубок, а вже поніма обіходження: коли не зайти — зараз і почастує... не так як другі, що доки діждешся того частування, то аж смага спаде тобі на губи, а оскомина на зуби...

Петро. Даремно упрекаєте. Якби ви прийшли не по такому ділові, то може й ми давно б вже вас почастували; а в такому ділі треба спершу закон сповнить...

1-й староста. Без закону не можна. Не помолившись образам та не поблагословившись, частувать не приходитьсь, — такий порядок, закон.

2-й староста. Що ж вони так довго баряться?

Омелько. А піду я допоможу Тимосі її відшукать.

Петро. А й справді, сину, піди. *(Омелько пішов)*.

1-й староста. Омелько скоріш, либонь, управиться.

2-й староста. Він походатайствує...

Петро. У Вербихи і гроші повинні бути?

1-й староста. Ще й які гроші!

2-й староста. Самі катеринки.

Петро. І гроші синові віддасть?

1-й староста. Може й придерже до якого часу в своїх руках, то воно, глядіть, ще й краще буде?

ЯВА V.

Омелько тягне Пріську за руку, за ними Тимоха.

Пріська *(Кричить)*. Що ти мене тягнеш, пусти!

Омелько. А я тобі кажу: іди перед батькові очі...

Пріська. Ой, таточку, він мені крутить руки!

Петро. Пусти її!

Омелько. Ач, яка царемонна!

Петро. Іди сюди, дочко!.. Чи ти знаєш, зачим ці люди прийшли.

Пріська. Знаю, тату... Вони принесли з собою смерть мою.

1-й староста. Скажи нам, дівко, хороша батькова дочко, таке слово, щоб воно нас звеселило.

Пріська. Такого слова нема у мене.

Петро. Дочко, одумайся.

Пріська. Я заміж за Тимоху не піду, я хочу ще погулять... Я ще молода...

Петро. Такого слова я не хотів би від тебе чути.

Омелько. Ти бо не єрепенься...

Петро. Ти мені скажи таке слово, щоб воно припало до моїх думок.

Омелько. Та що з нею панькаєтесь, неначе з ким путнім... Звеліть їй давать рушники тай шабаш!..

Петро. Та ти бо не хапайся так вже раптом випхати її з батькової хати.

Пріська. Рушників за Тимоху я не можу дати.

Омелько. Ми тобі допоможем.

Пріська. Ти радніший мене може і втопить, тільки б загарбать все батькове добро, але я знаю, що у батька інше серце... *(Падає перед батьком навколішки)*. Тату, мені нічого вашого не треба, віддайте все Омелькові, тільки не губіть мене!

Петро *(підіймає її)*. Хіба ж я тебе гублю?

ЯВА VI.

Вбігає Савка.

Савка. Добри вечір вам.

Омелько. Ти чого в хату вперся?

Савка. Доки ця хата не твоя, то й не гримай. Коли батько скажуть: геть! — тоді може й піду. *(До Петра)*. Батьку! Петре! За кого ви хочете віддати вашу дочку? Защо силоміць топите її?.. Пріся мене коха!.. Ми кохаємось з нею давно!.. За віщо ви хочете загубити разом дві душі? Батьку, я не маю достатків, зате я маю силу!.. Звеліть мені гору перевернути —

переверну!.. В роботі—я заламаю вола в ярмі. Я вік робитиму, не покладаючи рук... Оберігатиму вашу дочку, пеклуватимусь до домовини. Ми обоє за вас по вік бога молитимем... Доглянемо вашу старість якнайщирше!.. Як віддасте Прісю за Тимоху, я на ваших очах смерть собі заподію. *(Падає навколішки)*. Батьку, люди добрі, зжальтесь надо мною!..

Пріська *(пада навколішки)*. Тату, коли не віддасте мене за Савку, то краще покладіть живою в труну...

Петро. Годі, годі... Я ж слово дав... То це я повинен слово зламать? *(Входить Оксюта)*.

Старости. І могорич запили!..

Савка. Хіба наше життя задля вас дешевше слова, дешевше могоричу?..

Омелько. Савко, геть з хати!..

Петро. Стій, Омельку! Савко, що ти сказав? Встань... Дочко, встань... Дайте мені трохи подумать, обміркувать!..

Оксюта. Тату, зжальтесь над Пріською!.. *(Плаче)*.

Омелько. Ти ще тут рюми розпустила... Геть!.. Гайда до свого діла!.. *(Оксюта пішла)*.

Савка. Батьку, ви мовчите? Ну що ж, пропадай моя голова! Прощай, Прісю!.. Тимоха! Бери свою сужену кланяйся, та проси благословення... Кланяйся отак! *(Хана його за парик)*. Кланяйся з парником!..

Тимоха. Не руш, пусти!..

Савка *(зрива парика)*. Кланяйся ж, кажу!..

Всі. Голомозий!..

1 староста. Тимохо, де ж твоє волосся?

2 староста. Отаку моду вхопив на льоту!..

Тимоха *(з сльозами)*. Пропало чотирнадцять з полтиною ні за цапову душу!... Одне тепер зосталось мені: коли не в річку, то на бантину... *(Хутко пішов)*.

Савка *(жбурля йому вслід парика)*. Візьми ж і парника!

Петро. Ну, дочко, краще я віддам тебе цілком за голого, ніж за голомозого... *(Пріся і Савка кидаються до ніг Петрові, він підніма їх і цілує)*.

КІНЕЦЬ.

ІВАСИК-ТЕЛЕСИК.

Казка для дітей
в лицах, у 4-х одмінах.

ЛИЦЕДІЙ.

Охрім, селянин.
Ганна, його жінка.
Івасик, їх син.
Відьма.
Оленка, її дочка.
Відьма, Відьмак і Упир
Гусак і гуси.

ОДМІНА ПЕРША.

Берег річки, у березі човен, на горбу хата, по той бік річки ледве
мріє гора.

Охрім *(порається біля човна)*.

Ублагав мене Івась,
Щоб човна йому припас
Із ялини!
Спорядив, і оснастив,
І на річку щоб спустив.
Та ще й пильно!
Єдинчика сина маю,
Задля нього тільки й дбаю!
Щоб човничок був легенький,
Невеличкий, не хисткенський,
Мов на диво!
І веселочко кленове,
Щоб як світ було готове
Неодмінно!
Єдинчика сина маю,
Задля нього тільки й дбаю!

Ганна *(іде з хати)*. А що, старий, чи вже справивсь?

Охрім. Ось, як бачиш, не загаявсь. *(Осміхається)*. Хоч і в море! А де ж Івась? Чому не йде?

Ганна. Снасті склада, зараз прийде... *(Глянула у бік, з ляком)*. Ой, потвора!

Глянь, Охріме, знов проява
Ген-ген маячить в кінці ставу.
Відьма, може?

Охрім. Все тобі маячать в очах:
То відьми, то поторочі.
Так негоже.

Івась (*іде з сітками*).

Ось вже й я причепурився.
Либонь, трошки запізнився?
А що, тату, чи готово?

Охрім. Мое, синку, тверде слово:
Як вже візьмусь, мовляв, за гуж,
То не казатиму недуж.

Івась (*розгляда весло*).

Яке ловкеньке весельце!

Ганна. Ох, Івасю, моє серце!
Плавай, синку, обережно,
Щоб човничок не схибнувся,
Щоб бува не захлебнувся..

Івась (*кладає сітки в човен*).

Човник, мамочко, надійний.

Охрім. А ти все ж остерігайся,
Вдалечінь не запливай.

Ганна. Швидш додомоньку вертайся.

Обоє. Боже тобі помагай!

Івась (*сів у човна*).

Будьте певні, що вернусь,
Тільки рибки наловлю.
Миттю в берег поверну, } 2 рази
Припливу, не забарюсь.
Гляньте, сонечко як сяє,
Пташечки щебечуть в полі.
Вітер з потання поволі } 2 рази
Ледве-ледве подихає.

Човнику, легкий, надійний,
Не схитнись, пливи рівненько!
Прощай, тату, прощай, ненько! } 2 рази
Попливу обережненько... (*Поплив*).

Охрім і Ганна.

Година трапилась погожа.
Хай господь йому поможе! } 2 рази

Охрім (*по павзі*).

Тепер не вадило б, Ганнусю,
Смикнуть чарчину по трудах.
Чарка — живуща водиця,
Цуратися її не годиться.
Вона звеселяє душу, } 2 рази
Так то, серденько, Ганнусю.
Хто звик без діла сидіти,
Тому не треба її пити.
А що трудящий людині— } 2 рази
Не слід цуратись чарчини!
А чарчина чарівниця,
Як бува вночі присниться,
То шпигне тебе мов } 2 рази
колька,
Так би й біг до мо-
нопольки.

Так шкода, заперта вночі і це, на мою думку, не
порядок!.. (*Пританцьовує*).

Ганна.

Пора вже про спасення дбать,
А про чарчину забувать.

Охрім.

Прийде піст — почнем спасатись,
А докищо не слід цуратись
Ні горілочки, ні пива...
Так-то, моя чорнобрива!.. (*Сміється*).

Ганна *(співає)*.

Були колись чорні брови
Та вже посивіли.
Було й личко рум'янее
І те вже змарніло. *(Пішли в хату)*.

Відьма *(надходить, крадучись)*.

Злість в мені клекоче,
Душа помсти хоче!..
Віддячу я Охрімові та Ганні,
За їх всі скарги препогані:
Тоді себе задовольню,
Як Івася ізловлю!
Круть-верть, в черепочку смерть!
Через них мене громада в річці купала.
Через них проклятих із села прогнала:
Нехай же і їм дізнать доведеться,
Як мені легко на світі живеться!..
А Івасеві: круть-верть, в черепочку смерть!..

(Глянула до хати).

Ось Ганна знов іде сюди,
Мерщій сховатися б куди...
(Ховається за куц).

Ганна *(несе страву)*.

Івась, синок,
Золотий човнок,
А срібнее веселечко,
Приплинь, приплинь до бережка,
Мое сердечко!..

Івась *(здалеку)*.

Ближче, ближче, човнику,
Плинь до бережка,
То ж моя матінка
Мене виклика.

Ганна.

Івасику-Телесику,
Принесла тобі кулешику,

В посудині у глиняній,
У мисочці полив'яній.
Червоная ложечка,
Гарненька як стьожечка,
Ближче, човнику, до бережка плинь!

(Розстилає на траві рушники і ставляє страву).

Відьма *(набик)*.

Треба хутчій приладнати
Голоса дзвінкого,
Щоб такого, як у Ганни,
Та ще й жалібного.
Та вже ж буду я не я,
Мотнусь швидш до Коваля,
Нехай скує голос із сталі *(побігла)*.

Івась *(підплив)*.

Ну ж, човнику, в берег далі.
Ось, я, матусю, і приплив!..
Ви гляньте, скільки наловив!..

(Виймає з човна рибу).

Тут десяток цілий карасів,—
У сметані їх засмажте,—
А потім коропів аж сім;
Візьміть на руку їх та зважте:
Важкі які, бо ікряні!..
Там ще є два лини;
А це ось вам чабак;
Ось бубирі, плітки, в'юни...
А на придачу ось і рак!..

(Ганна вибирає рибу).

Ганна.

Іди ж, поїж, та відпочинь.

Івась.

Я поїм та знову вплинь.

(Сідає до страви).

Ззамолоду треба трудиться,
Так воно, кажуть, годиться.

Ганна.

Який ти розумний, сину!

Івась *(показує рукою)*.

А ж ген туди полину!

Ганна *(по павзі)*.

Чи бачиш ти, синку,
Ту гору крутую,
Що ніби підперла
Чорну хмару тую?
Пам'ятай, що в тій горі,
У глибокій у норі,

Зла відьма живе!

Як поїдеш знов рибалить,
Стерегтись тобі не вадить
Тієї гори!

Багатьох уже згубила
Та пекельна вража сила.

Стережись і ти!

Старих вона вночі водить,
У провалля їх заводить.

А дітей хапа!

Кров з них висмокче до краю,
Потім в прірву їх жбурляє
Звірям на здобич!

Івась *(встає)*.

Спасибі мамо, за обід.

Ганна *(зібрала посуду)*.

На здоровля, синку, івши.

Івась.

Поїду ж я аж ген туди,
Під оті очерети. *(Сів у човна)*.
Там повинна риба грати,
Може вдасться упіймати
Щуку-рибу, осятрину!
А ну ж, човнику, полинем!

(Хутко поїхав, співаючи).

Пливе човен

Води повен,

Та все хлюп, хлюп, хлюп...

Іде козак

До дівчини

Та все тюп, тюп, тюп...

Пливе човен

Води повен

Та накритий лубом.

Не хвастайся, козаченьку,
Кучерявим чубом...

Відьма *(вертається)*.

Скував ковалик голосочок,
Ну, достойтно ж як дзвіночок!..
Зараз як Ганна заспіваю
Та й Івасика впіймаю!

(Співа).

Івась-синок,
Золотий човнок,
А срібнее веселечко,
Приплинь, приплинь до бережка,
Мое серденько!

Івась *(здалеку)*.

А хто ж це мене викликає?
Мов би вовчий голос завиває.

Відьма. Івасику-Телесику,
Принесла тобі кулешику.

Івась.

Далі, човнику, пливи
Ген туди, де глибше,
Либонь голосу цього
Я не чув раніше?

Відьма. Бачу, бачу—догадався,
Ач як швидко вглиб попхався!

Бігти до коваля знову,
Щоб викував дудку нову. } 2 рази
Постривай ти, препоганий
Скую голос як у Ганни,
Підроблю голосники,
Дамсь тобі я у знаки.

Івась.

Далі, човнику, пливи
Ген туди, де глибше,
Либонь голосу цього
Я не чув раніше.

ЗАВІСА

ОДМІНА ДРУГА.

Нора відьми. Стіни, лава, на коміні сич, на жердці сова, на полиці
кіт, на стінах зілля і коріння, у кутку рушник, біля печі лопата,
рогачі, горшки, заслонка.

*Оленка (сидить на лаві, потім схопилась, співає
і танцює).*

Ото тільки мені й волі,
Як матері нема дома:
Нажурюсь і наспіваюсь,
Натанцююсь, нагуляюсь...
А як ввійде мати в хату,
Зараз берусь за лопату,
За кочерги, за горшки,
За полумиски, ложки,
Щоб без діла не сиділа,
Без упину все робила.
І не думай вже спочить —
Зараз мати почне бить...
Хоч би було з ким погратись,
Та хоть словом обмінятись,
А то сиди мов пришита,
Як не сяду — буду бита.
Отак вік я коротаю,
Не доїм, не допиваю,
Ще й боюся тії смерти,
Щоб зо страху не умерти...

(Зупинилась).

Коли б довідатись мені,
Чи матері повсюди злі,

Чи є денебудь і добренькі?
Ох, голівонько бідненька!
Мати робить заставляє,
А меж люди не пускає:
„Сиди, каже, як пришита,
А то ще гірш будеш бита“!..
Людей не бачу ніколи,
Живу мов звіряка в полі.
Та цур йому сумувати,
Краще знову танцювати.

(Танцює).

Ой гоп, чики-чики,
Червоні черевики,
Підковочки цок-цок-цок.
А ніженьки скок-скок-скок!
Ой гоп, та по хаті,
Сватавсь рогач на лопаті,
Горщик сватався на мисці,
Опоясник на копистці,
Мисник сватавсь на полиці,
Житній хліб на паляниці,
Коцюба на помелі,
А макогін по мені..
Куліш, сватавсь на галушках
А затірка на пампушках.
Борщ посватався на каші
Кисіль оженився на кваші;
Пироги старостували,
Коржі з маком в бубни грали,
Товченики взялись в боки,
Вареники пішли в скоки... (Регоче).
Отак себе звеселила,
Зовсім ноги натомила. (Сіда на лаву).
Сяду, відпочину поки,
Потім знов візьмусь у боки...

Відьма (за дверима).

Оленка. Оленко, чуєш, відчини!
Оленка. От тобі і тини-ні!

Уже мати причвалала,
А я й хати не прибрала! (Хапає віник і мете).

Відьма.

Чи чуєш, суко ти, чи ні?

Оленка (відчиня).

Чую, от вже й відчинила.

Відьма (розв'язує мішок).

Ну, вилазь мерщій на світ.

Оленка.

Що воно там: пес чи кіт?

Відьма (витяга з мішка Івася).

Чого дріжиш, немов осина?

Оленка (на бік).

Ой, матінко! Хлопчик бравий,
Гарнесенький та кучерявий!..

Відьма (взяла його за руку).

Іди ж сюди, ось в цей куточок,
Там надінеш сорочку біленьку,
Кармазинові штанці новенькі,
Сап'янці-чоботи, та поясочок. (Повела).

Оленка.

Який хлопчик чепурненький!
Десь його впіймала ненька,
Тепер як мати піде з хати,
Ми вдвох не будемо скучати.

Відьма (виходе).

Ти й досі печі не топила?

Оленка.

Я, мамо, хату чепурила.

Відьма.

Мерщій ставляй воду гріть.
Пора уже обід варить.

(Оленка ставляє горшки з водою).
(До Івася).

А виходь сюди, хлопчино!

(Івась вийшов).

Бравий, гаспидська личина!..

(Голосно).

Ось же тобі горішки і товкач.
Сідай тут на лаві—годуєсь, та не плач,
Бо все одно не допоможе...
Тобі в мене буде гоже.

Івась.

Я вже не плачу, тільки скажи по правді,
Навіщо мене ти так піддурила,
Свій голос під неньчин так підробила,
Що я подумав: ненька кличе й справді?..

Відьма.

Хочеш правди? Правду хава з'їла,
А хвортуна пішла рятувати,
Та стала на долю гукати;
А доля злякалась, та геть і забігла
Під дірявий міст
Чортяці під хвіст. (Регоче).

Івась.

Навіщо ти взяла мене в свою хату?
Тим тяжко засмутила неньку й тата!..

Відьма.

Іж спершу горішки,
Потім все скажу...
Погостюй у мене трішки...
А я тобі вже догожу!..
І таткові твоєму й неньці
Теж як найкраще услужу.

Івась.

Якщо так, то мушу сісти
І горішки буду їсти. (Почина бить горішки
і їсти).

Відьма (тихо Оленці).

Черінь гарненько як нажариш,
Засунеш хлопця в піч, тай зжариш.
Потім заслонку замажеш щільненько!

Оленка (з жахом).

Ой, матусю, що ви, що ви!..

Відьма.

Цить, мовчи, дурноголова!

(Голосно).

Порайся ж мені тут моторненько:
А я піду гостей скличу. (Пішла).

Івась (помовчав).

Певно мати ця тобі не рідна?

Оленка.

Ох, і головонька ж моя бідна,
У тім то й горе, що рідненька!..

Івась (дивується).

Невже? А в мене дуже добра ненька,
Тиха, тиха та ласкава.

Оленка.

А в мене бач, яка лукава?

Івась.

А ти силкуєсь їй догодить.
Ось починай обід варить
І я тобі допоможу:
Вогонь хутенько розложу,
А потім злагодимо страву. (Бере дрова і за-
палює).

Оленка.

Чи тямиш ти з якої страви?
Мабуть ні за що не вгадаєш!
Чого по хаті позираєш?

Івась.

Ніби не хата це, а пустка...
Замість богів—рушник чи хустка?
А де ж ваші образи?

Оленка. Наші образи?

Пішли в байбузи...

Івась. Молитесь ви до якого бога?

Оленка. Раз до вікон, раз до порога!..
Скажи лиш, як тебе зовуть?

Івась (*Усміхається*). Та Івасиком мабуть.

Оленка. Ач як гарно! (*У бік*). Пропаде хлопчина
марно! (*До Івася*)

Чи знаєш, що звеліла мати?

Івась. Не чув я, бо лузав горіхи.

Оленка. Вона пішла гостей скликати,
Хоче заподіять тобі лихо!

Івась. Яке?

Оленка. Нищечком шепнула,
Щоб я тебе у жар шугнула!

Івась (*злякався*). Мабуть я попав до відьми!

Оленка (*у бік*). Злякався хлопчик бідний.

Івась. І тобі не жаль мене?

Оленка. Хоч жаль, так мати прожене
Мене із хати—голу й босу,
Та ще й вирве з м'ясом косу...
Себе мені бач шкода!..

Івась (*у бік*). Отака лиха пригода!
(*До Оленки*). Ось слухай, що я тобі пораю.

У мене ненька добра надто,
А що добрий в мене татко,
То добрішого й не знаю.

Оленка. В тебе й татко, кажеш, є?
А в мене, либонь, з роду-віку
Ніколи татка не було...

Івась. Коли хоч добра зазнати,
Давай звідціль утікати!

Оленка. Куди втікати?

Івась. До нас у хату.

Оленка. Мене давно кортить меж люди.

Івась. У нас тобі найкраще буде.

Оленка. Справді?

Івась. Шануватимуть як рідну.
У нас не будеш ти чужою,
Я зватиму тебе сестрою.

Оленка. Сестрою, справді? як гарненько!..
А мати твоя буде ненька?
А татко—татком?

Івась. Так же так!..

Оленка. Ну, так втікаймо, коли так,
Але треба б на жар щось поставить,
Щоб мати враз не догадалась,
Бо як збагне—підійме галас.

Івась. Можна піч заслонкою заставить,
Чи м'ясо є яке в чулані?

Оленка. Півпоросяти є в чувалі.
Ось зараз принесу сюди. (*Побігла*).

Івась. Коли б швидше злишитись біди!..
(*Ставить горшки в піч*). Горщик цей не буде борщ.

Оленка (*вносить*). Ось порося, ось пів-ягнати.

Івась. Ягня в горщик треба запхати. (*Запиха*).

А це порося
Буде замість Івася!
На лист його мерщій вкладай.
Боржій заслонку заставляй!

(*Заслонку заставили*).

Тепер візьмемося за руки,
До річки швидше навпростець!...

Оленка. Не хочу більш терпіть,
Хай їм біс, нехай грець! (*2 рази*).

Обоє. Тікаймо швидше з цієї хати,
Нехай живе в ній злая мати;
А ми полинем у ту хату,
Де нам зрадіють ненька й татко. (*2 рази*).
(*Побігли*).

Відьма і гості (*за лаштунками*).

Біду собі купила та за свої гроші,
Кажуть його любити, а він нехороший,
І кривий він, і сліпий та ще і горбатий,
А як стане цілувати, треба утікати.
У неділю п'яна була, в понеділок спала.
У вівторок снопів сорок пшениці нажала.
У середу змолотила, а у четвер продала.
До неділі із кумами усі гроші пропила.
Слава ж тобі, господи, до розуму довела!

(*Торга дверима*). Оленко, чуєш, відчини...

Невже оглухла навісна?

(*Відчиня двері*). Куди ж це вона пішла?

(*До гостей*). Сідайте за стіл до стіни.

(*Погрожує*). Ну, стривай же ти, курноса,
Я тобі осмичу коси!

У пир. Годі, кумо, не гнівись,
Швидш сама вже чепурись!

Відьма. Ти, куме, сядь на лаву тую,
Ось зараз вас я почастую. (*Бере пляшку
і чарку*).

Бодай нашим ворогам
Посліпило й поглушило,
Мозок геть заголомшило!...

У пир. Тоді краще буде нам,
Випий-же спершу сама,
Та пий повну аж до дна!..

(*Відьма випила і частує других*).

Всі (*співають*). Отак треба усім пить,
Щоб краплини не пролить!
Тепер, кумо, давай страву,
Поголяємо на славу!

ЗАВІСА.

ОДМІНА ТРЕТЯ.

Гора, в ній нора з дверима, побіля товстий явір.

Івасик і Оленка (*сидять на яворі*).

Вийшла б матінка з хатини
До коханої дитини,
Все б вітала, милувала,
До серденька пригортала... (2 рази).
Ой, таточку мій рідненький,
Жалібнице моя ненько,
Колиб я крилечка мав,
То тяжко б не горював: (2 рази).
Крилечками б стрепенув,
Та до вас би полинув,
До віконечка б припав,
Голубком заворкував... (2 рази).

Оленка. Тихо, цить! либонь ідуть?
Тепер нам чосу зададуть!

Відьма і гості (*вийшли з нори*).
Тепер отут на просторі
Погуляймо,
Посідаєм під явором.
Заспіваймо! (*Сідають*).

Всі співають. Понад тихим Дунаєм
Вітер явір хитає,
Мати сина питає. (2 рази).

Відьма. Ой, сину мій, Іване,
Дитя моє кохане,

Як я тебе колихала,
Усю ніченьку не спала.

Всі. А з Івася, ха-ха-ха,
Зосталася требуха!

Відьма. Як я тебе ізростила,
Сама себе звеселила,
А як тебе оженю,
Всю родину звеселю.

Не жени ти мене, ненько,
Звесели мое серденько,
Візьми, ненько, тонку нитку
Та сплети мені ту сітку.

Всі. А з Івася, ха-ха-ха,
Зосталася требуха!

Відьма. Буду рибку я ловить,
Тебе й таточка кормить.
Ненька сіточку сплела,
Івасеві віддала.

Івась в човнику поплив,
Силу риби наловив,
А я його ізловила
Та у борщі ізварила...

Всі. А з Івася, ха-ха-ха,
Зосталася требуха!...

Івась (*тихо*). То з ягняти требуха,
А я ось де! ха-ха-ха!

Відьма. Давайте в бочечки качатись,
А потім пора й частуватись. (*Качаються по траві*).

Всі. Скік, скік, ще раз скік!
Отак потанцюю,
Над Івасиком дурним
Поглузую!
Гоп, гоп, ще раз гоп!
Отак пострибаю,

По Івасевій душі
Заспіваю!
Кіть-кіть, ще раз кіть!
Отак повалюся,
По Івасевих кістках
Покотюся!

Івась. Ніт, бо по ягнячих!

У пир (*почув*). Кумо, кумо, чи ти бачиш?
А споглянь лиш догори!...

Відьма (*побачила*). Івасик, Оленка!.. Ось вони!..
Оленко, гадино, потворо!..
Зараз злазь мені додолу!...

Оленка. Краще смерть мені прийняти,
Ніж вернутись в твою хату!...

Відьма. Що ж тепер, куми, зробить,
Щоб їх звідти ізсадить?

У пир. Ось я полізу на явора.

Відьма. Зіпхни Івася й ту потвору!

У пир (*пробує полізти*). Шкода, кумо, не долізти,
Краще давай явір гризти!..
(*Починають гризти*).

Відьмак. Нехай цьому дереву біс!
Тільки трохи ще надгриз,
А вже сім зубів злавав.

У пир. В мене кутній вже пропав!...

Відьма. Ой, погано, куми любі!
Вже й у мене тріщать зуби.

Відьмак. Древо гризти гірш, ніж сало!..
В мене вже зубів не стало!...

Відьма. Хутчій гайда до коваля:
Він нам їх понасталя!...

Всі: А й справді швидш до коваля,
Хай зуби нам понасталя! (*Побігли*).

Оленка. Усміхнулась була доля
На малу хвилину,
А тепер вже, Івасику,
Мабуть ми загинем.

Гуси. З холодного краю,
Понад тихим Дунаєм,
В вирій летимо.
Кгель-кгель-кгель, го-го-го!..
На морі безкраім
Зиму пробуваєм.
Там нам весело.
Кгель-кгель-кгель, го-го-го!..

Івась і Оленка. Гуси-гуси, лебедята,
Візьміть ви нас на крилята,
Понесіте до батенька!
А в батенька тепла хатонька,
Привіта вас рідна матінка,
Дасть вам в волю їсти й пити,
У розкошах походити.

Гуси. Мусимо летіть, бо вже пізно,
Хай вас середульші візьмуть. (*Полетіли*).

Івась. Горенько тяжке! Їм не жалко нас. (*Плаче*).

Другі гуси. У безлюдних бескетах,
У далеких заметах
Гніздечка в'ємо.
Кгель-кгель-кгель, го-го-го!
Там діток сплосаєм,
А як позростають,
В вирій ведемо,
Кгель-кгель-кгель, го-го-го!

Івась і Оленка. Гуси-гуси, лебедята і т. д.

Гуси. Мусимо летіть, бо вже пізно,
Хай вас саме задне візьме. (*Полетіли*).

Оленка. І ці не пожаліли нас. Нещасні ми! (*Плаче*).

Відьма і гості (*вернулись*).

Зуби коваль насталив чудово!
Гризонем гуртом явора знову;
Ну ж, берімося раптово,
Починаймо гризти знову!
Ну ж, гуртом гризнем!...

Відьмак. Але спершу слід почастуватись,
Тоді й за роботу братись. (*Пішли в нору*).

Гусак. Я безщасний гусачок,
Не виплотив діточок—
Хворів літечко.
Кгель-кгель-кгель, го-го-го!...
Товариші полетіли,
Самого мене лишили
Цілком одного!...
Кгель-кгель-кгель, го-го-го!

Івась і Оленка. Гусі-гусі, лебедята і т. д.

Гусак. Злазьте, діти, із осини,
Сядьте швидш мені на спину,
Як не зарятую, то з вами загину.
В гурті охитніш і загинуть!...

(*Івась і Оленка злізли і побігли за гусаком*).

А ну ж, давайте мерщій утікати!...

Відьма (*виходе*). Де ж це вони? Утекли!...
Ой, сказюся, куми мої,
Ой, рятуйте, любі мої!...
Біжімо їх доганять,
Треба нам їх упіймать!... (2 рази).

Всі. Гусак летить понад низом,
Понад лісом, понад хмизом.
Нижче, нижче! упадуть!
Таки ж вони пропадуть!.. (2 рази).

Відьма. Я Оленку, суку тую,
Всю на клапті пошматую!...

Всі. Ну ж, гуртом доженемо,
Їх обох живцем з'імо! (2 рази).

ЗАВІСА.

ОДМІНА ЧЕТВЕРТА.

Середина чепурної хати селянина; божниця обвішана рушниками.
лямпадками та голубами. Вечоріє...

Ганна (*біля вікна, співає*).

Чи я кому лихо в світі починила,
Ой, що мене лиха доля тяжко так побила?
Хоч я живу, а серденько в'яне, замирає
І ніколи просвітлої години не знає.
Ой, хто ж мене пожаліє, ой, хто розговорить?
Нема мого Івасика, ох і тяжке горе!
Та прибудь же, мій синочку,
Коли ти живенький,
Заспокой же, голубоньку,
Ти моє серденько.

Охрім. Годі, годі тобі, стара,
Тужить та журитись,
Краще ходи до церкви
Богові молитись—
За душу нашого синочка.
Та й йому на тому світі
Легше буде в раю жити...
І нам скоро вже, небого,
Туди стелється дорога,
Там зустрінемося з ним—
З ясним соколом своїм. (*Помовчав*).
Певно так, що не встерігся,
Розставляючи сітки,
Як човничок накренився,
Дарма що був нехисткий;

А вітер раптом дмухонув.
І човна перевернув...

Ганна. Боже, зглянься надо мною,
Дай серцеві супокою!
(По довгій павзі).

Привидився мені сон пречудовий...

Охрім.

Розкажи, як що бажаєш, я слухать готовий.

Ганна.

Ніби заблудилась в лісі, ліс такий густий,
Тай приплудилась на берег крутий.
А в березі річка-прудка та широка,
Вода чиста-чиста, як сльоза із ока;
Зійшла я на берег, стала на пісочок,
Прислухаюсь, аж задзвенів любий голосочок,
Такий любий, такий любий, мов не чула зроду...
Далі якось ненароком ступила я в воду,
Вода мене й обхопила, та така тепленька,
І попливла я вдовж річки, та так же легенько
Немов трісочка хитаюсь,
Ніби з світом вже прощаюсь...
Чую в вухо щось шепоче:
„Тебе Івась бачить хоче:
Він в підводної цариці,
Сидить у світлиці,
З царицею лицяється,
Одне-одним втішається...
Тебе кличуть на весілля...
Ось візьми ти оце зілля...
Воно тобі шлях покаже,
Куди треба прямувати
І як сина увидати—
Все воно розкаже“...
Я те зіллячко схопила,
До серденька притулила,
Стала його цілувати
Слізеньками обливати...

Аж дивлюся: Івась іде
І якусь кралю веде
У жупані золотому,
І віночку срібляному,
Позолочуваному...
На ній плахта каратчата,
Попередниця квітчата,
Мов із срібла-золота кута,
У сап'янці жовті взута.
Як узріла я—зраділа,
І сміюся і ридаю,
І що робить—не вгадаю!
А він стає на коліна
І просе благословить...
Але я в ту саме мить
З руки зілля упустила
Тай проснулась...
І куди все те поділось?

Охрім. І не зогляділася? (Помовчав).
Було б зіллячко міцніш держать,
І синка довелося б може довш видать.
(Помовчав). А глянь но до страви, стара.
Вечеряти, либонь, вже пора.

Ганна (заглянула в піч).

Вже спеклися пироги
Пора і виймати,
Сідай, старий, на покутя,
Будем вечеряти (Подає пироги).
Цей пиріг тобі, дідусю,
А оцей мені.

Івась (за вікном). А мені?

Охрім. Що це воно на причілку!
Ніби кіт, чи що нявчить?

Ганна.

А прислухайсь на хвилинку!..

Охрім (слуха).

Тепер не чуть, уже мовчить...

Ганна.

Певно так тобі здалось: *(Знов кладе пироги)*.
Оце пиріг тобі, дідусю,
А оце мені.

Івась. А мені?

Охрім.

Чуєш, знов десь узялось? *(Заглянула в вікно)*
Якісь діти, аж двойко:
До них лашиться рябко!
(Хутко пішов з хати).

Ганна.

Може приблудилась яка сиротина.
Прохатиму я Охріма, щоб узяв за сина.

Охрім *(вводить Івася і Оленку)*.

А глянь, стара, придивись,
Що це за прочани?

Ганна *(зраділа)*.

Ой, Івасю, мій Івасю,
Сину мій коханий!
Де ж ти взявся,
Звідкіля припинув? *(Туле його до грудей)*.
Ой, боженьку, яке щастя,
Боженьку єдиний!

Охрім.

Де ж ти, синку, пробував?

Івась. У відьми, тату, гостював...

Розкажу все опісля.
А це дівчинка Оленка,
Привітайте її, ненько,
Зазнала вона лиха в волю.
Нехай тепер зазнає й долю.

Ганна *(до Оленки)*.

Ходи сюди, моя дитино!
Коли вподобав тебе Івась,

То вже підеш ти тоді від нас,
Коли не злюбиш нашу хатину,

Оленка.

Як весело! душа тріпоче,
Ніби і плакати, і радіти хоче!
Я чую уперше ласкаву промову.

Охрім.

Бо то в серцеві своєму почула ти бога.

Оленка.

Як весело, як хороше мені!

Івась.

Але стривайте, ми ж не одні...
Ось наш візничий, мамо і тату!

(Відчиня двері).

Він нас приніс у рідну хату.
Дайте йому швидш пшениці
Та свіженької водиці,
Щоб як слід підгодувався,
Щоб одужав, в силу вбрався,
Тоді нехай собі летить,
Як не схоче з нами жить.

Гусак.

Навіщо б мав я відлітати,
Та від добра добра шукати?
Зостанусь краще я у вас.

Ганна.

А в нас зерно є про запас,
Іди ж, гусаченьку, в куточок,
Дам пшениці повен коробочок.

(Дає йому корм і воду).

Охрім *(обійма дітей)*.

кінець.

СТАРІ СУЧКИ Й МОЛОДІ ПАРОСТКИ.

Малюнки сільського каламуту,
у 3 діях, 4 одмінах.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Тихон Дмитрович Кирпа, купець з крепаків.
 Меланія Григорівна, його жінка.
 Трохим, парубок.
 Яшка, хлопець-школяр.
 Фрося, дівчина-школярка.
 Василь Харлампович Музиченко, селянин.
 Попадья.
 Софія Станиславівна, вчителька.
 Ольга Данилівна, її помішниця.
 Климиха, баба-шептуха.
 Сторож, при школі.
 Андрій Чабаченко.
 Василь Шаповал.
 Волосний старшина.
 Максим, наймит у Кирпи.
 Урядник, стражники і народ.

} їх діти.

} селяни

ДІЯ ПЕРША.

Середина багатой хати з закидом на пиху; багато образів, олеографій, і дешевих малюнків. Потріпані крісла, стільці і інша мебель. Видко, що колись це все було панське.

ЯВА І.

Біля столу сидять Кирпа і Музиченко, перед ними графінчик, дві чарки і шматочок хліба.

Кирпа (*лебезуючи*). Дуже, дуже вдячний вам і он як радий, що завітали до мого дому.

Музиченко. Думка жити в сусідстві, то треба з людьми по-людські.

Кирпа. А звісно... так, так... Так ви... стало бить, по мірошницькій часті давно вже?

Музиченко. Та мало не з дитячих літ при цьому ділі.

Кирпа. Раніш, кажете, держали в оренді водяні?

Музиченко. Егеж, держав годів з вісім...

Кирпа. Викушаєте ще по рюмочці?

Музиченко. Ні, дякую. Чоловік я мало питуший; а окрім того мушу ще де об чім перебалакати з сватом, щоб вже вщерть довести розмову... Знаєте, діло комерчеське, так воно вимага, щоб про все, як слід...

Кирпа. А якже: десять раз одмір, а раз уріж... Ну-да... Так, как... Ежелі визволите Тимохвія Петровича з okazji, то. Треба по правді сказати, ускочив, сердега, з тією паровою, по самісінькі уха вскочив...

Музиченко. Я чув, що діло його було плоховато.

Кирпа. А хіба можна в таким ділі без копиталів? Копиталів у його бракувало, а через те і заотосилось

діло. В ділі кумерчеському треба частіш лапатись за кишеню... Грошей на зерно треба, а грошей в калитці нема. Кинешся позичать, а щоб позичить—треба процент заплатити, та ще й не абиякий процент... У таких гарячих ділах не оддаси в строк—зараз лізе вже процент на процент... Ну, й дійшло його діло до зав'язки... А ви чоловік копитальний, це ми чули... Дуже, дуже радий з вами поприятелювати.

Музиченко. Про вас я тільки уперше прочув од тутешнього старшини.

Кирпа. О, то знаменитий чоловік...

Музиченко. Знаменитий, кажете?.. Чим же?

Кирпа. Як чим?.. Чоловік благообразний і... ми з ним великі приятелі... Я певен, що ми і з вами поприятелюємо...

Музиченко. Як з'їмо в спілці хоч три пуди соли, то може й поприятелюємо.

Кирпа. Три пуди?.. Ого-го... Я вам скажу, що то дурниця, що кажуть: „Треба сім пудів соли з'їсти, щоб чоловіка зрозуміти“... На мою думку, іншого чоловіка зразу видко, а найпаче того, з котрим наважишся поприятелювати!.. Та от, наприклад, ви. Мені так вбачається, що я вас наскрізь вже зрозумів.

Музиченко. Невже?? Цебто я такий просвітлий, що й рентгеновських промінів не треба? (Усміхається).

Кирпа. А що то таке за рен...ренгес... Отже я й не вимовлю.

Музиченко. Такі приспособи... Невже не читали, що вчені люди вишукали такий промінь, котрий все просвічує наскрізь?..

Кирпа. От штука! Ні, щось не доводилось... Бачите, я читаю інколи Пархальні Відомості—у нашого священика беру—там про це не писано... У священика вже були?

Музиченко. Ні. До його я піду вже тоді, як прийдеться сповідатись...

Кирпа. А я радив би... Він вам теж даватиме читати Пархальні Відомості...

Музиченко. Я сам виписую газету та й ту ледві

похоплюю за ділом перечитувати, то вже на Єпархіяльні Відомості і не стачить часу.

Кирпа. Невже сами виписуете газету? Ну, я на такий пустяк не согласен втрачатись...

Музиченко. Одначе засидівся я у вас, прощайте до якого часу. (Встає).

Кирпа. А признайтесь, по приятельству, скільки вже надавали Тимохвійові за парову?

Музиченко. Ми вже зовсім скінчили торг, завтра думка до нотаріуса купчу совершати.

Кирпа (ледве здержує себе). Що? Завтра!.. Он як!.. Ловко!.. А я думав... Хутко діло оборудували!.. Штука!.. Завтра... Ф'ю-ф'ю... (Насильно сміється).

Музиченко. Чого ж зволікатись? Діло це видиме, воно не за пазухою заховане і не в скрині. А времена тепер не такі, щоб зволікатись...

Кирпа. Времена не такі?.. Так, так... Наші времена одне, а ваші—друге... Не ті времена—велика оддаль...

Музиченко. Либонь, ви не такі ще й старі?..

Кирпа. Що волос не сивий та зморшків нема на лиці?.. Волос, то пусте... Вже на шостий десяток повернуло мені.

Музиченко. Я ніколи цього не подумав би; то ви чи не одноліток моему батькові?—Йому п'ятдесят третій.

Кирпа. На год молодший од мене... Інший літами опережає, а інший хитрим розумом... (Не зна, що сказати). То вже скінчили і газету виписуете?.. Мій син теж виписує газету, тільки йому одні мало, він ще й по людях роздобував газети та книжки...

Музиченко. Чув я про вашого сина, цікаво б з ним познайомитись.

Кирпа. Як почує, що виписуете газету, сам прибіжить до вас.

Музиченко. То прощайте ж. (Чоломкається).

ЯВА II.

Меланія Григорівна. (входить).

Кирпа. Вже вони йдуть од нас. А де ж ваша шапка?

Музиченко. Та осьдечки, у мене в руці. Ви ніби стривожились чогось?

Меланія Григорівна. Хіба не зостанетесь закусити?

Кирпа. А як чоловіку ніколи? Кажете: стривожився?.. Байдуже!..

Меланія Григорівна. А я очистила асельодочків пару... Ми понеділкуємо... А ви понеділкуєте?

Музиченко. Траплялося й вівторкувать, як не стащить м'яса чи сала...

Меланія Григорівна. Не цурайтесь наших горниців...

Кирпа. Хіба вони сами не понімають чести?.. (Музиченко почоломкався й пішов. Кирпа проводить його).

Меланія Григорівна. І краще, що не схотів асельодків кушати, нам більше буде. Щось він мені не по душі, цей новий знайомий.

Кирпа (вернувся і став проти жінки). Га? Ні, ти скажи мені, яка його чортяка сюди приперла? А ти хотіла ще й оселдцем його погодувать? Хто його сюди кликав? Цілком Тимохвій Петрович був в моїх руках, парова вже зовсім була моя, а він немов з рук її у мене вихопив!.. А щоб тебе лиха година побила!.. Ач, вискіпався приятель!.. Ще й зазнайомитись прийшов!.. Три-чотири сотняги ще накинув би, і парова за півціни дісталася б мені, а тепер...

Меланія Григорівна. Мені вже аж двічі снилося, що парова наша: над самісіньким мені вухом гуде та й гуде... А раз димом, у сні так обвіяло мене, що я ніби аж ковтнула його та так закашлялась, що й прокинулась.

Кирпа. Тепер вже не ковтнеш...

Меланія Григорівна. І що б було швидш добивать торгу, і була б наша парова; щодня кушали б собі булочки з крупчатої муки...

Кирпа. Думалося так, а вчинилось інак. Виходило так, що ось-ось капут Тимохвійові і що він згодиться на мою ціну, аж приперла нечиста мати кенкарента!.. І де він взявся, звідки?

Меланія Григорівна. А може, ще діло й не пропаще? Може ще тільки торгуються?

Кирпа. Де там торгуються? Вже й до нотаруса збираються.. А може, справді ще не той, га?.. Як ти думаєш?..

Меланія Григорівна. Пішов би та розвідав гарненько?

Кирпа. Ба, таки й піду... Може, цей приятель хвалько? Чи не морочить він часом? Щось він мені дуже на хвалька скидається... Чуєш — газету виписує... Якраз під шерсть нашому Трошці. Думав — повік я один тут усім миром орудуватиму, аж ні, знайшовся кенкарент.

Меланія Григорівна. Певно і гроші даватиме у позику?

Кирпа. Вже ж не без того.

Меланія Григорівна. Може, й за меншого процента, як ми?

Кирпа. Може... Тепер усякі люди трапляються. (Бере кафтан). Чи не надіть онотову шубу?

Меланія Григорівна. Жарота ж... Може, закусив би асельодочки?

Кирпа. Як вернусь, тоді... (Пішов).

Меланія Григорівна. От і дав зівка, старий. Зовсім парова мельниця була наша, а тепер не наша... Поскупивсь.

ЯВА III.

Трохим (входе). Куди це батько пішов?

Меланія Григорівна. Знов пішов, а чому ж не пішли?

Трохим. В вічі — пішли, а за очі — пішов.

Меланія Григорівна. Цебто по вченому так? А на мою думку, та наука дурна, — ось що. Батько й мати і в вічі, і поза очі мусять бути завжди однаковими.

Трохим. Однакові ж і є.

Меланія Григорівна. То-то, що однакові. А там в сінях хто ще зостався?

Трохим. Андрій Чабаненко.

Меланія Григорівна. Приніс позику, чи як?
Трохим. Хоче прохати, щоб поборгали.

Меланія Григорівна (*іде до дверей*). Не сподівайся, чоловіче, на борг, краще принеси гроші.

Андрій (*на порозі*). Легко вимовить: принеси. Здрастуйте!.. А де їх тепер взять? Хліб змолотю, продам, тоді й принесу.

Меланія Григорівна. Де хочеш, а розстарайся, а на борг, кажу тобі, не сподівайся. (*Зачиня двері. Помовчала*). Завтракуватимеш?

Трохим. Які ще завтраки вигадали? Сніданок нехай би сніданком і зостався.

Меланія Григорівна. Мені так приємніш. І падаючи на сніданок каже: завітрак.

Трохим. Як собі хочете. Що ж там є на сніданок?

Меланія Григорівна. Асельодочки. Сьогодні ж понеділок.

Трохим. Так що ж?

Меланія Григорівна. Ми ж понеділкуємо.

Трохим. А мені яке діло до того?

Меланія Григорівна. А спасення душі. Хіба не хочеш його заробити?

Трохим. Мені ні од чого спасатись.

Меланія Григорівна. Як то ні од чого? А про те забув, що понеділкуємо ми ще й за душечку твого старшого братика, котрий приставився як раз у понеділок, оце скоро піде третій рік... Царство небесне, вічний спокій його душечці. Хай йому на тім світі одверзуться врата рая.

Трохим. Одверзуться чи ні, а як я ні в чім не соґрішив, то й не маю рації поститись.

Меланія Григорівна. Тобто ти вважаєш себе безґрішним? А скільки разів чернички, що заходили до нас з монастирів, та всякі богомолки казали, що кожен з нас ґрішен за весь мир хрещений?..

Трохим. А вони звідки знають це?

Меланія Григорівна. Вони чують од затворників та од схимників.

Трохим. Вони так балакали з затворниками та схимниками, як я з китайським царем. Що я по совісті

роблю, те не ґріх, а що проти совісті—ґріх. Проти совісті я ніколи нічого не вдіяв, то й не ґрішний.

Меланія Григорівна. Це так по-вченому?

Трохим. Коли б оце яєшня, або ковбаса з капустою, то я їв би!

Меланія Григорівна. Та борони, боже! Батько, як почує про це, то підніме таку бучу.

Трохим. Щоб батька не ґнівить, то можна й не казати йому про це,

Меланія Григорівна. Ні, не хочу, бо боюсь ґріха!.. Може ти лагодишся і в Петрівку скоромне їсти?

Трохим. А їстиму. І в Спасівку їстиму...

Меланія Григорівна. І в Спасівку?

Трохим. У салдатах я їв скоромне круглий год. Тільки перший та останній тиждень великого посту постять, та й то не всі.

Меланія Григорівна. От бузувіри!.. А що піп тобі на це скаже?

Трохим. Нехай собі, що хоче, каже.

Меланія Григорівна. Він на тебе покуту накладе.

Трохим. А я на його.

Меланія Григорівна. Що-о?.. На попа?..

Трохим. А то ж. Хіба попові дозволено курити?—а він кує. Хіба йому можна в карти грати?—а він грає. Учора у старшини до світа грав у стуколку... Та й багато дечого піп робив, чого б не слід йому робити... Краще буде, як він мене не чіпатиме, а я його... (*Помовчав*). Позичили батько Кузьмі гроші?

Меланія Григорівна. Либонь.

Трохим. Знов за такі ж проценти, як і перш?

Меланія Григорівна. Авжеж.

Трохим. Це ж шкуродерство! От за це слід покуту накласти. Коли б я був попом—привселюдно соґромив би таких, не давав би причастя!..

Меланія Григорівна. І батькові?

Трохим. Шкуродерові та здирщикові!.. Ось де, мамо, ґріх, тяжкий ґріх, незамолимий...

Меланія Григорівна. Хіба ми не купили двох посріблених ставників? Не купили аж трьох корогов?..

А негасима лимпада? А на новий дзвін чи не пожертвували ми аж двадцять цількових!..

Трохим. А потім всі ті гроші хіба ви не забрали процентами з голоти?..

Меланія Григорівна. А по-твому треба позичать без процентів?

Трохим. Іменно так і треба. Коли я маю, то повинен позичить тому, котрий не має.

Меланія Григорівна. То так можна скоро й самим до злиднів дійти.

Трохим. Ні, так можна других од злиднів порятувать. Колись ми вже балакали з вами про це, та товку з того не вийшло, то й тепер не варт перетовкувать... А ось, що, мамо! Поможіть мені умовить батька, щоб дав мені грошей на вчення, поїду довчатись.

Меланія Григорівна. Що-о? Куди тебе понесе? 23-й рік, женитись давно пора, а ти вчитись, не наче маненький!.. Хіба у таких літах вчаться?..

Трохим. Вчаться. Є такі, що цілий вік вчаться.

Меланія Григорівна. Та то ж, мабуть, божевільні.

Трохим. Хай батько дасть мені карбованців з чо-тириста, доки я підготуюсь, бо певно цілий рік доведеться зубрить... А потім я піду на свій хліб.

Меланія Григорівна. Що це ти, що це? Чо-тириста рублів? Мало ще переплатили за тебе в ре-гальне?..

Трохим. Ну так що?

Меланія Григорівна. А товк який вийшов?

Трохим. Об цім краще помовчать.

Меланія Григорівна. А казала старому; оддай Трошку до бурси... досі вже був би дияконом, коли не попом. Не послухав—оддав до регального... Що з того, що ти скінчив регальне, які ти маєш одзнаки?

Трохим. А вам яких одзнак треба?

Меланія Григорівна. А таких, що вже висвятився б на диякона та оженився б... Он у Ракитного, у різника, що в городі, три дочки, як пави, котру схотів би, ту й висватав: п'ять тисячів грошей і сто десятин землі... Далі висвятився б і в попи.

Трохим. А далі і в протопопи?

Меланія Григорівна. Іменно. А нам яка честь була б. Та ще коли б у нашім селі був за диякона... Ох, господи! Всі люди слухали б, як ти посеред церкви: „паки й паки“!.. Всі дивляться на тебе та христяться!..

Трохим. А далі?

Меланія Григорівна. Що ж далі?

Трохим. Та й я ж вас питаю: що ж далі?

Меланія Григорівна. А далі... Господь благословив би діточками, я тишилася б онуками... А то й помру, не діждавши онуків...

Трохим. А ще що?

Меланія Григорівна. Чого ти присікався: „Ще що, ще що?“ Чого ж тобі ще треба?

Трохим. Нічого.

Меланія Григорівна. А вже ж...

Трохим (*регоче*). От щастя змалювали! Таке вже щастя, про яке ні в казці сказати, ні пером списати: „Посеред церкви: паки й паки!..“

Меланія Григорівна. А як підеш кадити по церкві, то скільки щоразу грошей понаскидають у жменю?..

Трохим. Ага-га, от-от-о!.. Аж ось він — край щастя, якраз за хвоста його вхопили...

Меланія Григорівна. Кожного разу жива копійка, жива нажива!..

Кирпа (*входить гнівний, погрожує в повітря кулаком*). Я тобі дамся в знаки! (*Веде за руки Яшку*).

ЯВА IV.

Меланія Григорівна. Накого це ти? Хто тебе зневажив?

Кирпа (*до Трохима*). Чуеш ти, скажи отій твоїй приятельці, що я її провчу.

Трохим. Котрій? У мене тут приятелів чимало.

Кирпа. Вчительці!

Меланія Григорівна. Знов согрубила тобі?

Кирпа. Як вона посміла вигнать Ящечку із школи? Не поніма хіба, що то мій син? А що мій син, то то

не яканебудь мужва!.. Її батько мугиряка, і вона така ж мугиряка, а мої діти — купецькі діти!..

Трохим. Мабуть Яшка пустував у школі, мішав вчитись другим, вона й звеліла йому вийти геть.

Яшка. Я не пустував.

Трохим. Ні? А урок сьогодні ти знав?

Яшка. Авжеж...

Трохим. А що було задано з арифметики?

Яшка. Що?.. Той... табличка... множення...

Трохим. І ти вивчив?

Яшка. Авжеж...

Трохим. Всю табличку?

Яшка. Авжеж...

Трохим. А скільки буде п'ятю-шість?

Яшка. Га?

Трохим. Не чуєш? Скільки, питаю, буде п'ятю-шість?

Яшка. П'ятю-шість?.. Скільки буде?.. Той... *(Дивиться на стелю)*.

Трохим. Бачите, як він вивчив? В суботу ти в школі був?

Яшка. Авжеж.

Трохим. І в п'ятницю?

Яшка. Авжеж...

Трохим. А вчителька казала, що ти не був.

Яшка. Був...

Трохим. Максим бачив тебе в суботу і в п'ятницю в лозах.

Яшка. Бреше Максим.

Трохим. Бреше? *(Глянув в вікно)*. Ондечки, до речі, і Максим. *(Гука в двері)*. Максиме, а йди сюди!

ЯВА V.

Максим *(на порозі)*. А чого вам? *(Входить)*.

Трохим. Чи бачив в суботу до обіду Яшку в лозах?

Максим. Авжеж бачив: і в суботу, і в п'ятницю... Везу воду од колодязя, дивлюсь, — що воно шулиться в наших лозах? Придивився, аж то він. Я й почав зо-

рить за ним. Дивлюсь — школярі біжать вже із школи по хатах, тоді і наш Яшка вийшов із лоз та й іде до хати...

Яшка. Брешеш!

Максим. Треба б було взяти тебе за руку та й привести до хати, тоді не було б: „брешеш“... *(Пішов)*.

Кирпа. Так ти, шельмо, збрехав мені? *(Кидається до Яшки)*.

Трохим. Не бийте його, тату. Стривайте бо! Краще звеліть, щоб він після обід зараз сідав за книжку та, доки не вивчить уроків, щоб не смів і з місця зрушитись. Він тільки й дожида, щоб ви його поскубли, а потім мати пожалують, він пообіда та піде на вгород, а там до ставу брьохатись; потім почвала на бахчу — та так і тинятиметься до вечора... А завтра знов те ж саме...

Кирпа *(до Яшки)*. Садовись вчитись!

Трохим. Пошлю записку до вчительки, спитаю, який на завтра урок? *(Пішов в другу кімнату)*.

Кирпа *(до Яшки)*. Зараз мені садовись за книжку!..

Яшка *(плачучи йде в другу кімнату)*. Все вчись та вчись!..

Меланія Григорівна *(вслід Трохимові)*. Трохим тямущий таки, здорово вчений!..

Кирпа. Отакої! На що вже писар волосний, з по-нятієм, отже позавчора Трошка обчеркнув кружало на столі крейдою, потім чирк сюди, чирк туди... Губами щось побемкав і зараз вищитав... „Єжели, каже, три-вголник та квандрат та прикласти до...“ От забув, як він сказав, до чого прикласти... Так, каже: „як прикласти, то й получиться“... Знов забув, що получиться?.. У, здорово поміа!.. Писар мізкував-мізкував, а далі й каже: „Да, ви верно перелічили, тільки іншим спосо-бом і швидше, ніж я!..“

Меланія Григорівна. Ну, а як там з паровою?

Кирпа. Ходять по вимбарах, розглядають всякі снасті, причандали; лічать, приціняються... Проспали ми паравію!..

Меланія Григорівна. Шкода-шкода!.. *(Помовчала)*. Задав мені урока Трошка, та не знаю, як тобі

й сказати?.. Та чи й казати ще?.. Не знаю, з якого боку й балачку почати!..

Кирпа. Починай, з якого хочеш, тільки швидш, бо не люблю я, як ти почнеш іноді розмазувати...

Меланія Григорівна. Вже й розмазує?

Кирпа. Не такі часи тепер, треба ловити урємня за хвоста, щоб не випорснуло з рук, як Тимохвійова парова...

Меланія Григорівна. То вже казатиму прямо. Трошка просить, щоб назначили йому копитали, хоча їм ніби то довчатись...

Кирпа. Чому довчатись? Мало ще вчений.

Меланія Григорівна. І я йому казала: женись пора! А він таки своєї: довчатись...

Кирпа. То я мушу на його всі копитали потратити, а другі ж як? Яшка, Хросічка, Митька?.. Та ще ж і не кінець, ще ж сподіваємось... А там, може, ще та ще?..

Меланія Григорівна. Рублів, каже, чотириста.

Кирпа. Що-о? Чотириста? (*Входить Трохим*). Тобі чотириста рублів?

Трохим. Певно цілий рік доведеться готуватись до екзамену. Три роки я промакчав: перший рік не попав через велику конкуренцію, потім довелося салдатчину одбувати...

Кирпа. Ти ж збирався у лавці торгувати?

Трохим. Збирався, але при інших умовах.

Кирпа. При яких?

Трохим. Не пам'ятає хіба?

Кирпа. Щоб я не брав ніякого бариша?.. Що ж то за торгівля, що то за кумерця?..

Трохим. А інакше я не згоден.

Кирпа. Ти згоден, щоб я ішов на розорення?..

Трохим. Ви не хочете так, як я, а я не можу так, як ви.

Кирпа. Доки громаду збирав до лавки та промови читав, то тоді й кортіло торгувати; а як стало не можна, то вже й годі?..

Трохим. Може й так.

Кирпа. Не може, а верно так. Приятелі усякі на-

їздили, ораторі, белькотали про всяку всячину, торочили ні це, ні те, доки доторочились до краю.

Трохим. Та й ви ж слухали те торочіння?..

Кирпа. Одним ухом слухав, а другим випускав.

Трохим. Я пам'ятаю, що дечому ви сприяли, а де з чим і цілком згоджувались.

Кирпа. Як люди, так і я... Хто тоді не сприяв, хто не згоджувався?.. І піп, і старшина, навіть і сам земський... Думалось, що до діла добалакаються... Тепер воно все змінилось, повернуло назад; стало-бать, і нам треба понімати...

Трохим. Тобто вертати назад? Куди вітер подмухнув, туди й ви носа повернули?

Кирпа. А вжеж... Щоб, бува, проти вітру нежита не схопити... Громадський розум—великий розум; а я що один проти громади?.. Я за людьми, нічого вихлопуватись...

Трохим. А я так не можу.

Кирпа. Не можеш? Хіба не знаєш, куди запрошують тих, що не можуть?

Трохим. Знаю. Але ні назад, ні за вітром я не поверну.

Кирпа. Вольному воля...

Трохим. Дайте мені чотириста рублів, сділайте милість! Або позичте мені, опісля зароблю—оддам вам.

Кирпа. Одумайся, парубче. Куди ти сунеш свою голову? Кого не спитай, всі кажуть, що ти багато вже вчений!..

Трохим. Я більш всіх знаю, чого мені бракує.

Кирпа. І я знаю: тюрми!

Трохим. Пословиця каже: „Од суми та од тюрми не зарікайся“...

Кирпа. Може, хочеш навчитися бомби робити?

Трохим. Я їх вмю робити.

Кирпа і Меланія Григорівна (*з жахом*). Вмієш?

Трохим. Не святі ж горшки ліплять. Я ж служив в артилерії...

Меланія Григорівна. Може вже й робиш бомби?..

Трохим. Навіщо пустословить? Кажіть, позичите мені грошей?

Кирпа. Не дам і не позичу! Женись — дам, може, й дві тисячі, може, й більш. Женишся на такій, котра нам до мислі — дам ще більш!

Трохим. Воно не штука прикинутись слухняним і вчинити по вашій волі, а потім покинуть жінку — тепер подекуди так і роблять, — забрать гроші та й гайда. Доганяй вітра в полі!.. Тільки що в мене інша натура: я не хочу ні собі, ні другій людині світ зав'язувать і вас не хочу заморочувать, я хочу прожити вік правдою, через те і прошу: дайте мені грошей, або позичте.

Кирпа. Знов кажу: не дам і не позичу!..

Трохим. Значить, це й кінець балачці?

Кирпа. Оце їй і край!..

Трохим. Буду шукать служби, піду унайми, зароблю грошей, а таки вчитись поїду. *(Пішов)*.

Кирпа. З богом, Параню, коли люди трапляються.

Меланія Григорівна. Ходімо ж завтрукають.

Кирпа. Який там завтрук, либонь, обідать вже пора? *(Дивиться на часи)*. Авжеж пора. *(Пішли в другу кімнату)*.

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

ОДМІНА ПЕРША.

Обстановка першої дії. Через місяць.

ЯВА I.

Меланія Григорівна і Попадя.

Меланія Григорівна. Питаєте, як ми йому дозволили? Чи він спитав нашого дозволу? Що йому наш дозвіл? Я і раніш казала старому, багато разів казала: не буде пуття з нашого Трошки, не буде; і вийшло на мое.

Попадя. Глянуть на його — такої же достойної молодой чоловік, такої красивої, і вдруг... Ах-ах-ах!.. І скрізь, непоштителство оказують діти, ужасное душечко, куди тепер не кинеш взором освоїм, непоштителство супроти родителів. Ужась, ужась!.. Вразумлять треба, ох, треба!

Меланія Григорівна. А винна в тім ученість.

Попадя. Да, да. Ужась, ужась!..

Меланія Григорівна. Коли б не оддавали до регального, то мали б і поштителство од його...

Попадя. Так, так, істинно. Мої родителі не оддали мене до іпірхального, потому що сказали так: за тобою в придане єсть приход, не засидишся в дівицях і ученія тобі більшого ненадобно, як читать та писать... сколько небудь рихметики і делікатних попятійов...

Меланія Григорівна. Машинистом нанявся до парової. Понімаєте який нам конхвуз? Купецький син — машинистий. Цілий день у сажі бабляться яка приятність? Ще кажуть вчить і сина Музиченкового до ре-

гального... А додому за цілий місяць і очей не повернув, бачте, який!..

Попада. Сліхала, сліхала... Ужась, ужась!.. Зате щодня вчащає до однієї особи...

Меланія Григорівна. Бодай вже ту особу бєнеря вхопила, в печінках мені сидить та особа!..

Попада. Ужась, ужась!.. Климиха розказувала... Кажє: йду какось од сестри Домахи, вже було так як опівночі...—видите, сестра її Домаха, заболіла сояшницями, а Климиха поніма кой-що...

Меланія Григорівна. О, так. Хто ж не зна Климихи, що то баба, як дохтур...

Попада. Да-да. Вона навчена однією бабою, котра доводилась їй по мужові свахою удругих, так як помирала, та звеліла прикликать Климиху і навчила її. Да!.. Так кажу, Климиха поніма і можеть... А що вона поніма, то я вам верно кажу. Раз-однажды, меня послі вужина-вечері как схватило, как схватило... Ужась, ужась!.. Млосно мені изделалось і так, звиніть, піт з мене, как з кабана, льют, і льют!.. Да! Куди? за ким? Піп мій перепужався, до хвершала послав. Побіжали по хвершала, а його дома не оказалось, говорят: дєсь у карти грає,—либо у волосного старшини, либо у писаря. Де його розшукувать? Аж тут прибігла дячиха, вона теж кой-што поніма, ну только їй далеко до Климихи. Шептала вона, шептала, а з мене так і льють, так і льють!.. далі і каже: „Климиху кличте!“.. Покликали Климиху. І што ж?—У повчаса усьо, как рукою, зняла,—да! Сильно поніма. Не кожен і дохтур так поніма!.. Ужась, ужась, как поніма!.. Так і говорить Климиха: „Іду поуз школу, слішу щось рипнуло дверима, потім розговор, приятний розговор: „Душко!.. Тюльпан!.. Букет!..“ Зупинилась і стала придивляться. Вони дольжно помітили і зараз: „До свиданія, приятного сна!“ І розійшлись: вона в школу, а він згорбився та попід тинами ходу-ходу... „Горбсья — не горбсья, подумала Климиха: а од моїх очей не виховаєшся“... Утвержда, що ніхто другой був, как ваш синок, — да! Ужась, ужась!..

Меланія Григорівна. До чого ж воно може дійти?

Попада. Звісно до чого, до сюрпризу, не інакше!..

Меланія Григорівна. Може вона моститься за його заміж, то нехай собі і в головах не поклада. Учителька яканебудь, ач куди лізе!..

Попада. Безсовістность тепер так розповсюджується, що ужась, ужась!.. Жаль, оченно жаль Трошиньку, такой достойной кавалер!..

Меланія Григорівна. Боже, як я хотіла, щоб він пішов по духовній часті, господи, як жалала!..

Попада. Ну, на щот видимої наружної хвасонистости, либо ухватки—духовна одежа ніскільки не виявля... От военний мундир, либо даже чиновной, когда исчо при кокарді; потім у перехваті і во всьом прочом приятность,—да!.. А про духовну одежу хоч і не говоріть... Пам'ятаю, как ото скоро прибув ваш Троша із военной служби та как уз'явився у церкві, в мундирі, то, верите, я какось как будто аж помолодела і усомнила свою молодость... Істинно вам говорю! Я ужась, ужась как хотела замуж за военного, ну как за мною, понімаєте, був приход, то родители уговорили меня, щоб за духовного...

Меланія Григорівна. А мені до вподоби не так, скажу, духовна одіж, як життя духовне: благообразне...

Попада. Што ж життя? Хорошо, когда у паравії єсть такі, скажемо, благородні люди от как ви; а ежелі їх нема? Какое вдовольствие батюшці ходити по хатах та випрошувать сього-того?.. Хорошо, што от ви, наприклад, такі, що скажеш вам: пожалуйста сього-того, і ви сисчас дайте, ну другой не дають!.. Потому что ви понімаєте совість, а другой ніскільки не понімаїть...

Меланія Григорівна. Здається, ми завжди порядок знаємо?

Попада. Цими днями послала я до Музиченка за мукою. Вообразіть же собі, душечко, он говорить наймичці: „Пушай денги пришлють, тогда і получайте!“ Видите, какой паравіяннин з'явився?.. За усьо время один раз только і бул у церкві. Ужась, ужась!..

Меланія Григорівна (дивується). Один тільки раз?

Попадя. Всього один раз. Ужась, ужась!.. (По-мовчала). Перш, чим зайти у вашу лавку, я зайшла до вас... Хочете, я вам списочок прочитаю?.. Усьо, усьо вже повиходило. Розходу, розходу столу, што ужась, ужась!.. Четверо діточок дома, треба їх нагодувать?.. Трое вчаться і тих треба і одягти, і заплатити за їх... Ужась, ужась! (Вийма список і чита). Крупичастого борошна (питає) скільки можете?

Меланія Григорівна. Та означте пуд.

Попадя. Благодарю. Тут так і означено, неначе вашу думку знала. (Чита). Житнього борошна?

Меланія Григорівна. Скільки ж вам житнього?

Попадя. Що ласка ваша.

Меланія Григорівна. Пишіть два пуди.

Попадя. Благодарю (Чита). Сахарю, чаю...

Меланія Григорівна. Сахарю десять хунтів...

Попадя. Прибавте.

Меланія Григорівна. Ну, п'ятнадцять. Чаю пів-хунта.

Попадя (зідхає). Ох, мерси. (Чита). Кохвію.

Меланія Григорівна. Кохвію хунт.

Попадя. Благодарю. (Чита). Крупів.

Меланія Григорівна. П'ять хунтів.

Попадя. Благодарю. (Чита). Макаронів.

Меланія Григорівна. Либонь макаронів нема?

Попадя. Ні, єсть. Я вчора достаточно видала.

Меланія Григорівна. Ну, нехай три хунти.

Попадя. Мила.

Меланія Григорівна. Десять хунтів.

Попадя. Гранд-мерсі...

ЯВА II.

Кирпа (входе). А, дорога гостя!.. Дуже-дуже радий вас бачити.

Попадя (чоломкається). Що це ви нас забули? Почали вчитись у проферанца і не довчилисть?..

Кирпа. Вже, мабуть, і не довчусь.

Попадя. Как же можна? Надобно вивчитись. Ви купець, то повинні купецького положення додержуватись: мужва вам не компанія.

Кирпа. Положим єто верное ваше слово!.. (До Меланії Григорівни). Ти ж пошанувала чимнебудь нашу найдорожчу гостю?

Меланія Григорівна. Ми викушали кохвію з цикорієм стаканчиків по п'ять...

Попадя. Благодарю вас, вдовольнила мене ваша благородная супруга.

Меланія Григорівна. І чай ми пили. Я й не знала, що вони не кушають чаю з цикорієм... а я дуже люблю цикорій, і завжди підмішую собі до чаю.

Попадя. Звесно, у кого какой скус.

Кирпа. Подай же на блюдечко варення.

Меланія Григорівна. Я й не догадалася, зараз подам. (Встала і пішла в другу кімнату).

Попадя. Почому ж перестали ходити до нас? Спужались?.. А я за вами ужась, як скучила. (Підсовується до його).

Кирпа. Невже?

Попадя. Не верите? Всі ви муштини народ неймовірний!.. Вам хоч кинься на шию, розцілуй вас, ви й тоді будете сумліватись... У, жорстокий мушина!.. Я колись таки кинусь вам на шию!..

Кирпа. Сділайте так, тоді повірю...

Меланія Григорівна (з блюдечком). Ось і варення.

Попадя. Благодарю, мерсі... Батюшка гнівається на вас, що ви не ходите до нас. Приходьте сьогодні увечері.

Меланія Григорівна. Підемо, старий, як ти думаєш?

Кирпа. Та чи зручно ж обом? А дітей на кого зоставимо?..

Попадя. А пока до свідання з вами. (Чоломкається). До свідання і з вами. (Цілується з Меланією Григорівною). То ви утверджуєте списочок?

Меланія Григорівна. Та вже втверждаю.

Попадя. Благодарю вам, гранд-мерсі!.. Значить, я звідци прямо в лавку? (Пішла).

Кирпа. Що це вона у тебе клянчила?

Меланія Григорівна. Та вже звісно, що.

Кирпа. От нахлібники, ненажері прокляті!.. А пса-ломщиця ще не була?

Меланія Григорівна. Ні, ще?

Кирпа. Прителіпається і та, а потім і дядиха... Розорителі, грабителі!..

Меланія Григорівна. Коли б вже швидш вибрали тебе церковним старостою, там либонь, все таки можна кой-чим скористатись, га?

Кирпа. Та кажуть, що на недогарках можна іноді латать кишені.

Меланія Григорівна. Коли б господь мило-сердний допоміг.

Кирпа. Та чутка йде, що мене виберуть... Дай варення, я з'їм, тільки дай і шматочок хліба. *(Меланія Григорівна подає, він їсть)*. А ти чула новину?

Меланія Григорівна. Яку?

Кирпа. Музиченко лавку завів.

Меланія Григорівна. Що ти кажеш, коли ж це він поспів?

Кирпа. Поспів. Оборудовав все спотайна. Якось здалось мені, що він вимбар наново перебира, а виявилось зовсім не те. Зайшов я колись, мимо йдучи, та й питаю: що тут у вас буде? „Тоді як буде, каже, то й побачите що“. Тепер вже провів туди ліктричество од парової; а зараз і вивіску почепив, чудесно розмальована! Усякого краму сила навезено, розкладають крам на полицях... Двох прикажчиків привіз з города, неначе паничі зодягнені...

Меланія Григорівна. Може і наш Трохим там прикажчикуватиме?

Кирпа. Хто його зна?

Меланія Григорівна. Краща лавка од нашої?

Кирпа. Куди ж наша? Наша супроти нього, як хлів проти горниць. Отака кумерція!.. Завалі та гнилі тепер вже не продаси, годі: минула розкіш—воля!.. Гарного сусіду придбали, можна похвастати перед усім миром... Ну, я ж не я буду, коли не підкопаюсь під тебе, я тобі підкладу!.. Багатьох вже я викурив звідци, інших так далеко загнав, що й доки світ сонця не вернуться назад... Поборюсь ще й з цим... Не знаю

тільки, з якого краю почать: чи з земського, чи з станового, чи прямо до справника кинутись?

Меланія Григорівна. Що це ти затіваєш?

Кирпа. Це таке діло, що ти своїм розумом не обсягнеш його... На це треба не твоєї голови...

Меланія Григорівна. Мудре б то таке?

Кирпа. І не в тім річ... а треба язика держать за зубами, а ти навряд чи вдержиш.

Меланія Григорівна. Он як? От за це спасибі...

Кирпа. Ну, годі присікуватись... Опісля скажу... Хтось іде в хату.

ЯВА III.

Максим *(на порозі)*. Хазяїне, а йдіть на часинку сюди!

Кирпа. А що там?

Максим. Ідіть бо швидш!.. *(Карпо і Максим пішли)*.

Меланія Григорівна. Що це Тихон задумав супроти Музиченка? Вже він, як розлютується на когось, то докаже слави... Коли б він не зашкодив заразом і Трохимові... все ж таки жаль парубка... Що це у мене щось під ложечкою неначе смокче?.. Послать, мабуть, за Климихою... *(Встав і пішов у другу кімнату)*.

ЯВА IV.

Кирпа *(веде за руку Яшку)*. Знов у лозах виховувався, ах ти ж падлец!..

Яшка. Вона мене за уха скубла!..

Кирпа. Покажи уха!..

Яшка. Ось дивіться.

Кирпа *(роздивляється)*. Що? Кров? Позакипала кров? Це тобі може хто з товаришів подряпав, або може сам?

Яшка. Вона!..

Кирпа. А, вона? Я ж їй покажу!.. Де моя шуба? Я їй покажу, як купецьку дитину за уха дерти!.. Де моя інотова шуба?..

Меланія Григорівна *(входе)*. Навіщо тобі шуба?.. Жарота ж тепер!..

Кирпа. А на те, щоб вона розуміла з ким має діло!.. Подай мені інотову шубу!... (Меланія Григорівна *підійшла*). Ах, ти ж вчителька паршива! ах, ти ж, курсистка!.. Смієш знущатись над купецьким дитям?

Меланія Григорівна (подає шубу). Ось тобі й шуба... Краще б без шуби,

Кирпа. Тямиш ти!.. (Надіва шубу). Я їй покажу, хто я такий!.. Ходім, Яшко, зі мною!.. (Пішов з Яшкою).

Меланія Григорівна. Невже до вчительки пішов? Ще битиме чого доброго, він такий!.. (Дивиться в вікно). Купив шубу у якогось панка зовсім за дешево, а скільки вона пики надає людині. Ач, неначе справжній пан!..

ЯВА V.

Фрося (вбігає). Ой, мамочко, істочки, істочки хочу!..

Меланія Григорівна. Зараз дам тобі і істочки. Що там у вас в школі вчинилося?

Фрося. Нічого не вчинилося... А Яшка знов не був у школі!..

Меланія Григорівна. Знов вигнала вчителька?

Фрося. Ні. Він учора не знав уроку, а вона сказала йому: як не знатимеш і завтра, то залишаю тебе без обіда.

Меланія Григорівна. І не була його?

Фрося. Ні, вона ніколи нікого не б'є!.. Як позаторік був Михайло Семенович за вчителя, так той і бив, і за уха скуб, і по лобові цокав, і навколішки ставляв... А ця ніколи нікого і пальцем не зачепила...

Меланія Григорівна. Іди ж у ту кімнату, одріж там шматочок хліба та візьми у шахві сердинку, там у коробочці одна залишилася, з'їж її.

Фрося. Та ж, мамо, сердинка вже давня, вона геть почорніла і цвіллю понялась; може мені од неї завадить?

Меланія Григорівна. Не завадить. На добрий камінь, що не скинь, все змеле... Обшкреби ножем плісень та й скушай, підгодуйся доки до обіду. (Фрося *підійшла*).

ЯВА VI.

Климиха (входить). Доброго здоров'ячка! З серединою будьте здоровенькі!..

Меланія Григорівна. Спасибі. Милости просимо, садовіться.

Климиха. Спасибі, сяду. Сяду, бо трошки притомилася, далеченько... (Сідає). А на дворі жарота та духота... а дощів нема та й нема.

Меланія Григорівна. А ви не знаєте засобів, щоб дощ пішов?

Климиха. Не знаю, голубочко. Чого не знаю, то вже не знаю... і морочити не стану людей... Еге, не знаю!.. А колись то були такі баби, що вміли і хмари наворачувати, і дощ нагонити... Мої покійні мати, царство їм небесне, самі бачили, як одна баба, сказавши, вона правдива була відьма, приурочена, то було вийде уночі з хати, а ніч зоряна, стане посеред двору, промовить щось до зорі, потім увіткне ножа в землю, а зорі так і почнуть падати з неба, так і посипляться, як гаряче вугілля, або голівешки... І зараз геть навкруги стемніє... Раз вона посварилася, голубочко, за віщось з своєю сусідою. Еге, отож як посварилася, взяла та й зняла з неба вечірню зорю, зняла та й замкнула її в льоху. От та сусідка, як почало сутеніти, виглянула з сіней, чи з'явилась вже зоря, щоб лагодитись до вечері, бо ось-ось чоловік з синами прийде з поля... Виглянула вдруге — нема зорі, виглянула втретє — нема... Аж це чоловік та сини сусіль з поля у двір. Чоловік і почав гримати: „що ж ти, сяка-така і досі вечері не злагодила, ми потемніли, їсти хочемо, а тобі й байдуже!..“ І знялась проміж їх сварка. Та так щовечора, що вигляне з сіней — нема зірки, вона і опізниться з вечерею... Що ж ви думаєте? Мусіла та молодиця у ногах повзати та перепрохувати відьму. Ну, та змилосердилась і випустила зорю з льоху!.. Отаке. А хто у вас хворий?

Меланія Григорівна. Та я... щось під ложечкою смочу...

Климиха. Смочу?.. Свячена вода є? І віск є?

Меланія Григорівна. Як же щоб не було?
Климиха. Як є, то й смоктати перестане. Ходім же пошепчу.

Меланія Григорівна (*встала і йде*). Що ви там бачили колись біля школи, уночі?

Климиха. Коли?

Меланія Григорівна. Матушка попадає розказували, що чули од вас, нібито ви бачили нашого Трохима, як він вийшов уночі од вчительки та попід тинню прокрадався.

Климиха. Я бачила? З роду-віку не бачила!.. Ой, які ж матушка чудернацькі!.. Вже кому-кому, а їм не годилося б плескати, вибачайте, язиком... Коли вони супроти мене наговорюють, чого і зовсім не було, то вже й я не втерплю про їх, виявлю всю правду. Тільки ви їм, пожалуста, не переказуйте. (*Оглядується*). Матушка, хоч вже і не молоденькі, а на молоденьких заздряться... Вони мене прохали, щоб я приворожила до їх вашого Трохима.

Меланія Григорівна. Що ви говорите?...

Климиха. От їй-богу, що правда!

Меланія Григорівна (*глянула в вікно*). Ходімте до мене в кімнату, бо ондечки хтось іде. (*Пішла*).

Климиха. До їх колись приворожувала циганка псаломщика і таки приворожила... А це вже на вашого синочка вони звернули очі... Батюшка, сказати, тютхтій, похнюпа, а матушка при телесах, ну і... (*Пішли*).

ЗАВІСА.

ОДМІНА ДРУГА.

В школі.

ЯВА I.

Софія Станиславівна, Ольга Данилівна і Трохим Тихонович.

Трохим (*дочитав нарис якогонебудь видатного письменника російського*). Боже, боже, який би я був радий, коли б такі твори, як оце ми прочитали, швидше почали з'являтися на українській мові, щоб їх читав наш народ, читав на зрозумілій рідній мові!.. Це ж така захоплююча психологія, котра підіймає людину на боротьбу, будить дрімаючі в їй сили, підохочує на корисну й невтомну працю... Аж боляче робиться, що наша Україна не дала ще нам такого талановитого письменника!..

Софія Станиславівна. Але мусите признати факт, що вже чимало з'явилося книжок і на нашій мові, доладних і корисних.

Трохим. Мало, мало, дуже мало!.. Коли б швидше часопис завести таку, щоб вона була дешевенька, доступна по ціні народові, і щоб коштовного змісту, — ось чого дуже треба!.. Ми часто товкуємо з моїм хазяїном про дешеву газету. Він ніби і зовсім мало освічений чоловік, сам про себе каже, що вчився на мідні гроші, та бачить, що людей треба вчить на золоті... Душа у його чула... думками іноді ширяє дуже просторо.

Софія Станиславівна. Я якось розбалакалась з ним про кооперацію, — який він широкий кругозір

освітив своїм змізкуванням, скільки виявив надзвичайно оригінальних думок!..

Трохим. Ото правда. Він сприяє всією істотою найширшим вчинкам, котрі освічують путь до людського добробуту, до громадського оздоровлення... Не далі, як вчора казав: „Нехай знайдеться три—чотири чоловіка з грішми, і я згоден пристати до спілки: дам дві, три тисячі на газету, а більше не можу“... Що ж, він чоловік не багатий: у його сім'я і діло, котре годує його і сім'ю. Зупинить же діло не можна, бо чим тоді содержувать сім'ю і доводить дітей до розуму?.. Дуже потрібна дешева газета, наш селянин не може платити шість, чи п'ять карбованців на рік, не сила його; а щоб виписувать газету у складчину, то до того ще селяни не додумались... Ну, я так думаю, що згодом грошовиті люди знайдуться, шкода тільки, що не зараз!..

Ольга Данилівна. Вашого отця підбить би на це діло.

Трохим. Що це ви кажете? Ніколи він карбованця не дасть на таке діло!..

Софія Станиславівна. А тоді, як пішла балачка про землю та про свободи, чого він не говорив тільки, на що не згоджувався?..

Трохим. Та він і хазяїнові моему здався на перший раз дуже люб'язним та ввічливим: коли я прийшов до його найматись, він довго дививсь на мене з недовір'ям, вважаючи мене за невживчивого та сварливого; вірить не хотів, що мій татусь може перемащатись по десять разів на день, мов той хамелеон...

Софія Станиславівна. Так би не годилося про батька...

Трохим. Я правду кажу. Кого він тільки не оплутав своєю улесливістю та хитромовкою?.. Ви його не знаєте.

Софія Станиславівна. Пам'ятайте, як була велика сходка біля волости, то б то мітинг, і як він перший кинувся обнімать та качать оратора, коли той скінчив промову про равенство сословій.

Трохим. А опісля, як повернулося колесо у дру-

гий бік, то він перший од усього того і одхристився, і одмолвився... Потім ще й нацьковував на декотрих людей... Е, краще замовкну!..

Софія Станиславівна. Тоді і старшина, і писар, і батюшка „внімали“ тим речам та й багато таких було; а тепер, мов ті флюгера, повернулись за вітром... Якось аж не віриться, щоб могли люди так хамелеонничать...

Трохим. Не віриться, а приходиться вірить... Але годі про це!.. Так думаєте в суботу прочитать дітям про льодове море?

Софія Станиславівна. Еге ж, в суботу. Ви прийдете?

Трохим. Та попрошу помішника, щоб за мене подіжував біля машини.

Софія Станиславівна. І читатимете?

Ольга Данилівна. Ви чудово читаете, так виразно.

Софія Станиславівна. Мушу признатись, що я таки знесилююсь в класі... Почитаєте?

Трохим. Та вже, як треба, то й читатиму.

ЯВА II.

Кирпа (за дверима). Куди тут: сюди, чи туди?

Трохим. Голос мого батька! Чого це він до вас? Не хотілося б мені з ним зустрічатись...

Софія Станиславівна. То підіть у ту кімнату, пересидьте там. (Трохим іде в другу кімнату).

ЯВА III.

Кирпа (оглядається). Куди тут повісить?

Софія Станиславівна. Що таке?

Кирпа. Шубу інотову куди повісить?

Софія Станиславівна. Було б zostавить в сінях.

Кирпа. Щоб хто вкрав? Хто це перед вами стоїть?

Софія Станиславівна. Що це за розмова?

Кирпа (б'є себе в груди). Я питаю, хто це стоїть?

Софія Станиславівна. Бачу ж хто!..

Кирпа. Бачите? А хто ж я такий, а ну вимовте?

Софія Станиславівна. Я вас не розумію!..
Кирпа. Зараз зрозумієте!.. *(Показує на ухо Яшчине)*. Що ото таке?

Софія Станиславівна. Ваш син.

Кирпа. Ні, оце що таке? *(Тика в ухо Яшчине)*.

Софія Станиславівна. Ухо.

Кирпа. А на усі що? Що оце на усі? Це кров!..
Звідкіль ця кров узялась?

Софія Станиславівна. Спитайте вашого сина.

Кирпа. Він каже, що це його наскублено.

Софія Станиславівна. Хто ж то йому на-
скуп?

Кирпа. Хто тебе, Яша, скуб?

Яшка *(показує рукою на Софію Станиславівну)*.
Вона...

Софія Станиславівна. Я?!

Яшка. Авжеж...

Софія Станиславівна. Ах ти ж, брехливий
хлопчисько, де в тебе стид? Я тебе скубла за ухо?

Яшка. Авжеж...

Софія Станиславівна. Чи ви чуєте, Ольго
Данилівно? Коли я тебе скубла, де?.. Я з роду-віку ні-
кого з дітей не скубла!.. Хто з товаришів твоїх бачив?
кажи!

Яшка. Ніхто не бачив... Ви догнали мене в сінях
та й наскубли!..

Софія Станиславівна. Ах ти ж безсовісний!..
В вічі мені таке вигадуюш?

Кирпа. Я купець второй гильдії, і мої діти — ку-
пецькі діти... та щоб яка небудь вчителька-підтіпанка
їх сміла скубти!

Софія Станиславівна. Як ви смієте мене
зневажать, геть звідци!

Кирпа. Що, геть? Кого геть? Мене, купця второй
гильдії, геть? Я не сьогодні-завтра буду попечителем
цієї школи — і мене геть?..

Софія Станиславівна. Зневажають мене я ні-
кому не дозволю!..

Кирпа. Та я тебе без дозволу вижбурну з цієї
школи!.. Як роздягнусь оце та як ухоплю тебе за

патли, то виволочу тобою усю школу!.. Сволоч ти!..
(Кидається до неї).

Софія Станиславівна. Сторож, сторож!.. Геть
звідци!..

Сторож. Я тут!.. Чую, давно все чую!.. *(Став
між Кирпою та вчителькою)*. Ступай звідци геть!..

Софія Станиславівна. Ой, серце, серце!..
(Хапається за груди).

Ольга Данилівна *(підбігла до неї)*. Ходіте
звідци!.. *(Веде її в другу кімнату)*.

Трохим *(виходе)*. Ай да батько!

Кирпа. А, і ти тут, на зальотах? Ти чув!..

Трохим. Чув, все чув і ледві себе здержую.

Кирпа. Можеш станеш свідком проти батька?

Трохим. Стану і нічого не втаю!

Кирпа. Така честь батькові?

Трохим. Не батькові, а лихому чоловікові, зне-
важникові, звірові!..

Кирпа. Дайте мені ломаку, дайте мені ломаку!..
Ах ти ж!.. Та я тебе розсукин сину!.. *(Кидається на
Трохима)*.

Трохим *(хапа його за руку)*. Рукам волі не да-
вайте!.. Бо я можу й забути, що ви мені батько!..

Кирпа. Смієш батькові крутить руки?

Трохим. Я не крутю... а щоб ви вдарили мене,
то того не буде!..

Кирпа. То ти так з батьком?

Трохим. Ідіть звідци! Я не дозволю вам тут ко-
лотнечу заводити!.. Ідіть додому, там і колобродьте!..

Кирпа. Пустити мої руки, пусти!..

Софія Станиславівна *(на порозі)*. Це вам
так не минеться, я на вас жалітимусь...

Кирпа. Жалітимешся?.. Ти спершу пошукай на
мене суда!.. Тьху тобі!..

Трохим. Ні слова більш!..

Сторож. Не купець, а скотиняка!.. Ще й шубу
панську нап'яв!..

Кирпа. Мовчи, беззуба собако!..

Сторож. Ні, не мовчатиму!.. Я тебе ще й міт-
лою звідци почастую, не подивлюсь, що ти в шубі!..

Кирпа. Ну, аж не я буду, коли всіх вас не впечу
(Трохим виводе його геть).

Софія Станиславівна. Боже мій, боже!.. Завіщо таке знущання, завіщо? Чи довго ще будуть помикать нами гнобителі?.. Хто ж захистить, хто оборонить од кровопивців?.. (Рида).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Обстановка першої дії.

ЯВА I.

Старшина і Меланія Григорівна.

Старшина. Довго ж нема з города Тихона Митровича, а мені ніколи... Уремня вірите, летить так, як полова за вітром, і не зоглянешся, як вже й вечір...

Меланія Григорівна. Осудовисько!.. Покликали на суд ще й в город... Мало тут сорому завдав земський, що за якусь, звинить, нечупайдливу вчительку, за якесь сміття присудив на місяць в острог, — чого доброго ще й там присудять?..

Старшина. Не дольжно бути... Як то можна, щоб такого знаменитого, можна сказати, першого на всю округу суб'єкта та щоб присудили?.. Єто не хвасон!.. А вчителька нехай начувається!..

Меланія Григорівна. Це земський присудив Тихона через те, що він не поїхав до його проздравить з менинами... Казала: їдь та проздрав... Їздили ж ви і писар?

Старшина. Тошно, що їздили і проздравили, і нас попоштували вином, дорогим вином... Коли б поїхали Тихон Митрович і їх попоштували б вином... Треба було поїхати.

Меланія Григорівна. Авжеж.

Старшина. Нас чимало там з'їхалось старшин та писарів, сказати, суб'єктів десятка зо два і всіх поштували дорогим вином...

Меланія Григорівна. Адже ж і Музиченко їздив?...

Старшина. Тошно, що їздив, тільки не в нашій кумпанії... Мабуть, не діждусь Тихона Митровича? Так ви перекажіть їм, щоб беззпременно пожалували на менини і понімайте так, що без їх мені й менини не менинами стануть... На щот же того, щоб проздравить, то, пожалуста, хліба не приносьте, бо хлібів і без вас нанесуть, а краще канхветів, пряників, ріжків, горіхів... От коли б ще були палцини... ух і здорово люблю палцини!..

Меланія Григорівна. Та вже не сумлівайтесь, ми порядок знаємо і соблюдаєм повсігда...

Старшина. Нуда, бо ви люди порадошні... А варення у вас нема? У нас тільки є вишньове...

Меланія Григорівна. Є малинове...

Старшина. Ото-то!.. Саме моє любиме!.. Принесіть і варення малинового. І за тим до свіданія. Ждемо вас обох на обід, чуєте? Морожане буде!..

Меланія Григорівна. Молозиво? Хіба у вас корова отелилась.

Старшина. Ні, морожене... Тут у нас проявився один поварчук, так він може... Скажіть Тихонові Митровичові, що без їх мені всі прочі суб'єкти, скільки б їх не було, все рівно, що без надобности. Ще раз досвіданія! (Почоломкавшись, пішов).

Меланія Григорівна. Не поїхав Тихон до земського, а Музиченко їздив, земський і до його вже заїздив і чай у його пив...

ЯВА II.

Андрій Чабаненко (на порозі). Здрастуйте!.. Нема ще Тихона Митровича?

Меланія Григорівна. Нема. А що, приніс по-зику?

Андрій. Еге ж, приніс... а де я візьму?

Меланія Григорівна. Розстарайся.

Андрій. А де я їх розстараюсь?

Меланія Григорівна. Де хочеш. Он піди до Музиченка.

Андрій. Не позича.

Меланія Григорівна. Ти ж почім знаєш?

Андрій. Кидались до його за позикою, так він каже: я не процентщик... Тільки тим, котрі у його служать, позича, без проценту.

Меланія Григорівна. Певно за вигоду?

Андрій. Без нікаторої вигоди. Котрий служить у його скільки годів, і він його добре зна, такому позича; потім дає якісь копійки од заробітку... Хвалився один, котрий у його служив ще тоді, як держав він у оренді млини на Осколі, п'ятий би то год у його при цім ділі знаходиться,—так каже: „Іноді з копійок маю на місяць карбованців два, а бува й більш...“

Меланія Григорівна. Це щось нове, нечуване!.. Ти часом не п'яний, що таке верзеш?

Андрій. Це істинна правда. (Помовчав). Сділайте милость, поборгуйте до Спаса. Підуть оце ярмарки, то я продам дещо з худоби і оддам, ей-ей оддам!..

Меланія Григорівна. Бачиш який ти!.. Тобі поборгували на місяць, ти знов одпрошуєшся... а прийде Спаса, знов проситимешся...

Андрій. Принесу, ей-ей принесу, розстараюсь!.. Занедужав був... А знаєте, як злидень занедужав, то йому не можна лягти та гоїтись,—він мусить через силу вставать та робить; абож як ліг, то зразу й помирай, бо чим довш хирітимеш, тим більш наплодиш злиднів...

Меланія Григорівна. Інші хоч половину по-приносили, а ти ані рублика.

Андрій. Нема, хоч задушить, хоч заріжте — нема!

Меланія Григорівна. А позавчора бачили тебе біля монопольки п'яного... Кажуть: аж хитався!..

Андрій. Вже й п'яний!.. На півбутилки ледве розстарався, вже й п'яний... Не горілка мене хитала, а лиха недоля!..

Меланія Григорівна. Та ти на слова бойкий!.. Замість того, щоб складать копійку до копійки...

Андрій. Е, слухайте! Воно легко повчать, та не легко сповнять. Хіба у мене душа з лопуцька — не хоче того, що й людська?

Меланія Григорівна. Отже краще не базікай, а йди та пошукай на оддачу!

Андрій. Це ваше таке останнє слово?

Меланія Григорівна. Іншого слова нема у мене задля тебе. Іди собі!

Андрій. Нема? Ну, що ж, розорайте, цінуйте, грабуйте!.. І де ті палії вештаються, що скрізь палять, а отаких іродів і не сплять!.. (Пішов).

Меланія Григорівна. Як? Що ти сказав?

Андрій (за дверима). Те, що чула!

Меланія Григорівна. Постривай же! Скажу я на тебе старшині і писареві, вони тебе викурять з села!.. Скажу, щоб завтра ж тебе записали у приговор!..

ЯБА ІІІ.

Трохим (входе). Здрастуйте. Батька нема ще дома?

Меланія Григорівна. Нема.

Трохим. А як ваше здоров'я? Фрося казала, що ви слабували?

Меланія Григорівна. Вже вичуняла... певно твоїми молитвами.

Трохим. Гнівається на мене? Тобто мені не жаль вас?

Меланія Григорівна (помовчала). Їздив на суд?

Трохим. Чого б я туди поїхав?—Софія Станіславівна устранила мене.

Меланія Григорівна. А коли б не встранила, то ти казав би на суді проти батька?

Трохим. Казав би все те, що чув і бачив.

Меланія Григорівна. Стало бить, обвинуватив би батька?

Трохим. Як батько винен, то його суд сам обвинуватив би, а на допросі сказав би, кажу знов, що чув і бачив.

Меланія Григорівна. Проти батька?

Трохим. Я цього не зрозумію ніяк, що означає „проти батька“?

Меланія Григорівна. Не розумієш? Розумієш ти добре!

Трохим. А я вам кажу, що не розумію. Суд розбирає лихий вчинок і обвинувачує того, котрий його вчинив,—чи то батько, чи дядько, чи брат, чи сват...

Меланія Григорівна. Однаковісінько?.. Ух, ти безсовісний... Невдячний!..

Трохим. Взяли собі якусь привелегію користатись тим, що вони батьки, кривдять дорослих дітей, знущались над ними, зневажають, бити, з двору вигонити, як червиву собаку; а діти повинні не тільки скорятись мовчки і терпіти наругу, а ще й почитувать й шанувать їх, бо вони батьки?..

Меланія Григорівна. Авжеж... Так воно здавна ведеться...

Трохим. Не кожному давнину годиться поважать. Якесь умопомрачення!.. Батько на моїх очах зневажив людину, неповинно образив, а я мушу казати, що нічого не бачив і не чув? Бо то батько. Так по вашому?

Меланія Григорівна. Іменно.

Трохим. Ні, це абсурд!

Меланія Григорівна. Що-о?

Трохим. Чепуха, ось що! Таке, що й купи не держиться!.. Не всякого батька можна поважать. Котрий батько клопочеться біля дітей, викохує їх, виховує, піклується за ними—той виповня свій батьківський обов'язок і такого не можна не шанувать. Коли ж, маючи достатки, заступа шлях своїм дітям, не дає їм допомоги осягнути розумом більш знаннів, щоб вони потім змогли прийти на підмогу тим людям, котрі не мають сили сами здобути ту освіту; коли він вигоне своїх дітей, або примушує скорятись своїм химерним витівкам, то завіщо ж такого батька шанувать? Ви дивитесь на своїх дітей, як на підданих, рабів, невольників... а треба поводитись інакше...

Меланія Григорівна. Як же так інакше? Вчи, вчи матір на старості, повчай!..

Трохим. Доки діти малі, їх слід батькам повчать, виховувать, доводить до розуму; а коли вони зростуть, батьки повинні дати їм волю жити власним розумом. Коли я дорослий і мій розум веде мене на широкий шлях освіти і розвою, то хіба ви повинні за-

ступать мені шлях?! „Сиди, мов, тут, не смій нікуди рипатись“... Хіба я недоумок, що ви нехтуєте моїм розумом і потуєте скорить під свій?.. Сами ви і батько в вічі мені кажете, що я розумний і більш вашого вчений. За що ж наступаєте мені на розум?.. Це якесь самодурість... Хіба воно повинно так бути?

Меланія Григорівна. Наші батьки так нас виховували і нас повчали так виховувати своїх дітей.

Трохим. Одначе ж ви не послушали ваших батьків: вони не оддавали вас ні до гімназії, ні до реальної; а ви мене оддавали в реальне, а Фросю лагодитеся оддати у гімназію... Ведіть же те виховання і до кінця в таким напрямку; звертають ні на бік, ні назад годі... Але це діло ми ще довго будемо з вами пережовувати, та не пережовуємо... А ось що, ось зачимо я до вас прийшов... мій хазяїн хотів теж прийти, щоб побалакати з батьком... А побалакати неодмінно треба, щоб уберегтись од лиха... Так чуєте, ось яка штука: умовте ви батька, щоб він не збільшував оренду на землю: хіба його розорить те, як він візьме карбованцем дешевше на десятині?.. Закупив кругом землі і щоготу піднімає ціну на оренду; він же цим прямо знищує народ... Тепер проміж людьми шириться ремство. Чули ви, що подекуди коять з тими, що тиснуть людей?.. Краще б не накликали того лиха вам!..

Меланія Григорівна. Яке там ремство, хто це тобі казав?

Трохим. Я до людей ближче стою, ніж ви; до мельниць заходять усякі люди і гомін лихий все збільшується...

Меланія Григорівна. Це ти чи не хочеш навернути нас на розум твого хазяїна? Ой-ой-ой, який розумний!.. Ач, завів моду якийсь спочивок давати прикажчикам у лавці,—в неділю та в празники; робочим теж якісь там вільготи... Прямо балує, псує народ!.. О, що воно загуркотіло? (Дивиться у вікно). Батько приїхав... Коли не хочеш з ним зустрічатись, то йди через мою кімнату та там у вікно вилізь...

Трохим. Ні, я вікнами ще ніколи не лазив і не полізу.

ЯВА IV.

Кирпа (входить з шубою на руці). А, дорогий гість, несподіваний!.. Садовіться, сділайте милості!..

Трохим. Ми й постоїмо. Ви натомились в дорозі, то вам годиться присісти.

Кирпа. Я знаю добре й сам, що мені годиться! Мені годиться зараз вигнати тебе з дому,—ось що! (Вішає шубу).

Трохим. Я до матері прийшов, а мати тут така ж! хазяйка, як і ви; вони мене до цього часу не вигнали і, доки не гнатимуть, я зостанусь.

Кирпа. Я тут старший, і моя у всім воля!..

Меланія Григорівна. Тобто, проживши з тобою більш двадцяти п'яти років, я в своїй хаті не маю ніякої волі?

Кирпа (здивовано). Це ж що таке? Що це за слова, що це за глаголи, відкіля вони?

Меланія Григорівна. Ти не чув ще таких глаголів од мене?.. Коли тобі не болить, то ти не можеш так зробити, щоб і в мене не боліло!..

Кирпа. Ви як же це, вже змовились проти мене?

Трохим. Ніякої змови не було та й не буде. Навіщо та змова? Я прийшов провідати матір, бо чув, що вони занедужали...

Кирпа. Ти не лікар...

Трохим. Я син.

Кирпа. Чудовий син, на радість всьому мирові!..

Трохим. Годі... я не хочу вас дратувати, прощайте.

Кирпа. Ні, постривай!..

Трохим. А чого ще?

Кирпа. Поглузуй з батька, що його й з'їзд присудив на місяць в тюрму!..

Меланія Григорівна (сплеснула руками). Присудив?

Кирпа. Ну, регочи ж!..

Трохим. Не реготать, а сумувати треба: і не над тим, що присудив з'їзд, а над тим, що як то інший чоловік може іноді запалитись сліпою злістю до того;

що ні в чім не повинну людину топче в болото, зневажа, опаскуджує неприємними речами! Аби тільки догодить своїй дикій помсті, він радніший розчавить живу людину, в багнюку затопить!..

Кирпа. Стало бить, я винен?

Трохим. Кругом.

Кирпа. А вона?

Трохим. Ні в чім не повинна, а ні на волос!.. Після того скандалу, який ви вчинили, я присогласив Яшку розказати все по правді. Він признався, що сам роздряпав собі ухо, бо думав таким вчинком збавитись од вчення... Збалували ви здорово Яшку... от що. Я його почав соромити і довів до того, що він гірко заплакав і дав слово більше ніколи такого не робить... Ви повірили Яшці і заплямили прилюдно чесне ім'я тієї людини, котра надрива груди по цілим дням, вдовбуючи в голови таких лоботрясів, як наш Яшка, знання, щоб розбудить їх розум і навернуть його на путь добра та чесної праці.

Кирпа. Годі, годі!.. Виходить,— як не крути, як не верти, кругом винен я?

Трохим. Діло, мов на долоні, навіщо ж ще питать?

Кирпа. Тобто ніякий аблакрат не виправить мене?.. А я думаю, що ти брешеш!

Трохим. Ні, діло ясне.

Кирпа. Так?.. Я винен?.. Ах, ви ж праведні душі!.. І мати праведна, і синочок, присвятились обоє!..

Трохим. Годі, тату, вигадувать!.. Бо коли вже діло піде на витівки, то ще хто його зна, хто з нас кого зажене на слизьке... Не до речі ці вигадки та витівки...

Кирпа. А що ж до речі? (*Наступа на його*). Кажі, що до речі?

Трохим. Чого ви на мене наступаєте? Чи не хочете схопити за чуба, або вдарить? То я вас упереджаю: не наважайтесь того робить, бо я можу забути, що ви мені батько!

Кирпа. Що ти сказав?

Трохим. Я бачу, що нам сьогодні вже з вами не

порозумітись. Краще одійти од гріха... Прощайте! (*Хутко пішов*).

Кирпа. Під три чорти!..

Меланія Григорівна. Перестань вже лютувати, заспокойся... Діло є!

Кирпа. Заспокоїтись?.. (*Довго ходє по хаті*). Яке таке діло? (*Сів*).

Меланія Григорівна. Як побалакав Трошка, так як належить, по серцю, то вже й я бачу, що не так ми поводитись з нашими дітьми...

Кирпа. Не так? А як же по-твойому? А ну-ну, що ви там вдвох змудрували?

Меланія Григорівна. Навіщо ми його оддавали в рєгальне?

Кирпа. Не слід було оддавати, це правда.

Меланія Григорівна. То-то, що правда...

Кирпа. Ну, далі!

Меланія Григорівна. А коли оддали, то треба й далі вже так...

Кирпа. Як?

Меланія Григорівна. Не так, як зараз, а інак.

Кирпа. Але як же, як?

Меланія Григорівна. Та що ти мені баки забиваєш: як, та як?

ЯВА V.

Музиченко. Здравія жєлаєм!.. Давненько не видались!.. (*Чоломкається*). Здоров'ячко ваше як?

Кирпа. Та... нічого собі.

Меланія Григорівна. Так собі поживаємо... по-божому...

Музиченко. Що це ви, сусіде, ніби стурбовані чимсь?

Кирпа. Ба, таки стурбовані.

Музиченко. Може я не в свій час, що й сідять не кажете?

Кирпа. Та, положим, сідайте... Прийшли довідатись, чи скоро мене посадять в тюрму?.. Потерпіть, ще не скоро...

Музиченко. Ні, я не об тім... Я до вас по ділу та ще й не по абиякому.

Кирпа. Може хочете другого сина переманить до себе? Так малий ще...

Музиченко. Балачка ваша не до речі. Хіба я вашого сина переманив?

Кирпа. Скажете: ні?

Музиченко. Ви вигнали його з дому, він прийшов до мене і сказав, що поступив би на службу до машини. Розговорились, повів я його на мелницю, повів до машини... виявилось, що він тямить діло...

Кирпа. Ще б такий не тямив!

Музиченко. Я й прийняв його.

Кирпа. А я не прийняв би, а вигнав би в шию. Коли він пішов супроти батька, то такому слід в зашийок надавати і вигнати геть!..

Музиченко. І довести до того, що, може, і руки наклав би на себе?..

Кирпа. Нехай наклада!..

Музиченко. Ні, я так не вмію. Ви довели сина до півшляху і кинули його на роздоріжжі: іди, мовляв, куди очі втраплять... Як так з дітьми поводитись, то навіщо їх і плодити?

Меланія Григорівна. Правду, правду, кажете, сусіде!

Кирпа (*передражнює її*). „Правду, правду“! Ще й ти почни каркати, гаво!..

Музиченко. Отака сімейна, дружня розмова! Не сподівався я!.. Хотів я побалакати з вами про людське ремство, хотів остерегти вас, щоб, бува, не зчинилась лиха несподіванка, од котрої і вам негаразд буде та й нам не з медом... Бо, звісно, товпа, як хвиля морська,—її не одіпхнеш і не одвернеш, все, що зустріне на путі,—злиже...

Кирпа. Що це ви мені торочите!.. Не морочте голови!..

Музиченко. Мабуть, краще зроблю, як піду од вас? (*Встає*).

Кирпа. Я вас не заохочую сидіти.

Музиченко. Не багато ми з вами соли з'їли...

Кирпа. Потому, що ви мене розорили!..

Музиченко. Що таке?

Кирпа. Ограбували мене!

Музиченко. Що це ви, чи ви при своїм умі?

Кирпа. Я хотів купити парову, а ви перебили!..

Музиченко (*дивується*). Я цього й не чув!..

Кирпа. Було б спитати! Я завів здавна лавку, а ви й собі? Ач, який канкамент з'явився!..

Музиченко. То ви хочете хліб їсти, а другі нехай їдять полову та висівки,—так би то по-вашому? Закупили навкруги землі та й тиснете людей! Хотіли б все село закупити!.. Ви вже й церкву закупить, та оддавайте в оренду, як колись ляхи робили. Бачу, що тепер не треба вже нам вкупі і трьох пудів соли їсти!.. Тепер і я вас побачив наскрізь!.. (*Хутко пішов*).

Кирпа. Господи, допоможи мені мого ворога знищити!.. Ну, я ж не я буду!..

Меланія Григорівна. Годі вже, бога ради, вгамуйся!..

Кирпа. Так і вгамуєшся... Фу, аж душно стало!.. (*Розв'язує косинку на ший*). Де вода? (*Бере графін з водою і ллє собі воду на голову*).

Меланія Григорівна. Старшина приходив, кликав в гості, його жінка мениниця.

Кирпа. Сьогодні?... Ага-га, так, так...

Меланія Григорівна. Щогоду ходили на менини, хіба не підемо сьогодні? Може з старшиною порадився б, як прикрутить ворогів? Він чоловік розумний...

Кирпа (*втира голову рушником*). Охолодився трохи...

Меланія Григорівна. Прохав, щоб хліба не приносили, а канхветів та варення малинового.

Кирпа. Та то вже щогоду так... Канхветів не бери дорогих, а перемішай: хунт таких, що по тридцять п'ять, а хунтів зо три дешевеньких; гості здебільшого будуть такі, що їм аби солодке...

Меланія Григорівна. Казав, що ждатимуть з обідом; а обід буде надвечір, як у земського... Молозиво буде

Кирпа. Мороження, а не молозиво... Я їв, як давали обід справникові. Надівай сьогодні, до речі, рутонду.

Меланія Григорівна. А й справді, я її ще й досі не міряла; як купив, все висить на кілочку.

Кирпа. Одягайся ж, та рушимо... По дорозі зайдемо в лавку...

Меланія Григорівна *(пішла в другу кімнату)*. Я зараз.

Кирпа *(вийма гаманець і ліче гроші)*. Малувато грошей. Треба взяти ще з півсотні, бо певно гратимем у стуколку... Піду в гості та хоч трохи заспокоюсь. От анахтеми, бузувіри!...

Меланія Григорівна *(входить в ротонді)*. Щось неначе мені тісно в йому, у ротондові, та й довге яке...

Кирпа. Бо не звикла до цієї одежі, а треба привикати. *(Пішов в другу кімнату)*.

Меланія Григорівна. Яюсь ніби незручно... А ну, гляну на себе у дзеркало. *(Іде, спотикається на полу і пада)*. Отакої!... От тобі і не підіймусь... Заціплено скрізь... Тихоне!.. Тишко!.. А йди мерщій сюди...

Кирпа. Чого ж це ти качаєшся по долівці?

Меланія Григорівна. Упала та й не піднімусь... Защепнуто... *(Тихон підводить її)*. Хай, їй враг!.. Треба спершу навчитись, як у ній ходять... роздягнусь... *(Роздягається)*.

Кирпа. Не навчишся вже... Нехай, мабуть, висить на кілочку. Доки Хрося підросте...

Меланія Григорівна. Краще надіну бурмус... *(Роздягнулась)*.

ЯВА VI.

Яшка *(не бачучи батька, вбігає, стрибаючи верхи на паличці)*. Ну-ну, не басуй!..

Кирпа. Так, так... Це ти так вчишся? А урок знаєш?.. Табличку множення вивчив?.. Так ти мені набрехав на вчительку? Табличку множення, питаю, знаєш?

Яшка. Авжеж знаю...

Кирпа. А скільки п'ятю-шість?

Яшка. Скільки?.. Звісно... Тридцять вісім.

Кирпа. А подай, стара, щоти, я вичитаю... Як тільки ти збрехав, то я спишу на тобі всю табличку. *(Меланія Григорівна подає щоти)*.

ЯВА VII.

Фрося *(вбігає)*. А там до нас ідуть люди, сила людей!..

Кирпа. А чого їм треба?

Меланія Григорівна *(наслуха)*. Та як лементують!.. *(Чутко гомін, що все збільшується)*.

Фрося. Ой, мамочко, я їсти хочу!

Меланія Григорівна. Там у кімнаті візьми в шахві, є два бублички. *(Фрося пішла)*. Чи ти бачиш, старий, яка юрба?.. *(Дивиться у вікно)*.

Кирпа *(дивиться у вікно)*. Справді!.. Попереду Андрій Чебаненко, Василь Шаповал, Дмитро Горголя, Семен Дудка... *(Яшка крадькома зника)*.

Меланія Григорівна. Всі ці приходили сьогодні поодиноці... Тільки Матвій Жученко й приніс, та й то не всі,—половину, а другу половину помінився оддати після Спаса.

Кирпа. Але чого вони так галасують?.. Це вони за оренду прийшли, сьогодні строк... Я неначе почував, що добром діло не владається і переказав до урядника, щоб надвечір прибув, з кількома стражниками, на всякий случай...

Меланія Григорівна. З лихим заміром вони прийшли, з паличчям!.. Заціпнути двері. *(Заціпа двері)*. Казав же Трохим...

Кирпа. А де мій алірвер?.. *(Бере із столу револьвер)*. Знов Яшка повистрілював всі заряди!.. От проклятуший хлопчисько!.. Ну, постривай же, спишу я тобі і табличку, і заряди!.. Де це мої заряди? *(Чути стукіт у двері)*. Нема ні одного!..

Меланія, Григорівна. А хто там грюкає?

Кирпа. Ні, осьдечки два знайшов... *(Заража револьвер)*. Тепер готово. Хто там торга дверима?

Голоси. Адже ж не спите, чого ж замкнулись?

Кирпа. А хто мені може велить: коли замикатись, а коли ні? (*Одмика двері*). Чого вам треба? Пожару, не всі входять в хату, долівку забрудните.

Народ. Слуги ваші причепурять знов...

ЯВА VIII.

Андрій (*за ним ще кілька чоловік*). Ще раз здрастуйте! (*Другі теж здоровкаються*). Як же воно буде наше діло?

Кирпа. Яке діло?

Андрій. На щот землі?

Меланія Григорівна. Він похвалявся сьогодні підпалить!..

Кирпа. Оцей?.. Позику знаєш, а на оддачу не дбаєш? А в приговор ти не хочеш ускочить?..

Шаповал. Ми не согласні платити по дванадцять за десятину, такого заведення ніде нема!..

Кирпа. А в мене є. Я не примушую вас, не хочете платити по дванадцять—не платіть; шукайте собі в другім місці дешевше.

Андрій. Легко сказати: шукайте.

Шаповал і другі. Де її шукать ту землю?

Андрій. Поблизу тут нема таких земель...

Шаповал. Всі близькі землі у ваших руках.

Кирпа. Було б вам купити ці землі.

Андрій. Купити?.. А за які копитали?

Шаповал. Коли б було знаття, що земля так раптом піде вгору, голови і тельбухи треба було позаставлять та купити.

Кирпа. Було б догадатись та сягнути розумом далі свого носу!..

Андрій. Дай мені копитали, то я сягну розумом і через море!..

Шаповал. А без копиталів чортового батька сянеш!.. Одно тільки й бачиш перед очима, що свою убогу нивку, отам всі твої думки і сподіванки, далі очей і не зведеш.

Андрій. Як же воно буде, кажіть?

Кирпа. Я сказав своє слово.

Андрій. Не буде менш?

Кирпа. А ні на копійку.

Андрій, Шаповал і другі (*загомоніли*). Чуєте, люди добрі! Чуєте громадяни! Хоч здохни, хоч сказись, а давай йому дванадцять!..

Старик (*виступа наперед*). Тихоне! Зведи очі до неба!.. Ось я перед тобою, товариш твого батька покійного. Ти ж наш, твій же батько був такий же мирянин, як і ми... Повинен же ти тямить, як гірко той шматок достається... Ти розбагатів, протисся тепер меж купців, совісти цілком позбувся і бога забув!..

Кирпа. Що ти мені прийшов сюди акахвисти читати, чи як? (*Тихо до жінки*). Гукни у вікно на Махсима, нехай хутчий коняку запряже та до вікна під'їде...

Старик (*повернувся до людей*). Нема у Тихона ні сорому, ні честі!.. Певно доведеться, люди добрі, такого акахвиста вчинити, що запрягаймо плуги та їдьмо орать: нехай суд нас розсудить, скільки належить платити... Коли у Тихона нема правди, то треба її десь шукать, десь вона є таки!..

Андрій. Нам без землі однаково пропадаты!..

Шаповал і народ. Коли пропадаты, так пропадаты гуртом!..

Андрій. Ще ж, люди добрі, мусимо і про позичку обміркувать. Переплатили ми за позичку силу процентів, чи не пора не платити? Промеж людьми тямущими чутка така йде, що платити не слід... Пам'ятаєте, як торік один оратор казав про це? Тихон Митрович теж слухав його промову, та на той час прикусив язика... Я раю так: нехай Тихон зараз спише на бомазі, тим, котрі йому винні!..

Народ. А хто ж йому не винен?

Андрій. Ну-да. То нехай спише, що дає отстрочку без процентів.

Народ. Це було б гаразд!

Кирпа. Отстрочку та ще й без проценту? Ач, який юристий вишукався, достометний нотарус!.. Вам користь, а мені вбиток!..

Шаповал і народ. Давайте нам зараз таку бому, пишть!..

Андрій. Беріть пер'їну та чорнильницю та й пишіть, пишіть зараз!.. *(Пристаюють до його)*.

Кирпа. Ну-ну, не насувайтеся! назад!.. Оце бачите? *(Показує револьвер)*. Всіх перестреляю!..

Андрій. Як перестреляєш?

Шаповал і народ. Всіх стрелять?.. Хіба можна?.. Ач, який стрілець!.. *(Потиху насуваються)*.

Кирпа *(одступає назад, ховається в другу кімнату і замикається)*. Не підступайте, кажу вам!.. Їй-ей, стрілятиму!..

Меланія Григорівна. Побійтесь бога, люди добрі, що це ви затіваєте?.. Зупиніться!.. Дайте йому подумати!.. Може він і згодиться на інші умови!.. Хіба можна так наломом?..

ЯВА ІХ.

Трохим *(хутко протискається проміж людьми, за ним вчителька і Музиченко)*. Що це ви, люди добрі, затіваєте? Голів вам своїх не шкода, чи острогу забажалось?.. Хіба насильство законом дозволено?.. Ви обурені помстою, йдете на беззаконний вчинок, а про сем'ї ваші забуваєте?.. Покидаєте їх на поталу та наглу смерть?.. Доки гнитимите по острогах, ваші діти пухнутимуть з голоду?..

Народ. Діло дійшло до нікуди!..

Трохим. Втихомиртесь! Дозвольте мені з батьком переговорити, я певен, що діло уладнається?.. *(Стукає в двері)*. Тату, одчиніть!.. Впустіть мене!..

Народ. Ще й замкнувся!..

Меланія Григорівна. Тихоне, одчини бо. Ото, неначе злякався!..

Фрося *(одчиняє двері)*. Татко полізли у велику скриню та й не озиваються!.. *(Трохим і Меланія Григорівна хутко йдуть у другу кімнату)*. Не підперли ляди, а вона важка, упала їм на голову, мабуть, здорово забила, бо аж присіли... Я на їх гукаю, а вони держать повну жменю грошей і мовчать.

Трохим *(стурбований)*. Панове громадо! Нещастя сталось—батька убила ляда од скрині!..

Меланія Григорівна. Ой, боже, мій, боже мій!..

Рятуйте мене сиріточку безталанну!.. *(Плачучи схиляється до стола. До неї підійшла Софія Станиславівна)*.

Софія Станиславівна. Заспокойтесь, Меланіє Григорівно!.. Не вбивайтесь!..

Трохим. Розходьтесь, люди добрі, по хатах; дайте нам опорядити батька в божу дорогу, а тоді буде проміж нами людська розмова... *(Підходить до матері)*. Заспокойтесь, мамочко!

Музиченко. А що та розмова буде не така, яку ви щоразу чули од покійного, то я вам в тім порукою!

Софія Станиславівна. І я, люди добрі!..

Музиченко. Я хоч недавно тут оселився, але декотрі з вас знають, що я свого слова не пускаю на вітер. Мое слово тверде, і те слово вам в поруку за Трохима Тихоновича!

ЯВА Х.

Урядник *(за ним кілька стражників)*. Што за сходка? Чого сюди забрались?.. Геть з хати!.. *(Народ розходитьсЯ)*. Обступіть там во дворі, щоб нікотрий не втьок!..

Трохим. Батько вас до речі викликали, вам доведеться завірити факт його смерті.

Урядник. Убили?..

Трохим. Сам себе стратив... власною необережністю!.. Він там... *(Ідуть у другу кімнату)*.

ЗАВІСА СПАДАЄ.

ДІЙШОВ ДО РОЗУМУ

Водевіль в одній дії

ДІЄВІ ОСОБИ.

Тиміш Гладун, селянин.
Софія, його дочка, дівчина.
Семен (Сенька), його син, парубок.
Махтей Свистун, селянин.
Карпо, його син, парубок.
Дмитро, парубок, жених Софії.

Дівчата, парубки, народ, музики і діти.

Діється в селі.

Середина хати селянина. Стіл, скриня, піл, подушки, жердка, мисник, піч, кочерги; горшки і інша примусія.

ЯВА I.

Софія сидить на полу і плаче; Тиміш гнівний ходє по хаті.

Тиміш. Не говори мені ні слова про Дмитра, чуєш, ні слова?..

Софія. За що ж ви, таточку, хочете мене загубить, вкоротить мій молодий вік? Коли не хочете віддати за Дмитра, не силуйте ж і за Карпа. Чи я у вас місце пересиділа, чи хліб ваш переїла? Це певно знов підмогоричив вас Махтей.

Тиміш. Реви — не реви, а я сказав тобі востаннє своє рішуче слово. Така моя воля, щоб ти йшла за Махтейового Карпа. Оце і край всій розмові.

Софія. Казала я вам і знов кажу, що він мені гидкий, осоружний, що моє серце ніколи до нього не навернеться!..

Тиміш. Хто тебе питатиме про твоє серце?

Софія. Піп спита.

Тиміш. Не спита... Але, що то таке за серце? Навернеш і думки, і серце, ого-го, ще й як навернеш — як не охотою, то силою. Палиця кого до ума не доводила? Це все грамота такого накоїла, напхала тобі в памороки нісенітниці... Навчив на свою голову тебе й Сеньку грамоти, а тепер хоть руки опусти. А то, все воля покійної твоєї матері, все благала перед смертю: „віддай та віддай Сеньку та Соньку до школи, вволни мою волю...“ От і вволнив... Старші дочки — Хроська

та Ялина — пішли заміж без супереки, за кого звелів — за того й пішли. Чортяка б вас обох вхопила з вашою грамотою!.. Одбилися обоє від рук, хоть візьми та обом поскручуй голови!..

Софія. Краще б було коли б так і вчинили.

Тиміш. Краще б?.. Я, я не душогуб... То тільки так говориться... У Хроськи вже, слава господеві, четверо діточок.

Софія. Щаслива. (*Усміхається*). А Ялину чоловік мало не що-дня б'є.

Тиміш. Колись утомиться, то може й перестане бить. Зате Хроську чоловік не б'є.

Софія. Її свекруха скоро з світу живе.

Тиміш. Нехай скоряється свекрусі.

Софія. На таку свекруху навряд чи й потрапиш?

Тиміш. Шож ти хочеш, щоб тебе перестарком продражнили?... Скоро вже й вісімнадцять скінчиться...

Софія. Кажуть, що мати через те й померли молоді, що рано пішли заміж.

Тиміш. Хто це тобі такого наплів?

Софія. Люди... І тітка Галька теж казали. (*На порозі з'являється Сенька*).

Тиміш. Тямить твоя тітка з носа та в рот... Померла від болісти.

ЯВА II.

Сенька. А болість та причинилась від кулаків.

Тиміш. Що-о?

Сенька. Невже знов, тату, не дочуваєте? І що воно за знак, що як тільки скажу я щонебудь вам не до мислі, ви зараз глухнете? (*Підходить ближче*). Я кажу, що болість матері причинилась від ваших кулаків. Так же і хвершал догадувався, і сами ви каюлись, як ховали матір в яму... Хіба забули?

Тиміш. А тобі до того зась.

Сенька. А коли ж вже буде: не зась?

Тиміш. Ну-ну поговори!..

Сенька. Я радий іменно з вами, татуню, поговорить... Оце зараз зустрівся з удовою — як бо її? — З Максимихою. Поздоровкались; а вона й пита мене:

„чи ти почитуватимеш мене за матір, як я піду заміж за твого батька?“ А я зараз чмок її в ручку та й кажу: я вже й зараз вас почитую, як рідну матір.

Тиміш. А хто раніш собаками цькував, як вона поуз нашу хату йшла?

Сенька. Я. Я, бо дурний був. Он як, кажу, почитую! Вона виняла з капшука гроші та й каже: „на ж тобі на пів бутилки“... От добра душа! А ви і не хвалитесь нам, що хочете женитись? Чуеш Софіє, у нас, слава богу, скоро нові мати будуть!..

Тиміш. Так почитуватимеш?

Сенька. Почитуватиму. Ви, тату, були сьогодні в обідні і слухали бже слово... Положим, що з церкви заходили і до монополюки... Так я хотів би з вами побалакати по-божому.

Тиміш (*cida*). Ну... та балакай. Що то у тебе за книжка?

Сенька. Книжка та й годі. Попович дав прочитать... Хіба краще б було як би у мене під плечем замість книжки стирчала пляшка з горілкою?

Тиміш. Та не в тім рощот, а...

Сенька. То-то ж бо й є. (*Тихо Тимошеві*). Треба нам швидш Софію випхать з хати, тоді і з Максимихою швидш піде діло. — А що, вгадав? (*До Софії*). Чого ти, Софіє невесела така, все плачеш?

Тиміш. Дурна, того й плаче.

Сенька. Невже й досі не згоджується? О, цього вже я не сподівався від тебе, сестро.

Софія. Що-о?

Сенька (*робе їй признаки очима, але вона ніби не тямить*). Тебе ж ще не б'ють і не ріжуть?..

Тиміш. Жених такий, що заплющивши очі йди за нього...

Сенька. Хто, Карпо? Авжеж. Прямо вхопись за нього, як собаці за хвоста та й пливи через річку. Годі тобі, сестро. Скорись батьківській волі... Чого так дивишся, немов не пізнаєш?

Софія. І це ти мені таке радиш?

Сенька. Та я ж, я. Я довго обмірковував твоє діло і тепер бачу, що тобі припада йти за Карпа.

Тиміш. Бачиш, дурна, і Сенька тобі радить. Бачу, сину, що ти дійшов вже до пам'яті.

Сенька. Дійшов, тату, і Софія скоро дійде, — вірте. А все книга призвела; а ви, тату, лаєте книжки.

Тиміш. Якщо книга... то певно й справді у книжках є розум.

Сенька. Багато, тату, розуму. Давайте умовляти-мем Сохвію вдвох, може переконаємо; а як ні... *(тихо йому)* то можна буде і за батога прийнятись.

Тиміш. Подумай тільки те, що могорич вже запили, руки перебили, тричі перехристились... Хіба хочеш, щоб я слово зламав? А гріх той на чию душу впаде?

Сенька. Слово зламать після могоричу, чи можна ж? Це ж не те, що бур'янину зламать, чи палицю... Розумієш, сестро, що таке слово?

Софія. Розумію... Тільки тебе ніяк не зрозумію.

Сенька. І не диво. Он батько вже постерегли, що я порозумнішав... Як тільки звінчаєм тебе з Дмитром, чи то пак — з Карпом, одгуляємо весілля: музика, співи, танці!.. А вже горілки накупимо... Правда, тату?

Тиміш. Та хоть і десять відер...

Сенька. О, чуєш? Все село перепойм. Та що село — всю округу!.. Разів по три всі блюватимуть, — он яка радість, он який рай!.. Батько з радощів і в три тижні не витверезяться, — правда, тату? А після весілля як піде перезва... Потім звінчаємо батька, а на останці й мене. І піде у нас, гульня на всю зиму; бо все рівно робить нічого, то будем гулять. *(Співа і пританцьовує:*

І пить будем,
І гулять будем,
А смерть прийде —
Помирать будем...

Тиміш. Тепер бачу і цілком вірю, що ти дійшов, сину, до розуму. *(Глянув у вікно)*. Чи ба? Сват Махтей до нас ідуть.

Сенька *(дивиться у вікно)*. За пазухою пляшка і в кишені стирчить монополька. Вип'ємо зараз і зап'ємо сватання навіки.

Тиміш. Піди, проведи від собак.

Сенька. Вам, тату, належить зустріти свата, воно якось і звичайніш, і честь все таки...

Тиміш. А й правда, правда. Ну, та й розумний же ти, тільки дивуватись на тебе та й годі!

Сенька. Далі ще більш дивуватиметесь. *(Тиміш пішов)*.

Софія. То ти такий, то тобі так жаль мене?

Сенька. Та чи ти часом не ошаліла? Слухай бо обома вухами. Діло пішло на лад. Я упрохав свого приятеля — поповича, щоб ублагав пан-отця перевінчати тебе з Дмитром сьогодні...

Софія. Ну?

Сенька. Ще поки тпру... Треба кудинебудь батька вирядить на який час з хати, щоб можна було тебе викрасти.

Софія. Ой, братіку, ой, голубчику!

Сенька. Стривай, не радій заздальгідь. *(Глянув у вікно)*. О, частуються. Упадливі обидва до горілки: не дійшли й до хати, на шляху почали частуватись, неначе біля монопольки... *(Кланяється)*. Кушайте, сваток, на здоров'ячко. Слухай же. Будь смутна, щоб батько не догадався; а я почну їм бісики пускати та зуби заговорювати, доки не випроваджу обох кудинебудь.

Софія. А що як мене батько прокленуть?

Сенька. Скільки вже разів вони нас проклинали.

Софія. Ой, братіку, коли б сталося по-нашому?

Сенька. Я певен, що станеться. Цить. Ідуть. Починай знов хлипать.

ЯВА III.

Тиміш і Махтей.

Тиміш. Милости просимо в господу... Дуже, дуже раді, що завітали. Сідайте на покуття.

Махтей. Ся-ся-демо. *(Сідає)*.

Сенька *(ніби їх не баче)*. І нема чого плакати, сестро... Я бувши б на твоїм місцеві, співав би та танцював... Ех, сестро, сестро! Відпихаєш ти від себе щастя; воно липне до тебе, як трясця, а ти... *(Глянув на*

батька и Махтея). О, ви вже в хаті, а я й не постеріг. Здрастуйте, дядьку. Подозвольте ручку. (*Цілує Махтея в руку*). Я такий радий, що ми з вами поріднимось.

Махтей. Ро-ро-розумний парняга, свате, у вас оцей Се-сен-сенька!..

Тиміш. Та є чим похвалитись.

Сенька. Подозвольте, тату, ручку. (*Цілує*). Як ви так балакаєте про мене, то неначе свіжим салом мажете мене по душі. Тільки, тату, не хваліть мене вже так дуже, а то мені ніби соромно... Софія! Пошукай лиш закуски. Не тямиш свого діла!.. (*Софія подає закуску*). Частуйте, тату, свата.

Тиміш. Випий, сину, і ти з нами.

Сенька. Ні, боюсь. Як я не питуший, то щоб не вдарила мені в голову горілка, тоді чорт-зна чого на-мелю язиком!..

Махтей. То пу-пу-пусте діло... Я-я-язиком мели скільки влізе, а ру-ру-рукам волі не давай... (*Частує*). Будьмо здорові. (*Випив і частує Тимошка потім Сеньку*). Вику-ку-кушай парень. А я-який був шибеник...

Сенька (*випив*). У, тай й міцна. Був, а тепер порозумнішав. Ух, і міцна ж горілка.

Махтей. То я долив спирту... Я завжди до-до-доливаю спирту, щоб міцніша була.

Сенька. Нехай же котрий до цього додумається з більшою головою!..

Махтей. Я мо-мо-можу до всього додуматься. А мо-мо-може і невістка викушає?

Тиміш. Софія, випий.

Софія. Не хочу.

Махтей. Сказала-б чоловікові: „не хочу“, він раз би тебе по мордяці.. Ну... та до-до-доки дівкою, то твоя во-во-воля!..

Тиміш. Інша покірлива зараз би скорилася, упала б батькові та будучому свекрові у ноги і промовила б: я в вашій волі.

Софія. Я не з таких.

Сенька. Отакечки-о! (*Падає перед батьком*). Я в вашій волі. Он як треба, Софія.

Махтей. О-о-он як! Ну й покірливий же у вас, сва-сва-сваток син... Отакий у мене Карпо.

Тиміш. Дурна ти, дочко!.. (*Частує*). Але я, свате, як сказав, то все рівно, що шапкою накрив. Назад я не подамсь і не отоситиму... Викушайте.

Махтей (*випив*). Те-те-тепер давайте я вас поча-стую... Будем почергово частуватись, так воно хутчіш піде діло. (*Налива*). Викушайте. Ви частуйте мене з однієї пляшки, а я вас з другої. Чуеш, Сенька, що я видумав?.. (*Регоче*).

Тиміш. Дай господи поженити нам наших діток, у щасті, добрі та в здоровлі і онуків діждати.

Махтей (*частує*). І про-про-праонуків.

Сенька. Потім батька оженимо. А ви, тату, старайтесь так, щоб я щогода у вас кумував.

Махтей. Сва-сва-сват, вони ще можуть!..

Тиміш. Годі молоть язиком.

Махтей. Ви, сва-сва-свате, хочете оженитись, на кому ж?

Сенька. На Максимисі.

Тиміш (*Сеньці*). Ну й на віщо сказав?

Сенька. Та якось язика не вдержав.

Махтей. На Максимисі? А я са-са-сам на неї важив. От сторія!..

Тиміш. Це діло ще вилами писане.

Сенька. Частуйте мене, тату. (*Бере чарку*). Софія, я пропиваю тебе. Дай боже, щоб ти була щаслива з тим, кого твоє серце вибере. (*Пропива половину*).

Махтей. З моїм Кар-кар-карпом.

Софія. Я вашого Карпа ненавидю!

Махтей. Як? (*Сенька робе знаки Софії*).

Тиміш. Не звертай, савте, уваги на її речі. (*Частує. П'ють*).

Махтей. Мій же Кар-кар-карпо хоть куди парняга. А що ка-ка-кажуть, що нібито він розбишакуватий, так то пу-пу-пусте діло. Звісно, жіноче сус-сус-сусловіє таке, що без бійки не обійтись... Жінка без бійки залінується, як от коняка, або віл... Чужий б'є— воно болить; а від чоловіка бійка зовсім не болить.

Тиміш. Воно, мабуть, таки й правда. Та от як

моя покійниця: я її було б'ю, а вона каже: „отут ще не бив, отут ще живе місце...“ Стало бить, не боліло?..

Сенька. Чуеш, Софія, яке щастя було нашій матері? Отаке й тебе чекає; а може ще й краще!..

Тиміш (*регоче*). „Отут ще, каже, живе місце“... Чудачка!

Махтей. І моя покійниця не краща була. Будьмо здорові. (*П'ють*). Викушайте. Була силно пи-пи-питу-ща!.. Як тільки я з дому, вона до монопольки... Так бу-бу-було прив'язу налігачем до стовпа, та як почну ка-ка-катувать...

Сенька. Чуеш, Софія, яке іншим бабам випада щастя?

Софія. А що, дядьку, робить з таким чоловіком, котрий раз-у-раз вештається до монопольки?

Махтей. На те він чо-чо-чоловік... він може...

Софія. А по-моєму, такому чоловікові, котрий уचाща до монопольки, а прийде додому, то попере-лякує дітей, жінку б'є та знущається, то такому слід зробити, як ото зробила молодиця в Покотиловій.

Тиміш. Яка молодиця? Що ж вона зробила?

Сенька. Невже ви ще не чули?

Махтей. А щож та-та-таке?

Сенька. Аж страшно вимовить.

Тиміш і Махтей. Ну-ну?

Сенька. Угородила у груди чоловікові ножа, аж по самісіньку колодочку.

Тиміш. Чи не скажена?..

Махтей. Бо-бо-божевільна!..

Тиміш. Таку убит!..

Махтей. На-на-на шматки роздерти!..

Сенька. А суд і не обвинуватив.

Махтей. Не обви-ви-винуватив?

Тиміш. Що ж то за суд?

Сенька. Окружний суд. Сказали: „нет, не виновна“.

Тиміш. Який же це суд?

Махтей. Я-я-який суд?

Сенька. Суд праведний, суд присяжних засідателів.

Тиміш. Чи чуеш, свате?

Махтей. До чо-чо-чого ж воно оце доходить?

Сенька. Не знаю, до чого доходить, а у пляшках вже дійшло діло до дна. Яка ж розмова на сухо?

Тиміш. Насухо неловко... „Нет, не виновна?“...

Махтей. Не зру-зручно... „Нет, не виновна?“...

Сенька. Я збігав би до монопольки, але мушу признатись, що так розохотився до горілки, що боюсь: доки донесу сюди, сам половину вип'ю, або і всю.

Тиміш. Увесь, каналія, по мені пішов! Отакий і я: рідко коли додому і чарку донесу... „Нет, не виновна?“

Махтей. То хо-хо-ходім, мабуть, сами?

Сенька. Так найкраще буде. Ось що, тату. Зайдіть по дорозі в крамницю, купіть горіхів, пряників і різних ласощів, а ви, дядю, чи то пак—свате: приведіть Карпа та й одгуляємо сьогодні дівичвечір. Я скличу хлопців, Софія дівчат.

Махтей. Так воно буде найкраще!..

Тиміш. То ходім. (*До Сеньки*). А ти, Софію уговори, бо як не вговориш, то я її батогом вговорю!..

Махтей. Батіг, то найкра-кра-кращий порадник. (*Беруть пляшки і виходять*).

Сенька. Ну, насилу здихався. Софія, зівать ніколи. Збирай швидш одержу, забіжиш до котрої з подруг та там і переодягнешся; до речі покличеш її і за дружку. Дмитро певно в засаді, дожида, щоб тільки батько з двору, зараз тут і з'явиться. Та осьдечки і він.

Софія (*радісно*). Ой, братіку! Я вся тремтю: чи з радощів, чи з переляку — не розберу. (*Побігла в комірчину*).

ЯВА IV.

Дмитро (*входе*). Ну, що, як діло?

Сенька. Ваше діло на ногах вже, а мені коли б не поперебивали ніг?.. Але не поддамсь. Я вирятовую з лихої пригоди сестру, так за це хіба б'ють? Ні, це не резон.

Дмитро. Іменно. Як мій дядько, москаль, каже: „не резон з гвардії в гарнизон...“ Піп згодився звін-

чать... „Таких, каже, котрі беруться по любові, та ще й грамотні обое, з охотою звінчаю; такі, каже, можуть создати нову сім'ю“... І багато говорив та так приязно... Дав я йому п'ять карбованців і помінився покосить у жнива троє день.

Сенька. Молодець попович, уладнав діло. Софія, чого ти так довго баришся?

Софія (входе з вузлом). Я вже зібралась.

Дмитро. А сказати здрастуйте не треба?

Софія. Та хоч і здрастуй! (Дає руку).

Сенька. Може і поцілуватись треба? Поцілуйтесь, я одвернусь.

Софія. Обійдеться.

Дмитро. А я согласен хоть і сотню разів.

Софія. Опісля націлуєшся, аж обридне.

Дмитро. Мені? Та ніколи в світі!..

Софія. Всі, либонь парубки так кажуть, а опісля перші охолонуть...

Сенька. Почали вже, годі. Ідіть мерщій та вінчайтесь. Тоді цілуватиметесь досхочу!..

Дмитро. Хіба ти не будеш за буярина?

Сенька. Ні, я буду тут за брехуна.

Софія. Спасибі тобі, братіку, повік не забуду твоєї послуги.

Сенька. Забудеш... І ти скоро охолонеш. У щасті забувають про братів, і про сестер. Хіба як Дмитро почне бить, тоді згадаєш мене.

Дмитро. Та нехай мені обидві руки повсихають.

Софія. Нехай тільки зачепе, то я йому зроблю так, як та молодиця з Покотилової.

Сенька. Ну, годі... Ідіть, ідіть.

Дмитро. Спасибі тобі, товаришу, довічне спасибі. (Пішли).

Сенька (сам). Ну, Семене, викручуйся. Заварив кашу, як то ти її розхлебчеш?.. Коли б вона мені не завадила... Що ж? Як ухоплять батько рогача, то я одійму... А ще краще: геть рогачі з хати... (Виносе рогачі). Де це макогін? Ага, ондечки на черені. І макогін в сіни. Де це батіг?.. Осьдечки. Батога під пил, або під лаву. (Ховає). Захочуть за чуба вхопить — не піддамся...

Схоплю за руки і не випущу, доки заспокоються. Певно свати прийдуть на підпитку, то будуть охочі і до співів і до танців. Де моя сопілка? (Знаходить). Хоть я і не гарно граю, але п'яні танцюватимуть і під тирли-тирли, аби свистіло, аби рипіло... Певно і Карпа приведуть, він захоче побалакати з Софією, треба ж і його якось заморочить... (Глянув у вікно). Йдуть, вже йдуть!.. Не дуже п'яні, курникають якось... (Чутно спів; як з'являється в хату, тоді і Сенька підспівує).

А кум до куми залицявся,

Посіяти конопельки обіцявся.

Він сіяв, присівав, присіваючи співав:

Кумцю моя, ти голубонько моя,

Хто б тобі посіяв так,

Як би не я? (Входять в хату).

ЯВА V.

Тиміш, Махтей, Карпо і Сенька.

А кум до куми залицявся,

Вибрати конопельки обіцявся.

Він брав, вибирав, вибираючи співав:

Кумцю моя, ти голубонько моя,

Хто тобі вибрав так,

Як би не я?

А кум до куми залицявся,

Витіпати конопельки обіцявся.

Він тіпав, витіпав, витіпаючи співав:

Кумцю моя, ти голубонько моя,

Хто б тобі витіпав так,

Як би не я?

Сенька. Радійте, танцюйте, пішло діло на всі колеса.

Карпо. Та невзе?

Тиміш. Умовив?

Сват. У-у-уговорив?

Сенька. Умовив і вговорив.

Махтей. Мо-мо-молодець!... Дай я тебе поцілую... (Цілує). За те ку-ку-куплю тобі шапку.

Сенька. Сиву?

Карпо. Ну-да, шиву сапку... А я куплю ще пояша.
Сенька. Червоного?

Карпо. Червоного, ну-да!

Махтей. Ще й з ки-ки-китицями. Он які ми!

Сенька. Та й ми не абиякі.

Тиміш. Ну й розуму ж у тебе, сину, на дві голови з походом.

Сенька. Як доведем діло до краю, тоді, тату, не знатимете, де мене й посадовить з радощів.

Тиміш. Хвалю книжки, хвалю... А де ж Софія?

Карпо. Ну-да. Нехай з'явиться перед мої оці!..

Сенька. Пішла подруг скликать, щоб сьогодні і дівичвечір одгулять.

Махтей. Ло-ло-ловко...

Карпо. Ну-да... Щоб уже жражу... Швидше до вінця, а потім в коморю шпать... Та й сабас!..

Тиміш. Ну лиш, зятю, частуй.

Махтей. Годиться.

Карпо. Ну-да. Я поцастую. *(Бере пляшку і частує).*
Залаєм доброго ждоровляцка!.. *(Частує Махтея).*

Сенька. Свате!.. Я такий радий, такий радий...
Подозвольте ручку. *(Цілує Махтея в руку).*

Махтей. Кар-кар-карпе, з тобою є гроші?

Карпо. Ну-да...

Махтей. Дай мені три-три-три карбованця. *(Взяв гроші).* На, Сенька, та купи собі гармонію німецьку... Я те-те-тебе навчу грать... Я колись грав: „і шуме і гуде“...

Сенька *(цілує його в руку)*. Ой я з радощів аж затанцюю. *(Приспівуючи танцює):*

Отепер я багатир, багатир,
Шапка сива набакир, набакир,
З китицями поясом підпережусь,
За всіх хлопців чепурніше приберусь,
Кругом стану пояс молодецький,
А в руці гармонія німецька.
Куди гляну, чи моргну бровою,
Всі дівчата побіжать за мною.

Ох і весело ж!..

Махтей. Ко-ко-колись я ловко вибивав го-го-гопака.

Сенька. Колись? Я певен, що ви і зараз заженете мене на слизке.

Тиміш. А ну, свате, розворушись.

Махтей. Хіба й справді? По-по-поробуєм, свате.
(Сенька грає на сопілці, Махтей танцює).

Тиміш. Так і я ж не дам у кашу наплювать.
(Танцює).

Махтей. Кар-кар-карпе! Піддай, вражий сину, батькові охоти.

Карпо. Ну-да... я мозу. *(Танцює).*

Тиміш. Ай молодець Сенька, на всі руки молодець.

Махтей. Гра ще краще, як го-го-городська музика.

Сенька. Не перехваліть на один бік. *(Чутно хорувий спів).*

Всі хатні. Що воно за спів?

Сенька. Це Софія веде дружок. Аж ось коли достануться мені весільні подарунки.

Махтей. Ку-ку-куплю тобі ще й шархва на шию, щоб аж тричі кругом обмотався.

Сенька *(цілує його в руку)*. Ще раз спасибі.

За лаштунками спів:

Ой були ми в церкві (Двічі)

Та бачили диво:

Два вінці на стільці,

Потім на голівці.

Вийди, батеньку, вітайся, (Двічі)

У свого дитяти питайся:

Де ж твоє дитя бувало,

Під царським вінцем стояло.

Сенька. А ну і ми заспіваймо. *(Починають співать журавля, а хор знов тієї ж).*

Унадився журавель, журавель,
До бабиних конопель, конопель...
Такий, такий журавель...

(Входять: Дмитро, Софія, буяри, дружки, народ, музики і діти: Софія й Дмитро падають перед Тимошем на коліна, буярин дає Тимошеві образа).

Тиміш. Що це таке?

Махтей. Що за о-о-оказія?

Карпо. От так шторія...

} разом.

Сенька. Перехвалили ви мене, тату; а я ось чого накоїв з перехвалу.

Тиміш. Дайте мені рогача! Дайте мені макогона!.. (Метушиться по хаті). Ах ти ж!.. (Кидається на Сеньку, котрий затуляється подушкою. Тиміш вирива подушку і б'є нею Софію і Дмитра). Ось як я вас поблагословлю!.. (Подушка розривається і обсипа пір'ям всіх. Починається регіт, котрий щодалі все більш зростає).

Сенька (хвата батька за руки). Тату, поблагословили подушкою? благословіть же і образом. Тату, не цурайтесь образа, щоб лиха не нажить... (На вухо йому). Кінчайте діло, бо як затягнете, то глядіть, щоб Махтей не одбив у вас Максимихи.

Тиміш (почина реготать). Що ж вдію?.. Ну нехай вже вас бог благословить. (Благословля).

Махтей. О та-та-така ловись!

Карпо. Доштометний погром!..

Сенька. Свате! Купуйте швидш мені сиву шапку та шархва.

Махтей. А ду-ду-дулі з маком!

Карпо. Верни три цілкових!..

Сенька. Хіба я даром руку цілував твоєму батькові? Нехай спершу мені одцілує тоді верну. (Підставля руки).

Махтей. Ах ти ж роз-су-су-кин син!.. (Пішов).

Карпо. Я тобі три цілкових вирву з печінок...

Сенька (віддає гроші). На, подавись ними.

Карпо (взяв). Ну-да!.. (Пішов).

Тиміш. Хай вам, діти, господь щастить та допомага на все добре!..

Софія. Тату. Вам ненька за це з неба усміхнеться і простить вашу провину.

Хор: Ой, ішов Дмитро на посад,
Зустрічав його господь сам;
З долею щасливою,
З доброю годиною...

(Заводять молодих за стіл).

КІНЕЦЬ.

ЗЕРНО І ПОЛОВА.

Малюнки сільського каламуту у 4-ох діях.

ЛИЦЕДІІ.

Данило Кугутенко, селянин.

Тетяна, його жінка.

Кирина, Данилова небога, дівчина.

Макар }
Сидір } селяни.

Хвилимон }
Йосип } парубки.
Дмитро }

Лукія }
Текля } дівчата.

Андрій Тимохвійович, панський прикажчик.

Урядник.

Соцький.

Митька }
Ванька } парубчаки.

Яшка }
Гаврик } музиканти.

1-й, 2-й і 3-й парубки, 1-ша, 2-га і 3-я дівчата, хлопець,
народ, стражники, парубки, дівчата і діти.

Діється на селі.

ДІЯ ПЕРША.

З правого боку причілок Данилової хати, тин, хвіртка: під хатою лежать колодки.

ЯВА 1.

З лівого боку виходять: Хвилимон, Йосип і Дмитро.

Хвилимон. Невже не чули, що казав біля церкви Стьопка, лакей того пана, що торік продав двісті сімдесят десятин Деміївцям?

Йосип. Я не дочувавсь, а що таке?

Дмитро. А я стояв оддала, то й овсім не чув.

Хвилимон. Цікава сторія. Волосний писар регочучи промовив до старшини: „о, тепер, каже, на святках ізнов пойдьоть у нас безшабашне п'янство в селі“...

Йосип. Іменно, що пойдьоть... Писар наперед усіх налимониться, питиме цілий тиждень, а другий похмілятиметься...

Дмитро (регоче). Та й старшина не відстане.

Йосип. Недаром люди і ймення йому призначили: непролийчарка!

Хвилимон. „Торік, каже писар, по підщоту монопольщика, у нашім селі випито горілки більш, як на двадцять тисяч...“

Дмитро. Ой-ой-ой. Невже на двадцять тисяч? Ловко!..

Йосип. Та це ж можна б було прикупить десятин з двісті землі?

Хвилимон. Ще б не можна, звісно, що можна б... Стьопка і втручився в їх розмову. „Ви, каже, господа

начальники, лічите, скільки пропивають селяни; а коли б ви довідались, скільки пани пропивають та купці і всякі городяни... От я, каже, служу у пана сім год і знаю, на яку суму він купує в городі щогода вин та горілок, тільки задля свого дому: він один за сім літ більш потратив на питво, як двадцять тисяч... А єсть такі пани, що ще більш тратять... От, господа начальники, над ким треба реготати!.. Та шкода, каже, нема кому!..“.

Дмитро. Що ж писар?

Хвилим он. Що ж, облизався та й тільки; а старшина зараз і одмовив: „нам до панів нікоторого діла; на те вони й пани...“

Йосип. Пани б то недоторкані?..

Дмитро (*регоче*). А звісно, вони з іншого тіста!..

Хвилим он. Далі Стьопка і почав виявляти, що, каже, як пан або купець нап'ється, так що з ніг валиться, його садовлять у хваїтона, або в каляску і везуть додому, а мужика тягнуть в часть, накладуть йому в шию по перше число та кишені повивертають; а іноді ще й ребра ламають...“ Старшина одвернувся від нього і одійшов, а за старшиною і писар посунув... Ніби і слухати бояться про таке... (*Пішли*).

ЯВА II.

Лукія і Текля виходять з другого боку.

Лукія. Гукнемо на Хвилимона, може й він піде з нами до плащаниці?

Текля. Це ж вони, мабуть, вже від плащаниці вернулись...

Лукія. А може й ні? Гукни-бо!..

Текля. Знов тобі замарудилося Хвилимона? Чи давно нехтувала ним: і сякий, і такий, і бачить його не хочу, і розмови його не хочу чути?..

Лукія (*регоче*). Еге ж, знов закортілось!.. Та ні, то я так, в шутки...

Текля. Ой бачу я, що ти не в шутки закохана в нього?..

Лукія. Хто, я? У Хвилимонові? Я в ньому зако-

хана?.. Та нехай він тобі скисне!.. Ач, що вигадала!.. Ох і противний же він мені!.. Ох і гидкий!.. А дурний, дурний аж крутиться!..

Текля. Ну, це вже ти варнякаєш казнащо!.. Всі люди мають його за надто розумного.

Лукія. Нехай хоч і весь світ лічить його за розумного, а мені він дурний!

Текля. Глянь, глянь, якась чужостороння дівка чи молодиця зустрілася з парубками: Йосип і Дмитро пішли далі, а Хвилимон вернувся з нею... Сюди надходять... Підождемо та побачимо, що воно за людина?..

Лукія (*спершу кинудась, щоб подивитись, а далі зупинилась*). Не хочу дожидати... Я тобі докажу, що овсім я не закохана у Хвилимонові!.. Прийдуть святки, ні за що з ним не похристосуюся; захоче побалакати зо мною—плечима до нього повернусь,—ось що!.. Я тобі докажу і всім докажу!.. Ходім!.. Не хочеш? Ну, я й сама піду! (*Пішла*).

Текля (*йдучи за нею*). Чудернацька ти дівка, їй-богу, чудернацька! (*Пішла*).

ЯВА III.

Килина (з вузлом в руці) і Хвилимон.

Хвилимон. Кажете, що писали до дядька листи?

Килина. Двічі писала і на жодного листа не одібрала відповіді.

Хвилимон. Певно збирався відповідать... Звісно, як чоловік неграмотний.

Килина. А ви грамотні?

Хвилимон. Та неначебто трохи.

Килина. У школі вчилися, чи так де?

Хвилимон. Я скінчив сільську школу.

Килина. Он як!.. А як ваше імення?

Хвилимон. Хвилимон.

Килина. А по батьощі?

Хвилимон. Ну, того хоч і не треба!..

Килина. Чому не треба? В городі без цього не можна, незвичайно...

Хвилимон. Так тож у городі... Оце ж вам і хата вашого дядька,—пізнаєте?

Килина. Як же я її пізнаю, коли мені не було й года, як моя мати пішла звідси і мене з собою взяла?..

Хвилимон. А дядька ж ви бачили колинебудь?

Килина. Бачила, він скільки разів приїздив в город і одвідував матір.

Хвилимон. А мати ваші служили там де, чи як?

Килина. Служила... у одно пана... Нам добре жилося, доки пан живий був... Я спершу ходила в городську школу, а потім віддали мене в швачки... Як пан помер, то звідкись взялась його сестра, вона прибрала все до своїх рук і нас прогнала... *(Чутно за хатою гомін)*.

Хвилимон. Отож і дядина ваша, ондечки з кимсь на вгороді гомонить.

Килина. Дядину я, либонь, тільки двічі й бачила... Піду, привітаюсь. *(Хоче йти)*.

Хвилимон. Виходьте на святках на вулицю... до дівчат...

Килина. Я ні з одною з ваших дівчат не знайома.

Хвилимон. Так що ж, познайомитесь... Хіба довго? Вийшли на вулицю: „Христос воскрес!“—„Во істину“... От і познайомились.

Килина. Невже так зразу?

Хвилимон. Авжеж. В городі, певно, примхи та царемонії?

Килина. Там така поведенція, щоб хтось знайомий з вами і з тими, з котрими ви схочете познайомитись, підійшов з вами та й познайомив.

Хвилимон. Чудернацько як!..

Килина. А в селі цього звичаю нема?

Хвилимон. Та й з роду-віку його не було!.. Може й мені не слід було підходить до вас без такого, котрий...

Килина. Так це так трапилось, що я мусіла сама озватись до вас та спитати про дядькову хату... Піду до дядини. *(Простягає руку)*. Будемо знайомі.

Хвилимон *(почоломкався)*. Побачимось на святках?

Килина. А мабуть що так. Я бачила у вас там на горі качелі стоять. *(Пішла на вгород)*.

Хвилимон. Може я мушу звати вас по городському?.. Я й не спитав, як вас... Знаю, що Килина, а як по батюшці?

Килина *(усміхнулась)*. Обійдемося і без батюшки!..

Хвилимон. Цебто згоджуєтесь з нашими слобідськими звичаями?..

Килина. Поговорка каже: „на чийм возі їдеш, того й пісню співай...“

Хвилимон. А так. Нехай городяни в городах поводяться по городському, а ми слобожани—по слобідському. *(Килина пішла)*.

ЯВА IV.

Виходить Йосип.

Йосип. Хто вона така?

Хвилимон. Кортить? Ач, який цікавий.

Йосип. Ні, справді, що воно за людина?

Хвилимон. Ходім, дорогою розкажу. *(Пішли)*.

ЯВА V.

Данило й Макар.

Данило. Це верно, що за торішню ціну я не піду на поденну в якономію... Коли скрізь навкруги ціна пішла вгору, то я хіба у бога теля з'їв?

Макар. Воно, конешне, годиться, щоб так, як і по других якономіях... Що ж, наші людці маракують і сяк і так, іншого не розбереш... А щоб котрий висловив прямо, що, мовляв, ось так-то і так... та такого проміж нас і нема. Хоч і ти: торік теж сперечався, а опісля...

Данило. Так то ж торік... Кажеш: нема промез нас такого?.. А може й знайдеться?.. І повинен знайтись.. І знайдеться такий!..

Макар. Навряд.

Данило. А я знаю такого!

Макар. Хвилимон би то?

Данило. А може й не Хвилимон?

Макар. Так де ж він такий? Хто він?

Данило. Де?—тутечки! А хто він такий?—Я!

Макар. Ну, побачимо...

Данило. І побачиш і почувеш!.. За торішню ціну я ні за що на світі!.. Як чоловікові не сорок копійок, а бабі не тридцять, так і нікотої розмови зо мною, — як води в рот наберу!..

Макар. Не викрепиш.

Данило. Викреплю,

Макар. Ну, як що той, то й я за тобою.

Данило. Падлец буду, викреплю!

ЯВА VI.

Данилиха іде з города, за нею Килина.

Тетяна. Вітай, чоловіче, ось гостю.

Данило. Що ж то за гостя?

Макар. Гляди ж, держи слова. Прощай! *(Пішов)*.

Данило. Додержу. Ходи здоров!

Килина *(підходить)*. Здрастуйте, дядьку! *(Кланяється)*.

Данило. Це ж... либонь, Килина?

Килина. Та Килина ж... *(цілує його в руку)*.

Данило. Це ж ти як: по волі, чи по неволі?

Килина. Більш по неволі. Без бумага не дозволяють в городі жити... Доки жила при матері — не чіпали...

Данило. А тепер ти з матір'ю нарізнь?

Килина. Нарізнь.

Данило. Виходить, що треба пашпорта?.. Коли загостювала, то йди в хату, перебудь святки, а там вже поміркуємо...

Тетяна. Похваляється Килина, що вона швачка.

Данило. Та це я знаю. Вчилась же у школі, а потім і шитву навчена. Доки мати при панові знаходилась, їм обом добре було...

Тетяна. От, кажу, коли б вона раніш була прий-

шла, хоч би так тижнів зо два до свят, мала б з шитва чималий заробіток: у нас тепер промеж дівчатьми мода на кохточки та на обсмикані спідниці; хвартухи теж почали обтягувати на пузі, щоб обліпав, як на обичайці—отак достомітнісінько, як у тебе... Чи й голова у тебе вся гребінцями обтикана, як ото у других?

Килина. Як люди, так і я. Адже приказка каже: з вовками жити, по-вовчі й вить.

Данило. А звісно... верно.

Тетяна. А може поспієш хоч шапочку пошити мійому малому?

Килина. А у вас їх багато?

Тетяна. Старшенькому, Гараськові, восьмий пішов; Оринці п'ять; а Василеві два... Були ще старші та помиралі. Це б вже Оленці був би вісімнадцятий; а Павлові шістнадцять... *(Зідхнув)*. Та господь прибрав...

Данило. З богом на спірку не підеш...

Килина. Я, мабуть, поспію пошити дещо усім трьом... У мене знайдеться і ситчик.

Тетяна. Та невже? От розумниця! Ходім же, ходім в хату!.. Певно втомилася, доки дійшла з акзалу?

Килина. Ні, я доїхала за гривеника аж до самого села з якимсь дядьком...

Тетяна. З котрим же то? Ходім в хату, там розкажеш. *(Пішли в хату)*.

ЯВА VII.

Сидір виходить.

Сидір. Данило—гов! А постривай на хвилину.

Данило *(вертається)*. А що таке?

Сидір. Чи правду ото каже Макар?

Данило. А чому ж би Макарові і правди не сказати?

Сидір. І ти не в шутки сказав?

Данило. Не до шуток, брат...

Сидір. Іменно. Коли, мовляв, на плечах остання свитина розлазиться, то вже не шутки на думці: доводиться латку на латку налатувати та вже скоро й латок не стачить... Он як мені тепер!

Данило. Твоє діло не з медом.

Сидір. Гол, як сокол... Все забрали, все поспродали... У тебе нічого не зачепили, бо грошенята здавна водились...

Данило. Які там грошенята?

Сидір. Скажеш, брешу? Завжди було, як поїдеш в город сестру Марфу одвідати, то й привезеш скільки карбованців..

Данило. Не пам'ятаю я того...

Сидір. Отакої вигадай! Було, як тільки підоп'єш трохи, зараз і хвастаєш, що ось то яка у мене сестра Марфа: і розумна, і багата, і мене нагороджає!..

Данило. Може й було колись...

Сидір. А в мене ніколи того не було... Так не підеш на поденну за торішню ціну?

Данило. Не підю.

Сидір. Давай руку і я з тобою! Нехай з мене дві шкури здеруть, нехай хоч і закатують, а вже я слово додержу. Оце біжу до лавошника, чи не позиче скільки там хунтів пшеничного борошна на пасочку.

Данило. Багато лавошникові винен?

Сидір. Якось спроможусь, то й віддам!.. Може б ти зарятував мене?

Данило. У самого зосталось на один тільки заміс.

Сидір. Ну, прощай. (*Хутко пішов*).

Тетяна (*у вікно*). Іди вже в хату. Чого це він приходив?

Данило. Прохав борошна пшеничного позичить.

Тетяна. Що ж, позичиш?

Данило. Ні. Дай йому руками, то не виходиш ногами... (*Пішов у хату*).

ЯВА VIII.

Ванька і Митька.

Ванька. Та це ж ти всі гроші повиграєш у наших хлопців на святках!..

Митька. А хіба разі мало я їх програв? Бувало, як украду у батька якого двогривеного чи золотого — зараз і програю. І били ж мене батько за це, драли як Сидорову козу!.. Ну, тепер наша взяла!..

Ванька. І як ти так ловко навчився?.. А де карт здобув?

Митька. В городі, в трактирі, у одного парня, у того, що чай продає; у нього навчився грати, у нього й карти купив.

Ванька. Багато заплатив за колоду?

Митька. Сорок копійок.

Ванька. Ой-ой-ой!.. Аж сорок копійок?

Митька. Разлі єто та дорого? Це ж не нові, нові так вони ще дорожче стоять.

Ванька. Хіба дорожче?

Митька. Є такі, що по три цілкових.

Ванька. От так дорожче!.. А за науку багато дав?

Митька. Віддав кумачову рубашку, гармонію і руб сребра.

Ванька. Ой-ой-ой! В тебе була і кумачова рубашка? От щасливий!..

Митька. Ловка була рубаха!.. А за гармонію три цілкових сребра заплатив!

Ванька. Певно в городі чимало грошенят заробив?

Митька. Були, брат, денєжки. Видали ми і по 25 цілкових сребра!

Ванька. Додому багато приніс?

Митька. Пустяки, так мелоч... Больш што прогуляв з мамзелями і всякими баришнями!..

Ванька. За те ж зодягнувся по городському.

Митька. Адьожа у меня всяка єсть... Єсть даже собственной большой чайник і портабашник серебряной... Захочу заробить денєг, знов підю в город, пристану до канпанії... Там, брат бувають такі заробітки, що другой і в полгода стольки не заробе, сколько я за одну ніч.

Ванька. Що ж то за заробітки?

Митька. Називається: „ночні похождения“. Спершу, правда, брала мене опаска; ну потом как привик, так оченно даже антиресно. Єжелі хочеш, так я й тебя можу взять у канпанію?

Ванька. Страшнувато.

Митька. Нисколько!.. Привикнеш, так і нічаво.

Ванька. А на картах навчиш?

Митька. А звесно.

Ванька. А ну, покажи ще якого фокуса. І невже ти всі карти бачиш наскрізь?

Митька. Іншу наскрізь, іншу по прикметам.

Ванька. По яким прикметам?

Митька. А по таким, що не скажу... Рано хочеш усьо знать... Штоб у карт грать, мені требається помошник,—понаймаєш? Єжели зумієш мовчать і помагатимеш мине, так вгощу монополочкою і тебе вивчу вигравать... А не вдержиш язика за зубами, так шабаш і товаришуванню нашому і всьому: ти мене не знаєш, я тебе не видав,—во што! Ось воно по-нашому как.

Ванька. Хрест мене побий, мовчатиму!

Митька. Ходім кудинебудь, штоб ніхто не помішав... Ходім під повітку до нас, або до вас?

Ванька. До нас, у нас безпечніш. *(Пішли)*.

Митька *(говорить за лаштунками)*. Наші пошта-ники вам на втиральники.

ЯВА ІХ.

Лукія і Текля ідуть звідти, куди пішли Митька і Ванька.

Лукія. Невже то Митька Кривощоченко?

Текля. Та ніхто ж як він.

Лукія. Ач, як вилюднів, я й не пізнала!.. Та як хороше прибрався. *(Гукає)*. Митька! Невже це ти?

Митька *(вертається)*. Пачаму ж я ти, єжели я вам гавару: ви?

Текля. Ну, я піду додому, мені ніколи. *(Пішла)*.

Лукія. Які ви стали той... чепурні.

Митька. Ну й ви покрасивелі... *(Чоломкається з Лукією)*. Діслітельно город дають кожному чалавеку городську особливість. Примером, возьміть даже біздушной предмет. Скажем: городської сапог, как мой, і деревенський чобіт, как от у Ваньки. *(Гукає за лаштунками)*. Подожди, Ванічка, я сей секунд!.. Да. Так вот как сапог не под пару чоботу, так городська личность не соприкасаема до деревенської.

Лукія. Ач, як вивчились балакати.

Митька. Приятно було б нам поближе познако-миться. Как ви об етом? Єжели вийдете под качелі, так понімайте меня за вашого кавалера... Можна ра-щитувать?

Лукія *(маніжитьсья)*. Ач, вже й уговорили...

Митька. Ех!.. Будь ето де в закутку, а не на ву-лиці, так би і розцілував вас всю, как есть, по город-ському манеру!..

Лукія. Така б то хороша?

Митька. Тошно как у песні: словно кралечка роз-писная, на картинке намальованая!?

Лукія. Приходьте сьогодні смерком до нас у ле-ваду.

Митька. Не прийду, а прилетю, как птиця на улюблених крилах!.. І с тем до вечернього свіданія. *(Чоломкається)*. Так познакомимся поближе?.. Сли-хали таку песню: „ще, ще, ще, присуньмося ближче ще!.. *(Гукає)*. Іду, Ванічка, сей секунд іду!.. Ісчо раз до приятного!.. *(Пішов)*.

Лукія. Нехай вже Хвилимон тепер з досади по-скрегоче зубами!.. На його очах горнутимусь до Митьки, немов на віки закохана в ньому!..

ЯВА Х.

З хати виходить Килина.

Лукія *(убік)*. А це що за чужа?

Килина. Якась дівчина. Де ж воно те горнятко? *(Шукає очима)*. Чи не познайомитись, так як ото Хви-лимон казав? *(Підходить)*. Здрастуйте.

Лукія. Здрастуйте і ви.

Килина. Давайте познайомимось...

Лукія. А ви ж звідки?

Килина. З города.

Лукія. Хто ж ви такі будете?

Килина. Оце хата мого дядька.

Лукія. То ви небога Данилові?

Килина. Еге ж.

Лукія. Ви дочка Марфи - Килина?

Килина. Я вона і є.

Лукія. Чули, чули... Он ви хто такі!.. Давно прибули?

Килина. Сьогодні.

Лукія. Це чи не вас Хвилимон провів до хати?

Килина. Еге ж, мене.

Лукія. Бач що!.. Ви ж заміжня, чи ще дівка?

Килина. Дівка.

Лукія. До вподоби вам Хвилимон?

Килина. Як вам сказати? Либонь він нічого собі парень.

Лукія. Ви ще не придивились до нього... Ось придивіться гарненько.

Килина. Навіщо?

Тетяна (у вікно). Килино, невже не знайшла?

Килина. Це я з вами загаялася... (Відгукує). Знайшла, дядино! Осьдечки несу. (Вхопила горнятко з білою глиною). Прощавайте. Будемо ж знайомі. (Пішла).

Лукія. Авжеж... Певно вона вже впала Хвилимонові в око!.. А що він їй до серця припав, то це вже видно... Ой, чогось серце моє так раптом спалахнуло!.. (Глянула убік). Чи ба, Хвилимон сюди йде з Йосипом!.. Не хочу його бачити!.. Щоб він пропав, щоб він сказився, щоб йому добра не було!.. Тьфу, та ще тьфу!.. (Пішла).

ЯВА XI.

З хати виходить Данило з верьовкою в руці, на зустріч йому йдуть Хвилимон і Йосип.

Данило. Здорові хлопці, куди це простуєте?

Хвилимон і Йосип. Та так... будь куди

Данило. Підете після свят у якономію на поденну?

Йосип. Я піду.

Данило. А як за ціну? Я так що піду тільки за 40.

Хвилимон. Я не піду, мені треба досіять ячмінь.

Йосип. А як не дадуть?

Данило. То й мене не візьмуть.

Йосип. Ви й торік спершу ухилились, а далі й згодились.

Данило. А тепер шабаш, як сказав, так і буде.

Йосип. Та воно ловко б було, якби всі як один.

Данило. І будемо як один.

Хвилимон. Пора вже й справді нам пожаліть себе.

Данило. Авжеж пора. Положим, тобі що? Твій батько при достатках, а іншим—хоч зараз здохай...

Хвилимон. Та й вам ще не час бідкатись. Хоч батько мій і при достатках, але у мене не настільки ще шкура потовщала, щоб я не почувався людським горем...

Данило. Треба держатись міцно одно одного, то й буде наше зверху.

Хвилимон. Коли б же додумались до того, щоб міцно держатись одно другого.

Данило. Нехай собі другі, як хотять, а я сказав слово і шабаш!.. Одначе треба йти на тік соломи внести, Тетяна заходжується паски пекти... (Пішов на тік).

Хвилимон. Так ходім почитаємо? Цікава книжка.

Йосип. Хто то такий, що дає тобі книжечку?

Хвилимон. А тобі хіба не однаково, хто він?

Йосип. По-московському списана?..

Хвилимон. Ні, по нашому!

Йосип. Справді? Ну, ходім!.. (Пішли).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Середина Данилової хати. Піл, мисник, скриня, стіл, лави, жердки з одежею... Обставини виявляють деякі достатки. На столі паска, скількись крашанок; на тарілці кусок сала і т. і.

ЯВА I.

За столом сидять Андрій Тимохвійович і Данило.

Данило (*трохи під чаркою*). Даремно ви, Андрію Тимохвійовичу, наважаетесь мене наполохати... Як воно овсім і не з мене почалося.

Андрій Тим. А люди гаварять, що з тебе. Он і Макар гаворить... Почав я з ним роздабарювать, так вон сперначалу сперетчался, ну далі і виразіл: „умовте спершу Данила, бо з нього діло почалось, а мене умовлять хоч і не треба“...

Данило. Макар би то, кажете, так сказав?.. Ловко!.

Андрій Тим. (*наливає*). Викушай ще чарку.

Данило. Чи не буде вже?

Андрій Тим. Чого ж буде? Як у свято не п'ють її, то коли ж і п'ють?

Данило. Та воно, положим, тошно що... А ви хіба не викушаєте?

Андрій Тим. Е, мені як до кожного п'ють, то дуже накладно буде: я вже сьогодні поверх десятка перелив.

Данило. Та вас і кварта не подужає: телесні нівроку, так як натопані.

Андрій Тим. Ну то как же, га? Післязавтра починає роботу—сівбу, оранку, так мені конче надобно знати?

Данило (*підсовує чарку*). Ви ж хоч поздоровкайтесь.

Андрій Тим. Ну, будьмо здорові. Чи то пак: Христос воскрес!..

Данило. Во істину!

Андрій Тим. (*надпив, долив і частує Данила*). Действуй!..

Данило (*випив*). Так Макар сказав, що його умовляти не треба?.. Ну, а мене, мабуть, так що не вмовите.

Андрій Тим. Невжлі люди хочуть, щоб наш пан зробив так, як ото другі делають, што до станового, либо до справника? Гляди, Данило, з тебе почалось, тобі найбільше і влетить!

Данило. Хто докаже, що з мене почалось, хто?

Андрій Тим. Знайдуться такі. Знаєш поговірку: „були б побрязкачі, а послухачі знайдуться?..“ Побрязкачами мир держиться.

ЯВА II.

Входить Килина, дуже чепурно зодягнена.

Андрій Тим. А це що за персона?

Данило. Це моя небога.

Килина (*кланяється*). Христос Воскрес!

Андрій Тим. Во істину! Можна з вами похристосуваться?

Килина. Чому ж не можна, коли це закон.

Андрій Тим. Так позвольте... (*Христосується тричі*). Ех, шкода, що писанки не взяв з собою!.. Не знав, що буде такой случай... Ви ж скедова?

Килина. З города. (*Сіла на лаві*).

Данило. Оце як раз перед святками приїхала.

Андрій Тим. Так?

Данило. Вона у нас і грамотійка і швачка.

Андрій Тим. Приятно і даже оченно приятно... Ви так і запомніть, што писанка за мною та ще й не простая (*Набій*). Ловка мамзель! (*До неї*). А на шот шитва, ежелі согласні, у моєї жони завсігда робота... вам можна буде до нас і ето будеть ікстаті...

Килина. Що кстаті?

Андрій Тим. Што значить... Ну как вам ето виразить?.. Познайомитесь з нами... І все ж у нас горниці, как следуєть... В городі ви, розумеєтьсѧ, привикли до горниць?..

Килина. Мало до чого чоловік не звикне... В селі треба привикати до простої хати.

Андрій Тим. Зачим же ето?

Килина. Поговірка каже: стели ніжки до одіжки...

Андрій Тим. Ну, щоб при вашой... антиресности... Как ви можете знать свою судьбу?

Килина. А ви свою судьбу знаєте?

Андрій Тим. Я што ж... я... вот і ваш дяденька знаєть... знаєте... я при довжності такой, што дай бог і всякому!..

Килина. Сьогодні таке, што дай бог; а завтра може спобігти таке, што й не дай бог... Найкраще, коли людина при звичаєтьсѧ не до розкошів і приймає без ремства те, що доля посилає.

Андрій Тим. Ето ви умио і даже воченно умно...

Килина. Дядьку, куди дядина пішли?

Данило. Вона в коморі, сказать, там біля усяких мебелів... одбира горох від квасолі, перемішалосѧ... Завтра думає посіяти. Кажу їй: гріх на третій день свят сіяти, а вона одмовила: „Хвилимон у книжці вичитав, що овсім не гріх!“

Килина. Піду допоможу дядині. (*Пішла*).

Андрій Тим. Ну, Данило, скажу тобі, що небога у тебе щиколад!..

Данило. Як?

Андрій Тим. Не понімаєш ти в чім сила!.. За таку небогу годиться почастуватись. (*Наливає*). Вичитай!..

Данило. Призволяйтесь ви сами спершу.

Андрій Тим. І я вип'ю. За здоров'я такої кралі, щоб не випить? (*Прє і частує Данила*). Ну-ка, употреби!

Данило (*випив*). Вона грамотійка і швачка!

Андрій Тим. Не в том ращот! Звесно, как ти нікогда не бував в кафе-шантажі...

Данило. Де, кажете, не бував?

Андрій Тим. Кафе-шантаж. Кажетьсѧ [там і надпись єсть: „просвітительное зданіє?“ Чи можить ето яв другом месті видал—не пам'ятаю. Агромадное строєніє! З одного боку буфет, значить на щот усякого продовольствія; а далі сад, в саду столики і стуллія, щоб публіка могла випивать і закусывать. З другого боку, на взвишеніі, мамзелі, пропасть мамзелей!.. Стоять вряд і поють усякі романци; поють-поють, а потім кожна візьме у руку платячко і так ним сюди-туди: хвїть-хвїть!.. Оченно приятно!.. Поють даже малоросійські пісні, значить, как вот в деревнях... Іншому і ето любопитно...

Данило. Не видав. Чого не видав, то не видав...

Андрій Тим. Да, город точно просвіщаєть... Уночі, куди не глянь: світло і світло!.. Вогні, лямпи, хвинарі, гас, ліктричество! Сказать так, што увесь город наскрозь просвіщон!..

Данило. І нащоб то збавлять стільки світла?

Андрій Тим. Ех, каби ти побував в кафе-шантажі!.. Давай вип'єм! (*П'ють*). Да, скажу так, што небогу твою какраз до етих мамзелей можна прировнять, ну нікак не до деревенщини!..

Данило. Кажу ж вам: грамотійка і швачка!

Андрій Тим. Ти всьо свойо.

Данило. Ну-да. Меншому шапочку пошила, старшенькому штанєнята.

Андрій Тим. Досадно, што не понімаєш ти... Ну одначе опосля об етом... Ну, как же про дело?

Данило. У мене щось у голові вже гуде... Кажете: Макар згоден? А з Сидором не балакали?

Андрій Тим. У мене нема охоти з усякой шантрапой балакати. Какі з Сидором розговори?.. Не за 30-ть, а за 15-ть пойдьотъ! Вот што, Данило. Я хочу, щоб твоя небога познайомилась з моєю жоною і как найскоріше... Я так понімаю, што етоє знакомство будить їй под фасон і под ндрав... Так вот ей кампанія... Тольки што жона моя усьо болеєть...

Данило (*смієтьсѧ*). Заїздили жінку?.. Ви кожду заїздите... Ще б такий не заїздив!..

Андрій Тим. Ех, скажу тобі откровенно, што вимучила вона мене... Іноді как вхопить досада за серце, ну така досада, што!.. І тільки подумаєш: господи! когда б вона хоть скарий померла... Вип'єм, брат! (*Частуються*).

Данило. Я вже не хотів би... щось голова... (*П'є*).

Андрій Тим. Данило. Вот как будить дело наше. Ти соглашайся при людях на 30, а меж нами буде сорок,—понімаєш?

Данило. Як меж нами?

Андрій Тим. Нишком-тишком. Я тобі буду щоразу доплачувати гривеника на одинці...

ЯВА ІІІ.

Входить Хвилимон.

Хвилимон. Христос воскрес!

Данило. Во істину!

Хвилимон. Чи ваша хазяйка дома?

Данило. А що тобі до моєї хазяйки?

Хвилимон. Питала, чи не візьмусь полагодить на завтра черевики, попоролись би то, чи що? Так от я й прийшов...

Данило. Стало бить, третього дня не святкуватимеш?

Хвилимон. На мою думку і двох день багато.

Данило. А койде святкують і четвертий.

Хвилимон. Ті, котрі у свято богові моляться, а не п'янствують.

Данило. А коли ж і п'ять, як не в свято?.. Тетяна там, у коморі.

Хвилимон. Ага! (*Хоче йти*).

Данило. Слухай ти. Казано мені, що ти коло гойдалки дуже умизгався біля моєї небоги?..

Хвилимон. А хіба заборонено розмовляти з вашою небогою?

Данило. Не то що, а...

Андрій Тим. Пословиця говориться: „знай свірчок свій шосток“.

Хвилимон. От вам цю пословицю і годиться пам'ятати.

Андрій Тим. Пачому?

Хвилимон. Щоб не часто вганялись за чужими жінками.

Андрій Тим. Ну єто ти врьош!..

Хвилимон. Нехай ті врут, котрі вас застукували з своїми жінками та дочками.

Андрій Тим. Дурак ти, вот што я тобі скажу, хвормленной дурак!..

Хвилимон. А я вам цього не скажу. Одне через те, що ви старіші за мене, а вдруге: я не такий сміливий, як ви... Та й заводить сварку в чужій хаті незручно якось...

Андрій Тим. Я з тобою не жалаю розсуджати... Прощай, Данило! (*Хутко пішов*).

Данило. Ходіть здорові!

Хвилимон. Чого це він до вас прителепався?

Данило. Так, у гості...

Хвилимон. Чи не приходив збивати вас з цінні?

Данило. Про це... не було розмови.

Хвилимон (*глянув у вікно*). Чого це він зупинився біля комори? Заглядає у щілину... Цікавий!.. Так я піду. (*Мотнувши на прощання головою, пішов*).

Данило (*помовчав*). От тобі й маєш: прикажчик покинув пляшку з горілкою. (*Дивиться на пляшку*). Небагато й зосталось. (*Наливає чарку*).

ЯВА ІV.

Входить Тетяна.

Тетяна. Про віщо тут радились з прикажчиком?.. Чи мабуть більш частувались?.. Де ж це вони?.. Де я їх заділа?.. (*Дивиться під лавою і під полом*).

Данило. А ти гляди мені, не здумай у гречку скакати з прикажчиком.

Тетяна. Чи ти оце не сказився?

Данило. Чудасія, брат ти мій! Як увійшла в хату Килина, як глянув прикажчик на неї, то так і зашарів, мов жаром всього його поняло! Так неначе стріскати її захотів!.. Охочій до бабів!.. Все огляда її та й огляда, по всіх телесах очима так і ганя: то на перси, то на шию зведе очі, то на хвартушок...

Тетяна. У нього очі завидющі!.. От у тебе завидющі очі на горілку.

Данило. Приніс прикажчик... Звісно, свято, чому не випить? Покинув пляшку, а в пляшці ще чарок зо дві... Може ти вип'єш?..

Тетяна. Нехай вона тобі пропаде!

Данило. А я вип'ю. *(Прє)* Ну й чудак же, іменно чудак!.. Так очима і стриба... *(Рєгоче)*. То на перси, то на шию, то на хвартушок... Так і стриба, так і стриба по всіх телесах!.. Одначе, у мене голова щось важчає...

Тетяна. Лягай краще, та спочинь.

Данило. І ляжу... Нікуди не піду.

Тетяна. І слава господеві!

Данило *(ліг на полу)*. Хм... штука!.. Очі, як у гадюки, брат ти мій... Сюди очима, туди... То на перси, то на шию, то на хвартушок... *(Заснув)*.

Тетяна *(зняйшла черевики)*. Аж осьдечки вони. Коли б швидш полатав, а то нових шкода. *(Понєсла)*.

Данило *(крізь сон)*. Так і стриба... так і стриба...

ЯВА V.

Входить Сидір.

Сидір. Христос воскрес!.. О, чи ба, нікого нема в хаті!.. Ба ні, ондечки Данило лежить... *(Підходить до Данила)*. Данило, гов!.. Прокинься, чуєш?.. Данило... П'яний, чи що? Горілкою здорово дхне!..

Данило *(скрізь сон)*. Ну чудернацький же такий—біда!

Сидір. Хто? Чи не ти чудернацький?

Данило. Так і стриба очима... то на перси, то на шию очі зверне, то на хвартушок...

Сидір. Що таке? Який хвартушок?.. Зайду мабуть опісля. *(Хоче йти, назустріч Тетяна і Килина)*. Христос воскрес!.. Заходив до Данила—спить.

Тетяна. Не тривожте, нехай спочине.

Килина *(взяла з мисника шитво і сіла на лаві)*. Осьдечки моя робота...

Сидір. Про якийсь хвартушок верзе сонний... Чуєте. Прикажчик зараз забожився, що нібито Данило

згодився на поденну по 30 копійок!.. А хто ж бунтарив, щоб дешевш, як на 40 не пійти? Чи приходитьсь ж отак колєбродить?..

Тетяна. А може прикажчик бреше?

Сидір. Так забожився ж!..

Тетяна. Хіба йому важко забожитись?

Сидір. То я той... Я опісля надійду. *(Пішов)*.

Килина. Невже дядько згодились? Хіба вони й справді такі, що й сюди й туди?

Тетяна. Доки тверезий, то й держиться слова, а як сьорбне...

Килина. На що ж вони п'ють?

Тетяна. То-то що нащо!.. Коли б не пив, хіба б ми такими хазяями були, як зараз?

Килина. І шкодливий же, мабуть, отой прикажчик?

Тетяна. Данило казав, що нібито до тебе залицявся?..

Килина. Як звіряка очі все витріщав та облизувався... Дядько похвалилися, що я швачка, так він зараз і присікався, що у жінки його завжди є шитво, що хотів би, щоб я за те шитво взялась...

Тетяна. Мабуть же і заплатять добре?..

Килина. Як яка робота. *(Помовчала)*. Та невже ж, дядино, у вас ніхто не читає газет?

Тетяна. Не знаю, голубко... Чого не знаю, того не знаю!.. Чула я, що колись таке вчитував людям Хвилимон; так урядник як наскочив, зараз одійняв бумагу, ще й в холодну хотів забрати Хвилимона та ще койкого.

Килина. У городі щодня продають газети, щодня можна вчитати, яка новина в світі...

Тетяна. Ми тут в слободі живемо, як у пущі... У городах певно вільніш живеться?.. Мовляв, вільніш живеться, вільніш і дихається...

ЯВА VI.

Ті ж і Хвилимон.

Хвилимон *(весело)*. Ті ж гості та в ту ж і хату. *(Показує черевики)*. Тут інакше не можна полатають, як

тільки союзки накласти; а щоб так, як ви кажете, пристрочити, то так не можна: шкура по краях геть обтріпалась і попідгнивала... А ось тут шматок зовсім одпав...

Тетяна. Та я й сама не знаю, як краще? А дорого за союзки візьмете?

Хвилимон. Та хто його зна, що з вас і взяти?

Килина. Беріть так, щоб було і по-божому і по-людському.

Хвилимон. Шістдесят копійок дасте?

Тетяна. А чи не дорого буде?

Хвилимон. День цілий прийдеться згаяти... Ще ж і товар мій... Та вже і набійки прийдеться за одним заходом підладнати...

ЯВА VII.

Ті ж і хлопець.

Хлопець (*киває пальцем на Килину*). Ідіть, вас прикажчик требують, там робота якась...

Килина. Требують?

Хвилимон. Як же це ти, хлопче, увійшов в хату, та й не поздоровкався?

Хлопець. Без надобности.

Хвилимон. Невже тебе ні батько, ні мати не вчили людському поводженню?

Хлопець. Я не знаю про віщо ти кажеш?

Хвилимон. Де твій батько?

Хлопець. Хіба я знаю?

Хвилимон. А мати?

Хлопець. На хуторах, у наймах...

Килина. Як тобі прикажчик казав?.. (*Бере з мисника крашанку*). На ось тобі крашанку.

Хлопець (*бере і кладе за пазуху*). Сказав: піді поклич мені небогу Данилову. Адже ви небога?

Килина. А їсти хочеш? На ось тобі шматок паски.

Хлопець (*ховає хліб за пазуху*). Ходім швидш.

Килина. Я завтра прийду.

Хлопець. Так вони требують, щоб зараз.

Килина. Ні, зараз я не піду.

Хлопець. Та як же?

Килина. Так і скажи, що завтра прийду.

Хлопець. Отакої!.. Вже й самуваря настановили; меду, горіхів, і всяких ласощів наставляли на стіл... Нуте-бо, ходім.

Килина. Сказала ж, що завтра прийду.

Хлопець (*чухає потилицю*). Розгніваються здорово.

Килина. На кого?

Хлопець. Та й на вас і на всіх... Я краще скажу, що ви заслабли... (*Пішов*).

Хвилимон. Так я вам на завтра і встругну союзки.

Тетяна. Пожалуста зробіть, бо нових ботиків дуже шкода.

Хвилимон. Зараз і засяду за шитво.

Тетяна. А не гріх сьогодні шити?

Хвилимон. Я і вчора шив. Трудитися ніколи не гріх. До вечора один союзок приладнаю, а завтра до сніданку другий... А вечір наш... Зоставайтесь здорові. (*Пішов*).

Тетяна. Помічаю я, що ти йому неабияк до мислі припала?

Килина (*зідхає*). А хто його зна?.. Може й ні?

Тетяна. Невже не признався?

Килина. Ні.

Тетяна. Про віщо ж розмову ведете, як зійдетеся?

Килина. Так... як вам сказати?... Більш про людське, ніж про своє...

ЯВА VIII.

Ті ж і Лукія.

Лукія. Христос воскрес!..

Тетяна і Килина. Во істину!

Лукія (*до Килини*). А я оце до вас.

Килина. Сідайте. (*Лукія сіда*). Роботу яку маєте, чи діло яке?

Лукія. У нас сьогодні складчина. Дівчата і хлопці доручили мені, щоб я і вас покликала.

Тетяна. А в кого ж буде гулянка?

Лукія. У Байбузенчихи Ганни. Музики будуть.

Тетяна. У Байбузенків хата простора, там вволю можна натанцюватись.

Лукія. Танцювати можна і в подвір'ї, а в хаті буде вечеря.

Килина. Я до танців зовсім не зугарна.

Лукія. Тобто не вмієте танцювати?

Килина. Уміть умію, але...

Лукія. На людей подивитесь і себе покажете.

Тетяна. Авжеж. А скільки треба дати у складчину?

Лукія. Дівчата грошей не дають, а хлопці складуть по двогривенному—на музику та на горілку, а дівчата поносять з дому; хто—масла, сиру, сала...

Килина. У мене нічого нема: ні масла, ні сиру...

Лукія. Так що ж, ви у нас гостя. Прийдете?

Килина. Та й сама не знаю?

Лукія. І Хвилимон там буде.

Килина. Хіба я повинна там бути, де і Хвилимон?

Лукія. Та все ж таки... Зайти за вами, чи сами потрапите?

Килина. Йй-богу, не знаю, що вам і сказати?

Тетяна. А вже ж іди. Як же таки не піти помеж молодь та не погуляти?

Килина. Ну, то я прийду.

Лукія. Ми ж вас ждатимем, глядіть приходьте! (Побігла).

Данило (здорово захріп і забормотав). От чудернацький чоловік!.. Слухай... одначе ти очима не дуже на мою жінку, а то я тобі!.. (Розмахнувся і трохи не впав додолу).

Тетяна. Тю, скажений, ще розіб'ється!.. (Підбігає і поправляє йому голову). Ач, нализався!..

Килина. Намочіть рушника та прикладіть їм до голови...

Тетяна. Невже так годиться?

Килина. Мати було, як тільки пан нап'ється, завжди мокрого рушника йому до голови прикладають.

Тетяна (намочує рушника). Панькалася твоя мати з паном, а як віддячив?..

Килина. Збирався все духовну писати, казав, що й мене наградить; але несподівано помер і все пропало... (Обмотують вдвох Данилові голову).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Подвір'я, в глибині хата.

ЯВА I.

Дівчата виходять з хати.

1 дівчина. Ну, нехай тепер тітка Байбузенчиха тільки порядкують, а їстинного понаносили вволю. Чотири десятки яець, більш півсотні крашанок, борошна пшеничного, мабуть, з півпуда; і сала, і масла, і сир, і трое курчат...

2 дівчина. А я гасу принесла, щоб аж дві ляmpi горіло за вечерею...

1 дівчина. Я хотіла вкрасти поросля, а воно прокляте як закувікає, а свиня як кине́ться на мене, мало-мало не порвала... Мати з сіней вискочили та як закричать: „а хто там колошка свиней?..“ А я зігнулась, та як дремену на вгород, а далі на леваду!.. Біжу та думаю; коли б хоч борошно не розсипалось, що в рукава понакрадала...

3 дівчина. А я, сестрички, нічого не принесла.

Дівчата. Та ти відома скупердяга.

3 дівчина. У нас сьогодні нещастя трапилось.

Дівчата. Яке? Що ж там таке?

3 дівчина. У нас було зайнялося в коморі!.. Добре, що батько дочулись, що щось портниною смердить та кинулись мерщій до комори. Слава богу успіли все вирятувати, тільки новий мішок більш як на половину зотлів!.. Позносили все з комори в хату, через те і не змогла нічого вкрасти... О, так шкода, дівчаточки, мішка.

Вірите, новісенський мішок більш, як на половину зотлів... Отаке горе!

1 дівчина. Ондечки парубки вже йдуть.

ЯВА II.

Парубки.

Парубки. Добри́вечір!

1 парубок. Мабуть так воно буде, що гульні сьогодні не буде.

Дівчата. Як не буде, чому?

1 парубок. Нема з чого платити! кишені продерлися... Таке, братця, мошенство у нас повелось, що вже далі, мовляв, і нікуди!.. Чули? Махтей договорив музиканта Яшку на свадьбу за руб і тридцять копійок. Дав завдатку йому тридцять копійок, а останніх так і не віддав. Каже: я й так розорився, мало не десять відер горілки встановив на весілля...

Дівчата. Так і не віддав?

1 парубок. Ну да. А Пилип ще краще зробив. Той після весілля вигнав Яшку з двору ще й собаками нацькував. Каже Яшка: голосники в гармонії зовсім попсувались, ледве полагодив. Тепер Яшка і Сашко змовились грати укупі, але гроші клади їм наперед.

2 парубок. А скільки запросили за гулянку?

1 парубок. Шість гривень обом.

2 парубок. Та давайте складатись.

1 парубок. Складешся, як Митька геть обчистив кишені.

3 парубок. Ну й грає прокляту́щий парень, так ловко, немов наскрізь бачить карти!

1 парубок. Певно таки бачить?

2 парубок. Кажуть же, що бувають такі очі, що скрізь стіни бачать.

1 дівчина (до другої). Невже Килина прийде?

2 дівчина. Лукія заходила за нею, кликала, так вона і не одмовилась...

3 парубок. Я кажу так: коли Митька повигравав у всіх гроші, так нехай музик найме!

1 парубок. А як не схоче найняти, то можна на-

полохати його, сказати, що засядемо на нього біля Лукіної левади, увечері...

3 парубок. Воно і слід, таки засісти та полічити ребра... Він, сказати, вже від нашого гурту відрізнився, городським став: попризникує та й знов подається в город, так нехай і не зачіпає наших дівчат.

1 парубок. Іменно, нехай не зачіпає...

1 дівчина. А вам яке діло, чи зачіпає, чи ні?... Хіба всі дівчата вам запродані, чи як?

2 дівчина. Гляньте, ондечки як раз Лукія йде.

1 парубок. Ну да, це вона, а поруч з нею Митька!..

3 парубок. Він таки справді біля Лукії умизгається...

ЯВА III.

Ті ж, Лукія і Митька.

Лукія. Христос воскрес!

Всі. Во істину!

Митька. Как видно кампанія вже порядошна собралася, а чиво ж ні музик, ні спєвов?.. Што єто за абнакавление такое?

1 парубок. Співали б, як би було за що промочити горлянку; та й музик нема за що найняти?

Митька. Ну, ежелі на то йдьот, так подавайте музикантов, я плачу. (*Приспівує і пританцьовує*).

Музиканти мої,
Заїграйте мені,
Заїграйте ви такої
Просто руської простої!..

Вот как у нас по городському!..

Парубки. Ай парень, от друзяка!..

Митька. А што ж, денєг жалєть? Разлі денєги нас делают, а не ми денєги?.. Лукея пойдьот зо мною кадрєль танцювать?

Лукія. Я кадрєлі не вмію танцювать.

Митька. Єто пустяка стоїть навчиться. Тільки должно буть деревенські музиканти кадрєлі не зограють? Так што ж, ми станцуєм камарицьку!

1 парубок. Яшка, так той усякої на гармонії заграє.

Митька. А кака гармошка? Німецька чи Тальянка? 1 парубок. А хто його знає?

Митька. А другой музикант з каким струментом? 1 парубок. З балабайкою.

Митька. Вот чудесно!.. Так подавайте музикантов!.. А поки музиканти прийдуть, чи не хоче хто заграти на щастя: в три листика либо в стукалку?

1 парубок. Обстукав ти всіх у шєнт!..

Митька. Невже безденєж'є? Ну єто жалко... А можєть у кого завалєлся в кармані каковой двоегривенной?.. (*виймає з кишєні карти і тасує*).

1 дівчина (*до Лукії*). Чого ж вона з тобою не прийшла?

Лукія. Маніжиться, сказано городська! Почала чєпуритися та причісуватись... Я не дїждалась і сама пішла.

Митька. Нет охотніков? Жалко, жалко. А минє сєгодня не повєзьють, потому у чомсь другом повєзло... (*Підморгнув Лукії*). Знаю, што проїграл би... Так подавайте по крайності музикантов.

1 парубок. Без грошей не підуть. Вперед треба гроші заплатити.

Митька. А сколько?

1 парубок. Шість гривєнь.

Митька. Извольте, вот они. (*Дає гроші, перший парубок хутко пішов*). Єсть меж вами одна дівиця—красотка, ради которой согласен отдать все, сколько єсть в карманах... Пойду от вас в город, по крайності будете упоминать меня!.. Што ж, охотніков поїграть нема? Ну—я вам хвокуси покажу. Станьте только всі окреме, а я тут. Вот, смотріть, я стасую колоду (*тасує*). Пожалуйте, возьміть каку карту. Лукея, возьміть. Взяли? Хорошо! Заприметье кака, покажіть всем, только минє не показуйте. Ладно. Покладіть її сюда. Раз, два, три! Либо: єн, цен, дрен!.. Звольте, стасуйте карти. Стасували? Давайте сюда. Вот вам три карти, вот вам, вам, вам... Сколько? Десять человек: Значить тридцять карт, а у меня шесть. Карта, карта де ти, озовись? Как? Ти говориш у третього? (*Бере у третього карту*). Вот где ти (*Показує*). Вона?

Всі. Вона, вона! Ну, диви!.. І як він може?..

Митька. Тепер другой хвокус.

Декотрі. Ще раз цей, ще раз!..

Митька. Другой покажу, а потім цей. Вот возьміть карту. Заприметили? Харашо. Какою хочете щоб вона була зверху? Первою, п'ятою, десятою?

Лукія. Нехай буде п'ятою.

Митька. Можна. Раз, два, три!.. Либо: ен, цен, дрен!.. Вот вам одна, друга, третя, четверта, а п'ята?.. *(Показує карту)*.

Всі. Вона, вона!.. От так хвокус!.. Очі одводить, не інакше!..

Митька. Ісчо хвокус... Назвіть мені тільки першу карту, а останні я сам назву. Кака єто карта?

Лукія. Жирова краля.

Митька. А єто: винова дев'ятка. Туз бубновий. Восімка червова. Хлап жировой. Шістка бубнова. Краля винова...

Всі. Ну диви!.. І як він може?.. Звісно, не своїм духом!..

ЯВА IV.

Ті ж і Ванька.

Ванька. І не сволоч же ти Митька? Сказав: разом підемо; я зайшов за ним, а його давно вже нема... Хвокуси? Дай я їм покажу цього хвокуса!..

Декотрі. Хіба ти тямиш?

Ванька. Я можу... Дай, Митька, я їм покажу.

Митька. Ти ісчо не зовсім окуротно можеш.

Ванька. Ов-ва!.. Ось дай но карти. *(Бере карти і робить хвокуса зовсім незграбно)*. Ні, скажіть, яка перша карта?

Лукія. Король бубновий.

Ванька. А це ось: хлап виновий, а це... це сімка жирова.

Декотрі. Ніт, бо вісімка.

Другі. Еге, він підглядає карту! Спершу подивиться, а потім ніби вгадує.

Ванька. Де підглядаю? Коли?.. Зовсім не підглядаю

Митька. Отдай карти, как ти ісчо не провзошол...

Ванька *(не дає)*. Та постривай-бо!..

Митька. Нет, Ванічка, не хвастай!.. Отдай, гавару, карти.

Ванька *(ховає карти)*. Не дам!..

Декотрі *(регочуть)*. Ну вже й хвокусник! Спершу підгляне, потім вгадує!..

Ванька. Думаєте, Митька не підглядає?

Декотрі. Авжеж ні.

Ванька. Ба підглядає!.. Отакечки поверне карти обличчям до себе, а потім кожну і називає... Кожен раз, як ховає карти за спину, гляне на карту й назве її.

Декотрі. Он як!.. Ну й хвокус!.. Я думав, що він справді одводить очі.

Митька. Вся сила в проворстві і хватці.

Ванька. Він як грає у карти, дак хвацько пересмикує карти.

Митька. Ну, єто ти брьош!

Ванька. Може ти брьош, а не я?

Лукія. А ну, ще заведіться!..

Ванька. Він казав, що й мене вивчить вигравати...

Декотрі. „Вивчить вигравати?“ Хіба він виграв хвокусами?

Ванька. А ви думаєте як? Пересмикував карти.. Доки промовить: ен, цен, дрен і пересмикує. А то ще й по прикметам.

Митька. Ванька! Не верте йому господа, он п'яний!.. Советую тибє помовчати!..

Ванька. Чого я буду мовчати? Скажеш, що ти мене не підмовляв, щоб я йшов за тобою в город? Кажє: „я навчу тебе, як гроші вночі заробляти“...

Митька. Мало чаво в шутки не гавориться?..

ЯВА V.

Ті ж, музиканти і 1-й парубок.

1 парубок. Ось вам і музики.

Яшка. Как деньги в карман, так і Яшка на лицо.

Гаврик. Ну-да, такое определєніє пойдьоть на повсігда. А то кой-котрі завели моду не платити.

Яшка. Жулики которі, через те й не платять.

Гаврик. Достомітні шкарпійони, либо хуже того!..
Яшка. Што ж, почньом з польки. *(Сідають під хатою, починають грати, дівчата і хлопці танцюють).*

Ой, їхав, їхав, їхав,
Чом до мене не заїхав?

Гаврик *(промовляє)*.

А я тебе дожидала,
З помийниці воду брала.

Яшка *(програвши яку хвилю, знов промовляє. Аж доки не скінчать грати, промовляють почергово)*.

З помийниці воду брала
Вареники учиняла...

Гаврик.

Ой ти їхав, а я спала,
Ой ти свиснув, а я встала.

Яшка.

Та забула попитати,
Чого їхав коло хати.

Гаврик.

Ой ти дуб, я береза,
Ой ти п'яний, я твереза,

Яшка.

Ой ти старий, я молода,
Тим меж нами незлагода...

Гаврик.

Тарас коня напував,
Дзюба воду брала.

Яшка.

Тарас дзюбі заспівав,
Дзюба сподобала...

Гаврик.

Тарас коня напував,
Дзюба воду брала...

Яшка.

Тарас дзюбі вибив зуби,
Дзюба к чорту впала...

Митька. А ну розступіться абиякі, нехай потанцюють он які!.. *(Починає танцювати)*.

Декотрі. Ну й ловко ж ногами перебирає!..

Другі. В городі навчився... Город до всього приведе...

Декотрі. До всього наука!..

Дівчата. А ну, Лукіє, з вивихом.

Митька *(показує рукою)*. Пажалуйте, Лукея, одличіться!.. *(Довго танцюють. Зупиняються)*. На первой раз хоч і достаточно.

Лукія. Ой, заморилася як!.. *(Витирає лице хусточкою і доки танцюють другі, одходить з Митькою на бік)*.

Яшка *(примовляє)*.

Не виросте вище кропу лобода,
Та не буде краще попа попадя.

Митька. Как же вона сказала?

Лукія. Пізніш, каже, прийду, а зараз не можна... Миндруса дожидає.

Митька. Каково?

Лукія. Та Хвилимона ж.

Митька. Вот странно і вдивительно!.. Гаварать, що будто би на Хвилимона усі дівчата засматруються!.. Не понять нікак што в ньом антиресного!..

Лукія. Котрі придуркуваті, ті й задивляються...

Гаврик *(промовляє)*.

Піп у церкві книжечку читає,
Про попадю все думоньку думає.

Лукія. Глядіть же, гарненько її вишустріть, як прийде!

Митька. Поверте, моя красотка, за словом в карман не полізу!

Яшка (*промовляє*).

Читав, читав книжечку, перестав.

Аж приходе додомунок, попаденьки не застав...

Лукія. Якщо не образите її при людях так, щоб вона і очей більш не з'являла у нашім селі, то не буду виходити до вас увечері,—чуєте?

Митька. Слішу достаточо і пінімаю, прекрасно пінімаю!..

ЯВА VI.

Між дівчатами з'являється Килина, а оддала Хвилимон і Йосип.

Лукія (*побачила Килину*). Гляньте, гляньте, он дечки й вона!

Митька. Да, ето тошно што вона, ми зустрічались!.. (*Музики перестають грати*).

Яшка. Так можна і втомитися.

Гаврик. Даже і очень...

1-й парубок (*підходить до музик з пляшкою*).

Пора почастуватися.

Килина. Добри вечір вам та Христос воскрес!

Всі. Во істину! Во істину!..

Митька (*до Лукії*). За нею цельной хвост, зовсем на городской хвасон: аж два кавалери! (*Підходить до Килини*). Наше вам почтеніє!.. (*Простягає руки*).

Килина (*не дає руки*). Я вас... либонь, не знаю? Ви хто ж такі?

Дівчата (*промеж себе*). Як чепурно зодягнена...

Митька. Я хто такой? Всьо тот же прежньої, нисколько не другой... Невжлі не познали?

Килина. Зовсім ви мені не познаку.

Митька. А в сквері, што на Катеринославській?

Килина. Що ж таке в сквері?

Митька. Що?.. Ви вчились у мадистках?

Килина. Та що ж з того?

Митька. У етой, как вона? Вот та, што коло мосту... направо...

Килина. Мостів в городі багато, а модисток ще більше.

Митька. Так я вам другой случай предоставлю.

Ви з лакейом Сенькою із пивной, которая зветься Ялтинською, знакомство імели?

Килина. Вам же яке діло до того, з ким я знакомство мала?

Митька. І любов з ним завинчували?

Килина. А ви що ж: підглядали, чи підслухували?..

Митька. Потому што вас упознал. Скольки разов ми з вами пиво пили і мороженым я вас вгощал.

Килина. Ні разу! Я з вами ніколи і ніде не зустрічалась... Не прилипайте пожалуста.

Митька. Што ж ви так хвазаномію копилите?

Килина (*до всіх*). Скажіть йому, будь ласка, щоб не чеплявся до мене. З роду-віку я його не бачила!..

Митька. Не бачила? Как не бачила? (*Наступає на неї*).

Хвилимон (*одштовхнув його плечем*). Одійди одійди, не налазь!..

Митька (*задьористо*). Я говорю, што знаю, а ти, брат, осадил!..

Хвилимон (*знов одштовхнув його*). Гляди, щоб я тебе не посадив.

Митька. А ти їй как: брат, сват, чи кака родня?

Хвилимон. Хто б я не був, а ти не налазь, доки мордяка не бита!

Митька. Ти заступаєшся за неї, заступаєшся?.. А знаєш, за кого ти заступаєшся?

Хвилимон. Знаю!

Митька. Вона городська шлюха!..

Хвилимон (*б'є його по морді*). Брешеш, розсукин син!..

Килина. Ах!.. (*Схопилась за голову*). Чи не за цим мене кликано на гулянку? (*Хвилимон одходить з нею на бік*).

Митька. Братці, за што вон меня розкров'янив? Я докажу, докажу!..

ЯВА VII.

Ті ж і Соцький з бляхою на грудях.

Соцький. Бач, де їх чортяка зібрала!.. Геть зараз по хатах, урядник сказав, що нагаями розжене!.. Ска-

зано вам, що тільки під качелями можна збиратись?..

Парубки (*положливо*). Та ми той... Звісно, думали, як свято...

Соцький. Щастя ваше, що урядник тепер гостює у прикажчика, а то він би вам задав!.. Там і стражників частують: пісень таких забористих задержують, що аж!.. Гетьте, кажу вам зараз!.. (*Парубки і дівчата одходять нехотя в глибину*). А ти тут Митька? Тебе, брат, шукають!..

Митька. Хто?

Соцький. З города приїхали... жандари, чи що?

Митька (*з ляком*). Та не можець бить... Дяденька, кажіть, що ви мене не бачили... (*Хутко пішов*).

Соцький. Куди ж ти? Далеко не втечеш, брат, упіймають!.. Певно проштрахвився в городі?.. (*Іде на бік*). Піду послухаю, як стражники співають... Ух і ловко ж! (*Приспівує тихенько*).

Соловей, соловей, тьох, тьох, тьох!..

Канарейочка ох, ох, ох!..

1-й парубок. От тобі й погуляли.

Яшка. Ми как договорені, дак согласні і під качелями грати.

Всі. Що ж робити?.. Гайда під качелі!.. (*Пішли*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Біля Данилової хати.

ЯВА I.

Йосип і Хвилимон.

Хвилимон. А я тобі кажу, що не пізно, вчитись ніколи не пізно. Хіба я давно навчився? Годів з три не більш... Приходь, вчитиму. Згодом майстерську одкриєм, ще й вивіску змалюємо, як ото у городях...

Йосип. Та, мабуть, ходитиму... Мене цікавить шевство.

Хвилимон. А на сходці будеш?

Йосип. Навряд чи вдасться сходка... Доки зберуться, чого доброго урядник наскочить та й розжене, як і завжди... Та ще когонебудь і в холодну затопирить.

Хвилимон. Вовка боятись—в ліс не ходити.

Йосип. І щоб було святками оббігати усе село, тоді було б діло. Троє день святкували... Вп'ятьох чи шістьох можна б було все село скаламутить.

Хвилимон. Люди, братухо, як кажуть: завжди заднім умом кріпкі. Але мені здається, що так всі скаламутилися.

Йосип (*показує на Данилову хату*). Коли б оцей не подався відразу, назад, як торік?..

Хвилимон. На мою думку, не подасться.

Йосип. Та я, пожалуй, прийду.

Хвилимон. Як прийдеш, то не ховайся поза плечима других.

Йосип. Коли ж я ховався?

Хвилимон. Я не кажу, що ховався, а кажу, щоб не сховався тепер.

Йосип. Це вже тобі скортіло шпигонуть мене за-віщось?

Хвилимон. Отже і на думці того не мав.

Йосип. А де буде сходка?

Хвилимон. Почнеться будьде, а де скінчиться — хто його зна?

Йосип. Прийду. А ти тут зостанешся?

Хвилимон. Не кортить далі йти...

Йосип. Гляди, не прогав сходки.

Хвилимон. Іменно, як раз такий, що прогавить.

Йосип (*помовчав*). Сватав би вже швидше Килину.

Хвилимон. Таке діло прихапком не коїться...

Йосип. Слухай, товаришу, я постерігаю, що ти сьогодні не такий, як завжди: ніби стурбований чим, чи засмучений?

Хвилимон. Мушу тобі признатись... Спало мені на думку не абияке питання і ніяк не відкасну його від своєї душі.

Йосип. Що ж таке?

Хвилимон. Як ото Митька образив Килину, і я пішов з нею від гурту, так вона всю дорогу промовляла: „Так мені і слід!..“ Почав допитувати її, так вона одповіла: „я, каже, цілком заслужила таке прізвище“... Довів її до хати, почав прохати, щоб розказала мені—не згодилась; прохав хоч хвилину посидіти—не вмовив. Думав, може після вечері вийде—не вийшла! Світло погасили, а я все дожидав, дожидав мало не до півночі—не діждався... І знов цікавить мене те, що чого то вчора прикажчик був у Данила в хаті?

Йосип. Невже? Килина б то впала йому в око?

Хвилимон. Не знаю... Сьогодні Килина ходила з Тетяною до прикажчиків. Тетяна сама вернулася, я її перестрів, спитав про Килину. Вона одмовила, що ніби то Килина зосталась мірку здійсмати з прикажчиці—на кохту, чи що?.. Що воно рипнуло дверима? (*Чути гомін Данила і Тетяни*). Це Данило та Тетяна. (*Пішли за вузол. Вже смеркає. Згодом Йосип пішов, а Хвилимон зостався за причілком*).

Входять Данило і Тетяна.

Данило. Це було б розчудесне діло, коли б Килину умовити.

Тетяна. А я не вірю прикажчикові.

Данило. Так я ж тобі кажу: посадовив мене на канапці, трічі перехристився, потім зняв окону і поцілував. „От, каже, присягаюсь тобі святим хрестом перед оконою, що возлюбив її більш своєї душі; і коли б, каже, моя жінка померла, зараз би повінчався з нею...“ Жінка його на той мент вийшла на свіже повітря, на піддашок: ледве-ледве дибає. Що вона помре, то це певно, знахарки давно вже нанюхали, що від неї землею дхне...

Тетяна. Як собі хочеш, а я не візьмусь умовляти Килину...

Хвилимон (*наслухає*). Куди умовляти, до чого?

Тетяна. Я вбачаю у тім гріх та ще й великий гріх!..

Хвилимон. Що таке?

Данило. Який же то гріх? Як би він був удівець... А тут доводиться дождити доки помре?

Тетяна. А як не скоро помре?

Данило. Скоро—не скоро, а мусить померти... Ти подумай, яка вигода. „Нехай тільки, каже, вона згодиться до мене за полюбовницю, дам тобі пару волів на вибір, дам корову. Подумай: пару волів! Тоді у нас свій плуг буде.

Тетяна. Конешне, мати свій плуг велике діло!..

Данило. Одну корову маємо, а то буде дві.

Тетяна. Та звісно. Але краще говори ти з нею, вона тобі небога, а не мені... Я і не насмію і не вмію умовляти.

Данило. Щоб баба та не вміла? На те ви й баби, щоб памороки людям заморочували!..

Тетяна. Ні, я того не вмію.

Данило. Ти ж бачила, що я почав з нею розмову, так вона порскає... І зараз з хати втекла... Куди вона пішла?

Тетяна. А хто її зна?

Данило. Піди до Ганнушенків, певно вона там? Поклич її. Такий случай та щоб ним знехтувати, хіба ж можна?

Тетяна. Чи корову з телям дасть, чи може, ялову?

Данило. Авже ж з телям. Та хіба ж ото і всього? Він і грошей дасть і хліба дасть... Розохотився так до Килини, що хоч візьми і виверни йому всі кишні: горить, аж пала! Як говоре, то неначе у грудях у нього аж клекотить!.. Піди лиш за Килиною.

Тетяна. Та піду... але вговоряти не втямлю і як... Звісно, хто б не схотів пару волів, та ще й корову? *(Пішла)*.

Хвилимон *(підходить до Данила)*. Добривечір.

Данило. Та положим... А що скажеш?

Хвилимон. Ви що ж оце затіваєте?

Данило. А що таке?

Хвилимон. Кажуть, що підслухати взагалі погано... Це правда. Але підслухати злодія, котрий наважається людину обікрасти, чи грабителя, або душогуба, то таке підслухання не буде ганебне...

Данило. Про віщо ти варнякаєш, я щось не втямлю?..

Хвилимон. Що це ви хочете заподіяти вашій небозі?

Данило. А тобі яке діло?

Хвилимон. Діло чести, моє діло людське!..

Данило. Іди краще звідси, бо це діло не твоєї паравії!..

Хвилимон. Не піду. Ви можете вигнати мене з своєї хати, з подвір'я; а з вулиці не проженете, доки ви не соцький і не урядник...

Данило. Одійди, доки я не взяв ломаки в руки!..

Хвилимон. А хіба у мене нема рук? Ви візьмете одну ломаку, а я другу.

Данило. То це я мушу на гвалт гукати, чи що, щоб тебе здихатись? Чого лізеш в вічі?

Хвилимон. Я не лізу! І вам совітую не підступати ближче до мене, бо в мене руку не зв'язані!..

ЯВА III.

Тетяна і Килина.

Данило. Це напасть якась!..

Килина *(чоломкається з Хвилимонам)*. Сваритесь?

Хвилимон. Ваш дядько мало не на бійку йде.

Данило. Ходім, небого, в хату, діло є.

Килина. Ви, дядьку, про теж хочете балакати?

Данило. А там почуєш!.. *(До Хвилимона)*. Слухай. Як тільки ти заглянеш у вікно, або підійдеш підслухати, ей-ей так і шпортону рогачем у вічі!.. *(Пішов)*.

Хвилимон. Це щось лихе затівається!.. Нічого роздумувати і відкладати діло надалі!.. Піду і скажу батькові: вони намагались, щоб оженився, от і ввольню їх волю. *(Пішов)*.

ЯВА IV.

Лукія і Текля. *Смеркає*.

Лукія. Бач, я вгадала, де Хвилимон. То ж він пішов, а вже ж він!... Невже і тепер він не відкаснеться від Килини?

Текля. Виходить, що я правду казала, що ти закохана в Хвилимона.

Лукія. Що ж, нехай і правда буде!.. Скільки намагалася відвернути від нього серце—не сила моя; наважалась покохати Митьку...

Текля. Найшла кого кохати! Вже його потарабанили кудись...

Лукія. Все ж таки він приятний... так хорошо говорить по городському...

Текля. Ну вже й хорошо!.. Та може Хвилимон і не закоханий в Килині? Може і він тебе дратує та вивіря? А стривай. Чи Килина в хаті? *(Заглядає у вікно. Крізь вікно висовується рогач і б'є Теклю)*. Ой!..

Данило *(кричить)*. А що підслухав?

Текля. Ой, боженьку!.. Геть розбив око!.. *(Затуляє вид руками)*.

Лукія. Певно Данило п'яний, або сказився!.. Тікаймо!.. *(Хутко побігли)*.

ЯВА V.

Килина, Данило і Тетяна.

Килина. Скоріш світ за очі піду, ніж пристану на вашу пораду.

Данило. Іди, іди!.. І не знай, і забудь, що в тебе є дядько!

Килина. Я волю краще не знати роду-племени, ніж знати такого дядька.

Данило. Так геть же з очей моїх зараз! Під три чорти!..

Тетяна. Куди ж вона піде проти ночі?

Данило. Мовчи ти, преподобниця!..

Килина. Не турбуйтеся, дядино, знайду притулок. (Данилові). Запродали мою матір волосному писареві, котрий покинув її як завагітніла: а потім вигнали її з рідної хати... Куди їй було подітись з малою дитиною та з соромом? Пішла в город, нанялась до пана за полюбовницю... Тоді ви почали одвідувати матір та брати щоразу податки і з пана, і з матері... Мати передавала вам одними грішми більш, як двісті карбованців...

Данило. Брешеш ти, паскудо!..

Килина. Чого доброго й заможитесь?

Тетяна. Що брав у Марфи гроші, то брав; не знаю чи по багато?..

Данило. Як візьму я оце кілка в руки, то так оддубасю вас обох!..

Килина. Що ж, бийте! Запродали сестру, а небогу вбийте!..

Данило. Та я тобі, стерво собаче!.. (Кидається до неї).

ЯВА VI.

Хвилимон.

Хвилимон (заступив дорогу Данилові). Ні, бить не дам!

Данило. Ти не даси?

Хвилимон. Не дам!

Данило. Ти звідки такий заступник? Та ще й ломакою?

Хвилимон. Ви наважались мене почастувати ломакою, так я собі взяв задля оборони.

Данило (до Килини). Щоб і духу твого більш не смерділо в мой хаті,—чуеш? (Пішов в хату, за ним Тетяна).

Килина. Отак у дядька погостювала!..

Хвилимон. Заспокойтесь, будь ласка!..

Килина. Он які бувають дядьки!..

Хвилимон. Іноді й батьки такі бувають, або ще й гірші.

Килина. Навряд чи гіршого здибаєш?

Хвилимон. Сядьмо ось там... О!.. Заспокойтесь пожалуста. (Сідають на колодках). Послухайте, що я вам казатиму... Слухатимете?

Килина. Кажіть... Не знаю чи втямлю щонебудь? Серце як не розірветься, думки вогнем палають!..

Хвилимон. Коли хочете, я й подожду?

Килина. Ні, кажіть...

Хвилимон. Гомоніли ми з вами до цього разу про всяку всячину, більш про людське, ніж про своє... Недавно ми познайомились, а вбачається неначе ми давно-давно знайомі,—чи правда?

Килина (киває головою). Так.

Хвилимон. Давайте ж поговоримо по душі про своє власне. Чи згодні?

Килина. Гарзд... я слухатиму...

Хвилимон. Не розмовлятиму обиняками, бо і не вмю по такому, почну напрямки. Не знаю: як я вам, а ви мені цілком припали до душі... Зараз я і з батьком про це ж перегомонів...

Килина. Вам мене не можна кохати!..

Хвилимон (здивовано). Як-то не можна? Що то означає: „не можна?“ Хіба кохання в залежності від нашої волі?

Килина. Бо я вам не до пари...

Хвилимон. Як не до пари? Чому не до пари?

Килина. Не слід вам мене кохати!..

Хвилимон. Це щось незрозуміле... „Не до пари“... „Не слід?“ Може ви хотіли сказати, що я не рівня вам?

Килина. Я вам сказала так, як повинна була сказати... Шукайте собі дівчину, котра б варт була вас.

Хвилимон. Я шукав довго і знайшов вас! Ви заволоділи всією моєю істотою, всім моїм серцем, всіма думками. Якої ж мені ще від вас вартості треба?.. Цієї вашої розмови моє серце не розуміє...

Килина (з криком). Ох, які ж муки, які нестерпучі муки!.. (Починає ридати).

Хвилимон. Килію, голубонька моя!.. я вас кохаю більш всього на світі!.. Я вас кохаю такою, яка ви є зараз... Що мені до вашого минулого?.. Що ви зросли в городі, що служили там?.. Так що ж?.. Нужденні люди повинні служити, повинні здобувати собі шматок хліба, повинні заробляти,—хіба то сором?

Килина. Але як заробляти?

Хвилимон. Грудиною та печінкою!.. Аби душа була не забруджена!..

Килина. Душа?.. Душа!.. Душа моя забруджена!..

Хвилимон. Що? Що таке? Не вірю!..

Килина. Я така і є, якою мене ославив Митька!

Хвилимон. Як?..

Килина. Я розкажу вам все як на духу... я мушу розказати вам все, бо це мій останній мент, остання хвиля!.. Бо і я... Бо ви мені тепер найдорожчі в світі!.. (Починає ридати, потім потроху стихає). Гляньте мені в вічі... Я хочу в них побачити мій присуд... (По павзі). Чули ви, що мати моя жила за полюбовницю у одного пана?..

Хвилимон. Яке мені діло до того?

Килина. Пан був дуже добрий, але він раптом помер, і нам дуже тяжко було жити; нас вигнали і все одняли!.. Мати почала пити, а потім мене запродала, запродала вдвох з якоюсь зводницею: вони мене чимсь підпоїли, і я ошаліла, і не втімила, що зо мною скоїлось... Коли прокинулась в чужій кімнаті, очумалась в чужім ліжку, тоді тільки все зрозуміла... Він спершу вговорював мене, потім почав лякати, що вб'є мене і вихопив з кишені револьвера. Продержав він мене до ночі і, як стемніло зовсім, тоді випустив на вулицю... Коли замкнулись за мною двері, я хутко побігла. Ніч

була дуже темна. Я бігла до річки, не знаючи де вона... Довго бігла, аж доки не наткнулась на городского. Він почав гримати на мене і хотів одвести у часть... Я почала прохати його, ледве вблагала... розказала йому, яка зо мною пригода трапилась. Пішла я від нього і вже, як розвиднилось прийшла до матері. Мати спала п'яна... Я почала шукати ножа, хотіла і матір зарізати і собі перетнути горлянку... Не знайшла... Я розбудила матір і почала з нею сваритись, плакалась на неї, нарікала... Потім не знаю, як це вчинилося, що мені стало жаль матері. Як звечоріло, знов прийшла зводниця й почала з матір'ю частуватись та про віщось шептатись; я крадькома вийшла з кімнати і пішла, куди очі дивились... Знов проблукала цілу ніч. Ранком зустрілась з однією подругою, з котрою вчилась у модистки... Вона теж із села, їй пощастило вийти заміж за путящого чоловіка, за слюсаря... Гарна пара, добірна... Я часто раніш їх одвідувала. Мені подобалося, що вони проміж себе розмовляли по українськи, а в зайвий час читали українські книжки... Вони мене приохотили до рідної мови. Прожила я у подруги скільки день; нараяли вони мені обернутись до адвоката... Я не захотіла судитись з матір'ю... Бог з нею! Потім чоловік моєї подруги сказав мені, що без пашпорта мені в городі не можна жити. Я не хотіла більш з матір'ю зустрічатись... Постерігши як вона кудись пішла з дому, я скоріш зібрала своє збіжжя; знайшлись у мене чотири карбованці, я пішла на вокзал, купила білет і приїхала сюди... Тепер ви знаєте, яка я... (Встає). Прощайте... Спасибі вам за ті хвилини щастя і розваги, котрі пережила я в щирій бесіді з вами... Ніколи, ніколи, доки жива буду, їх не забуду!.. Завтра попрохаю у старшини пашпорт, а цю ніч деннебудь переночую... Більш розмовляти нам ні об чім!..

Хвилимон. Ні, є об чім... (Бере її за руки). Ви не повинні у тім, що з вами заподіяли лиходії, душа ваша не забруднена, совість світла як скло! Кленусь богом святим, що ніхто від мене ніколи не довідається про ваше минуле і нехай мене скарає господь, коли ним я попрекну вас!..

Килина *(кидається йому на шию)*. Ти мій спасителю!.. Ти мій отець і мати і все на світі!.. Ти сяєво моєї душі, ти світ моїх очей!.. *(Цілує його ридуючи)*.

ЯВА VII.

Ті ж і Прикажчик.

Прикажчик. Вот так сладкий поцілунок, настоящий карамель!..

Хвилимон. А вам до чужого хисту зась! *(Пішли обоє)*.

Прикажчик. Одначе как видно Килічка достачно цибулізована!.. Ето как будьто ісчо і лучше, можна будить приголубить і дешевшим коштом... З нецибулізованими бувають розня: доки уговориш її та усовістиш... і іногда бувають случаї, що і в уголовну ответственность ускочиш; а з такими розговори не довгі: цілковий либо два в зуби і до свиданія, мамзель: ти мене не знала, я тебе не видав! Треба тепер поскорій її отцедова переманити. *(У вікно)*. Данило, а Данило!..

ЯВА VIII.

Прикажчик і Данило.

Прикажчик. Ну, як наші діла?

Данило. Хвилимон тут упутався, ось що!.. Погано!.

Прикажчик. Ну, ето пустяковое діло.

Данило. Либонь, думає сватать.

Прикажчик. Ну, етому можна і помішать... На ето есть усякі способи... А як вона?

Данило. Каже: скоріш світ за-очі піду.

Прикажчик. Вот ето так глупо!.. Не думав, што у неї така глупа хвантазія в голові... Видко не так ти повів діло? Казав же тобі, ще треба делікатно... Жалко, що мені не було часу, я урезонив би її... Повір, што уміючи всяку бабу можна одурачить... Подпоїть чим, либо што другое—прочее. Ех!.. Ну та ще, на мою думку, діло не зовсім потеряне... Треба ось що по началу зробити... *(Чутно гомін, котрий все голоснішає і виго-*

лошується в лемент). А це що таке? Ого-го, ціла юрба сюди прьоть!.. Про віщо це вони гомонять?

Данило. Ото чи не про поденну радяться?

Прикажчик. А ну притаїмось та послухаємо. *(Ховаються за причілок)*.

ЯВА IX.

Макар, Сидір, чоловіки, баби, дівчата, і діти. Наприкінці виходить і Текля з підв'язаним оком.

Макар. Я, братця, завжди так як другі... Як гурт вимовить, так і нехай буде... Як що сорок, то й сорок; а як що не сорок...

Сидір. А мене хоч розпанахайте отут, менш як за сорок не піду... Та з якої речі? От ще!...

Декотрі. Воно, звичайно, дешевше і не слід би...

Макар. Чутка давно йде, що скрізь вже пішла ціна вгору... І сьогодні якийсь проїжджий біля монополюшки розказував. Стало бить, зупинив конячку, зліз з повозки, зайшов у монополюку, купив дві сотки, викушав одну, далі другу...

Сидір. Нуда! Я те ж бачив... Випив і не поморщився!..

Макар. Потім розбалакався і почав питати, яка ціна у вас на поденну... та як почув, що по тридцять, то аж зареготав. „В городах, каже, на хвабриках то що, давно вже про таку ціну забули!“

Сидір. Ну-да... Іменно так і казав!..

Декотрі. Коли в городах пішла ціна вгору, то чого ж нам зівати?

Другі. Городські люди розумніші від слобідських.

Декотрі. Авжеж. Хіба нам до городян рівнятись розумом?

Другі. Стало бить, і нам слід потравляти за розумними, щоб не зоставатись у дурнях.

Сидір. Кажу вам, хоч розпанахайте мене, хоч роздеріть, а я не согласний дешевше як за сорок!.. Якто можна дешевше?.. Не согласний!..

Макар. А гукнемо на Данила.

Сидір. Я певен, що і Данило так як і я!

Данило. А може я овсім не так, як ти? Добри-вечір!

Всі. Добри-вечір!

Данило. Я так зроблю, як мені власний розум каже: а ти роби по-своєму.

Сидір. О-в-ва!.. Отакої?

Макар. Але ж ти, Данило, казав мені, що теж не підеш дешевше як за сорок.

Сидір. І мене запевняв! Як же це, га?

Данило. Коли запевняв?

Макар і Сидір. У п'ятницю!

Данило. У п'ятницю? Перехристися! Я вас у п'ятницю либонь і в вічі не видав?..

Сидір. А як від плащаниці разом вертались?

Данило. Та ви чи не п'яні часом обое, чи може тоді були п'яні?

Сидір. Може й був хто п'яний, а у мене тоді і рісочки в роті не було!..

Макар. Та хто ж би-то у страшну п'ятницю пив би, хіба скажений?

Данило. Є такі, що і в суботу п'ють.

Народ. Бачите?.. А ви почали колошкати людей!..

Деко́трі. А найбільш Сидір...

Данило. Хто ще чув від мене про побільшення ціни? Кажіть, може ще хто чув?

Сидір. Аж забожився, що не згодиться інакше!..

Макар. Аж тричі забожився!.. А тепер!..

Прикажчик, з другого боку Хвилимон, за ним Килина.

Прикажчик. Добри-вечір вам, панове громадо!

Всі. Добри-вечір.

Сидір. Так, Данило, не чесно робити—от що!

Прикажчик (*усміхається*). Хто про віщо, а Сидір все про честь. Чудак!.. Про віщо толкуєте?

Народ. Та... звісно... об своїх ділах!..

Прикажчик. Чи не змовляєтесь?.. Кортить до забастовки?.. А ви не чули хіба, що роблять забастовщикам?.. Ось у мене газета, може прочитати?

Хвилимон (*підходить*). Чули. Чули, що й прикажчикам іноді роблять!..

Данило. Осьдечки той, котрий перший сказав, що не слід згоджуватись дешевше як за сорок!.. Каже: „я вичитав про це в книжках та газетах...“ Я, учувши про це, може кой-кому і переказав... Може і Сидорові й Макарові казав?.. Але це не з мене почалось, а з Хвилимона.

Прикажчик. Так це ти на забастовку підмовляєш?

Хвилимон. Я може й казав про те, що вичитав... Мало чого не говориться... Пишуть задля того, щоб люди читали...

Урядник. Што єто за сходка, што за мітинг?

Прикажчик (*чоломкається з урядником*). Мое поштеніє, Семен Антонович! Тут, как видите, скопище... Зговорюються, щоб підняти ціну на поденну, лібо забастувать...

Урядник. А хто тут руководствує?

Данило. Ніхто, як Хвилимон!

Прикажчик. Да, точно, єтот молодой чоловік!.. А за ним Сидір, Макар і прочі—некоторі...

Хвилимон. Це кругла брехня!

Урядник. Так єто ти, голубчик? Давно слідкую за тобою. Книжечки читаєш, газети... Ти дуже вумной!..

Хвилимон. А вам хотілося б мене за дурня мати? Ні, візьміть собі це за прізвище. (*Дехто в гурті зареготав*).

Урядник. Што, как ти сказав?

Хвилимон. Так, як чув!

Урядник. Ах ти ж забастовщик!.. Стражники, схватіть його!..

Хвилимон (*одпихає стражників*). Люди добрі, громадяни!.. Та доки ж поневірятиметься над ними всяка погань?

Урядник. Как ти сказав? *(Б'є його по лиці)*. Вот тобі погань?

Хвилимон. Е ні, не так б'єш!.. *(Б'є урядника)*.

Урядник *(стріляє його, баби і дівчата з криком розбігаються)*. Ви виділи, он мене ударив по рожі при ісполненні служебних обов'язаностей. *(Ховає револьвер в кобуру)*.

Хвилимон *(падає)*. Ох!.. Громада — отара... Заполохана, знехтована, споневірена, німа отара овець!.. *(Помирає)*.

Килина. Ох, горенько мое тяжкее, невимовнее! *(Ридає над трупом)*.

Лукія *(вибігає)*. Що тут вчинилось?

Текля *(тихо)*. Хвилимона вбито!

Лукія. Вбито? *(Падає на плече Теклі)*.

Урядник. Поставить стражу над трупом: а я сей-час зготую рапорт по начальству. *(Пішов. Загальна паніка)*.

ЗАВІСА.

СТРАЧЕНА СИЛА

Драма у 4-ьох діях.

ЛИЦЕДІЇ:

Єфрем Заїка, парубок 27 літ.
 Ларивон, його батько, старий, хворий.
 Христя, його мати, з окаліченою правицею.
 Сонька, сестра Єфремова, 14 літ.
 Гордій, брат Єфремів, 11 літ.
 Полікарп Іванович Пишний, одставний шавро-
 нист, на милиці.
 Палагея Митровна, його жінка.
 Василь Буць }
 Макар Дудка } Єфремові односельці.
 Пархім Гайдай }
 Староста.
 Ялина, дівчина, потім жінка Єфремова.
 Оксана, її подруга.
 Рибалка і птишник,
 Остап }
 Мартин } проходжі чоловіки.
 Бублейниця.
 Гришка, бондарчук.
 1, 2 і 3 вуличні хлопці.
 Двірник.
 Надсмотрщик.
 Наймичка.

Діється у Харківщині.

ДІЯ ПЕРША.

Окраїна города. Доми під бляшаними і дерев'яними дахами; подекуди є доми з двома поверхами; в глибині острог, далі чавунка; за чавункою димарі фабрик та заводів. З боку вугільний склад, далі дрова, сіно і т. ін. З лівого боку чуто гул, скрип возів і лемент, який завжди буває на торгу. В кінці дії все тихшає.

ЯВА I.

Скільки людей проходять через кін, інший з мішком через плече інший з горшками або глеками; інший з ситом, чи решетом.

ЯВА II.

Ялина й Оксана.

Ялина. О, тепер вже я, сестричка, зовсім розори-лася, всі зароблені гроші геть до копійчки розманта-чила.

Оксана. За те ж і накупила усякого добра, ох і накупила ж!.. І черевики, і на спідницю, і на кохту, і стрічок і сережки... І—господи!..

Ялина. Пора ж і мені по людські вбиратись.

Оксана. А в мене батько одняли всі гроші, од-няли тай затасували кудись... (Оглянулась). Що, роз-питувала когонебудь?

Ялина. Розпитувала. Знаєш Никодима, що з Ган-нівки? Він за десятника служить у городі. У його роз-питувала про Єфрема. Каже: ще сидить.

Оксана. І довго ще йому доведеться сидіти?

Ялина. Хто його зна? Не казав Никодим.

Оксана. Ти все таки його кохаєш?

Ялина. Я й сама не знаю... Гайда бігом, бо он-дечки вже наші частуються біля монопольки.

ЯВА ІІІ.

Єфрем (*ідуци від острогу, в брудній подраний одежі. Дивиться у слід дівчатам*). Неначе з нашої слободи дівчата? Чи не попитать кого з своїх людей на базарі? Але в такій одежі я... А все ж, слава господі, тепер вільний. (*Зупинився*). Як добре дихається свіжим повітрям. Чи далеко відійшов, а вже зовсім якось інакше: там високий мур, тіснота та смрад; а тут простір і так легко та весело робиться на душі. У полі мабуть ще краще... О, знов якісь люди ідуть. Перестою за дровами, поки пройдуть. (*Заходе за дрова*).

ЯВА ІV.

Рибалка і птишник.

Птишник (*з клітками*). Благодарить за то сусед, що протокола не зробили та не оштрахували.

Рибалка. От проклята бариня! Присікалась: „не свіжа риба, воняїть...“ А щоб тобі раз-у-раз під пикою так воняло! Яка ж не свіжа риба, коли я її вчора після обід наловив вудками? Як почала верещать: „він всіх людей потруїть цією рибою!..“ Тю, бий тебе сила божа! Прямо скажена якась!.. Неначе я уперше продаю таку рибу? Хіба вам не доводилось хоч би й не свіжу рибу їсти, тад же ж не отруїлись, слава создателеві?..

Птишник. Що не кажіть, сусед, а на цей раз риба ваша таки здорово дхнула.

Рибалка. А як і дхнула, то зараз її в яму, та карасином? Я сам би з'їв і не отруївся, а то в яму!.. От тобі і вторгував!..

Птишник. Сиплять за зябра мишаку, так дух перебива... (*Пішли*).

ЯВА V.

Єфрем (*виходе*). Коли б як хоч перебігти через плац, щоб тільки до базарю добратися, там такої рвані, як я — сила. Як побіжу, подумают — злодій, поженуться, та ще чого доброго і зв'яжуть?.. Тю, знов ко-

гось несе!.. Та невже ж я до вечора ховатимусь? (*Іде знов за дрова*).

ЯВА VI.

Остап та Мартин з покупками.

Остап. А де ж це наші? (*Оглядається*).

Мартин. Казали ж, що чекатимуть біля монопольки.

Остап (*усміхається*). От і побазарювали, куме, і богові помолилися.

Мартин. А, хоч не нагадуйте!

Остап. Невже і досі шия болить?

Мартин. Здорово угрів, собачий син!

Остап. Я ж казав вам: не лазьте, куме, в середину, бо в ту церкву тільки панів впускають.

Мартин. Та кортіло мені подивитись, чи такі боги і по панських церквах, як по наших?.. Не вспів переступить порога і тільки підняв руку, щоб перехреститись, а він, анцибіл, цоп мене за коміра, та як поверне назад, як угріє по шиї, — неначе два сонця заразом блиснуло мені в очах!..

Остап. Ото вдруге слухайте, куме, бувалого.

Мартин. Хіба й вам вже чистили потилицю?

Остап. У нас потилиця не купована...

Мартин. Не так би досадно було, коли б чужий ударив, а то свій.

Остап. Свій дошкульніш б'є.

Мартин. Та ще й який свій. От тобі і землячок!

Остап. Всі вони землячки.

Мартин. Та не те... Хіба ви не впізнали?

Остап. Кого?

Мартин. От тобі й „кого“! Це ж Прокопів свояк, знаєте того Прокопа, що у Ганнівці? Позаторік, у середопосну він купив у мене теличку, від тієї корови, що ото була у мене з великими рогами—пам'ятаєте?

Остап. Ага-га, така періста?

Мартин. Яка періста, полова!

Остап. Ага-га, так, так... Ну так що ж?

Мартин. Кажу ж, що той десятник свояк Прокопів — Никодим.

Остап. Невже? Це той, що тягнув жеребка разом з нашими хлопцями: з Герасимом Гусаком, з Ванькою Нудійом, з Єхремом Заїченком...

Мартин. Та той же самий. Вийшов у запас унтер-цером, десь блукав; а оце недавно найнявся за десятського в город.

Остап. Он воно що!.. А не чули часом про Єхрема Заїченка?

Мартин. Один чоловік казав, що сидить; своїми очима, каже, бачив, що сидить.

Остап. Сидить?

Мартин. Еге ж, сидить?

Остап. Виходить, провинив, коли так довго сидить?

Мартин. Авжеж, без провини не посадовили б.

Остап. Ну й дав же землячок пам'яткового, по потилиці!.. (Пішли).

ЯВА VII.

Двірник (гукає в дворі). Што ти тут никаєш, без нікотерих ділов. Хіба так, що по шиям хочеш получить?

Єфрем (виходить). Бить — треба купити! Я тебе не зачіпаю, так і ти не лізь в вічі!..

Двірник. Ну-ну, не вочень хвабрись!..

ЯВА VIII.

Бублейниця (проходить з своїм крамом). Бубликів, бубликів свіженьких. Добирайте бубликів!..

Василь Буць (гукає за лапшинками). Тітко, гов! А постривай на часинку. (Бублейниця зупинилась).

ЯВА IX.

Василь (виходить з низкою бубликів і з мілкими грішми в жмені). Либонь, тітко, ти дала мені не всю здачу?

Бублейниця. Што? Ах ти адійот! Как не всю? (Почина лічити хутко гроші на його долоні). Ти візьми сперначалу свої глупіє глази в зуби, — понімаєш? Низка

бубликів восьм'я копійек; два медяника — три копійки? Восьм'я та три всігда дванадцять. Та ось тобі здачі восьм'ядесят і сем кіпеек. Вот тобі і зделайте одолженіє! Сказано: мужьва! Как сам должно бить первостатейной жулик, так дума, што усе прочіє тоже жулики первостатейніє. Антиресно как обдурювать на дві чи три кіпійки. Вот тобі і зделайте одолженіє! (Регочучи пішла). Бублики, бублики свіженькі!.. (Пройшла).

Василь. Ач яка пашекувата! Як по її, то воно так виходить; а як по моему, то не так?.. (Побачив Єфрема). Якийсь шарлатан стовбичить... Опаска бере, щоб не заліз у кишені... (Хова гроші і обходить Єфрема). Чи ба? (Впізнає).

Єфрем. От тобі й маєш!..

Василь. Диви! Здоров, Єхреме! Звідкіля взявся, невже з того світу?

Єфрем. Ні, з цього.

Василь. А в нас чутка пройшла, що тебе переріzano на чавунці, що десь ти служив за стрілочника, чи що?

Єфрем. Та служив же.

Василь. І так казали, що ніби тобі тільки відрізали ноги, що ти в болниці гоїшся... А то знов хтось плескав, що ти сидиш в острозі!..

Єфрем. Сидів, оце свіжо випустили.

Василь (одступає). Прокрався? Он і того, Гавриленка онук теж прокрався на чавунці: шпадли чи що якісь покрав?

Єфрем. Ні, красти я ще не навчився.

Василь. Га? Та що там вчитись? Кажуть, що тепер на чавунці сильно крадуть.

Єфрем. Зо мною, бач, вийшла така оказія, що поїзд на поїзд наскочив: поламано два вагони, кондуктора прибило, кочегара обварило...

Василь. Хі, скажи на милость божу!

Єфрем. Зробили слідствіє і віддали мене під суд.

Василь. От туди. Сторія!

Єфрем. Через півтора ж года судили тай присудили на півгода в тюрму.

Василь. Стало бить по твоїй провині, поїзд на поїзд?

Єфрем. А хто його зна? В тюрмі як розказав своє діло, так всі в один голос сказали, що я сам себе засудив і прямо дурнем мене назвали.

Василь. Звісно... Чом же ти не викрутився? От чудак! Ну, як же ти тепер, куди думка?

Єфрем. Не знаю що й почать?.. Розгубився зовсім з думками.

Василь. Іти тобі в село, на мою думку, не приходитьсь: почнуть розпитувать та базікать... Інший сп'яну, або здурю — ляпне язиком, а воно боляче, бо ще сказать, живе, свіже...

Єфрем. Є такі болячки, що й повік не заживають!.. (Зідхає).

Василь. Невже? А може й так...

Єфрем. А як там мої батько та мати?

Василь. Краще й не питай. Бідували, доки злидні не примусили продати й худобу і усадьбу...

Єфрем. Так і усадьбу продали? Виходить, після пожежі, так уже і не оправитись?

Василь. Куди там оправитись, з яких достатків?

Єфрем. Я ж і гроші посилав... Правда два годи ні копійчки не послав. І ніхто не допоміг? Аджеж як батько мій колись при достатках був, то багатом допомагав?

Василь. Е, брат, люди скоро поміч забувають... Інший тепер світ настав і люди інші...

Єфрем. І дуже бідують?

Василь. Прямо голодні й холодні!

Єфрем. Отака звістка! І батьки голодні і я злидєнь!..

Василь. Одежа на тобі, правда що не той...

Єфрем. Доки діждався суда — всю одежу і все збіжжя мусів продать, щоб прохарчитись; а тепер бачиш, який?..

Василь. І щоб було zostаватись тобі за писарчука при волості, а то повіявся...

Єфрем. Робить при волості за спасибі?

Василь. Тепер брав би хабари...

Єфрем. Ні, цього й батько мій не вмів і мене не навчив.

Василь. Навчився б, ого-го, ще й як навчився б. Кажуть, котрі тебе зустрічали на чавунці, так кажуть що ти тоді: „при часах був, у бакхвортах...“

Єфрем. Було та сплило... (Помовчав). Слухай, Василью!

Василь. А що таке?

Єфрем (довго не може вимовить). Чи не позичив би ти мені хоч полтиника, доки я очумуюсь?

Василь. Полтиника? Х-м. Ну, скажи на милость божу, як на лихо, а ні копійочки нема!.. Продав мішок житнього борошна, та мірочку картоплі, купив дещо в хазяйство... Оце бубликів купив батькові до чаю, вони люблять чай пить... Одначе зоставайся здоров!.. Еге-ге, чи ба! Вже наші селяни рушили з базарю і моя конячина поплелась за підводами. От шкода, що ні копійочки...

Єфрем (кладе в кишеню руку). О, я й забув, що в мене в кишені карбованець.

Василь. Та ну? От бачиш, от і гаразд! А знаєш що? Гайда, брат, до монопольки, там побачим і своїх людей!.. А ловко встроєно як: і з цього краю монополька, і з того... Не підеш?

Єфрем. Ні, не піду... не маю часу!..

Василь. Ага... Ну, то прощай! (Хутко пішов).

ЯВА X.

Двірник (виходе з двору). Ну-що, поживився у землячка? З бублейницею спорив за здачу, а як прийшлося до позики: „нема ні копійочки?“ Єжелі так, что тошно у тебя єсть руб серебра, так і я могу дати тобі закуток на сколько день?..

Єфрем. Нема у мене ні копійки!

Двірник. Вон какой ти капіталіст... Так ти краще не шатайся біля двора!.. (Пішов).

ЯВА XI.

Полікарп Іванович (коробка дерев'яна через плече, накрита ганчіркою; він при хресту і в медалях).

На миліці). Піріжків, піріжків! Піріжків з м'ясом, з картошкою, з капустою!..

Єфрем (на бік). Єгорівський кавалер!

Полікарп Іванович. Купи, парень, піріжків, тільки парочка й зосталась.

Єфрем. Купило притупило.

Полікарп Іванович. От так купець! Откедова ж ти з'явився з порожніми кишнями?

Єфрем. Відтіля де вже нема.

Полікарп Іванович. Напрасно одвічаєш з серцем!.. А я такої чала-ек, що може і в пригоді стану.

Єфрем. Навряд. (Показує рукою на острог). Я звідти, з дядькового хутора.

Полікарп Іванович. Он якої лепорт!.. Ну ето нічаво, лишь би пашпорт не замараний.

Єфрем. Ні, слава богу, не замараний!

Полікарп Іванович. Значить, ти нічаво не тяпнув, а по обговору, чи як?

Єфрем. Служив на чавунці, за стрілошника, поїзд на поїзд наскочив... І крушеніє.

Полікарп Іванович. Крушеніє, во-што! Ну ето діло модное... Еті діла теперча часто случаются—да! Куди ж ти тепер?

Єфрем. Та так, хоч і в річку головою!

Полікарп Іванович. Што ти, што ти? Алі хреста на тобі нема?

Єфрем. Коли б я один терпів, перетерпів би; а то через мое лихо батько й мати пухнуть з голоду...

Полікарп Іванович. Ти ж не немощний який, не каліка... Ех, голова твоя нерозсудливая!.. Ти з яких?

Єфрем. З крестян, запасний нижній чин.

Полікарп Іванович. Котрого полка?

Єфрем. Я служив в конній артилерії.

Полікарп Іванович. А я піхотинець. Як тебе зовуть?

Єфрем. Єфремом.

Полікарп Іванович. А я отставний шевронист Полікарп Іванович Пишний, — да! Скажи ти мені попервох во што. Денег як видно у тебе ні гроша, а з голоду пухне душа?

Єфрем. Та... Як сказали: „ступай, ти свободен“, то мов вітром винесло мене з тюрми. Тепер дихнувши свіжим повітрям, почув, що таки голодний здорово.

Полікарп Іванович. Ось два піріжки зостались—закуси, опісля за все разом полічим. (Єфрем їсть). Тепер поведем таку розмову. Служив ти в конній артилерії, значить, коло коней можеш поратись?

Єфрем. Я люблю коней!

Полікарп Іванович. Желает службу получить?

Єфрем. Ще б не желав?

Полікарп Іванович. Сьогодні якраз питаю мене приятель, він надсмотрщиком знаходиться при бендюгах у одного багатія, да! Так питаю, чи не маю кого лікумердувать? От я тобі до нього і дам лікумердацію. Согласной?

Єфрем. А жалування яке?

Полікарп Іванович. На перший місяць — красная, а там прибавка по заслугі. Захочеш у мене столуватись — одлично! Даси чотири цілкових у місяць і за ето получиш: борщ з гав'ядиною, кашу хоч пшоняну, хоч гречану; а на вечерю кайдбор, либо картопля.

Єфрем. Та ще ви мене прямо на ноги становите? Спасибі вам, велике спасибі.

Полікарп Іванович. „Спасибі“ само собою, а за лікумердацію два цілкових, інакше нельзя, з розстрочкою, по полтиннику в місяць... Ага, ось і моя Палагея Митровна жалуйть!

ЯВА XII.

Палагея Митровна. А чого ти, кавалер, забарився, хіба не продав піріжків?

Полікарп Іванович. Коробка порожня, хоч сама заглянь. А тут діло комерческе, да! Сперначалу закарбуй собі, што етот чалаек з'їв два пирога у борг. Це наш новий столовник.

Палагея Митровна. Ви ж з яких будете?

Полікарп Іванович. Запасний антилерист, значить, наш брат, воїн. Судивсь, бідолага, за залізнодоро-

рожні полонки, одсидів, а тепер: „гол як сокол“. Я його думаю приділить до Баклажанова, у бендюжники. За лікумердацію, вже сказав, два цілкових...

Палагея Митровна. З других брав по два з полтиною і по три; а чому ж тепер продешевив?..

Полікарп Іванович. Ну, да так... жалко стало... А за обід і вечерю—чотири. Согласна?

Палагея Митровна. Та вже коли так сторгувався, то нехай так і буде.

Полікарп Іванович. От на щот одежі треба буде оборудувати діло?

Палагея Митровна. Це можна. У мене є знайома удова, у котрої недавно помер чоловік — від чухотки, чи від тихву? Він теж служив бендюжником... Так вона продає його одежу і дешево, правда одежина не нова... Чекмень, полушубок, дві сорочки, штани, шапка і хвартух. (До Єфрема). Четвертачок хвакторового даси?

Єфрем. Та чому ж і не дати?

Полікарп Іванович. І ладно! Ходім же обідати; а після обід діло почнемо робити.

Палагея Митровна (до Єфрема). А щоб ти не обдурив, як заживеш гроші — бо тепер народ мошелник, то договори ось який. Доки виплатиш нам хвакторове, щоб хазяїн платив тобі жалування через мої руки?

Єфрем. Нехай буде хоч і раз-у-раз так.

Палагея Митровна. Я так тобі ще й вигадую якогось полтинника; бо товариші зразу потребують могоричу, а ти скажеш, що я всі гроші забираю за довг. От і взятки гладкі!

Єфрем. Та нехай і так буде.

Полікарп Іванович. Ну, скінчили? Договори краще грошей!

Палагея Митровна (до Полікарпа Івановича). А куховарка судового пристава не віддає та й не віддає полтинника за лікумердацію!..

Полікарп Іванович. Та колись віддасть.

Палагея Митровна. Ну я ж їй підстрою штучку, я їй підвезу машину!

Полікарп Іванович (до Єфрема). А як тебе величать по батьощі?

Єфрем. Ларивоновичом.

Полікарп Іванович. Ну, Єхрем Ларивонович, ходім в наші хорони! На, тащи коробку, ти молодший за нас. (Дає йому коробку).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Через півтора года.

Убога хатина в підвальному етажі, круглі вікна, багато всякого лахміття валяється повсюду. Піч, грубка, стіл, стільці усякого штибу, здебільшого поламані. Самувар і всяка посуда. Макітра з опарою.

ЯВА I.

Полікарп Іванович і Сонька з кошиком біля порогу.

Полікарп Іванович (*підбива опару*). Дак ти так і доложи Палазі Митровні, што, мол, пожалуйте, тетю Палазію, скорій додому, бо Полікарп Іванович вже опару підбили. Потім забіжиш до пивоварні та назгребай вугольків.

Сонька. А як тьотя не спрости пироги, то все таки нехай ідуть додому?

Полікарп Іванович. Єжели не спрости, дак може буде приказ, щоб ми з тобою вдвох ліпили пироги, не дожидаючи її?..

Сонька. Я так і скажу.

Полікарп Іванович. Накинула б на плечі яку небудь рядюжку, бо на дворі мряка.

Сонька. Обійдеться і так. (*Пішла*).

Полікарп Іванович. Обійдеться? Ах шмаркачка!... Охитніш дрижатиме на холоді, а рядюжки не напне, не хвасон!.. Волосся вже навчилась куйовдить, морду крейдою шарує!..

ЯВА II.

Гришка Бондарчук з оберемком щепок.

Гришка. Кудам вам, дідушка, покласти щепки?

Полікарп Іванович. От маладець. Поклади в куток.

Гришка (*кидає щепки*). Хазяїн пайшли в кабак, а я назгребав щепок та мерщій до вас.

Полікарп Іванович. Щепки ето не крадіжка, да!..

Гришка. Я вам щодня носитиму щепки, а трахтирщик більш не діждеться... Він давав мені по стакану пива і я пив, доки не постеріг, що він дає мені недопитки: позлива з кружок тай дає; а часом ще й водою долле... Не мошелник скажете, не падлець?.. Дідушка, а де Сонька?

Полікарп Іванович. Сонька? Сонька пішла в командировку... Слушай ти? Ти, брат, Соньки не зачіпай... Не хорошо...

Гришка (*опустив очі*). Єй богу, я ніколи її не зачіпав. Там за великою кадкою під ринвою, жмут стружок — нехай забере на підпал.

Полікарп Іванович. Стружки стружками, а ти будь чесним...

Гришка. Їй-богу я з роду-віку!..

Полікарп Іванович. Да я ж сам бачив.

Гришка. Бачили?.. Може коли у шутки? Тепер не буду! (*Хутко пішов*).

(*По великій павзі у вікно висовується сіда голова двірника*).

Голова. Полікарп! Што ти сидиш мовчки?.. І мені брат скучно... Пайшов би в трахтир, потому діла всі поробив, так не ловко, єжели хазяїн увидить, почне гримать... Скучно, ну так скучно... (*Зідхає*). Давай зиграєм пісню, либо што? (*Підтягує*).

Ночки да темні, только тучі грозні
Попод небесами ідуть,
Наші храбрі арнадери
Всі в Париж город ідуть.
Вони ідуть марширують,
Промеж собою гаварять:

Трудно, трудно нам то, братци,
Париж город своєвать.

Що труднее нам то, братци,
Да под пушки подбежать.
Подбежим ми братци то под пушки,
Закричим усе, ура, ура!..

Наш батюшка анарал Кутузов
Громким голосом вскричал:
Покорітесь ви, шельми хранцузи,
Покоріться ви нам;

Єслі же ви не покорітесь,
Пропадете все ви как трава!..

ЯВА III.

Сонька (*вбігає, плачучи, в руках порожній кошик*).
А щоб вам чортяки ноги повивертали, щоб вас бенеря
потовкмачила!..

Полікарп Іванович. З ким сражалась, хто по-
бідив?

Сонька. Катаржні хлопці відняли вугілля... Я на-
збирала, а вони змовились та одняли... Забрали собі, а
мене ще й побили!.. (*Рече*). У, каторжні! (*Спокійно*).
Казали тьотя Палазя, що зараз прийдуть. (*Знов плаче*)
У, сибірні шарлатанюги!..

Полікарп Іванович. А ти б осторонь од них
згребала.

Сонька. Я й так віддаля... А ото мордатий Стьопка,
що батько його водовозом, підповз до мене і почав
чорт-зна-що казати, далі ухопив мене та давай цілу-
вать, геть обслинив усю твар. „Давай, каже, житимем
з тобою, як чоловік з жінкою“... А щоб ти не діждав,
слинявий!..

Полікарп Іванович. Тепер тьотя Палазя і не
дасть тобі свіжого пиріжка.

Сонька. А вже ж не дадуть, вони такі скупі!..

Полікарп Іванович. Ну, ето ти брьош, зовсім
брьош!..

Сонька. Еге „брьош!“ А як я карасину розлила,
трохи не били мене...

Полікарп Іванович. А што ж по головці тебе
за ето гладить? Ех ти деревенщина — нерозсудлива!
Думаєш, легко добуваються гроші, хоч і на карасину
і на все проче?.. Як ти в деревні зросла, так нічого й
не тямиш. Піди та цілий день вистій на базарі, як дощ
тобі капа за коміра і за халяви, або метелиця як за-
вие, чи шкрибаньоть мороз!.. Попогаласай у таку негідь:
пиріжки, пиріжки свіжі!.. Дух тобі забива, ніс одмо-
розює, руки й ноги деревеніють... А літом: сонце па-
рить, піт юшить з тебе; а ти не вважай на те, одне
кричи: „пиріжків з м'ясом, пиріжків з капустою...“
Сам торгував—знаю!

Сонька. А чому тепер не торгуете?

Полікарп Іванович. Знеслилися, нога почала
докучати. Як довго стою, так мліє. Торгове діло таке,
що не зівай.

Сонька (*глянула у вікно*). О, колимажники про-
їздять з вугіллям, побіжу та випрохаю. (*Побігла*).

ЯВА IV.

Єфрем (*входить збентежений, він в одезі, яку
бендюжники носять*). Здрастуйте!

Полікарп Іванович. Здоров, Єхремушка?

Єфрем (*кида шапку об лавку*). Отак, а не чорт
зна як! Де тонко там і рветься.

Полікарп Іванович. А що таке урвалось?

Єфрем. Знов вісь передня у бендюгу зламалась,
якраз на шворневі.

Полікарп Іванович. Ну?

Єфрем. Хазяїн знов присікався: „вищитаю, каже,
за зварку осі, ще й за прогул вищитаю“.

Полікарп Іванович. А ти що на етоє самое?

Єфрем. А що я йому казатиму? Нехай вищитує
знов... „Чом ти, каже, дурню, не звернув управо чи
влво?“ А зверни управо — вибоїна і наліво вибоїна...
„Або вісь, каже, на твій щот, або получи роцот!..“

Що ж? Він хазяїн, його й сила!.. „У мене, каже, на твоє місце он аж три дожидаються“. Пропало знов сімдесят копійек за зварку осі та ще за прогул хто його зна скільки вищита?

Полікарп Іванович. Што ж, потерпи, Єхремуска!

Єфрем. Та це вже я не раз чую від вас, а доки ж і терпіть? Ви терпіли увесь вік, а що товку?

Полікарп Іванович. Як що? Не терпів би, певно ще гірш було б. Што ж? Послужив богу-государю, шавронистой в одставці, егорівський кавалер... да! Що ногу на війні скалічило, та два пальці на руці одрізано? Так за те получаю пенсію — 35 р. 91 к. в год. А чого мені ще? Койчим промишляю і живьом-дихаєм та благодарим бога.

Єфрем. Я не був би тим задоволений.

Полікарп Іванович. Не заздриш на велике, щоб і малого не згубив.

Єфрем. А однак куди не глянь, люди женуться за більшим. Хоч би взяли хазяїна мого: має двадцять вісім бендюгів, кам'яного дома на три поверхи і всякого добра повно. А йому мало. Ще вісім бендюгів роблять у майстерській... А задля кого йому дбать? Один одним син, та й той щоразу удосвіта додому приїздить п'яний... А у іншого на шиї ціла сім'я: батько немощний, мати каліка, сестри, брати... Що моему хазяїнові сімдесят копійок?.. Раз плюнуть! А він виверта їх з мене і за прогул виверта... А на придачу ще й дурнем мене визнає!

Полікарп Іванович. Копитали нажива, а про душу забува.

Єфрем. Його душа від голоду та холоду не голосить.

Полікарп Іванович. Певно те багатство йому від батьків спало?

Єфрем. Як раз? Я розпитував людей. Таким же простим був бендюжником, потім раптом почав багатіти. Одні кажуть, що знайшов гроші; а другі, що придушив когось...

Полікарп Іванович. Єжелі чесно нажив, зна-

чить похвортунило; а єжелі мошенством чи грабительством — судья праведний востребує к одвіту — рано чи пізно, а востребує, — ба! Дай ка покурить, єжелі єсть табачок?

Єфрем (дає у папірці тютюн). Чесно, кажете, нажив? А як чесно наживають, га? Я як служив на чавунці, так бачив як декотрі наживаються: крадуть з магазина, крадуть з вагонів... А в мене не стачало — чи совісти, чи смілости?.. Може згодом і я насмілюся б, коли б раптом не попав під суд. (Помовчав). Що з тих тринадцяти цілкових у місяць, що я получаю, заробляючи гіркою невсипучою працею, бовтаючись день і ніч в багнюці?—І я, і вся моя сім'я живемо цілий вік не доідаючи... Гаразд, що хоч Гордія втис до шевця. Правда, що там же і життя йому: ой-ой-ой!.. А Соньку скільки не старався, нікуди не зміг пристроїти... В одній швейній, де була картка наліплена на вікні: „требуються учениці“, як глянули на мою одіжку та Соньчину, то мало в шию не виштовхали. Пошол вон, дурак!... Одне тільки і чуєш: дурак! Та невже ж я ніколи не порозумнішаю?

Полікарп Іванович. Мало кого з початку не звуть дураком?

Єфрем. Гарний початок, коли мені вже двадцять дев'ятий рік.

Полікарп Іванович. Ну дак што? А мені сімдесят чотири. Про дураків я тобі так скажу. Наприклад у службі. Як наведуть новобранців — дурак наголо! Прямо на которого не глянь — дурак-дураком!.. А гляди пройде півгода, вимнуть з нього сирицю, витріпають кострицю і любо поглядіть, — да! Інший ще до года у екхлейтори попаде, а там у младчі ундерцери. Попадуть в учебну команду і вже звідти як вернеться — молодець, хоч картину з нього малюй! Так і ти потерпи, потруждайся ще, скоряйся... Що робить? Хазяїн придивиться — він ще не придивився до тебе, ну як придивиться — перестане і дурним звать і рублишку якогось знов накіне, — да!

Єфрем. Жди та пожди, а черево та злидні не ждуть.

Ті ж і надсмотрщик.

Надсмотрщик. Здрастуй, воїн, капказький герой! Як живеш-поживаєш? *(Чоломкається з Полікарпом Івановичем).*

Полікарп Іванович. Поманеньку. А як тебе бог милує?

Надсмотрщик. Нельзя жалуваться, нельзя, хоча конешно хотілось би краще... Єхрем, ступай у двор до хазяїна помийну яму чистить. Потому как вось только удосвіта буде готова, дак хазяїн приказує: „лібо нехай ідьоть яму чистить, лібо сишчас рощот“.

Єфрем. Отака ще робота?

Надсмотрщик. А не желяєш, як завгодно.

Єфрем. Піду.

Полікарп Іванович. Ти, приятелю, дуже вже напосідаєш на Єхрема?

Надсмотрщик. А вон жується? Ти їх только послушай, дак вони, сволочи, он как обговорять!..

Єфрем. Ніколи я не жуюсь!

Надсмотрщик. Спроси ка його, кагда вже гаварить на чистоту: за времня, що служить, чи хоч раз уклонився, дискать: „дяденька, чи Петро Павлович, дозвольте вам рюмочку поднести?“ Одно слово: сволоч народ! І с тем што до свиданія з вами! *(Чоломкається з Полікарпом Івановичем і йде).*

Полікарп Іванович. Значить ти, Єхремушка, тошно і досі йому чести не зробив?

Єфрем. Якої йому ще чести? Він получа щомісяця по тридцять копійек, та ще й частувать його?

Полікарп Іванович. Такое положеніє, воно все равно як закон.

Єфрем. І його частуй і товаришів частуй! Не по частуй котрого з товаришів, то при нагрузці або при розгрузці — він печінки тобі одіб'є або скалічить: не дивиться чи то рука чи то спина — так і жбурне на тебе.

Полікарп Іванович. Значить, так вже на світі встроєно, що одне за другого чіпляється...

Єфрем. Треба йти бовтатись у ямах... Візьму окраєць хліба.

Полікарп Іванович. Там у запічку хліб. Та візьми цибулин зо дві та соли. *(Іде до опари).*

Єфрем. Обідать не прийду. *(Взяв харч, іде до дверей).*

Вбігає Гордій, за ним три хлопці.

Єфрем. Це що таке?

1-й хлопець. Етот мальчик украв у мене п'ятнадцять копеек.

Гордій. Брешеш!

1-й хлопець. Брешу? *(До хлопців).* Реб'ята, разлі я брешу?

Хлопці. Украв.

Гордій. Не крав я, брежете ви всі, як собаки!

1-й хлопець. „Не крав“? Понімаєте? Ми втрюх, понімаєте, грали в орлянку, а він підійшов і дивиться... Далі сів понімаєте, далі і почав курить папіросу... Реб'ята, так?

Хлопці. Авжеж так.

1-й хлопець. Роблю папіросу, понімаєте, а деньги двадцять сем копеек поклав возлі себя — п'ятнадцять сребряних і двадцять мідяками. Вон он і собі, понімаєте, сів коло мене. Реб'ята, так було?

Хлопці. Ну-да.

1-й хлопець. Я ж думав, що він, понімаєте, хоче прикурить, а він цап за деньги та дерка. Ач, якої мошелник! Пойдьом, брат, до городского! *(Кидається до Гордія).*

Єфрем. Стійте!

1-й хлопець. Почему? Городовой нас сешчас розсудить... Беріть його, реб'ята!

Єфрем. Не руште, це мій брат! Він золотого взяв, кажеш?

1-й хлопець. Сребряні п'ятнадцять копеек!

Єфрем. На тобі золотого і убирайся. *(Дає йому гроші).*

1-й хлопець *(взяв)*. Ну, попадьошся ти нам, ми, брат, тобі ребра попомнем!..

Єфрем. Ну-ну, перш чим мнять чужі ребра, постережи свої! Ти ж де взяв гроші?

1-й хлопець. Кому яке діло? Може я їх вкрав, да ловко заховавсь! *(Регоче)*.

Єфрем. Ну, геть з хати!

1-й хлопець *(до нього)*. Ну-ну, ти не вочень! Городової моєї дяденька!.. *(До Гордія)*. Ах ти ворюга. *(Хлопці пішли)*.

Єфрем *(до Гордія)*. Так ти почав з злодюгами товаришувать?

Гордій. Ні, хрест мене побий, ні!

Єфрем. Хіба я з тим взяв тебе з слободи, щоб ти злодієм зробився? Віддав я тебе до коваля — прогнали, віддав до лимаря — прогнали, тепер віддав до шевця!..

Гордій. Прогнали.

Єфрем. Як? Прогнали вже? за віщо ж?

Гордій. Ти будеш бити!..

Єфрем. Кажі: за віщо?

Гордій. Ти будеш бити!.. *(Плаче)*.

Єфрем. Не кисни, плакса ти чортова! Кажі, за віщо?

Гордій. Я піду втоплюсь!.. *(Починає ревати)*.

Єфрем *(з жахом)*. Що?

Полікарп Іванович. Свят, свят, свят!.. Що це за люди починають вилуплюватись? Ах ти віскряк!.. Да як у тебе язик повернувся таке вимовити?

Єфрем. Ну, що йому на це сказати? *(Схопився за голову і сів біля столу)*.

Полікарп Іванович *(підійшов до Гордія і гладив його по голові)*. Гордюшка! Скажи мені по правді, чи ти богу молишся?

Гордій. Авжеж.

Полікарп Іванович. І сьогодні молився?

Гордій. Авжеж.

Полікарп Іванович. Може сьогодні не молився? Чого ж не дивишся мені в вічі?.. Не молився?

Гордій. Не було коли.

Полікарп Іванович. Як? Ах ти богоодступник! Видиш, ти забув помолитись, а бог і попустив тебе на крадіжку.

Гордій. Я не крав!

Єфрем. Кажі зараз, кажі всю правду, за віщо швець тебе прогнав?

Полікарп Іванович. Ну, говори, я не дозволю тебе бити.

Гордій. Учора удосвіта наносив я повну діжку води... потім пішов за молоком до вокзалу. Хазяїни щодня п'ють молоко... Перш Микита ходив по молоко, а тепер він заслаб... Взяв я гривеника і глечика... Несу молоко понад річкою, а там оці хлопці грають в орлянку. Один гукнув: „дай мені молока!“ А другий каже: „давайте однімемо у нього молоко.“ Я навтеки, а вони за мною, догнали, котрийсь ногу підставив, я й беркицнув, — молоко розлилось і глек розбився... Прийшов, а хазяїн як почав мене ретязьом катувать... Ось як списав спину. *(Піднімає сорочку і показує)*. Далі випхав мене і сказав: „доки не принесеш п'ятнадцяти копійок за молоко і глечик — і очей не покажуй!“ Я пішов блукать по городу, цілий день блукав... Ночував під мостом. Вранці пішов до пивоварні, знов ті хлопці грають, я схопив золотого та драла!..

Єфрем. Де ж той злотий?

Гордій. Ти будеш мене бити!

Єфрем. Не реви! Не буду бити, де злотий?

Гордій. Як догнали хлопці, я жбурнув його в річку.

Полікарп Іванович. Значить, ти за золотого хотів одкупити хазяїнові молоко і глека?

Гордій. Авжеж.

Єфрем. Чому ж ти не прийшов до мене та не розказав про свою пригоду?

Гордій. Бо ти бив би мене!..

Єфрем. А хоч і побив би, так за те ворюгою тебе не взичали б!..

Полікарп Іванович. Свій побив би, свій і пожалував би! Ех ти, дурашка!..

Єфрем. Куди я тепер з тобою подінусь?

Полікарп Іванович (до Гордія). Ти мабуть і їсти хочеш?

Гордій. Хочу.

Полікарп Іванович (дає шмат хліба). На, подивись.

Гордій (їсть жадно). Який смачний хліб!

Єфрем. Мабуть я тебе завтра верну в слободу, пропадай краще там...

Гордій. Коли ж я сам невтраплю... Я б давно втік.

Єфрем. Попитаю на базарі когонебудь з наших людей.

Гордій. Коли б сьогодні?.. Я мнятиму таткові табаку, а мамці допомагатиму на річці сорочок прати.

Єфрем. Отак, а не чорт-зна як! (Встав). Ну, мені треба йти. (Пішов).

Полікарп Іванович. Так ти, Гордюшка, тим злотим хотів задовольнити хазяїна?

Гордій. Авжеж. Я вчора як ходив по вулицях, то все дивився під ноги та тихенько промовляв: „Допоможи мені, господи, знайти злогого.“

ЯВА VII.

Сонька (вбігає). Таки випрохала, таки випрохала!.. Аж три великих грудки випрохала!.. (Кладе кошик з вугіллям, до Гордія). Здрастуйте вам. (Сіпа його за рукав). Де це ви взялись?

Гордій. Піди геть, у морду дам!

Полікарп Іванович. Ах ти блазень! Це ти так з сестрою вітаєшся?

Гордій. Нехай не лізе!

Сонька. Бачте, який він? А як я його, раз-у-раз жалую!

Гордій. Еге ж, жалуєш!.. У неділю прохав конхвета, а ти взяла та й віддала тому витрішкуватому Гришці Бондарчукові.

Сонька. То я, дідушка, знайшла бумажку з канхвета та загорнула в неї шматочок хлібця та й обдурила Гришку... О, тьотя йдуть!.. (Підмета швиди хату). Ой, як тут нечепурно!

Гордій (помовчав). Сонько! я завтра додому поїду.

Сонька. Ов-ва!

Гордій. Єфрем казав.

Сонька. Велике щастя! (Мете).

ЯВА VIII.

Входить Палагея Митровна.

Палагея Митровна. Ну що опара? (Ставляє корзинку).

Полікарп Іванович. Вже вдруге підбиваю.

Палагея Митровна. Ну, шавронистий, сьогодні у кумушки, Меланії Сидоровни, буде пир на весь мир—мениниця! І прохала пожалувать. Сходимо ж в баню, а потім купимо кренделя і підемо.

Полікарп Іванович. Певно гостей збереться чимало? Коли б прийшов племеник її, каптинармус стрілкового батальйону, ну й ловко розкаже про войну з Китаєм!..

Палагея Митровна. Опару зараз віднесу до Тетяни Власовни. Я їй у піст скільки разів допомагала бублики пекти, нехай сьогодні і вона мені спече пироги. (Взяла макітру і понесла).

Полікарп Іванович. Годі вже, Сонько! Накурила так, що й дихати нічим. Засвіти краще лямпочку, бо вже смеркає.

Сонька. Зараз засвітю. (Почина світити лампу). Дідушка! А мені не кортить у слободу... У городі шарманки ходять, у трахтирі машина... В слободі тільки сопілка, або гармонія...

ЯВА IX.

Єфрем (хутко входить оглядаючись). Нема більш нікого в хаті?

Полікарп Іванович. Що, скінчив яму?

Єфрем. Авжеж... Будь вона не ладна... Утрюх чистили... (Оглядається). Хто там такий?

Полікарп Іванович. Де?

Єфрем. За дверима неначе хтось прийшов?

Полікарп Іванович (*відчиня двері*). Нікого нема. Що це з тобою? Чи не знов okazія?

Єфрем (*прислухається*). Іменно okazія.

Полікарп Іванович. Ну, опісля розкажеш, потому ми на менини йдѡм, до куми,—да! А Гордюшка верно, што злогого взяв, а не вкрав.

Єфрем. Що таке Гордюшка?.. Ну-да!.. все рівно... Де він?

Сонька. Вже спить, аж хропе!

Полікарп Іванович. Конешне, краще було б, ежели б він знайшов...

Єфрем. Як знайшов?

Полікарп Іванович. Що ти неначе не тямиш об чим гаварю? Стомився мабуть і випив на тще серце, га? Ну, ето ничаво!

Єфрем. О, хтось іде...

ЯВА Х.

Ті ж і Палагея Митровна.

Палагея Митровна. Чи чуєте, городовий розказує, що якийсь ракло ограбував купця? Гвалт іде по всьому городу та свистки!..

Полікарп Іванович. Ах, ти, скажи на милость божу.

Палагея Митровна. Кажуть, що немала сума. Купець був під хмельком, вийшов з трактирю і почав гукать звощика. Ракло підійшов до купця. „Пожалуйте, каже, гривеника, зараз звощика приведу...“ — Купець вийняв бумажника, а ракло за бумажник, а купця в груди... Купець упав в болото та заплутався у поли своєї шуби; доки підвівся та почав гвалтувать, а ракла і поминай як звали.

Єфрем. Отак чорт п'яних бере!..

Полікарп Іванович. От тобі до чого доводить п'янство!

Палагея Митровна. Ну, бери, кавалер, віник та мочалку.

Полікарп Іванович (*збирається*). Хороше діло:

сперначалу у бані попаритись, а потім на менинах нутреності попарить.

Палагея Митровна (*до Єфрема*). А ти, коли хочеш їсти, то візьми там у запічку картошка варена та й пообідай.

Єфрем. Я... добре... Істи не кортить...

Полікарп Іванович. Ну, я вже готов. (*Присівує*). Всадники в поход собирайтесь... (*Пішли*).

Єфрем. Сонько! Піди принеси мені пляшку пива. (*Дає гроші*).

Сонька (*взяла гроші*). Може там почую щонебудь про ракла? (*Пішла*).

Єфрем (*сам*). Неначе гарячим вугіллям всього мене обгорнуло, груди пашать немов сковорода!.. Чуть-чуть не проговорився... Отоді вже був би дурнем на віки-вічні. Скільки ж там грошей? (*Вийма бумажник і лічить*). Ого-го! Сотня, дві... (*Хутко перелічив*). Де-в'ятьсот тридцять п'ять рублів. А що як хтонебудь бачив? Неначе щось рипнуло дверима?.. Ні, нема нікого. (*Ховає*). Часом дізнаються — спалю, у яму кину, а не признаюся, щоб дурнем знов не ославили!.. Ні, не спалю і в яму не кину, а заховаю, так заховаю!.. Тепер батько й мати не будуть з голоду пухнути, я їх зарятую!..

ЯВА ХІ.

Сонька (*вносить пиво*). Не впіймали. Кажуть, що звощики бачили як біг через вулицю, а як добіг до базарю, десь між рундуками зашамотався і щез...

Єфрем (*випив*). Як не впіймали зразу, то вже й не впіймають!.. А що, Сонько, ти б хотіла поїхати додому?

Сонька. А чого я там не бачила?

Єфрем. Хіба краще по смітниках повзати та в багнюці ритись?

Сонька. А дома хіба я кращу роботу робила? Кізяки збирала на вигоні — на топливо, та гній згребала... Весело як!

Єфрем. То ж для батька-матері збирала, а тут... Дома другу роботу тепер робитимеш...

Сонька. Я б хотіла тут zostатись...

Єфрем. Ех, дура ти, дура!.. Ну, я піду, коня впо-
раю та збігаю до кузні, спитаю за вісь... а ти стелись
та гаси світло, бо хазяїни вернуться мабуть світом.
(*Пішов*).

Сонька (*сама*). Що то за книжку Єфрем розвер-
тав і якісь бумажки перегортав?.. Гришка Бондаренко
заглянув та й каже: „то гроші!“ Де б Єфрем стільки
грошей взяв... А може й гроші... (*Підходе до Гордія*).
Зроблю Гордієві гусара... (*Бере соломинку і лоскоче
йому в носі*).

Гордій (*сонний*). Ой, дяденька, не бийте! Єй-богу,
мене хлопці перепинили... (*Сонька присіда регочучи*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Через два тижні.

Проста хата, дуже убога. На полу замість постелі — мішок драний з
соломою, голі дошки, на столі нема скатерки. Скрізь у вічі б'є убо-
жество. На комині горить каганець.

ЯВА I.

Ларивон, Христя і Макар.

Ларивон. Я ж кажу... (*Почина кашлять*).

Макар. Кашляй — не кашляй, Ларивоне, а гроші
за хату плати; а нема плати, то нема й хати. Краще я
загонитиму в цю хату овечат, телят чи свиней, або й
птицю, то знатиму, що та животня у теплі буде та в
просторі... Я вам опорожнив хату, а яка мені користь?
Хіба та, що ондечки піч облуплена, дві шибки у вік-
нах вибиті та ганчірки заткнуті?..

Христя. Де ж піч облуплена, де?

Макар. Га? Та то мені той... здалось... як не об-
луплена зараз, то буде облуплена.

Ларивон. Коли б вже тобі облупило язика, щоб
не брехав... А в вікнах як були ганчірки, так і заста-
лись, не ми їх затуляли, не ми й відтулятимем.

Макар. Хто пройде, чи проїде — скаже: пуста.

Ларивон. А пуста.

Макар. Ти як весною дав мені цількового сребра,
за квартиру, та й досі годуєш мене жданками: жди
та пожди...

Ларивон (*кашля*). Що ж я тобі гроші з душі вирву,
чи як?

Макар. Та вже звідки хочеш, а подавай! Помінився платити щість цількових сребра на рік, а дав мало не за півгода тільки цількового. Ловка кумерція!

Христя. Дали б більш, коли б було з чого.

Макар. А мені яке діло? Мені через скільки день платити обществу рату за водяного млина, так гроші он як потрібні!.. Ти винен, другий винен, а полічи — так воно сума.

Ларивон. Рати ти знов не заплатиш.

Макар. Як не заплатю? Винен, так мушу заплатити.

Ларивон. Мусів і торік і позаторік, а не заплатив? Збіднився, скоцюбився, упав навколюшки перед обществом, а декого підмогоричив і скасували 175 карбованців. За ті гроші ти купив у переселенців дві усадьби і два наділи...

Макар (*скипів*). Знаєш, що я тобі скажу?

Ларивон. А ну кажи! Чого ж не кажеш?

Макар. Коли б ти не такий старий був, то я б тобі загнув такої!..

Ларивон. Не дивина!

Макар (*спокійніше*). Не дивина!.. Купив? Так що ж що купив?.. (*Не зна, що сказати*). Тадже ж той... присида ж Єхрем гроші; і в августі прислав п'ять цількових сребра?..

Ларивон. Борошна купили, картоплі, соли... Тим й досі дихаємо. Хіба мусіли з голоду пропадати?

Макар. Яке мені діло?... (*Помовчав*). До воскресення перебудьте, я не хочу вас в празник вигонити, бо воно таки й гріх... а в понеділок куди хочете вибійрайтесь...

Ларивон. Не виберемось.

Макар. Як то не виберетесь? Мені хата ця потрібна!

Ларивон. Викидай нас на шлях.

Макар. І викину! Думаєш, не викину?

Ларивон. Викидай, викидай... Тоді вже зовсім сквитаєшся.

Макар. Ти знов про колишне? Не тикай мені в вічі минулим, бо я тебе не спужаюсь.

Ларивон. Я знаю, що ти не з полохливих.

Макар. Що колись позичив мені з батьком сімдесят цількових—на рік, а ми їх продержали чотири годи?.. А хіба ми тобі їх не віддали?

Ларивон. Ба віддали.

Макар. А що ти проценту не брав, то це кожен тобі скаже, що чоловік з розумом того ніколи не зробе.

Ларивон. Вже б я й хотів порозумнішати, та шкода—пізно схаменувся. А чи я докучав тобі за сімдесят карбованців, так як ти мені докучаєш за два?

Макар. За яких два? Шість, а не два!

Ларивон. Ти ж карбованця вже взяв, а до півгода слідує тобі ще два; а півгода буде тільки після заговін.

Макар. Так не в тім же рощот...

Ларивон. А в чім же? Бач і сам не знаєш в чім.

Макар (*скипів*). Як то не знаю? Ой, загну я тобі що знаю! Не було б образів на покуті, почув би ти від мене!..

Ларивон. Що тобі на образи вважати?

Макар. Хочеш, щоб я тобі цілий вік дякував за ту позику?

Ларивон. Не дякуй, а не забувай.

Макар. Ти мав гроші і позичив. Не було б грошей—не позичив би.

Ларивон. Ти маєш зайву хату і впустив нас. Не було б хати—не впустив би.

Макар. Та ти... Ти, звісно... хапкий на мову — кожне слово викрутиш і сторчака постановиш...

ЯВА II.

Ті ж і Староста.

Староста (*з медалею*). Доброго здоров'ячка, з суботою. (*Кланяється Макарові*).

Всі. Спасибі!

Макар. Здрастуйте! (*Подає руку*).

Староста (*cida*). Прихожу до вас в хату, питаю: де Макар Тимохвієвич?—„Пішли, кажуть, у другу хату, до хватирантів...“ По яким касательним ділам потребували, приятелю?

Макар. Та ось з хватирантами, знов невправка, не віддають за хату грошей і вибиратись не хочуть.

Староста. Як же це ви так, господа хватиранти? Так ніяк не можливо воздержувать... Стало бить, по закону не помагається...

Ларивон. Викидайте на шлях, коли по закону помагається.

Староста. А що ж, ежели ви ослушаніє супроти... учиняєте, которе... Хіба так дольжно?

Ларивон. Та викидайте, не гайтесь!..

Староста. Не гаразд, старичок; ежели доношеніє на вас... Так... не по закону і не по правилі. Найняв хватирю—плати, таке положеніє.

Ларивон. Я це положеніє знав тоді, як ще ти під стил пішки ходив... А як нема чим платить?

Староста. Як же таки нема?

Ларивон. Всім відомо скільки прислав Єфрем за весь час. Всі давно на пальцях перелічили всі присилки...

Макар. Єфрем пришло, а вони зараз на харчі та на всякі діла...

Староста. Та можна ж потребувати від сина, щоб більш прислав? Бамагу таку до начальства списать, що, стало бить, при старості літ знахожусь, а син поступленіє не по совісті і не по правилі... Сділайте, мов, принужденіє, щоб на харчі давав та за кватирию... і прочее таке слідовательно...

Ларивон. На сина скаржитись, на мою думку, можна тільки богові,—так ні за що ж!...

Староста. Значить, ви при согласії своїм хоч і з голоду померти?

Ларивон. Давно вже хочу смерти, так бог не дає... А може я такий живучий!.. (*Кашля*).

Макар. Хоч кола йому на голові теши!

Ларивон. От тобі, як помреш, певно затешуть кола в груди...

Староста (*до Макара*). Не чіпайте його!.. Ежели

зараз викинуть—зима... щоб від вищого начальства не той?.. Х-м... Слухайте, Ларивоне. Ну, а якби я порадив вам койщо.

Ларивон. Радь—почуємо.

Христя. Ради бога, посовітуйте!

Староста. Тепер подекуди отакі старички, щоб даром хліба не збавляли,—ходять по чужих селах та по хуторах тай харчуються милостинкою; інші ще й додому приносять стільки сухарів, що вигодовують підсвинка, або й двох... А в ярмарковий день по великих шляхах сила сидить старичків і під хрестами, і на перехресних шляхах і біля криниць... Сидить собі і мисочку мальовану держе в руці... От коли б і ви так?.. У вас же, Христе, і рука всохла, то ви її так і держить, щоб кожен бачив; а у старичка така немощна... лица, що кожен змилюється і кине шажок, або й копійочку... Та ще коли б заплющили очі.

Ларивон. Чи чуєш, стара? Оце ж вже прийшов той час, про котрий я казав тобі, що він скоро прийде, що почнуть над нами люди знущатись... Тепер вже плач, плач кривавими, я не зупинятиму більш!.. (*Вхопився за груди і здорово закашлявся*).

Христя. Боже, боже! За віщо ж це, за віщо?

Староста. Ну диви! Ти їм якнайкраще!..

Макар. Прямо непонятливі якісь люди!..

Ларивон. Слухай же, старосто! За пораду і я тобі віддячу порадою. Іди зараз додому та швидш виражай свого батька на шлях, він такий же древній, як і я, бо завтра у Кошачім ярмарок... А щоб люди були до нього милосердні, то видовбай йому і друге око!..

Староста. Почали харки-макогоники!

Макар. Їм радиш якнайкраще, якнайкорисніш!..

Ларивон. Звірі, зажері!..

Макар. Це казка, про Одама та про Хама.

Староста. Тут ніяке язичество і не до речі... Багато вам, старичок, отой язик ваш нашкодив...

Ларивон. Скоро вже замовкне...

Староста. Так як же зволите, Макар Тимохвієвич, викидатимем?

Макар. Не інакше. Щоб у понеділок і духу їх тут не смерділо!..

Староста. Сповним, як гласить закон... Я збігаю до волости та писаря спитаю об положенію, которе об викиданіі і в понеділок...

ЯВА III.

Ялина (*вбігає*). Здрастуйте ще раз і ще раз з сукотою! Чи знаєте хто приїхав? Я ледве впізнала. Ваші сини: Єфрем і Гордій.

Ларивон і Христя. Де вони, де? (*Схопилась*).

Ялина. Ось вже в хату йдуть.

ЯВА IV.

Ті ж і Єфрем і Гордій.

Єфрем (*постановив на лаві, біля дверей, клунок*). Здрастуйте таточку! Здрастуйте мамочко!.. (*Кидається до них в обійми*).

Христя. Синочки мої соколоньки!.. (*Припада до них*).

Ларивон. Певно господь задержав мене на цім світі, щоб я ще тебе побачив, сину мій!.. (*Туле Єфрема до грудей і від сліз не може говорити*).

Гордій (*тим часом роздягся*). Ой, як я змерз!.. Полізу мерщій на піч. (*Поліз на піч*).

Єфрем. Здрастуйте, господин староста! Здрастуй Макар Тимохвієвич! (*Уклонився і простяга руку, але ті не дають руки*).

Макар. Привіз гроші за квартиру?

Єфрем. Так? Не вспів в хату увійти, як зараз і за горлянку. Дайте ж хоч обогрітись та оглядітись.

Макар. Грійся і оглядайся, а потім деньги подавай! (*Усміхається*).

Єфрем (*здержує себе*). Коли винен — треба заплатити. Заплатимо. (*Вийма два карбованці і кладе на стіл*). Потрудітесь написати розписку, що получили за півгода три рубля. Ось вам і папірець і олівець. А господин староста, за неграмотністю, прикладуть свою печать.

Макар. Яка там ще розписка? Не треба розписки!..

Єфрем. Ні, без розписки я грошей не дам. Якщо ви забули писати, то я зараз черкну. (*Пише*). Звольте прочитати, — читати не забули? І підпишіться.

Макар. Скортіло розписки... (*Підписує*).

Єфрем. Замість „Макар написали: „Макар“... Ну нічого.

Макар. Розписка — хокуси якісь!..

Єфрем. А тепер, господин староста, прикладіть печать. Дайте я вам її накоптю. (*Бере печать і накопчує на каганці*).

Староста. Положим, що воно ежелі правило которе об розписках... воно по закону. (*Приклада печать*).

Єфрем (*до Макара*). Бачите. Господин староста називають закон законом, а ви хвокусами. А тепер получите гроші (*Дає Макарові*).

Макар (*простяга руку*). Ну, тепер здрастуй.

Єфрем (*не дає руки*). Ні, краще вже прощайте!..

Староста. Та мені вже треба по ділам. (*Чоломкається з Макаром і йде*).

Макар. Ну, то йдіть.

Єфрем (*сіда біля батька*). Ну, татусю любий, розкауйте мерщій, як вам тут живеться.

Ларивон. Бодай не казати, сину... Але побачивши тебе, забув і про горе... І в грудях полегшало!..

Христя. Збігаю до однієї доброї душі та позичу хоч з п'ятірко яечок, зроблю тобі, сину, яєшню!..

Гордій. Ой, я здорово хочу їсти!

Єфрем. Підгодуватись, мамочко не шкодить. Так же добрі люди в слободі не зовсім перевелись?

Христя. Є сину. Коли б не вони, то ми давно б попухли з голоду. (*Накинула свитину і пішла*).

Макар. А що ж в городі, які там чутки?

Єфрем. Що? А я думав, що вас вже тут нема; а ви й досі не пішли?

Макар. Га?.. Та я... може розкажеш щонебудь про город?

Єфрем. От, кажуть, що навспряжки таких людей не бува, котрим можна безпечно тесати кілля на го-

лові!... (*Побачив Ялину*). О, Ялина! А я й не бачу. Пробач мені!.. Чи жива-здорова? (*Чоломкається*). А як же брат твій, Тарас, як пожива? Ми з ним товаришували колись.

Ялина. Тарас ковалює! Десь у Донщині у німців.

Єфрем. А в нас ковалів в слободі не треба?..

Макар. Тарас дуже дорогий коваль...

Ялина. Пише, що йому там дуже гарно... Він при- сила додому грошенят чимало.

Єфрем. Та сідай же, Ялино. (*Садовить її. Глянув ніби ненароком на Макара*). Слухайте! Беріть шапку, прощайтесь та ідіть вже додому!

Макар. Та мабуть прийдеться... Хотілось послухати якунебудь новину... (*Встав*). Я завтра прийду. (*Пішов*).

Єфрем (*дивується*). Як він і досі на двох ногах ходить?..

Ларивон. Віриш, як увіпреться в хату, то нічим його і не викуриш.

Ялина. І уредний же який, господи, уредний. У бесіду або на весілля як затешеться, його ніхто і не кликав, а він прилізе і преться за стіл та ще й на покуття... Багатир, то й не насміють вигнати з хати!..

Єфрем. Ласий, виходить до частування на дурничку? Набідувались, татуню? А все це я винен, я!..

Ларивон. Чим ти винен?

Єфрем. Ге, чим? Правду ви казали: „не йди, сину, з слободи, коли зараз нема діла, згодом знайдеться“. А я не послухав і повіявся... А воно певно краще було? (*Підвів голову*). Ну та якось то воно буде!.. Приймусь за яке ремесло, наприклад, за бондарство.

Ялина. У нас є бондар тільки такий п'янюга, що як візьме відро або кадочку набивать, то держатиме з місяць або й більш.

Єфрем. Служивши в городі, я щодня заходив в одну бондарню. Та придивлявся, а потім почав вже й допомагати і навчився... Грошенят я трохи склав — куплю струмент, матеріял... Та, либонь, і корову куплю.

Ларивон. Ого-го!

Єфрем. Слабогрудим лікарі совітують молоко пити, от і ви, таточку, питимете тай поздоровшаєте.

Ларивон. Де там поздоровшаю? Я вже загаявся на цім світі.

Єфрем. Ні, ми вам не дамо вмерти. (*Огляда хату*). І тісна хатина і убога, а чистенька та чепурненька і дихать є чим. А там хата далеко просторіша, але брудна вона, закоптіла, та запаскужена... А ночує в ній народу більш тридцяти чоловік, всі забрехані, наскрізь пропотілі та протухлі тютюном і іншою мерзотою... Уночі, як пороззуваються та порозвішують одержу та онучі, прямо учадієш!.. Прокинешся удосвіта: голова тобі болить, очі злипаються, в роті так паскудно, що й не одплюєшся — прожогом біжиш до крана, щоб швидш умитись холодною водою...

Ларивон. Скрізь, виходить, бідноті не з медом живеться?

Єфрем. Не доведи господи! А щоденна одна і та ж робота, остогидає так, що люди одвикають навіть і думати, всі ходять насуплені, мовчазні та злі... А спитай чого злі — ніхто не дасть одвіту. Ніби кожен жде, щоб котрого небудь прорвала досада, а тоді вже здійснюється лайка, сварка, а часом і бійка!..

Ларивон. У свято ж маєте відпочивок?

Єфрем. На великдень, на трійцю, на різдво, на новий год, на водохреща... Та який там відпочивок? Коня треба упорать, бендюга підмазати, зброю переглядять, полатать та помазати... Так тільки, ускочиш на хвилинку у церкву, лоба перехристити, поснідаєш та й гайда на вокзал...

ЯВА V.

Христя (*вбігає*). Ось і крашаночок позичила і маслиця.

Ялина. Дайте ж я вам допоможу. (*Метнулася допомагати*).

Гордій. Яешню будем їсти, яешню будем їсти!..

Христя. Допоможи, спасибі тобі. Єхреме, а де ж наша Сохвія? Чи ти приділив її куди?

Єфрем. Не знаю, як вам про неї й сказати?..

Христя (*з жахом*). А що таке?

Гордій. Сонька Гришці Бондарчукові, канхвети дає, а мені не дає!..

Єфрем. Ну-ну, ти краще мовчи! *(Помовчав)*. Сонька паскуда,— он що! Нехай опісля вам розкажу. Сказав їй з вечора, що завтра рано виїздимо додому, а вона кудись і щезла... Ждав, ждав тай поїхав...

Христя. Така вона й дома була, все було до гулянок.

Єфрем. В слободі з неї може виросло б тільки ледащо, а в городі щось гірше вийде... Там розпутство таке, що й хто його зна що вже й дали буде?..

Христя. Пропаде дівча, пропаде!..

Гордій. Я вам, татку, мнятиму табаку; а мамці помагатиму сорочок прати.

Єфрем. Не міг ніде її пристроїти, бо дітвори по всіх майстерських аж кишить. І городянський там збірід і селянські злидні... Як придивився я до життя тієї малечі, то скажу тільки одне, що навряд чи хоч одна наука достається так боляче як ремесло? Не кажу, що воно по всіх майстерських так, але у котрі доводилось мені заглядати — я бачив тільки гидоту...

Голос за вікном. Ялино, а йди додому, мати кличуть.

Ялина. От тобі й маеш! Треба бігти.

Христя. Та йди вже, йди. Спасибі, що допомагала—я вже сама подам на стіл.

Ялина. Я може ще урвусь на часинку. *(Побігла)*. Прощавайте... Цікаво б було послухати...

Єфрем. Приятна дівчина.

Христя. Тут така приятна та улеслива... Як тільки урветься від роботи, зараз прибіжить і ложки переміє і піч підмаже... *(Оглянулася)*. Що там, сину, за лихо скоїлося з тобою на чавунці?

Єфрем. Таке, що і з кожним може скоїтись... Роботи там, мамо, сила, а спиш прихапком; ну іноді ненароком і переплутаєш приказаніє, і скоїться біда!

Христя. А тут чого-чого не плели!..

Єфрем. Годі вже про смутне, минулося воно, бодай не вернулося... Побалакаємо про щось веселіше. Ось я татові кажу, що куплю корову.

Христя. Що корова? Тепер сила іде на переселеніє, продають дешево усадьби, коли б спромігтись на хату?..

Єфрем. Спроможемося і на хату.

Христя *(подає на стіл)*. Поможи мати божа, пресвята діво!..

Ларивон. Шкода, що закуска буде на сухо.

Єфрем. Підмочимо! Я привіз пляшку монополії, заїздив по дорозі. *(Іде до порога і вийма пляшку і деякі покупки з клунка)*. Ну, я вам скажу і річка ж у вас здорово розлилась, невже такі великі дощі йшли?

Ларивон. Прямо потоп був.

Єфрем. А гребля вузенька, підмощена гнойком та соломкою, вся так і двигтить, здається що ось-ось за водою піде. Я зііз з підводи, опаска брала.

Гордій. А я сидів на возі!

Єфрем. На лотоках вода скаженіє, реве!.. І тільки на один постав меле? Чи завозу нема, чи несправне колесо?.. Хто держе млина у оренді?

Ларивон. Макар же.

Єфрем. Ага! *(Постановивши на стіл, розкрив пляшку і поклав ковбасу і білий хліб)*. Ідїть, татку, до столу та й частуйте.

Христя. Ось і чарочка... Щербата... Та вже яка е!..

Гордій *(біжить до столу)*. Вже нагрівся! Остепер їстиму, аж за вухами лящатиме!

ЯВА VI.

Ті ж і Пархім.

Пархім. Добри вечір вам, з суботою!

Єфрем *(пізнав)*. Пархім?

Пархім. Я, Єфреме! Колись товаришували?..

Єфрем. Я й тепер радий з тобою товаришувати.

Пархім *(обнімається і цілується)*. Перемінився! здорово перемінився!..

Єфрем. Літа своє беруть, а злидні та горе замор довають. Садовись, садовись, друже! *(Садовить його за стіл)*.

Пархім. Дядьку, Ларивоне, як бог милує?

Ларивон. Милостивий ще до мене господь, бач, сина додому привів!..

Христя. Оце, сину, одна з найщиріших душ.

Пархім. Ну, ви вже, тітко, почнете вихвалювать...

Христя. І хвалитиму і дякуватиму до віку.

Єфрем. Як же поживаєш?

Пархім. Нічого бога гнівить, живу, посовуючись потроху вперед, а як не сила посунутись, то я й пристою і вже тоді силкуюся, щоб назад голобель не повернути.

Єфрем. А як же хазяйство твоє?

Пархім. Що виоремо—засіємо, що вродить—зберемо, та змолотимо, частину знов засіємо, а частину з'імо... та й знов тієї ж.

Ларивон. Що ж, сину, може вже частувати?

Єфрем. Я як побачив Пархома, то й про страву забув. Горілку вживаєш?

Пархім. А чому ні?

Єфрем. То частуйте, тату!

Ларивон (налива). Та і я до тебе не куштував, на радощах покуштую. *(Куштує, потім долива і частує спершу Пархома, далі Єфрема).*

Пархім (взяв чарку). Будьмо здорові. *(Випив і закусує).* На гулянках я її мало вживаю, а в робочу пору, та ще й у Петрівку або у Спасівку, як наїсися зелені—без горілки ніяк не обійтись.

Христя (випила). А які дітки у Пархома, як огірочки—втішні та розумні.

Пархім (усміхається). Почали вже дітей вихваляти!..

Єфрем. Багато в тебе їх?

Пархім. Тройко. Два хлопці і дівчинка. Старшому шостий пішов; подумай яка возня жінці з ними?

Єфрем. А жінка як пожива?

Пархім. Нічого, кланяється тобі. Завтра побачиш.

Христя. І там же і жіночка, що за предобра душа!..

Пархім (сміється). Та ви вже заздалегідь обом нам назначили місце в раю.

Христя. А як вони собі живуть!.. Не сваряться, поважають одно одного...

Пархім. Це вже, тітко, переборщили: іноді і по-сваримось, тільки ще не бились...

Христя. Та яка там сварка? І завжди сидять собі дома. Як смеркне, зараз упорають скотину, повечеряють; Мотря повклада дітей, бере шитво або пряжу, а Пархім книгу і читають собі. І так від заморозків аж до весни.

Єфрем (завидливо). Он який ти?

Пархім. Дякуючи земському докторові, я маю змогу читать деякі книжки... Іноді збираємось і втрюх, вчотирьох розмовляємо, читаємо по черзі, обмірковуємо... Будь нас більш, зовсім би легко дихалось в слободі. Ну, та тепер ти прибув, от нас і побільша... Ми тебе оженим, щоб вже не втік з слободи!

Єфрем. Моя пора пройшла.

Христя. Чи чуєте? Та тобі ж либонь двадцять сьомий рік?

Єфрем. І всіх двадцять дев'ять.

Ларивон. А так, двадцять дев'ять.

Гордій. А мені одинадцять!.. Найвса... Спасибі! От спатиму тепер, як їжак! *(Поліз на ніч і ліг).*

Пархім. Не оженишся—не виживеш тут—втчеш знов. Ми тебе не пустимо. Чи так, дядьку Ларивоне?

Ларивон. Та й я хотів би, щоб так було?

Єфрем. Та нехай... побачимо... Ти мене своїм життям сімейним і зацікавив і щось таке зо мною зробив, що перед моїми очима з'явилось все моє минуле життя в якимсь гидкім малюнку!.. Бачиш, твоє життя чисте як скло!..

Пархім. А твоє хіба забруднилось? Ми, брат, чули про твою пригоду... З ким лихо не трапляється?..

Єфрем. Та нехай йому абищо!.. Що ж, чи багато ще наших товаришів живуть так, як ти?

Пархім. Чоловіка два-три знайдеться... Взагалі ж наших товаришів зовсім мало zostалося дома, всі врозброді, а вони в селі потрібні. Із шестидесяти п'яти чоловік, з нашої слободи, котрі за дев'ять років скінчили школу, я нарочите перелічив,—в слободі zostалося тільки четверо та оце ти п'ятий прибув. Є ще правда, і шостий... Пам'ятаєш Митьку Лебеденка?

Єфрем. А якже. Я разом з ним скінчив школу і в волость щодня ходили переписувати бумажки. Тільки що я через місяць кинув, а він...

Пархім. Він тепер вже Дмитрій Андреевич! Волосним писарем і страшенно обдирає народ!.. Підписується на бумажках: Лебедев. *(Зідхнувши)*. Так от я й кажу, що із шестидесяти п'яти, он як мало нас залилось. Чоловіка з п'ятнадцять — двадцять розбрелось по околиці, а сорок чоловік проковтнув город... Чи в городі ж потрібні такі грамоти? А в слободі вони пригодилися б!

Ларивон. А скільки город забирає щороку іншої молоді: хлопців, дівчат, солдаток?.. З города вже вони вертаються: каліками, п'янюгами, розпутниками!..

Пархім. З цим злом, дядьку, нам нічого і силкуватися на боротьбу. А от будь нас чоловіка з двадцятьох, ми не допустили б, щоб нашим обществом керували Макари та інші котолупи. Хіба ми допустили б, щоб общественний водяний млин держав Макар і щоб йому щороку громада скасовувала рату?

Ларивон. Еге, щороку скасовує.

Пархім. Не взяв би знов Макар млина надалі у оренду. На те воскресення назначили сходку по цьому случаю, кажуть, що й старшина буде на сходці. Хоч мені і не треба того млина, а будь у мене сотня карбованців, я не дав би його Макарові.

Єфрем. У мене гроші знайдуться!..

Пархім *(радісно)*. Та ну? От ловка штука. Бери млина, ей-богу бери! П'ятдесят карбованців дай громаді наперед, і я тобі порукою, що діло буде в твоїх руках. Волосний писар і старшина будуть за тебе тягти руку, я це через лікаря встрою... Так візьмеш млина?

Єфрем. Візьму.

Ларивон. Бери, сину. Я буду у млині крик розгонити! *(Всі регочуть)*.

Єфрем. Гроші у мене є, беру!

Христя. Дай господи, мати божо!..

Пархім. Дядьку! За поспіх діла я сьогодні вже й другу вип'ю, частуйте!

Ларивон *(частує)*. Викушай!

Пархім. Е, ні, так нельзя, випийте і ви.

Ларивон. Тільки не повну. *(Випив і частує)*.

Пархім. Ну, тітко Христе, я тоді до вас ходитиму їсти вареники і діток розумних приводитиму — готуйте побільш вареників, бо вони так їдять, що вже горщик каже: „годі!“, а вони кричать: „давай ще!..“

ЯВА VII.

Ялина *(вбігає)*. Знов здрастуйте! Чи чули новину? Греблю розірвало, якраз біля опусту... Колиб ще, кажуть, і млина не знесло...

Всі. От тобі й маєш!

Єфрем. Я ж казав, що двигтять, як драгли!..

Пархім. Треба бігти туди, може що допоможе? *(Хутко збирається)*.

Ялина. Народу сила біжить!

Єфрем. Підуй і я з тобою. *(Бере шапку і верхню одягу)*.

Пархім. Прощайте до завтра! *(Пішов з Єфремом)*.

Ларивон. А дай мені, стара, козушанку, подибаю і я!..

Христя. Куди тебе повіє? Сиди в хаті...

Ларивон. Давай бо козушанку.

Христя. Гляньте на нього?... *(Дає козушанку)*. Ти не дійдеш до греблі.

Ларивон. Ого-го!.. А як не дійду — вернусь.

Христя. І що ти там допоможеш?

Ларивон. Нельзя, діло обчеське...

Христя. Кричи ж дужч, як зав'янеш де в калюжі, я прийду рятувати. *(Сміється)*.

Ларивон. Чудна! Треба ж заглянути чи багато у млині крик? *(Пішов)*.

Христя. Отака непосіда! Слухай, моя ти голубочко, Ялино! Скажи мені від серця, чи ти пішла б за нашого Єфрема?

Ялина. А вам як?

Христя. Та я щаслива б була без краю.

Ялина. А Єфрем же як?
Христя. Казав: „приятна дівчина“... Я постерегла
що ти йому до вподоби.
Ялина (*опустила очі*). Та й він... (*Кидається в обій-*
ми Христі). Нехай свата!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Через два роки.

Хата Єфремова, надто чепурна і гарно вбрана. Стільці, столи, на
столах гарні скатерки, біля вхідних дверей на стіні часи. На столі
швейна машина.

ЯВА I.

Входять Ялина (молодицею) і Оксана.

Оксана. Покажи, ой покажи скорій, голубочко-
матіночко, що то за машина і як на ній шиють!..

Ялина. Бач, як прочула про машину, то й при-
бігла; а то відкіля і очей не навернула. (*Показує ма-*
шину). Оце ж і вона! Хіба ти ще не бачила швейної
машини? (*Веде її до стола і показує машину*).

Оксана. Та бачила віддаля. Покажи ж мені як
вона шиє?

Ялина (*сіда біля машини і почина шити*). Ота-
кечки-о! Бач, звідци одна нитка, а ось у цім човнику
друга. (*Шие*).

Оксана. Хі, за один мент стільки зшила та як
рівно та дрібно!.. Ой-ой-ой! Та це ж можна за одну
зиму на все село одежі нашити...

Ялина. Як у нас на слободі уосени та зимою
роблять, що шиють та прядуть від досвіта та аж до
перших півнів, то певно що можна.

Оксана. А як ти вивчилась шити?

Ялина. Там у городі, де купили машину, там і
вчать.

Оксана. От добро тобі, сестричко! Чоловік тобі усячину купує, чого б не забажала.

Ялина. Я ніколи і не вповала, щоб Єхрем був таким добрим та ввічливим. Продовж, господи, йому віку і долі!..

Оксана. Всі подруги тобі заздують...

Ялина. А яке чуле серце у Єхрема, коли б ти знала. І господи!.. Ну также голосив і побивався за батьком, що я зроду-віку й не бачила, щоб хто другий так тужив!..

Оксана. Еге, сестричко, чула, чула!

Ялина. А на кладовищі, то так жалібно голосив, що жодної людини не було, котра б не плакала!..

Оксана. Я дома тоді не була, як помер дядько Ларивон, ходила на поденну верстов за десять.

Ялина. А як вернулись з гробків, то він як сів кінець столу, як схилив голову та так за обідом ні до кого й словом не обізвався. Вже піп як від'їздив, почав розважати його. Каже: „так гріх вбиватись, у вас сім'я... А він попові своє провадить: „на віщо я, каже, працював, на віщо багатів, задля кого?..“ Почав розпитувати попа про чернече життя, про монастирі!.. Потім схопився за голову, припав до столу та знов як заголосе!..

Оксана. Та як за таким батьком і не голосить? Це вже все село знає, що він панькався з Єфремом, як з писаною торбою.

Ялина. Янгольська душа була!.. Віриш, сестричко, що без свекра якось і в господі ніби посумнішало... І все він шуткував. Оце стогне-стогне, а як тільки трохи полегша йому, зараз і згада щонебудь смішне і почне розказувать... Прохав, щоб не плакали та не сумували за ним, як помре. „Треба плакати за тими, що тут зостаються; я, каже, такий радий, що йду вже до бога...“ На Єхрема все гримав, як побаче, що в нього заплакані очі...

Оксана (оглянувшись). Кажуть, що свекруха тебе дуже шанує?

Ялина. Хіба це свекруха?.. Я й не зчулася як вже й рік минув, як я заміжною... Віриш, іноді аж боюсь свого щастя...

ЯВА II.

Єфрем і Пархім.

Єфрем. О, у нас гостя! (Чоломкається з Оксаною). Пархім (чоломкається з Ялиною та Оксаною). Здорові.

Оксана. Зацікавилась швейною машиною так, що аж з того кутка прибігла подивитись.

Єфрем. А якби не машина, то за цілий рік і очей не навернула б? Сідай же у нас. (Пархім підходить до столу, бере якусь книжку і переглядає).

Оксана. Хіба сьогодні неділя чи який празник, що посиденьки справлятиму?

Ялина. Що це ви за стрельбу завели біля млину?

Єфрем. Злякалася хіба?

Оксана. А й справді, що ви так стреляли?

Пархім. Неприятель підступив, там ми полохали його.

Єфрем. Я вчусь із револьвера в ціль стрелять.

Оксана. Навіщо ж вам той лірвер... я й не вимовлю.

Єфрем. Таку оборону мати про всякий случай не шкодить. Та сідай же у нас.

Оксана. Е, ні, спасибі, мушу бігти додому. Якщо в неділю збираєтесь що читать, то й я вже прибіжу послухати?

Пархім. Насилу зацікавилась.

Оксана. Прощайте. (Чоломкається).

Ялина. Ходім, я проведу тебе. (Пішли вдвох).

Пархім. Бачиш, як нескоро прищеплюється на селі усяка така новина, як читання, наприклад? Тільки тепер сказала, що прийде, а мало не п'ять разів збиралась... А на швейну машину зараз прибігла подивитись.

Єфрем. Певно, що суворе життя іншого погляду і не мусіло виробити, окрім практичного.

Пархім. Ну що ж, підем?

Єфрем. Куди?

Пархім. Та до лікаря ж.

Кропивницький т. VII—23.

Єфрем. І знов ти пристаєш з своїм лікарем. Ні... сьогодні не піду.

Пархім. Та нащо ж откладувать на далі?

Єфрем. Ну й чого я піду до нього?

Пархім. Тобі неодмінно треба з ним порадитись.

Єфрем. Знов ти тієї ж. Кажу тобі, що я цілком здоровий і ніщо у мене не болить...

Пархім. А душа?

Єфрем. Душі він не вигоїть... І ніхто не вигоїть!..

Пархім. Слухай, товаришу. Я знаю, що ти дуже тужиш за батьком, але мені з якого часу думається, що в тебе окрім цього є ще якесь горе? Тебе прямо ніби половини не стало?..

Єфрем. Ти не помиляєшся... але не зараз, опісля колись тобі одному все розкажу... (*Помовчав*). Чую в собі я, що відтоді як зустрівсь з тобою, відтоді як придививсь до твого життя—переконався, а не в свій час, що не тільки можна, а й належить іти іншим шляхом, а не тим, котрим я пішов... І звідтоді душа моя заквилила і не знає супокою...

Пархім. Але вже ти звернув з того манійного шляху.

Єфрем. Звернув, та пізно, пізно!..

Пархім. Втішся тим, що в тобі з'явилось самопізнання, котре і керуватиме тепер твоїм життям.

Єфрем. А як нічим вже жити?..

Пархім. От з цією болячкою і треба обернутись до лікаря.

Єфрем. Чого я, будучи повен молодих незаплямлених сил, пішов з слободи? Коли б я пішов задля науки, інша була б річ... Ні, я забрав собі в голову, що мені тут нічого робить, що я там десь потрібніший... І помилився, а за помилку поплатився... Іншим якось сходить з рук, а я спіткнувся; підвівся та вже ґрунту під ногами не почув і спантеличився...

Пархім. Ну, це щось ти туманне почав провадити, я не вмію користатись такою розмовою...

Єфрем. Стривай... До речі нагадав... Сьогодні я отримав з хуторян за переміл за три місяці, тридцять вісім рублів; тепер як раз вистачить скласти дев'яност тридцять п'ять рублів...

Пархім. Що таке?

Єфрем. Хіба я тобі не казав про це?.. Правда, жінці я казав... Що ж? Їй і матері є хата й худобина; мати буде доглянута — я певен; Гордій у столяра — з нього вийде щось путне, бо й столяр гарний чоловік...

Пархім. На віщо мені ти все оце кажеш?

Єфрем. А... на всякий случай. Розшукував Соньку, як був у городі, але як у воду впала...

Пархім. Та ти у монастир збираєшся чи що?

Єфрем. Хотів би... Не приймуть... (*Довго дивиться на Пархома*). Ти думаєш, хто я?

Пархім. Ти? Ти хворий, тепер зовсім я певен.

Єфрем. На мою руку, послухай як рівно у жилах кров б'ється... А душа тліє-дотліва... Кому признатись, з ким порадитись?... Батькові не насмів... Матері? А де ж та мати, котра обвинуватила сина?..

ЯВА III.

Ті ж і Ялина.

Ялина (*до Єфрема*). Просе Оксана, щоб навчила її шити на машині.

Єфрем. І навчи. Спасибі заробиш... Треба тобі, Ялино, про всякий случай, знати, скільки хто нам винен, кому ми що винні... У мене все записано у книзі... (*Виймає з кишені гроші*). А оце я зараз отримав за переміл, з цими буде як раз 935 рублів.. Піду докладу, спокійніш буде діло. (*Пішов у другу кімнату*).

Пархім (*до Ялини*). У нього щось є на душі. Ніколи він тобі не натякав про якунебудь провину?

Ялина. Ні, ні словечка ніколи не казав. Тільки все частіш почав казати, щоб я не сумувала, бо є й хата, і худоба, і хазяйство... Уночі часто не спить, щось сам з собою говорить. Спитаю: „чого не спиш?“ — „Душно!“ каже. „З ким ти, питаю, розмовляєш?“ — „З богом!“ каже. Оце як вернулись ми з города, почав згадувати про гроші, що треба відкласти 935 рублів...

Пархім. Цього не можна залишити. Я таки зараз збігаю хутчіш до волости, там повинен бути тепер лі-

кар,—до речі віднесу йому і деякі книжки і побалакаю з ним про Єфрема. А ще краще ось як. Коняка ваша дома?

Ялина. Дома.

Пархім. То я сяду верхом та й збігаю. Хоч тут всього п'ять верстов та все ж на коняці швидш справлюсь. *(Пархім взяв шапку і хутко пішов)*.

Ялина. Невже Єфрем занедужав? Піду скажу матері. *(Хутко пішла)*.

ЯВА IV.

Єфрем *(сам)*. Куди ж це вони вийшли?.. Не можу далі виховуватись, мушу признатись... Не встигну запліснуть очей, як привидиться батько, з докірливим страшним поглядом... Чом я йому не признався? Я боявся убить його... О, краще б він прокляв мене, або убив би власними руками!..

ЯВА V.

Входять Христя і Ялина.

Христя. Хотіла я тебе, сину, прохати.

Єфрем. Про віщо?.. Може грошей вам?

Христя. Ні.

Єфрем. Про віщо ж, мамо?

Христя *(сіда)*. Чи не поїхати мені в неділю провідати Гордія?

Єфрем. Авжеж поїдьте. Це ви чудесно зробите... Його треба частіш одвідувати, щоб з туги не забув матиного повчання та не спантеличився... Ідьте хоч і вдвох та повезіть йому якого гостинця...

Христя *(дивиться йому в вічі)*. Чи в тебе, сину, благополучно іде млинове діло?.. Може яка задержка, чи хто грошей не віддає?..

Єфрем. Грошей?.. Знов гроші... Чи то пак... Ні, все іде гаразд!.. Я ніколи, навіть і не сподівався, щоб така була користь від млина.

Ялина. Кажуть, що про наш млин всюди йде така слава, що ніде не мелють так гарно, як у наших млині. Камень би то такий гарний?..

Єфрем. І камень гарний, а мірошник ще кращий. Цей дід мірошник прямо дорогий чоловік. Йому на той рік треба підбільшити плату, соромно буде не підбільшити...

Христя. То все кажеш, сину, благополучно?

Єфрем. Так, як краще не треба.

Христя. А чого ж ти якийсь став сумний?

Єфрем. Чого?.. Нащо вам цікавитись про те?.. Все прийде в свій час, потерпіть... Ви багато терпіли, ви уміли терпіть, а я не міг, не вмів терпіть!..

ЯВА VI.

Дівчина *(витика у вхідні двері голову)*. Якийсь приїхав чужий, старенький такий, у полушубку і в башлику... Ось вже іде в хату. І молодиця якась з ним... *(Пішла)*.

Єфрем. Хто ж би там? Може яке діло нащот помолу? *(Встає і йде до дверей)*.

ЯВА VII.

Ті ж і Полікарп Іванович.

Полікарп Іванович. Де він, етот мукомольний майстер?

Єфрем. Полікарп Іванович! *(Цілються)*.

Полікарп Іванович. Сказав, што приїду в гості, вот і не забарився, да!..

Єфрем. От спасибі, так спасибі. Сідайте. *(Полікарп Іванович скидає полушубок і башлик)*. Оце моя мати. А з жінкою ви вже знайомі.

Полікарп Іванович *(чоломкається з Христею)*. Здрастуйте і вам. Што, бабусю, старість не радість?

Христя. Буває всякого, як кажуть: часом з квасом, а порою з водою.

Полікарп Іванович. Да ще й рука у вас?.. Слихав, слихав. А у мене нога. Ну, да аби бог дав здоров'я. *(Чоломкається з Ялиною)*. І з вами почтеніє! *(Сіда)*. Протрусив порядком, верстов болш двадцятка, хоч воно дорога й накочена, а все ж кісточки не мо-

лоденькі, да!.. А колись на кульєрських літав, по казенній надобності—по трое суток з телеги не вставав і нічаво!.. Да!

Єфрем. Треба ж сказати, щоб і підводчик заїхав у двір. (*Хоче йти*).

Полікарп Іванович. Який підводчик? Ето обрательний земський... Вийшов за город, думаю: знайду такого, котрий підвезе, ежелі уважить на мою кавалерію, да! Дивлюсь, іде обрательний... Ну, я сторгувався з ним за четвертачок...

Єфрем. Дівка сказала, що якась і молодиця ще з вами?

Полікарп Іванович. Ето чужа... попутчиця... Поїхала далі... Ловко ти встроївся, Єхремушка, ловко. І хата простора та чепурна і в подвір'ї не голо. Проїжджу через греблю, вода на лотоках реве і піниться, колеса круяться — мукомольниця в повнім ході. Да!.. Молодець мукомольних діл производитель!

Єфрем. Одначе солов'я байками не годують. (*До матері і Ялини*). Злагодьте чим погодувати гостя.

Полікарп Іванович. Да, ето діло. (*Христя і Ялина пішли*).

Єфрем (*в слід їм*). Ви ж там не гайтесь!

Полікарп Іванович. Нехай загаються, діло таке, що треба без них.

Єфрем (*привожно*). А хіба що таке?

Полікарп Іванович. Єхремушка, друг ти мій! Будем так розсуджати: з ким гріх не трапляється і хто з нас богу не грішен? Нема в миру челаека без гріха; тільки що у одного гріхів менш, а у другого їх болш. Да! Через етоє самое, пам'ятаючи про свої гріхи, ми повинні кожного грішника не відпихати, а піддержати в горі: не відвертатись від нього, а втішити, приласкати...

Єфрем. Все це так... До чого ж ви ведете цю промову?

Полікарп Іванович. Смирно! Я ще не договорив. Ежелі грішник звернеться до мене за поміччю, а я скажу йому: іди геть, я тебе не знаю; а він піде та в кручу кинеться, або на перекладаїні повіситься?

Єфрем. Ото, нехай бог боронить!..

Полікарп Іванович. Іменно, нехай бог боро-

нить, да! Чи пам'ятаєш, Єхремушка, як ми упервое зустрілись на базарі?.. Што ти сказав тоді?.. А я тебе урезонив, я тебе піддержав?..

Єфрем. Я повік не забуду вашого доброго слова! (*Бере його за руку*).

Полікарп Іванович. Ну тепер я бачу, што в тебе серце не запливло жиром... Спасибо, мукомольний хвабрикант! (*Відчиня двері і гука*). Годі тобі тини підпирати, ступай в хату.

ЯВА VIII.

Ті ж і Сонька.

Єфрем (*підходить і пізнає*). Сонька?!

Сонька. Я!.. Прости мене, мій братіку!..

Єфрем. Простить? Ти щось налихотворила? За віщо простить?

Сонька. Прости!..

Полікарп Іванович. Діло, Єхремушка, світове. Повірила шарлатанюзі, а той стоптав дівочу честь і кинув з дитьом на глум...

Єфрем (*схопивсь за голову*). Так?..

Полікарп Іванович. Ну, звісно, поневірялась, валялась попід заборами... Хотіла нарешті повіситись,—постерегли, зняли з петлі, взяли в учасок: „хто така, откедова?“ Прикликали мене. Ну, я уже їм і вияснив, как следоваїть бити, да!..

Єфрем (*до Соньки*). Бачиш, не послухала мене, втекла?

Сонька (*плачучи*). Не послухала, втекла...

Полікарп Іванович. Дитьонка взяли у востительний, а я взяв її на поруки, щоб доставить в деревню, до родителей... Вот і шабаш. І все ето діло стоїть двадцять п'ять копійок, не знаю, сколько стоїтиме обрательно? (*Єфрем опустил голову*).

ЯВА IX.

Христя і Ялина.

Ялина. Закуска вже готова.

Полікарп Іванович. І одлично. Я своє діло

скінчив, тепер настає діло сімейне, а я пайду викушаю порцію і закусу. *(Пішов. Ялина пішла за ним, потім вертається).*

Христя. Це ж хто така?

Сонька *(пада на вколішки)*. Я, мамо... простіть!..

Христя. Сонька?.. Ти? *(Кинулась до неї, потім з жахом відсахнулась)*. Що ти провинила? У чім простіть?

Сонька. Сина породила...

Христя *(з криком)*. Ох!.. Бийсь, бийсь, падлюка, грудьми об сиру землю, щоб вона розкрилась перед тобою; цілуй землю, щоб прогинула твоє нечестиве падло... О, сором, сором!.. Чи чувано, чи видано?.. Смерте моя, втішнице, де ж ти забарилася!..

Єфрем *(садовить Христю на стільці)*. Заспокойтесь, мамо! Не тривожтесь так!.. Всі ми у божій волі!..

Сонька *(підповза до Христі)*. Простіть, або задавіть мене вашими власними руками!.. Життя моє в вашій волі!.. *(Пада до ніг)*.

Єфрем. Годі ж, годі, мамо, голубко!.. Всі ми грішні... Простіть їй!

Ялина. І вона ж, мамочко, мучиться, хіба і їй не боляче? Гляньте на неї материним оком, озвіться теплим словом!..

Христя *(до Соньки, ледве промовля)*. Бог з тобою, встань... Ох, як же я тепер дивитимусь людям в вічі... Такого сорому ніхто ще в нашім роду не зазнав!.. Або ти йди з очей, або я... Видовбала ти мені очі!.. *(Припада до плеча Ялини)*.

Сонька *(по павзі)*. Куди ж я піду, як я піду?

Єфрем. Що ж, іди в город, я витребую тобі бумагу в волості... Роби, заробляй...

Сонька. А як сил не стає?

Єфрем. Ти бачиш, що мати тебе бачити не можуть... Пожаль ж їх старість...

Сонька. Мене не можуть бачити?.. А через що ж тебе можуть бачити мати?..

Єфрем. Ти добре знаєш свою провину...

Сонька. Знаю... добре знаю!.. Гаразд, я піду... Дай мені грошей, я вийду заміж за Гришку, він казав... Йому грошей треба на бондарню...

Єфрем. У мене таких грошей нема... Ти бачиш, що у мене мати на руках, Гордій, жінка, хазяйство... Скільки я тобі можу дати? Гришка у тебе гроші видурить, промота, а тебе оп'ять кине і ти знов приплетаєшся?

Сонька. Ніколи не вернусь. Дай грошей!

Єфрем. Скільки ж я тобі мушу дати?

Сонька. Половину.

Єфрем. Яку половину?

Сонька. Половину тих грошей, що ти лічив, як посилав мене за пивом... Я їх бачила у вікно, як ти вийняв бумажника з-за пазухи, і Гришка бачив... Там були і сотенні...

Єфрем. Що? Гришка, кажеш, те ж бачив?..

Сонька. Гришка сказав мені: „як часом хто буде допитувать, то мовчи, Єфрем дасть нам за це половину...“

Христя *(прислухалась)*. Що вона верзе, що вона тороче?

Єфрем *(набик)*. Докочується ниточка до клубочка. *(Голосно)*. Зараз всім виявиться все як на долоні... Так половину тобі?.. Ось я зараз... *(Іде хутко в другу кімнату)*.

Христя і Ялина *(до Соньки)*. Що ж то за гроші?

Сонька. Не скажу... Не можна сказати!..

ЯВА X.

Полікарп Іванович *(входить)*. Вот подзакусив і спасибо! Што, пошло діло на лад? І слава богу! А де ж Єхремушка?

ЯВА XI.

Ті ж і Пархім.

Пархім. А де Єфрем?

Ялина. Зараз вийде.

Пархім. І доктор зараз приїде.

Полікарп Іванович. Доктор. Вот надо буде спросить його нащот ноги... А ви приятель? Я тож

приятель, Єфрема Ларивоновича, одставной шавронист
Полікарп Іванович Пишний. А вас як? *(Чоломкається)*.

Пархім. Я Пархім Гайдай.

ЯВА XII.

Єфрем *(на дверях)*. І ти, Пархоме, тут? Це до
речі! На! *(Дає йому пакет)*. Я зараз вийду до вас.

Пархім. Що це воно таке? *(Чита)*. „Єго Високо-
благородію господіну Судебному следователю, со вло-
женієм 935 р., от крестьяніна Єфрема Заїки...“ *(З дру-
гої кімнати чути вистріл)*.

Всі. Що, ще там трапилось?

Пархім *(відчиня двері іде туди, але зараз вибіга
назад)*. Боже!.. Єфрем застрелився!.. *(Паніка)*.

КІНЕЦЬ.

ПРИМІТКИ ТА ДОДАТКИ

РОЗГАРДІЯШ.

Цю п'єсу написав М. Л. Кропивницький під час російсько-японської війни. Єдиний рукопис, що зберігся від неї, — це цензурний (автограф), що має дату 6. III. 1906 р. (ЦБРДр. 20816. Дата вступу 15. III, дата заборони — 11. IV. Далі: О.) Відзив цензора коротенький; переказавши зміст п'єси, він дає таке резюме:

„Автор пьесы дает яркую иллюстрацию обострившихся за последнее время отношений крестьян к помещикам — землевладельцам, а также указывает на затаенное желание малороссов отделиться от России и вернуть старую „вольность“ Украины. В переживаемое нами время весьма нежелательно подчеркивание таких сторон, а потому я полагаю, бы пьесу Кропивницкого не разрешать.

За цензора драматических сочинений. Камергер М. Алфераки. 11 апреля 1906 года“.

Інших спроб просунути п'єсу через цензуру автор не робив. Зрозумівши, очевидно, що й сюжет й часові обставини його унеможливають всяке пристосування п'єси до вимог цензури, Кропивницький обмежився надрукуванням її в часопису „Киевская Старина“ (1906. VII—VIII, 436—470. Далі: Д.); вийшла п'єса й окремою видаткою.

Подаємо п'єсу за цим текстом, наводячи найважливіші варіанти з рукопису. Геть усі одміни поміж обома текстами мають тільки стилістичний характер.

Стор. 8. О.— „А ви може маєте мене за дурного?..“

О.— „Ніщо так не заспокоює клопіт, як горілка, вона втішниця найсправжніша...“

Степ. (звісно). Нам з Івана ніякої роботи і ніякого пуття...“

Стор. 9. О.— „...як ото скоро упав з печі...“

О. Слів: „Годите, мовляв, як болячі“ — нема.

О.— „часто вже трапляється“.

О.— Слів: „А я вип'ю“... „Будьмо!“ — нема.

Стор. 10. О.— Замість: „Але ми сказали“ — „Про іншу казали, що за нею і тее і сее, і що її рід величній та запова-“

жений, що через той рід можна через яке уремня і в начальники призвестись... але ми усім відповідали“.

- Стор. 11. О.— „знаровите“.
О.— „інші люди...“
- Стор. 12. О.— „Доставалось вам за вашого языка від покійного чоловіка?“
О.— „Кажете, щоб Іванового весілля діждати, а яка ж дівка...“
- Стор. 13. О.— „Хоч моя річ і не до діла...“
О.— Слів: „(Чутно музику).“—нема.
- Стор. 14. О.— Слова: „(Підтанцьовує)“—нема.
О.— Репліки: „К а т р я. Закусіть!..“—нема.
- Стор. 15. О.— „...пошкунделяв журавля“.
О.— „І в а н. Чого ж востанне, а на моїм весіллі...“
О.— „А мені жити байдуже, обридло...“
- Стор. 16. О.— Слів: „нароблю гав'ядини“—нема.
О.— Слів: „Коли попрохали... почастиєте?“—нема.
О.— „Гипоном“.
О.— „семійне“.
- Стор. 17. О.— „не встигли побратися молодята“.
О.— „Воно що правда...“
- Стор. 21. ОД.— „...варта“, так і далі. Виправляю.
ОД.— „Прохоровичом“. Виправляю.
О.— „... в пельці зав'язла“.
О.— „пружогом“. Виправляю.
- Стор. 23. О.— „не єритуїся“.
О.— „у мисника“.
О.— „душа в неї правдива, мабуть?“
- Стор. 24. О.— „его“. Д.— „сю“. Виправляю на „його“.
О.— „войну“, так і далі. Виправляю.
- Стор. 25. О.— „Каже, що...“, „(каже) миршаві...“, „...наші (тільки) схотили...“ Слова: „паскудить“—нема.
- Стор. 26. О.— „Знайшлися (такі) щирі душі“.
О.— Ремарок: „Сміється“, „Знов сміється“—нема.
ОД.— Тут і в інших місцях—„слезі“.
- Стор. 27. О.— „...оно по мужицькому списано?“
- Стор. 28. О.— „ети (ваші) безтолковий...“
О.— Звістки про перемоги над японцями окреслено збоку червоним олівцем. Після „... японця“—Кропивницький старанно закреслив два рядки.
- Стор. 30. О.— „...чортів виродку!“
О.— Замість: „Д а н ь к о. Какая... ужасть!..“— „Д е н и с.“

І не уредна ж людина?“.

О.— Ремарки: „Катря почина...“—нема.

- Стор. 31. О.— „Коли ж тобі про біль...“
О.— Після: „...життям“—„дякуючи тобі...“
- Стор. 31—32. О.— Репліки, починаючи з „голубить її“—до „похитала хвилину головою“—окреслено з боку олівцем цензора. Слова „хіба він по своїй волі...війна?“—окрім того й підкреслено.
- Стор. 33. О.— Після: „...не розказували“—кілька слів закреслено. Слова: „Потім... з яких книг“ написано над рядками.
О.— Слова: „каже, що колись Україна була вільна стороною“ підкреслено червоним олівцем; далі півтора рядки густо закреслено чорнилом (очевидячки, автор).
- Стор. 34. О.— „...як її вговорити“.
- Стор. 38. Д.— „...пропав“. Виправляю за О.
Д.— „...затупотів“. Виправляю за О.
О.— „Хотів я (щонебудь) попоїсти хлібця“.
- Стор. 39. О.— Починаючи з Іванової репліки: „Можна“—і аж до кінця яви текст окреслено цензорським олівцем.
- Стор. 40. О.— Слова: „а хтось... Макаром?“—підкреслено.
Д.— „...обмірковувало“. Виправляю за О.
- Стор. 41. О.— Замість останньої Іванової репліки—„Хіба ж не через нашу сліпоту усе оце коїться? Матусю, заспокойтеся!.. (Підходить до матері)“.
- Стор. 42. О.— „...лежатиму доки пропаду“.
Д.— „Я не лікар“. Виправляю за О.
О.— Од „Не в тім сила...“ і до кінця яви окреслено цензорським олівцем. Попідкреслювано також і окремі місця: „Не в тім сила... можу“, „Раніш... навіть куди“, „Та й тоді... землі?“, „Сьогодні... до громади“, „Синод... прирізати“.
- Стор. 43. О.— Замість: „Думка... не треба“—„Каже: робити не могу... Либонь, бреше... Захтів би робити, то знайшов би роботу... (Подумав). Одначе, що ж би він робив? Хіба пліт полагодиш, та й тільки, так я ж і сам вже його полагодив“.
- Стор. 44. О.— „К а т р я. Чула, (Мовчить)“.
О.— Реплік: „Денис. Прострелено...“ та наступної—нема.
О.— „Василь же і сам удовець, може і він кохав першу жінку, ти ж не будеш докоряти...“
- Стор. 45. Д.— „...також боляче“. Виправляю за О.
О.— Слів: „Чи ба, яка хвасониста!“—нема.

Стор. 46. Д.— „Заміж йде...“; виправляю за О.
Д.— „панихидку“. Виправляю за О.

Стор. 46—49. О.— Од слів: „Та от прийшов...“ і до „... і мене цікавить Америка“ — окреслено цензорським олівцем.

Стор. 47. О.— Слова: „...Посадовлять... ослобонить“, „Не одним же панам... з пихою“, „Ні сами візьмемо“, „Чого ви так... дозволу“, „Царський посланець. Що-о?... Ось тут“ — підкреслено цензорським олівцем.

Стор. 48. Д.— „Пр о сь б а ще забігти...“; виправляю за О.

Стор. 49. О.— Слів: „Вже коли землі... Хазяйнуйте вже ви“ — нема.
ОД.— „... лавошника“.

Стор. 50. О.— Од „Чи ба!“ — до кінця яви окреслено цензорським олівцем.

Стор. 51. О.— „... людці вилупились“.

О.— Замість: „Приїздив онорал з зізвдою“ — „Розказували ще торік, що цар скликав синод і став прохати щоб йому дали сім десятин землі; синод згодився і зараз дав підпис на бамазі; тоді цар і каже: коли дали мені, то дайте і всім хрест'янам по сім десятин... Тепер знов онорал, що із зізвдою...“

О.— Слова: „От і розбери... брехня?“ — підкреслено.

О.— Замість „Згорів... Катря?“ — „Та невже? Де ж вони?“

Стор. 52. О.— Слова: „Спершу... спину“ — підкреслено олівцем.

II.

СКРУТНА ДОБА

Цю п'єсу написав Кропивницький певно десь на початку 1906 р. Про це говорять: 1) зазначення — „діється в Харківщині в кінці 1905 року“; 2) з'явлення в тижневику Рідний Край в 1906 році (№№ 30, 32, 34). 2. IV. 1906 року Кропивницький писав до В. В. Уманова-Каплуновського, що посилав до цензури „Загальний скрут“ (Ист. Вестн. 1910), певно „Скрутну добу“, бо іншої п'єси з близькою назвою ми не знаємо. А втім, до цензури драматичної Кропивницький цієї п'єси не послав. 8.XI. 1906 р. він писав М. Г. Савиній. „...мою п'єсу... Скрутна доба... я уже не представляв в Гл. упр. по д. печати, т. к. местный цензор (Киевский) по выходе в свет, в печати отдельные оттиски конфисковал“¹⁾. Згодом, вже в 1907 році п'єса була від

¹⁾ Порівн. також лист до М. Ф. Комарова. Т. Слабченко, 3 листування... 89.

конфіскації звільнена (лист до М. Г. Савіної, без дати). Може це підбадьорило письменника. Він відважився подати п'єсу до цензури (25.V.1907), але цензор, Алферакі, дав досить категоричний відзив:

„П'єса изображает настроение деревни в конце 1905 года, вскоре после обнародования манифеста 17-го октября. По деревням ходят ораторы, разъясняющие крестьянам смысл манифеста. Они говорят им об обещанных свободах, рисуют положение крестьян, недостаток земли, притеснения, делаемые бедному народу помещиками, намекают на возможность насильственного захвата земли и т. п. В народе идет сильное движение, происходят грабежи, набеги на дворянские усадьбы, слышатся толки о „черносоженных“ погромах. Становой со старшинами водворяет порядок, круто расправляется кулаком и розгами, плохо разбирая кто прав, кто виноват. Помещики и богатые землевладельцы бегут из деревни в город. Один из помещиков, Деревицкий, остался в своей усадьбе, желая повлиять на крестьян и привести их к порядку, но ничего не может сделать, так как с одной стороны крестьяне плохо доверяют ему, как „барину“, а с другой, полиция своим вмешательством не дает ему инициативы над темным людом.“

П'єса такого содержания не может быть, по моему мнению, разрешена к постановке на сцене“. (25.V.1907; Відбитка з „Рід. Кр.“, примірник ЦБРДр. № 27629).

Цензура, зазначаючи в п'єсі такі моменти, поставила до неї так би мовити „формально“, уважала бо вона за непідхоже показувати на сцені події небезпечного змісту. На цензора могла вплинути картинка сходу, що на ньому з'являються оратори, які досить наївно розповідають про ті заборони, яких зазнавало під тягарем царату українське слово та починають потому переповідати маніфест 17 жовтня, викликаючи своїми промовами цілком виразне незадоволення селян, що „сподівались почути про землю“, а не „про книжки та про якісь друки“. Щоправда, слід зазначити, що не пощастило авторів не тільки з цими постатями ораторів, але й з головним персонажем п'єси поміщиком Деревицьким, що мав очевидячки правити за рупор авторських думок. Кропивницький протиставляє цього землевласника-пана іншим, що вийшли з купецтва, і що (за винятком так само ліберально настроєного Руфимовича) вбачають усе лихо революції в різних „зовнішніх“ (англійці) й „внутрішніх“ (євреї та студенти) ворогах спокійного ладу. Але й позитивний (з авторського настановлення) постаті бракує чимало до суцільності; пан Деревицький не вірить у революційність селянства, гадає, що її можна спинити словом, і що краще вишукати „бовтуна“, бо краще „наполювати одного, ніж допустити, щоб опісля катували ціле село“. Постає ліберального й наївного пана, відбиває розгубленість письменника перед революційними подіями, що в них важко було йому орієнтуватись¹⁾.

П'єса, очевидячки, сцени не побачила; маємо щоправда, коротеньку звістку в „Раді“ (1907. № 181) за те, що виставлено цю п'єсу

¹⁾ Див. вступну статтю до „М. Л. Кропивницький. Твори“, т. I, 117—118 й відповідні листи, в т. VIII.

у Тобольському. Письменник був зацікавивсь цим, розпитував за антрепенера, що буцім то на це відваживсь („Рада“, 1910, № 170),— але ніякого ствердження тому, що справді таки побачила ця заборонена в цензурі п'єса сцену—ми не маємо.

Друкуємо тут п'єсу з окремого видання—відбитки з „Рідного Краю“ (Полтава, 1906, стор. 64); видання дуже неохайного: 5 ява і дії надрукована двічі, правопис дуже невпорядкований. Отже й довелося відхилитись від друкованого тексту в деяких місцях. Окрім звичайних розходжень з сучасним правописом виправлені і такі ортограми друкованого тексту: „стиса“ (стор. 63 і далі), „чваначись“ (63), та подібні закінчення дієслів „палють“ (65), „все равно“, „наповали“, (70), (72), „гость“ (75 і далі), „між“ (76), „належать“ (79, замість належить), „патеки“ (80), „зашебе“ (82), „об'їзчик“ (83), „гапоньців“ (84), „будівль“ (88), „лицю“ (91, замість: лицю), „Пайдьом“ (92), „кафе“ (93), „пеклування“, об'єднайтесь (98), „про них... заступались“ (99), „роздерали“ (100), „не в сих...“ (104).

Окрім того, розрядкою подано слова, що їх письменник відзначив курсивом.

III.

ПО ЩУЧОМУ ВЕЛІННЮ.

П'єса ця збереглась у трьох текстах:

1) Рукопис ЦБРДР, № 30658. Зшиток на 22 арк. Автограф з датою: „28 (27) ноября 1907 р.“. До цензури вступив 9.XII. 1907. до виставляння дозволено 7.I.1908. Далі: Ц.

2) Автограф прошитий і пропечатаний; теж з цензурним дозволом. Тепер власність Театрального Музею ВУАН, куди подарував його Л. Р. Сабінін, що його рукою на зшитку написано: „П'єсу мені дано небіжчиком М. Л. Кропивницьким для постановки в 1909 році, в час гастролів в м. Харкові (театр Гріке). Л. Сабінін. 1927 р.“ Зшиток на 22 арк. Далі: С.

3) Друковане видання—полтавської друкарні Г. І. Маркевича (1912 р. стор. 34). Має помітку: „Драматичною цензурою дозволена до вистави 10 авг. 1911 року за № 8959“. Далі: Д.

В основу видання покладено другий текст, дуже близький до першого. Обидва вони виглядають авторитетніше за друкований текст. Поперше, це автографи. Подруге—п'єса друкована уже після смерті письменника, вийшла не зовсім охайною в світ. Воно й не дивниця. У листі 25.IV.1911 р. писала письменникова вдова до видавця Г. І. Маркевича: „детские пьесы... не могу переписать их, так как орфография неправильна, да и небрежно они написаны“. Лишається невідомим, чи відважилась драматургова вдова ці п'єси переписати, чи посрала їх на решті в автографі, якщо такі чистові рукописи в письменника залишились. Будь-що-будь, наявні автографи будуть авторитетнішим джерелом, аніж надруковане за таких умов видання.

Є ще один момент. На стор. 15 рукопису С є невеличкий додаток, що не ввійшов до тексту ДЦ; на стор. 31 слівце „то“, закреслене

в рукописах СЦ. залишилося в Д; це теж свідчить за те, що рукопис С свіжіший за інші з обидва тексти.

Стор. 113. Д.—„образи“—нема.

Ц.—„входить з надвору“.

Д.—„ледащюю“.

Стор. 114. Ц.—„Почав белькотать нісенітницю“—нема.

Ц.—Слів: „Г а л. Белькочи! Скажеш? Х о м а. Ні.“—нема.

Ц.—Після: „з печі злізу“—„(Хоче злізти з печі)“.

Ц.—„Я на неї гиля-гиля...“

Ц.—„... к чорту з'їла“.

Д.—Рядка: „Ой пішов...“—нема.

Стор. 115. Ц.—Останнього куплету нема.

Ц.—„Розумному не до речі“.

Д.—„Що на тобі прикметно... Ц.—„Це й...“.

Ц.—„Той, котрий сам себе лічить дурнем“.

СЦ.—„Меньчим“.

Стор. 116. Ц.—„Розжуй та з'їж, а як гірке—виплюй!“

Ц.—„... щоб я труждався, що бог труди любить“...

Стор. 117. Ц.—„Вчи лівивого...“

Д.—„... єдина“—нема.

Стор. 118. Д.—„щодня не вставаючи“.

Д.—„сорочок“.

Стор. 119. Д.—„голосом“.

СЦ.—„в міть“.

СЦ.—„за все добрим“.

Д.—Слів: „... певно зараз прийде“—нема.

Стор. 120. Д.—„Охотніш“.

СЦ.—Після: „другому зась?“—закреслено дві репліки—Гаврилову й Гальчину; через пару реплік знов те ж, та окрім цього і слово „справді“, що ним починалась Гаврилова репліка.

Стор. 121. СЦ.—Після: „Мабуть“ закреслено кінець репліки, дві наступні та початок репліки Гальчиної.

С.—Слова: „гарна пара буде...“ закреслено; над рядком написано: „ну, піду, попробую закинуть вудочку. (Пішов)“.

Стор. 122. Д.—„(вбїга). От тобі й весілля... От халепа. Ой-ой-ой!“

Стор. 123. Д.—„... взяв відра та до нього: кажу: наноси води“...

С.—„І воно перестало“ (як у Д) виправлено на „Воно й перестало“ (як в Ц).

Д.—„Ой пикочко“.

Д.—„Ребра“.

С.—Перед: „Горілка“—закреслено: „певно“.

Д.—„Чи ти бачила?“

Стор. 124. Д.—Після: „...не стане“—„Гаврило витира пику“.

Д.—„Той, що під дубом, уночі“.

СЦ.—„до образів“—закреслено червоним олівцем

Д: „Встає з лави“.

Стор. 125. Д.—„Говорить“—нема.

Д.—„Годі вже або що“.

Д.—Після: „...вечерю вечеряти“—

„(каже). Не хочу вже, хай йому або що.“

Х о м а. Доспівуйте до краю.

М а т и (співа)“.

Д.—„Колись то он як чоловік відказував, а тепер побив би жінкину, або голову проломив би“.

Слів: „М а т и. Не хочу... Крим дорога“—нема.

Д.—„нехай батько з матір'ю танцюють“.

Д.—„Гаврило на губах...“

Д.—Ремарки Хоминої—„Порозумнішав!“—нема.

Д.—„На губах неначе якась невідома сила смичком веде“.

Д.—„Ну, тату й мамо, годі!“

Стор. 126. Д.—„...ледве оддишусь“

Д.—„Гаврило“, „Кажі“—нема.

Д.—„Я раз-по-раз набіхував на Хому, я лінувався, а він працював невтомно“.

Д.—„(Гаврило встає з колін). Гаврило... як оженився...“:

Ц.—„Простив“.

Стор. 127. Д.—Слів: „Б а т ь к о (налива)... слід“,—а також ремарки „перехристив чарку“—нема.

Д.—„поклонитись“.

Д.—„Входять Гаврило і Галька“—нема.

Стор. 128. Д.—Замість: „Кладе на стіл“—(після „каравай“) — „кладе каравай і пляшки на стіл“ (Після: „квітками“).

Д.—Ремарок „мати ставляє страву“, „Пізнають Хому“—нема.

Д.—„Не цікавтесь, щоб була язик не заскочив у нікуди...“ „...Дівчата бринькають на губах“.

С.—Після „проковтнете“—закреслено „з цікавості“.

Стор. 129. Д.—Слів: „нісенітниця... морочу“—нема.

Стор. 130. С.—Після: „але то такі“—закреслено: „люди“.

Стор. 131. Д.—„Мало чого не кажуть“.

Стор. 132. Д.—„Чакча...“—нема.

С.—Після: „Годі!“—кілька слів закреслено.

СЦ.—Після: „...як ні“—закреслено „то“; в Д—його нема зовсім.

Стор. 133. СЦ.—„що розуму нема“—над рядком.

С.—Після кінця тексту—28(7) ноября 1907 р.

IV.

ГОЛОМОЗИЙ.

Про цю п'єсу досі не було в друку жадних відомостей. Подано її тут з рукопису ЦВРДр. № 29216, що надійшов до Цензурного Управління 29.I.1908, і вже 4.II мав дозвіл цензора Алферакі. Рукопис—зшиток на 21 аркуші; дещо в ньому писано, або виправлено рукою Кропивницького. Текст не дуже поправний. Отже й довелося в деяких місцях відступити від нього. Саме: в тексті—„побіччя“ (137), „заповід“ (137: це слово виправив так автор), „упознав“ (141) „стоять“ (142, замість: стоїть), „купуватиму“ (144, так віддано цей наросток всюди); „красун“ (144) „Я гадаю“ (зам. „як згадаю“, 149).

Стор. 147.—Ркп: „що як будемо жити“.

На стор. 147—слова: „Божниця“ та на стор. 152 „Слава тобі, показавшему нам світ“ цензура викреслила.

V.

ІВАСИК—ТЕЛЕСИК.

П'єса збереглась у двох рукописах автографів: 1) ЦВРДр № 32431, час вступу 9.II.1907; цензурський дозвіл 15 того ж таки лютого (Далі: О) і 2) Театрального Музею ВУАН (інвент. 3883, та ж таки дата. Подарував Л. Р. Сабінін. Далі С Текст має деякі одміни від попереднього, а втім справляють обидва вони враження, наче б, двічі копіюючи чернетку письменник одночасно з тим виправляв її, щоразу запроваджуючи невеликі одміни.

Окрім того, вийшла ця п'єса друком, вже як письменник помер, теж з деякими одмінами від рукописів. Цей текст і покладено в основу видання, зважаючи на те, що надсилаючи його до друку, очевидячки переглянувши його письменник, як це він завсіди робив: до того-ж з усіх трьох він найпоправніший.

Стор. 160. О. Після: „Так негоже“ — „Г а н н а. За синочка я боюся, Через те всього й страшуся“.

С.—Куплету: „Гляньте, сонечко як сяє... та трьох наступних нема.“

О.—Замість: „Чарка—живуша водиця... не порядок!“.

„Коли б мене зранку

Горілочку шклянку,

Тютюну на люльку,

Дівчину Ганнульку.“

Горілочку пив би,
Люлечку курив би,
Дівчину Ганнульку
До серця тулив би!..“

С.—Текст: „Чарка живуша водиця... пуратись чарчини“—
написаний над густо позакреслюваними рядками.

С.—Слів: „А чарчина чарівниця...“ й до кінця репліки—нема.

Стор. 163. О.—Слів: „Візьміть на руку їх та зважте“—нема.

Стор. 164. О.—Замість: „полину“—„поїду“.
О.—„... воде ...заводе“.

Стор. 167. ОС.—Слів: „Хоч би було з ким погратись...“ і до кінця репліки—нема.

Стор. 168. ОС.—Слів: „Куліш сватавсь... пішла в скоки...“—нема.

Стор. 172. О.—Слів: „Ач як гарно... марно!“—нема.

Стор. 173. О.—Репліки: „О л е н а. Справді?“—нема.
О.—„... зватиму“—над рядком, замість закресленого
„буду звать“.

Стор. 176. ОС.—Слів: „Вийшла б матінка с хатини... пригор-
тала...“—нема.

Стор. 177. ОС.— Слів: „Скік... Заспіваю!“—нема.

Стор. 178. ОС.—Слів: „В мене вже зубів не стало“—нема.
У друкованому тексті: „понаставля“; виправляю за ОС.

Стор. 179. Репліки: „І в а с ь. Горенько тяжке!“—нема.
ОС.—Репліки: „О л е н к а. І ці не пожаліли...“—нема.

Стор. 180. ОС.— Слів: „Ну ж гуртом гризем!“—нема.
ОС.—Слова: „Ну ж гуртом... з'імо!“—говорить відьма.

Стор. 181. ОС.—Слів: „Та прибудь... серденько.“—нема.

Стор. 182. ОС.—Замість: „лицяється... милується“—„милується.
любуються“.

Стор. 185. ОС.—О л е н к а. Я чую уперше ласкаву промову.
Мов в серцеві своєму почула я бога...
(Кидається в обійми Ганни).
Як весело, як хороше мені.
(Кидається до Охріма).

Стор. 186. ОС.—„3. Січня 1907.“

VI.

СТАРІ СУЧКИ Й МОЛОДІ ПАРОСТКИ.

П'еса з'явилась у альманаху „Терновий вінок“, що його зредагував Ол. Коваленко (Київ. 1908. 65—107). До вистави дозволено 26. VI. 1908 р. (відбитка з альм. ЦБРДр. 27981). Про це з'явилась звістка в газетах, і Кропивницький дуже скоро одержав від Л. Р. Сабініна пропозицію виступити в ролі Кирпи. Але письменник не покладав тоді великих надій на свої сили. „Не знаю, успею ли вучити роль Кирпи? Отчего Вам не поставити ее и без меня?“. (Лист до Л. Р. Сабініна 10. VII. 1908 р.). П'еса і пішла без участі її автора, як про це свідчить режисерський примірник її, що зберігся в Л. Р. Сабініна (тепер в Театральному Музеї ВУАН, інв. 3811).

П'есу передруковано тільки з виправленим правописом. Згідно з послідовно дотримуваним всюди у Кропивницького „меж“ відповідно змінено правопис цього слова і в цій п'есі.

VII.

ДІЙШОВ ДО РОЗУМУ.

Ця п'еса теж не була досі відома. Збереглася вона в рукопису ЦБРДр 44664 — зшиток на 14 арк. + 8 біл. Автограф. На першій сторінці має дату: „С.-Петербургъ, 6 января 1909 г.“ Дозвіл, 20 января 1909 г., підпис того ж таки цензора Алферакі.

Дешо цензура викреслила: усе, що стосувалося до релігії—про попа: „Дав я йому п'ять карбованців і помінився покосить у жнива троє день“ (248); „буярин дає Тимошеві образа“ (252); „образом. Тату... ..образом“ (252).

У деяких місцях у рукопису дешо позакреслювано: стор. 237 в назві одне слово після: „Дійшов“. Стор. 243 після: „...здоров'ячко“. Стор. 244 після: „Нехай же котрий“—„розумний“.

Дешо внесено над рядком, або в інший спосіб дописано пізніш. Стор. 240 Після: „Щаслива“—„успіхається“. Стор. 242. „Було“—„Он батько постерегли“. Стор. 242. Після: „...та й міцна“—„Був, а тепер порозумнішав... ух і міцна ж горілка“. Стор. 247. Після: „Дмитро“—„певно“. Стор. 248. Після: „...вінчайтесь“ — „тоді цілуватиметеся до схочу...“.

У деяких моментах довелось відступити від ортограм цікавих, як свідчення вимови автографа. Отже виправлено: „жертка“ (стор. 239), „боліть“ (240), „по узь“ (241), „три тижня“ (242), „померать“ (242), „худчіш“ (245), „куштувать“ (245), такий вигляд має цей наросток і далі; „розбішакуватий“ (245), „дивітвечір“ (247 і далі), „подамсь“ (248), „виберав“ (249).

На стор. 239 подав Кропивницький до слова: „піл“ примітку: „Піл — постель в роде топчана“.

На стор. 251—„bis“ замінено на „двічі“.

Коли саме цю п'єсу написано — відомостів не маємо. Надруковано її в „Літер.-Науков. Вістнику“ 1910. I. 3—41. Відбитку з часопису вже після смерті письменникової подано до цензури, але 27. VI. 1911 до вистави заборонено. Цензор Алферакі у своїм відзиві про п'єсу писав: „В этих „картинках сельской смуты“ автор изображает безправие сельского населения и самоуправство урядников и прочих властей. По навету управляющего панским именем, задумавшего во чтобы то ни стало соблазнить возлюбленную парня Хвилимона, Килину, урядник приказывает связать Хвилимона, как бунтаря, за то, что он читает газеты и книжки. Хвилимон не дается и бьет урядника по лицу, за что последний застреливает его из револьвера.“

П'єса подобного содержания, по моему мнению, не может быть дозволена к представлению“.

Подавши тут п'єсу за згаданим текстом, тільки осучаснивши правопис, мусимо відзначити при цьому ще й такі виправлення: „та й мене“ (268; випр. на „то й мене“), „зачім“ (272), „каби“ (273—„даби“), „... геть обчистить“ (283) „вота“ (290), „схопила за голову“ (291) „задерають“ (292), „завагоніла“ (298, на „завагітніла“), „можна будити приголубити“ (302). До списку дієвих осіб додано музик Яшку й Гаврика, що їх автор пропустив.

СТРАЧЕНА СИЛА.

За життя письменника за цю п'єсу не здибуємо жодних відомостів. До цензури подано її 30.III.1911 і вже 14.IV того ж таки року здобуто дозвіл. Вище п'єсу подано з єдиного відомого тексту — рукопису ЦБРДр 26824.

Цензура викреслила кілька виразів, дотичних до релігії: „бо в ту церкву тільки панів впускають“, „чи такі боги і по панських церквах, як і по наших“ (311). „Василь. Стало бить.. чудаки!“ (313—314), „послужив богу ...чого мені ще?“ (324), „вимнуть з нього сирицю, витріпають кострицю“ (325), „про Одама та про Хама“ (339).

Дещо з правопису автора виправлено: „ше з Ганнівки“ (на „що“, 309), „кіпейки“ (313, так і далі), „поломано“ (314, так і далі), „дядьківго“ (316), „капеек“ (325), „сетчас“ (325), „войну“ (331), „воскресенья“ (336), „Пархима“, „Пархим“ (346), „Да і я до тебе“ (346), „ш'ють“ (351), „сем'я“ (352), „голосе і побивався...“ (352), „стоятиме“ (359).

З М І С Т

Розгардіяш	5
Дія перша	7
Дія друга	17
Дія третя	31
Дія четверта	42
Скрутна доба	55
Одміна перша	57
Одміна друга	76
Одміна третя	93
По щучому велінню	111
Дія перша	113
Дія друга	122
Дія третя	129
Голомозий	135
Малюнок перший	137
Малюнок другий	147
Івасик — Телесик	157
Одміна перша	159
Одміна друга	167
Одміна третя	176
Одміна четверта	181
Старі сучки й молоді паростки	187
Дія перша	189
Дія друга	203
Дія третя	219
Дійшов до розуму	237
Зерно і полова	255
Дія перша	257
Дія друга	270
Дія третя	282
Дія четверта	293

Страчена сила	307
Дія перша	309
Дія друга	320
Дія третя	335
Дія четверта	351
Примітки та додатки	363

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПРАВЛІННЯ: Харків, вул. К. Лібкнехта 31.

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ

Гулак-Артемівський, П.—Твори. Вид. 3-є, 404 стор., ц. 1 крб. 50 к.
Квітка-Основ'яненко, Г.—Конотопська відьма. 106 стор., ц. 25 к.
Квітка-Основ'яненко, Г.—Твори, т. I. 517 стор., ц. 1 крб. 70 к.
Квітка-Основ'яненко, Г.—Твори, т. II. 418 стор., ц. 1 крб. 75 к.
Котляревський І.—Твори. Вид. 2-ге, 366 стор., ц. 95 коп.
Коцюбинський, М.—Вибрані твори. Книга II. 233 стор., ц. 65 к.
Коцюбинський, М.—Твори, т. II. вид. 4. 282 стор., ц. 95 коп.
Кропивницький, М.—Твори, т. I. 296 стор., ц. 1 крб. 80 коп.
Кропивницький, М.—Твори, т. II. 284 стор., ц. 1 крб. 60 коп.
Кропивницький, М.—Твори, т. III. 334 стор., ц. 1 крб. 80 коп.
Кропивницький, М.—Твори, т. IV. 346 стор., ц. 1 крб. 70 коп.
Куліш, П.—Вибрані твори. 201 стор., ц. 1 крб. 20 коп.
Куліш, П.—Твори, т. I. 197 стор., ц. 1 крб.
Мирний, П.—Твори, т. II. вид. 2-ге. 389 стор., ц. 1 крб. 50 коп.
Мирний, П.—Твори, т. V. вид. 2-ге. 583 стор., ц. 2 крб. 10 коп.
Мирний, П.—Твори, т. VI. 353 стор., ц. 1 крб. 65 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. VI. вид. 2. 381 стор. ц. 1 крб. 50 к.
Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. IX. 279 стор., ц. 1 крб. 10 к.
Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. X. 375 стор., ц. 1 крб. 30 к.
Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. XI. 306 стор., ц. 1 крб. 40 к.
Стороженко, О.—Брати — близнята. 373 стор., ц. 1 крб. 40 коп.
Стороженко, О.—Вибрані твори. 173 стор., ц. 90 коп.
Стороженко, О.—Твори, т. I. 392 стор., ц. 1 крб. 65 коп.
Стороженко, О.—Твори, т. II. 342 стор., ц. 1 крб. 45 коп.
Стороженко, О.—Твори, т. III. Російські твори. 604 стор., ц. 55 к.

Стороженко, О.— Твори, т. IV. Російські оповідання. 398 стор., ц. 1 крб. 40 коп.

Тобілевич, І.— Твори, т. IV. 213 стор., ц. 1 крб. 25 коп.

Тобілевич, І.— Твори, т. V. 208 стор., ц. 1 крб. 10 коп.

Українка, Леся.— Вибрані твори. 206 стор., ц. 75 коп.

Українка, Леся.— Лісова пісня. 119 стор., ц. 1 крб.

Франко, І.— Вибрані поезії. 219 стор., ц. 80 коп.

Шевченко, Т.— Гайдамаки. Вид. 2-ге. 165 стор., ц. 30 коп.

Шевченко, Т.— Катерина. Вид. 3-є. 47 стор., ц. 8 коп.

Шевченко, Т.— Наймичка. Вид. 3-є. 35 стор., ц. 8 коп.

ПОПУЛЯРНІ НАРИСИ ПРО УКРАЇНСЬКИХ КЛЯСІКІВ

Кирилюк, Є.— Пантелеймон Куліш. 93 стор., ц. 40 коп.

Лакиза, І.— М. Коцюбинський. Популярний критично-біографічний нарис. Вид. 2-ге. 70 стор., ц. 20 коп.

Миронець, І.— Творчість В. Стефаника. 95 стор., ц. 35 коп.

Підгайний, Л.— Леся Українка. Популярний критично-біографіч. нарис. 83 стор., ц. 30 коп.

Смілянський, Л.— Борис Грінченко. 103 стор., ц. 45 коп.

ПОШТОВІ ВІДДІЛИ ДЕРЖВИДАВУ

надсилають післяплатою **кожну книжку** як власного, так і всіх видавництв СРСР.

Пересилка й пакування на всі замовлення **коштом Держвидаву**, коли замовлення більше, ніж на 1 крб. і наперед оплачується готівкою.

ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА ТАКІ АДРЕСИ:

Харків, вул. 1 травня, № 17, поштовий відділ Д. В. У.

Київ, вул. К. Маркса, № 2, поштовий відділ Д. В. У.

Одеса, вул. Ласалю, № 33 (Пасаж), поштовий відділ Д. В. У.

Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, № 49, поштовий відділ, Д. В. У.

КОМЕРЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ Д. В. У.

Харків, вул. Карла Лібкнехта, № 31.

Філії та книгарні по всіх округових та значніших містах України.

НОВА ЦІНА
600-00

Ціна 1 крб. 50 коп. (р)

Палятурна 60 коп.

